DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU

ORHAN KURMUŞ

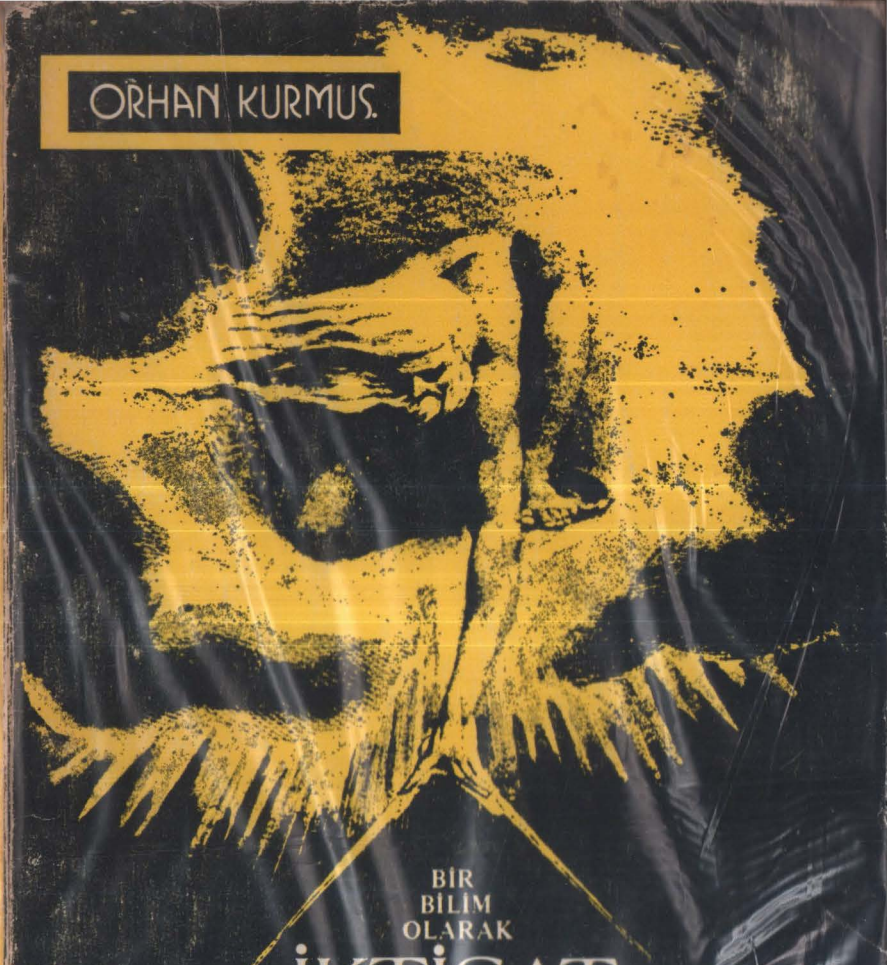

BİR BİLİM OLARAK

İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU

savaş yayınları

Tezimde, konuyla ilgili geniş bir yazın taraması yaptıktan sonra, iktisat teorisi ve ekonometri yardımıyla, *1838 Ticaret Sözleşmesi*'nin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırmayı planlıyordum.

Tezi yazma aşamasına geldiğim zaman önemli bir sorunla karşılaştım. İktisat tarihi disiplininin hangi evrelerden geçerek bugüne geldiğini anlatabilmek için, konuya tarihi bir giriş niteliği taşıyan bir bölüm yazmak zorundaydım. İnsanın aklına gelebilecek herhangi bir bilim dalının tarihi gelişmesi konusunda bol miktarda kaynak bulunabileceğini bildiğim için sorunu kısa zamanda çözeceğimi düşünüyordum. Evdeki hesap çarşıya uymadı. Bütün çabalarıma rağmen, iktisat tarihinin «*tarihi*» konusunda yeterli kaynak bulamadım. Bulabildiğim sınırlı sayıda kaynak ise doyurucu bilgiler içermiyordu.

Giriş niteliğinde bir bölüm yazmak için başladığım çalışmalar ilerledikçe konunun kendisinin bir tez olabilecek nitelikte olduğunu gördüm. Sonunda da «nicel iktisat tarihi» konusunu bir tarafa bırakarak *'İktisat Tarihinin Tarihi'* konusunu işlemeye karar verdim. Bu konuda araştırma yapabilmek, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan bir çok kaynağın elde edilebilmesine bağlıydı. Üzerinde hiç çalışılmamış bir konuyu işlemenin verdiği heyecanla çalıştım. Kitabın «Kaynaklar» bölümünde gösterilen kitap ve makalelerin fotokopi veya mikrofilm biçiminde sağlanması uzun bir zaman aldı. Kaynaklar sağlandıktan sonra üç yıl kadar süren geceli gündüzlü bir çalışma sonunda tezim hazır duruma geldi. Konuyla çok dolaylı olarak ilgili birkaç makalenin fotokopisinin gelmesini beklemek üç ay sürdü. Bu makaleler teze hiçbir şey katmadı ama tezin yazılmasını geciktirdi. 1981 yılı Mart ayında tezimi Üniversitelerarası Kurul'a sundum. Aynı yılın Ekim ayında toplanan jüri, tezi oy çoğunluğu ile reddetti.

Tezin reddedilmesi yönünde oy kullanan bir jüri üyesi, tezin «nicel iktisat tarihi» konusunda olduğunu fakat konuya hiç mi hiç değinilmediğini red oyunun gerekçesi olarak gösteriyordu. Bir diğer jüri üyesi ise İstanbul - Ankara uçak yolculuğu sırasında elyazısıyla yazdığı ve birkaç kelimesi hâlâ okunamayan değerlendirme raporunda tezi «olağanüstü, övünülecek bir başarı» diye nitelendirmesine rağmen tezin reddedilmesi için oy veriyordu. Olumsuz oy kullanan üçüncü yüri üyesi ise raporunda tezi özetliyor ve yararlı bir çalışma olduğunu söylüyordu.

ORHAN KURMUŞ

Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Ekonomi Bölümü
Öğretim Üyesi

BİR BİLİM OLARAK

İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU

[illegible] RIZA ŞİKAR

SAVAŞ YAYINLARI

SAVAŞ YAYINLARI
Teori Dizisi : 1

Birinci Baskı : Kasım 1982

SAVAŞ YAYINLARI
Zafer Çarşısı, No: 14
Yenişehir / ANKARA
Tel. : 25 48 90

Kapak : Belgi Reklam
Dizgi - Baskı : Sevinç Matbaası

6. BÖLÜM: TARİHÇİ OKULUN ETKİLİ OLMA DÖNEMİ 123
Jevons ve Tarihçi Görüş 125
Menger ve Schmoller'in «Yöntem Savaşı» ... 128
Tarihçi Okul ve Marshall 141
Neville Keynes ve Buzların Çözülmesi 145
Klasik İktisat İlkelerinin Tümevarım Yoluyla Sınanması: Giffen, Booth, Bowley 148
Drummond Kürsüsü'nde bir Tarihçi-İktisatçı: J.E. Thorold Rogers 155
Rogers'da Yöntem Sorunu 157
Rogers ve Serbest Rekabet Sistemi 160
Rogers'in İktisat Tarihi Görüşü: Hayır ve Şer Güçleri Çatışması 162
Arnold Toynbbe: İktisatçıların Saf Değiştirmesi ve İktisat Tarihi 166
7. BÖLÜM: WILLIAM CUNNINGHAM: İKTİSAT TARİHÇİSİ VE İNGİLİZ MİLLİYETÇİSİ 173
William Cunningham: Dinadamı ve İktisat Tarihçisi 175
Cunningham'da Yöntem Sorunu 176
Cunningham'a Göre Tarihçi Okul'un Teori Anlayışı 179
«Uygun Teori - Uygun Olmayan Teori» 180
Teorinin Göreliliği: Bulyonizm'in Çöküşü ... 182
Marshall ve Rogers'in İktisat Tarihini «Çarpıtması» 185
Cunningham ve Merkantilizm'in Milliyetçi Yorumu 190
Neden İngiltere'de Bir «Yöntem Savaşı» Olmadı? 193
8. BÖLÜM: WILLIAM J. ASHLEY: İLK AKADEMİK İKTİSAT TARİHÇİSİ 195
Toynbee, Schmoller ve Stubbs'ın Etkileri ... 197
Tarih, Tarih Felsefesi ve Stubbs'ın Oxford Okulu 198
Ortaçağ İktisat Tarihçisi Olarak Ashley ... 201
Ashley ve Ortaçağ'da «Hakça Fiyat» Sorunu 209
Bağımsız bir Bilim Dalı Olarak İktisat Tarihi 210

Politik İktisatta Teori, Uygulama Ayırımı: Senior ve Cairnes 55
Mill, Smith, McCulloch ve Malthus: Tümdengelim mi Tümevarım mı? 57
Ricardo'nun Soyut Dünyası 61
Politik İktisatta Aksiyomatik Öncüllerin Rolü: Senior, Mill ve Cairnes 63
Teorinin Gerçekler Karşısında Sınanması: Ricardo, Torrens, Senior, Mill ve Cairnes ... 66
Tarihçi Okul'un Boy Hedefi: Soyut Tümdengelimci Ricardo ve İzleyicileri 72
Rikardo Okulu'nun Tümevarım Yönetimini Reddi 73

5. BÖLÜM: TÜMEVARIM YÖNTEMİ VE İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU 75
Tümdengelimci Oxford'a Karşı Tümevarımcı Cambridge 77
Richard Jones ve Tümevarımın Politik İktisatta İlk Uygulaması 79
Jones ve Klasik Rant Teorisinin Tümevarımcı Eleştirisi 82
Walter Bagehot ve Politik İktisadın Sınırlılığı 85
«İngiliz Tarihçi Okulu» 87
İlk Kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun Etkileri 89
Henry Maine ve Hukuk Tarihi Araştırmaları 93
August Comte ve Pozitivizm 95
Cliffe Leslie ve Toplumun Doğal Düzeni Teorisi 98
Doğal Düzen Teorisi: Bilimdişi Sovutlama 100
Leslie ve Rikardo İktisadı'nın Temel Öncülü 102
Leslie'nin Rikardocu Servet Kavramı ve Bölüşüm Teorisini Eleştirisi 104
Tarihçi Eleştirinin İkinci Dalgası: John Kells Ingram 110
Ingram ve Rikardo İktisadı'nın Pozitivist Eleştirisi 113

Doçentlik tezlerinin okunmadan kabul veya reddedildiği konusunda o zamana kadar birçok söylenti duymuş fakat inanmak istememiştir. 1981 yılı Ekim ayından buyana, tezimin bazı jüri üyeleri tarafından gerçekten okunup okunmadığı sorusunu sürekli olarak kendime sormaktayım.

Beni asıl şaşırtan şey, tezimin reddedilmesi değil, neden reddedildiğinin belli olmamasıydı. Gerçekten de, tezi reddeden jüri üyelerinin hiçbirisi tezde yanlışlık veya eksiklikler bulduğunu söylemiyordu. Bu türden ve gerçeğe uygun iddiaların ileri sürülmesi işimi kolaylaştıracak, yanlışlıkları düzeltip eksiklikleri tamamladıktan sonra tezimi yeniden sunabilecektim. Halbuki ortada böyle bir iddia yoktu. Tezimde eksiklik veya yanlışlık yoktu ama kabul edilmiyordu. Bunun insanı ne kadar güç bir duruma düşürdüğünü anlayabilmek için o durumu yaşamak gerekir.

Tezimin nasıl düzeltileceği konusunda en ufak bir ipucuna sahip olmadığım için bana en uygun gelen yolu seçtim. Tezin başına altı sayfalık bir giriş bölümü ekledim, sonuç kısmını da değişik kelime ve cümlelerle yeniden yazdım. Ana metin içinde yapılan tek değişiklik ise bu kitabın 193-194. sayfalarında yer alan bölümün metne eklenmesi oldu.

20 Ekim 1982 tarihinde toplanan jüri bu kez tezi 4-1'lik bir oy çoğunluğuyla kabul etti. Bu satırları yazdığım sırada, tezin kabulü veya reddi yönünde oy kullanan jüri üyelerinin kimler olduğunu ve hangi gerekçelere dayanarak oy kullandıklarını bilmiyorum.

Her kitabın önsözünde yerine getirilmesi gereken görevlerden birisi de o kitabın hazırlanmasında yardımı dokunan kişilere teşekkür etmektir. Bu görevi büyük bir zevkle yerine getiriyorum:

Daha önce de belirttiğim gibi, çalışmalarım sırasında, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan birçok kaynağı kullandım. Bu kaynakların tümünü Wisconsin Üniversitesi, İktisat Bölümü'nden İnsan Tunalı sağladı. O'nun yardımları olmasaydı bu çalışmayı yapamazdım. Kendisine teşekkür ve minnet borçluyum.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım ders yükümü bir dönem azaltmama izin vererek çalışmamı kolaylaştırdılar. ODTÜ Matematik Bölümü sekreteri Zehra Öner elyazımı büyük bir titizlik ve yetkinlikle daktiloya çekti. Eşim ve çocuklarım

1. BÖLÜM

GİRİŞ

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, iktisat tarihinin bir bilim dalı olarak nasıl ortaya çıktığını incelemektir. Konunun sınırlarının çizilmesinde kullanılan kıstaslar ayrıntılı olarak tartışılmıştır. 1830'lardan 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir zaman dilimi içine yayılan ve literatürde İngiliz Tarihçi Okulu adı verilen düşünce okulunu oluşturan kişilerin iktisat bilimi ve yöntemi konularındaki görüşlerinin açıklanması ve eleştirilmesi; kendilerini önce «tarihçi-iktisatçı» *(historical economist)* olarak niteleyen ve iktisadın ancak tarihi araştırmalara dayanarak bir bilim olabileceğini ileri süren bu kişilerin daha sonra iktisat ve tarihten bağımsız bir bilim dalı olarak iktisat tarihinin temellerini atmalarının incelenmesi bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Böyle bir konunun incelenmesinin neden önemli olduğu sorusuna şu cevap verilebilir: Her bilim dalının tarihinin araştırılması bu bilim dalının bugüne nasıl geldiği, hangi aşamalardan geçtiği bu aşamalarda hangi teorik, pratik ve kurumsal engellerle karşılaştığı, hangi bilim dallarından etkilenip hangilerini etkilediği gibi konularda aydınlatıcı bilgiler sağlayabilir. İktisat tarihinin iktisadi düşünce tarihi açısından incelenmesi bu bilim dalının nüvesinin nasıl oluştuğu, hangi düşünce temellerine dayandığını ortaya koyabileceği gibi iktisat ve tarih bilimleri ile olan karşılıklı etkileşmesini de açıklayabilir.

Bu çalışmada bu etkileşmenin iktisat ile ilgili olan yönünün ağır bastığını belirtmek gerekir. Her ne kadar, yeri geldikçe, tarih bilimi ile olan ilişkilere değinilecekse de çalışmanın asıl ağırlık noktası iktisat ve iktisat tarihi arasındaki ilişkilerdir.

İktisat tarihinin tarihi konusunda ne Türkçe'de ne de yabancı dillerde yazılmış kapsamlı bir çalışmanın mevcut olmayışı, bir ko-

nuyu ilk defa inceleyen bir kişinin karşılaşacağı sorunların ne kadar geniş olabileceğini rahatsız edici bir biçimde meydana çıkardı. Bu sorunlar konunun sınırlarının çizilmesinden başlayarak çalışmanın kaleme alınması sırasında izlenecek plana kadar uzanıyordu. Şüphesiz, bu çalışmanın yazılı olarak sunulması daha başka bir biçimde olabilirdi. Burada izlenen yolun tercih edilmesinin tek nedeni, iktisat ve iktisat tarihi arasındaki ilişkinin en iyi biçimde ortaya konulduğuna olan inancımızdır.

Bu yüzden, konu incelenirken öncelikle politik iktisadın bunalım döneminin ortaya çıkardığı sorunlar ve bu bunalıma neden olduğu ileri sürülen yöntem açıklandı. İngiliz Tarihçi Okulu'nun savunduğu tümevarım yönteminin politik iktisatta ilk kapsamlı uygulama örneğini veren Richard Jones'dan sonra bu düşünce akımı üzerinde çeşitli biçimlerde etkili olan ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu, Sir Henry Maine ve Auguste Comte incelendi. İktisat tarihçisi olarak değil fakat tarihçi-iktisatçı olarak bilinen T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram'ın tümevarım yöntemine ve Rikardo İktisadı'na yönelttikeri eleştirilerin değerlendirilmesinden sonra tarihçi iktisadın J.E.T. Rogers ile birlikte iktisat tarihine dönüşmesinin başlangıcı araştırıldı. Bugünkü anlamıyla iktisat tarihçisi olarak nitelendirilebilecek olan W. Cuningham ve W.J. Ashley'nin iktisat tarihi bilimine yaptıkları katkıların incelenmesinden sonra İngiliz Tarihçi Okulu'nun tarihçi-iktisatçı ve iktisat tarihçisi olarak tanınan üyelerinin görüşleri eleştirici bir bakış açısından değerlendirildi ve bu Okul'un iktisadi düşünce tarihi içindeki yeri belirlenmeye çalışıldı.

İnceleme konusu yapılan kişilerin nasıl ve hangi kıstasa göre bir okul sayıldıkları ilerde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bu aşamada açıklığa kavuşturulması gereken nokta, İngiliz Tarihçi Okulu'na mensup oldukları ileri sürülen bu kişilerden neden bazılarının tarihçi-iktisatçı bazılarının ise iktisat tarihçisi olarak nitelendirildikleridir. Bu soruya verilecek cevap aynı zamanda tarihçi yöntem, tümevarım ve ampirik yöntem arasındaki ilişkinin de açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada tarihçi-iktisatçı terimi, soyut öncüllerden (*premiss*, kaziye) hareket eden bir iktisat biliminin bilim olamayacağını ileri süren ve bilimsel olabilmesi için iktisadın tümüyle ampirik-tarihi veriler üzerine kurulması gerektiğini savunan T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram gibi iktisatçılar için kullanıldı.

Soyut iktisadın bir bilim olduğunu inkâr etmeyen, ampirik verilerden tarihi gelişmeyle ilgili düzenlilikler keşfedilebileceğini savunan ve araştırma tekniklerini tarih biliminden, araştırma konularını ise iktisat biliminden alan fakat bu iki bilimden de bağımsız bir iktisat tarihi biliminin mümkün olabileceğini ileri süren iktisatçılar ise bu çalışmada iktisat tarihçisi olarak nitelendirildi. J.E.T. Rogers ile başlayan, W. Cunningham ve W.J. Ashley'de daha gelişen bu düşünce biçiminin günümüz iktisat tarihinin kökenini oluşturduğu söylenebilir.

İktisat teorisi olduğu kadar zaman zaman iktisat politikası konusunda da birbirlerine aykırı görüşler ileri süren bu iktisatçıların ortak özelliği, hepsinin ampirik çalışmalara büyük bir önem vermeleridir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bu iktisatçıların bir bilgi teorisi olarak felsefi ampirizm karşısında nasıl bir tavır takındıklarının açık seçik bir biçimde belirmemesidir. Bilginin tek kaynağının duyu organları aracılığıyla edinilebilen deneyim (*sensuous experience*, tecrübe) olduğunu ileri süren felsefi ampirizm, anlaşıldığı kadarıyla, İngiliz Tarihçi Okulu'nu çok ilgilendirmemiştir. Bu okul üyelerinin özellikle üzerine eğildikleri konu, bilim yöntemi olarak ampirizmdir[1].

Ampirik bilimsel yöntem, gerçekliği açıklama çabasında olan teorilerin gerçekler üzerine kurulması ve teorinin öndeyilerinin (*prediction*) gene gerçekler karşısında sınanması gerektiğini ileri sürer. Teorinin başlangıç noktası olan öncüllerin belirlenmesi ve sonuçların sınanması ampirik veriler yoluyla yapılacağı için bilimsel yöntemde kullanılması gereken akıl yürütme biçimi de ancak tümevarım (*induction*, istikra) olabilir. Tekil olgulardan hareketle genel kurallar ortaya koymak bir zaman kesiti için yapılabileceği gibi bir zaman dilimi için de yapılabilir. Teorik öncüllerin tarihi verilerden elde edilmesi ve bu öncüller üzerine kurulan teorinin sonuçlarının gene bu veriler karşısında sınanması, İngiliz Tarihçi Okulu'na göre, «tarihçi yöntem»dir.

Tarihçi-iktisatçılar, tarihçi yöntemi iktisat bilimini tarih temeli üzerinde yeniden kurmak amacıyla kullanırlarken, iktisat tarihçileri aynı yöntemi iktisat tarihini bir bilim dalı olarak geliştirmek

[1] Bilgi teorisi ve bilim yöntemi olarak ampirizm ayırımı için bkz., G. Vesey, (ed.), *Impressions of Empiricism*, (Royal Institute of Philosophy Lectures, c. 9), London, 1976.

yolunda kullandılar. Bu anlamda tarihçi yöntem, ampirik-tarihi verilerden tümevarım aracılığıyla genel gelişme yasaları, düzenlilikler (*regularity*, intizam) keşfetme yolundan başka bir şey değildir.

Bu çalışmada sık sık sözü edilecek olan «bilimsel yöntem» deyimi konusunda da bazı açıklamalar yapmak gerekir. Kullanılan herhangi bir yöntemi «bilimsel» olarak nitelemek o yöntemi bilimsel yapmayacağı gibi bu niteleyeyi haklı gösterecek kıstasları da içermek zorunda değildir. «Bilimsel» kelimesine yüklenebilecek çeşitli anlamlar günümüzde de tartışma konusudur. Tümevarımı temel bilimsel yöntem olarak ileri süren İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin «bilimsel» kelimesinden ne anladıkları açık biçimde belli değildir. İleride gösterilmeye çalışılacağı gibi, bu Okul'un bazı üyeleri «bilimsel yöntem» ile «açıklayıcı gücü» *(explanatory power)* olan bir yöntemi özdeşleştirmek eğilimindedirler. Böylece, «bilimsel» olmanın kıstası açıklama gücünün derecesi olmaktadır. Bu çalışmanın Sonuç bölümünde tümevarım yönteminin sahip olabileceği açıklama gücünün sınırları tartışılmış ve bu yöntemin bilimsel olduğu iddiasının geçerliliği irdelenmiştir.

İNCELEME ÇERÇEVESİ

İngiliz Tarihçi Okulu'nun ortaya çıkması, görüşlerinin belirginleşip gelişmesi, bu görüşlerin giderek ilk amacından ayrılarak iktisat tarihini bir bilim dalı olarak ortaya çıkarması çeşitli biçimlerde incelenebilir. Bu inceleme biçimlerinden birisi de, T.S. Kuhn'un bilimsel gelişmeyi açıklamak üzere geliştirdiği sorunsal kayması *(paradigm shift)* kavramının iktisadi düşünce tarihine uygulanması olabilir. Bu çalışmanın 6. Bölümü'nün hemen başlangıcında da belirtildiği gibi, tarihçi görüşün Klasik sorunsala rakip bir sorunsal olarak ortaya çıktığını ileri süren yazarlar vardır. Diğer taraftan ise, tarihçi görüşü Klasik İktisadın çökmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak iddiasında ve dolayısıyla da birbirine rakip olan iki sorunsaldan birisi olarak tanımlayan çalışmalara da rastlıyoruz. Birinci görüşe göre tarihçi görüş 1890'larda özellikle İngiliz iktisatçıları arasında egemen duruma gelmiş; ikinci görüşe göre ise öznel marjinalist teori karşısında henüz bir üstünlük sağlayamamıştır.

Kuhn'cu yaklaşım özellikle doğa bilimlerinin gelişmesini tarihi ve sosyolojik açıdan açıklamayı hedef alan bir yaklaşımdır. Bu

yaklaşıma göre bilimsel gelişme bilimsel devrimler yoluyla olmaktadır. Bilimsel devrim bir *paradigm*'dan bir diğerine geçişle sağlanmaktadır. Kuhn *paradigm* kavramını çok çeşitli biçimlerde tanımlamaktadır[2]. Bu tanımlamalar arasında en çok rağbet göreni ve kullanılanı ise, gerçeğe bakış, algılama ve anlama biçiminde olanıdır. Bu biçimde tanımlandığı zaman *paradigm*, bilimsel araştırmanın ilgileneceği soruları, kullanabilinecek yöntemleri ve kabul edilebilecek cevapları sınırlayan bir çerçeve olarak düşünülebilir. Herhangi bir bilim dalının egemen *paradigm*'ı belirlendiği zaman bilim adamlarının faaliyetleri bu çerçeve içinde, Kuhn'un tanımıyla, «bilmece çözmek» türünden bir uğraştır. Belirlenen *paradigm* içinde «bilmece çözmek» ise, gene Kuhn'un tanımıyla, «normal bilim» olmaktadır.

Bir *paradigm* yeni sorunlar türetme ve çözme yeteneğini sürdürdükçe egemenliğini koruyabilir ve bilimsel araştırmalar hep bu çerçeve içinde kalır. *Paradigm*'ın kuramsal sınırlarını ve araçlarının çözümleme gücünü aşan yeni sorunların ve *paradigm*'ın tanımladığı bekleyişlere uymayan deneysel gözlemlerin ortaya çıkması egemen bilim anlayışında bir bunalım yaratır. Bu bunalımı aşmak çeşitli yollarla mümkün olabilir: Normal bilim, *ad hoc* teoriler yoluyla olsa bile, bunalımı ortaya çıkaran aykırılıkları açıklayabilecek güce sahip olabilir, aykırılıkların çözülmesi işi belli olmayan ileri bir tarihe ertelenerek normal bilim olağan çalışmasını sürdürür, bu iki yolun çözüm getirmediği durumlarda eskisinin yerini alan yeni bir *paradigm* ortaya çıkar.

Kuhn'cu *paradigm* kayışı yaklaşımının İngiliz Tarihçi Okulu'nun gelişmesine ve iktisat tarihinin bir bilim olarak ortaya çıkması sürecine uygulanması bazı güçlükler içermektedir.

Birinci güçlük, Klasik İktisadın *paradigm* niteliğinin belirlenmesiyle ilgilidir. İktisadi düşünce tarihi literatüründe Klasik İktisadı Kuhn'cu yaklaşımla inceleyen hiçbir çalışma yoktur. Dolayısıyla, bu incelemede Kuhn'cu yaklaşımın kullanılabilmesi için Klasik İktisadın bir *paradigm* olarak nasıl tanımlanabileceğinin araştırıl-

---

[2] Kuhn'un özgün görüşleri için bkz., T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1962, özellikle s. 1-51. *Paradigm* kavramının Kuhn tarafından 21 ayrı anlamda kullanıldığı iddiası için bkz., M. Masterman, «The Nature of a Paradigm,» I. Lakatos, A. Musgrave, (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, 1970, s. 61-66.

ması gerekirdi. Sonuçları Kuhn'cu yaklaşıma uygun düşsün veya düşmesin böyle bir inceleme yapılabilir. Ne var ki bu tür bir inceleme başlıbaşına bir araştırma konusu olabilecek genişliktedir.

İkinci güçlük ise, İngiliz Tarihçi Okulu'nun çizmeye çalıştığı çerçevenin bir *paradigm* olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorunudur. Bir *paradigm*, tanımı gereği, egemen bakış açısı olmak zorundadır. Halbuki tarihçi görüş en etkili olduğu dönemde bile bütün iktisatçıları saflarında toplayan, literatürü ve tartışmaları belirleyen bir üstünlüğü kesin biçimde sağlayamamıştır. Karşıt görüşlü bazı iktisatçıları (Keynes, Marshall, Jevons) belirli bir süre ve belirli sınırlar içinde etkileyebilmişse de bu etki çabucak silinmiş ve öznel marjinalist görüş karşısında canlılığını koruyamamıştır.

İşte bu nedenlerden dolayı bu çalışmada Kuhn'cu yaklaşım kullanılmamıştır. Kullanılan yaklaşım, bir yöntem anlayışının çeşitli yönlerinin 1830'lardan 1901'e kadar nasıl geliştiğinin özgün kaynaklardan aktarılması ve eleştirilmesidir.

2. BÖLÜM

İKTİSAT TARİHİ
KAPSAM, TANIM VE SORUNLAR

İKTİSAT TARİHİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

İktisat tarihi disiplininin günümüz bilim hayatında eriştiği yer tarih ve iktisat disiplinlerinin dalları arasında en gelişmiş ve en ileri olanlarından biridir. Dünyanın hemen her ülkesindeki üniversite ve yüksek öğretim kurumlarında, iktisat tarihi bölümleri veya kürsüleri bulunmasa bile, değişik düzenlerde ve çeşitli sayılarda iktisat tarihi dersleri verilmekte, bu amaç için en yükseğinden en alt kademesine kadar akademik mevkiler yaratılmaktadır. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde iktisat tarihi kürsüleri veya bölümlerinde yalnız lisans ve lisansüstü değil doktora düzeyinde de eğitim, öğretim ve araştırma yapılmaktadır. Ülkemizde de Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde iktisat tarihi kürsüleri olduğu gibi İstanbul Üniversitesi'nde bir de İktisat Tarihi Enstitüsü vardır. İktisat öğretimi yapılan diğer üniversitelerimizde de iktisat tarihi dersleri verilmektedir.

Yalnız eğitim ve öğretim açısından bakıldığı zaman bile iktisat tarihinin ne kadar gelişmiş bir disiplin olduğu anlaşılabilir. Buna ek olarak akademik ve akademik olmayan kuruluşlar mensuplarının iktisat tarihinin değişik cephelerine yönelik araştırma faaliyetlerini de hesaba katmamız gerekir. Bu tür araştırmaların sayısı ve çeşitliliği, araştırılması gereken konuların çokluğuna olduğu kadar gelecekteki araştırma faaliyetlerinin ne denli geniş olabileceğine de ışık tutmaktadır.[1]

Bu araştırmalar çalışmanın büyüklüğüne göre çoğu kez kişilerin veya yüksek öğrenim kurumlarının kendi parasal kaynakları

[1] Bu konuda örneğin, bkz., P Uselding, (ed.), *Research in Economic History: An Annual Compilation of Research*, c. 1-5, Greenwich, Conn., 1977-1980; R.E. Gallman, (ed.), *Research in Economic History, (Supplement 1)*, Greenwich, Conn., 1977.

nın kullanılmasıyla finanse edilmekte, fakat bu kaynakların yetersiz kaldığı projeler için özel kuruluşlar veya kamu kuruluşlarından fon sağlanabilmektedir.[2]

İktisat tarihi ders kitaplarının ve uzmanlaşmış monografilerin çokluğu, iktisat tarihi dergilerinde yayınlanan ve orijinal sonuçları yansıtan makalelerin sayısı, iktisat tarihi disiplininin ulaştığı ileri gelişme düzeyinin bir başka göstergesidir.[3] Diğer taraftan, çeşitli ülkelerdeki irili ufaklı birçok derneğin yanısıra ABD'de üye sayısı 5000'e yaklaşan *Economic History Association* ve İngiltere'de üye sayısı 3000 dolayında bulunan *Economic History Society* gibi kuruluşlar, iktisat tarihçileri arasında dayanışma ve bilgi değişimini sağlamakta, araştırma sonuçlarının yayınlanmasına yardımcı olmakta[4] ve düzenli olarak bilimsel bir toplantı ve tartışma ortamı yaratmaktadırlar.

İKTİSAT TARİHİNİN TARİHİ

Bu kadar geniş bir eğitim, öğretim ve araştırma alanına ve kurumlara sahip bir bilim dalının en büyük eksikliği ise, henüz

---

[2] Örneğin İngiltere'de, bir kamu kuruluşu olan *Social Science Research Council* geniş ölçekli bir iktisat tarihi araştırması için yılda 100.000 sterline kadar kaynak sağlamaktadır. Diğer taraftan "yeni" iktisat tarihçilerinin araştırmalarını finanse etmek için birden çok kurumun kaynaklarını bir araya getirmek gerekmektedir. R.W. Fogel ve S. Engerman'ın İç Savaş öncesi ABD'nde kölelik kurumunun iktisadi durumunu incelemek için yaptıkları araştırmanın bütçesi milyonlarca dolara ulaşıyordu, bkz., T.L. Haskell, «The True and Tragical History of Time on the Cross',» *The New York Review*, c. 22, 1975, s. 33-39.

[3] Yalnız İngiltere'de bir yıl içinde yayınlanan iktisat tarihi kitap ve makalelerinin listesi *Economic History Review*'un ortalama 35 sayfasını doldurabilecek kadar çoktur. Bu dergide yayınlanmak üzere kabul edilen bir makalenin yayın için bekleme süresi ise ortalama iki yıldır.

[4] *Economic History Association*'ın yayın organı olan *Journal of Economic History*'nin ortalama satışı 3700, *Economic History Society*'nin yayın organı olan *Economic History Review*'un ortalama satışı ise 5000 dolayındadır. *Business History Review, Business History, Explorations in Entrepreneurial History, Journal of European Economic History* gibi satışı daha az olan iktisat tarihi dergilerinin yanısıra iktisat tarihi konularına sık sık sayfalarında yer veren *Textile History, Agricultural History, Past and Present* gibi dergiler de araştırma sonuçlarının yayınlandığı kaynaklar arasındadır.

bir tarihe sahip olamamasıdır.[5] Gerek tarih disiplininin tarihi diyebileceğimiz konu *(historiography)* gerekse iktisadi düşünce tarihi ile uğraşan tarihçiler ve iktisatçıların bu konudaki ilgisizliklerinin nedenini araştırmak bu çalışmanın kapsamı dışında kalıyor. Fakat tarihçilerin, iktisat tarihini çok uzun bir süre iktisat biliminin bir dalı saymaları ve bazı tarihçilerin hâlâ bu inancı taşımaları, bazı iktisatçıların ise iktisat tarihini kendi başına bir bilim dalı olarak değil de teorik iktisat çalışmalarının gerçekler karşısında sınanmasına yarayacak tarihsel bilgi ve verileri toplayan bir yardımcı olarak görmeleri şimdiye kadar iktisat tarihinin yazılmasına karşı en büyük engeli oluşturmuştur denebilir.

İKTİSAT TARİHİNİN BAŞLANGICI

Bu çalışma 1901 yılına kadar iktisat tarihi düşüncesi ve yönteminin gelişme yön ve eğilimlerinin araştırılması amacına yöneliktir. Tarih ve iktisat disiplinlerinden ayrı olarak bir iktisat tarihi düşüncesinin ortaya çıktığı tarihi veya dönemi kesinlikle belirlemek, zor olduğu kadar amacımız için de gereksiz bir uğraş olacaktır. Herhangi bir düşünce akımının başlangıcı olarak ileriye sürülebilecek bir tarih büyük ölçüde keyfi olacağı gibi yanılgılara ve gereksiz tartışmalara yol açacak bir nitelik de taşıyacaktır. Bu ko-

[5] İktisat tarihinin tarihi diyebileceğimiz çalışmaların sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdır Bunlar da konuya genellikle iktisadi düşünce tarihi açısından değil, literatürün gelişmesi açısından yaklaşmaktadırlar: Örneğin bkz., N.S.B. Gras, «The Rise and Development of Economic History,» *Economic History Review*, (First Series) c. 1, 1927-1928, s. 12-34; F. Rees, «Recent Trends in Economic History,» *History*, c. 34, 1949, s. 1-14; L.L. Price *A Short History of Political Economy in England*, (14 th ed.), London, 1931, ch. ix. Sir John Clapham ve N.S.B. Gras'ın 1935 baskısı *Encyclopaedia of the Social Sciences*'da yer alan *"Economic History"* maddesine katkıları da iktisat tarihinin tarihi açısından ilginçtir. ABD'deki gelişmeler için bkz., Arthur H. Cole, «Economic History in the United States: Formative Years of a Discipline,» *Journal of Economic History*, c. 28, 1968, s. 556-589. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'da iktisat tarihine kaynak olabilecek fakat doğrudan iktisat tarihi sayılamayacak literatürün özellikle 18. yüzyıldaki gelişmesi için bkz. Arthur H. Cole, «Conspectus for a History of Economic and Business Literature,» *Journal of Economic History*, c. 17, 1957, s. 333-387. Bu makale aynı yıl bazı değişiklikler ve eklemelerle Harvard Üniversitesi tarafından bir kitapçık biçiminde yayınlanmıştır; bkz., Arthur H. Cole, *The Historical Development of Economic and Business Literature*, Boston, Mass., 1957.

nuda iktisat tarihçileri arasında süregelen anlaşmazlığı sergileyebilmek için bazı örnekler vermek gerekir. L.L. Price'a göre iktisat tarihi düşüncesinin ve literatürünün başlangıcını Adam Smith'in *Wealth of Nations* kitabının yayın tarihi olan 1776'ya kadar geri götürmek gerekir.[6] Price'a göre Adam Smith'in sık sık kullandığı tarihsel veriler ve özellikle üçüncü kitabın hemen tümüyle tarihsel bir bakış açısından yazılmış olması *Wealth of Nations*'ı yalnız ilk iktisat tarihi kitabı yapmakla kalmamakta, Adam Smith'i de ilk iktisat tarihçisi yapmaya yetecek bilimsel kıstasları bize vermektedir. N.B. Harte'ın kişi belirtmeden ileri sündüğü görüş ise bazı iktisatçıların 1882 yılını başlangıç tarihi olarak almak eğiliminde olduklarıdır.[7] Harvard Üniversitesi'nde Sir William J. Ashley için özel olarak ve dünyada ilk defa bir iktisat tarihi kürsüsünün kurulduğu tarih olan 1892 yılı da başlangıç tarihi olarak ileri sürülmektedir.[8] Bu tarihlerden ayrı olarak 1888 veya 1904 yıllarının iktisat tarihinin gelişmesinde başlangıç noktası olabileceğini savunan görüşlere de rastlanmaktadır.[9] Aralarında 125 yılı aşan farklılıkların olduğu bu tarihlerin başlangıç noktası olarak seçilmeleri, seçimi yapan kişinin öznel tercihini yansıttığı kadar, böyle bir çabanın çok anlamlı olamayacağını da gösterir. Dolayısıyla, bu çalışmanın konusu zaman içinde sınırlandırılırken bir başlangıç tarihi yerine bir başlangıç dönemi alınmıştır. Bu dönem oldukça esnek olarak 1830'lar-

---

[6] L.L. Price, *The Position and Prospects of the Study of Economic History*, Oxford, 1908, s. 5-6. Aynı düşünce daha değişik bir biçimde George Unwin tarafından da ileri sürülmüştür: «The Aims of Economic History». R.H. Tawney (ed.), *Studies in Economic History: The Collected Papers of George Unwin*, London, 1927.

[7] N.B. Harte, (ed.), *The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970*, London, 1971, s. xii ve s. xxxi. 1882 yılı, İngiltere Üniversitelerinde okutulan ilk iktisat tarihi ders kitabı olan ve William Cunningham tarafından yazılan *The Growth of English Industry and Commerce*'in yayınlandığı yıldır. Başlangıçta konuya kısa bir giriş niteliğinde olan bu kitap beşinci baskısında (1910-1912) üç ciltlik büyük bir eser durumuna gelmiştir.

[8] J.L. Mac Donald, «Sir William Ashley (1860-1927),» B.E. Schmitt, (ed.), *Some Historians of Modern Europe*, Chicago, 1942, s. 415-443.

[9] 1888 yılı James E. Thorold Rogers'ın Oxford Üniversitesi'nde Politik İktisat Profesörü olarak verdiği dersleri *The Economic Interpretation of History* başlığı altında toplayarak kitap biçiminde yayınladığı yıldır. 1904 ise iktisat tarihi konusunda dersler verilmesi için İngiltere'de ilk akademik mevkiin yaratıldığı ve *London School of Economics*'deki bu göreve Lilian Knowles'un atandığı tarihtir.

dan 1870'lere kadar olan süreyi kapsayacak biçimde tanımlanmıştır. İlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi 19. yüzyılın son çeyreğinin konumuz açısından önemi büyüktür. Bu yıllarda Klasik İktisat Teorisi gerek entellektüel bir uğraş olarak, gerekse de iktisat politikasına yol göstermek açısından en zayıf dönemini yaşamaktadır. İktisatçılar politik iktisadın yönteminin ne olması gerektiği konusunda kendi aralarında gereksiz sayılabilecek bir tartışmaya girmişler, diğer taraftan da, uygulanan iktisat politikası Klasik öğretinin öneri ve reçetelerine çoğu kez tümüyle aykırı biçimler almıştır. Klasik İktisadın bu bunalımlı dönemi iktisat tarihinin gelişmesinde bu nedenlerden dolayı öneme sahiptir.

Araştırma konusunu diğer ucundan sınırlandıran 1901 yılı, Harvard Üniversitesi'ndeki kürsüsünden istifa ederek ayrılan W.J. Ashley'nin İngiltere'ye dönüş tarihidir. İlk akademik iktisat tarihçisi olan Ashley, 1901 yılından sonra iktisat tarihi ile uğraşmamış ve uygulamaya dönük araştırmalarıyla Joseph Chamberlain'ın dış ticaret politikası ilkelerinin hayata geçirilmesine çalışmıştır.[10]

Ashley ile birlikte iktisat tarihi hem iktisatçılar hem de tarihçiler tarafından genellikle bağımsız bir disiplin olarak kabul görmeye başlamıştı. Dolayısıyla, Ashley'nin iktisat tarihi ile ilgili görüşleri, «rüştünü ispat etmiş» diyebileceğimiz bir bilim dalının daha da gelişmesi sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, 1901 yılının seçilmesi de belirli bir öznelliği yansıtmaktadır. Ashley'den sonra L. Knowles, E. Power, J. Clapham ve M.M. Postan gibi ünlü birçok iktisat tarihçisi hem iktisat tarihi araştırmalarına hem de yöntemine önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1901 yılının araştırma konusunun diğer sınırı olarak seçilmesi bu iktisat tarihçilerinin katkılarının reddi anlamına gelmemektedir.

İKTİSAT TARİHİNİ TANIMLAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bir başlangıç tarihi belirlemede karşılaşılan sorunlar iktisat tarihini tanımlama konusunda daha da fazla olarak ortaya çıkmak-

[10] Chamberlain'ın serbest ticaret aleyhtarı politikası ve bu politikada Ashley'nin rolü için bkz., B. Semmel, *Imperialism and Social Reform*, London, 1960, özellikle s. 202-215; W.J. Ashley, *The Tariff Problem*, London, 1903, (1968).

tadır. İktisat tarihi ders kitaplarının hemen hepsi bir tanımlama yaparak söze başlarlar. Bu tanımların birbirlerine yakın oldukları kadar, iktisat tarihinin konusu, tarih ve iktisat ile ilişkileri gibi konularda çok değişik yaklaşımları içerdiklerini gözönüne alırsak bunların tek tek üzerinde durmanın pek yararlı olmayan uzun bir liste ortaya çıkaracağı anlaşılır. Daha verimli bir yol, ders kitapları yerine iktisat tarihi yöntemi üzerinde çalışmış ve bu konuya katkıda bulunmuş kişilerin düşüncelerine eğilmek olacaktır.

L.L. Price'a göre bütün tarihsel olaylar tek bir nedenin değil bir nedenler demetinin sonucudur. Bu nedenler demeti ise bir tek sonuç değil bir sonuçlar dizisi yaratır. İktisat tarihi bu nedenler demeti ile sonuçlar dizisi arasındaki ilişkileri ve belirlenmeyi ortaya çıkarıp açıklamaya çalışır. Dolayısıyla iktisat tarihinde tekil olaylar ve kişilere yer yoktur. İktisat tarihi, görüntünün altında yeralan, yavaş ama karşı konulamaz güçlerin eğilim ve yönleriyle uğraşır. İktisat tarihinin yazılması ise nedenlerin, eğilimlerin ve bunların günlük hayatta yansıması olan iktisat politikalarının tarihinin yazılmasıdır.[11]

G. Unwin'in iktisat tarihi tanımı ise çok geniş kapsamlıdır: «İktisat tarihi yazılı tarih boyunca insanoğlunun içinde bulunduğu iktisadi koşulların araştırılmasıdır.»[12] Unwin, hangi koşulların iktisadi olup hangilerinin olmadığı veya görünüşte iktisadi olmayanların arkasında araştırma konusu yapılmaya değer iktisadi nedenler olabileceği sorununun farkındadır. İktisat tarihçisi yazılı tarihe ilk adımını atar atmaz, yani tarihsel verilerle uğraşmaya başladığı andan itibaren, incelediği dönemin veya olayın devlet otoritesi, gelenek ve görenekler, kurumsallaşmış ilişkilerin gücü, ulusçu duygular ve değer yargıları gibi iktisadi olmayan faktörler tarafından etkilendiğini ve hatta bazan tümüyle belirlendiğini görecektir. Böylece iktisadi olanı olmayandan ayırabilme sorunu ortaya çıkar. Bu ayırımı yapabilmenin tek koşulu ise yeterli veriye sahip olmaktır. Eğer bu veriler hazırsa veya potansiyel olarak elde edilebilirlerse, incelenmek istenen iktisadi koşullar iktisadi olmayan diğer bütün koşullardan soyutlanabilir ve araştırılabilir.[13]

---

[11] Price, *op. cit.*, s. 10. Price bu tanıma kaynak olan ana fikrin G. Townsend Warner'a ait olduğunu söylüyor.

[12] Tawney, *op. cit.*, s. 41.

[13] Unwin bu tanımı yaptığı 1908 yılında kendisine göre son derece yetersiz sayılabilecek veri kırıntılarından bugünkü iktisat tarihçilerinin istatistik,

N.S.B. Gras'ın literatür taramasından çıkardığı tanım nedenselliğe özel bir yer vermektedir: İktisat tarihi, iktisadi olayların zaman içinde sıralanması ve bu sıralamadaki neden sonuç ilişkilerinin ortaya çıkarılarak tarihteki o iktisadi olayların neden meydana geldiğinin açıklanmasıdır.[14] Bu tanımlama yeterli olmaktan uzak olduğu gibi tarihsel olayların birbirleriyle neden-sonuç ilişkileriyle nasıl bağlı olduğu noktasında bir yanılgıyı da içermektedir. Gras'a göre iktisadi olaylar kronolojik biçimde sıralanabildiği takdirde aralarındaki nedensellik ilişkisi ortaya çıkarılabilir. Böyle bir ilişkinin araştırılmasına başlamak için iktisadi olayların nedenleri ve sonuçlarının iktisadi olaylar olduğu varsayımını yapmak gerekir. Bu denli kaba ve dar kapsamlı bir determinizm ise tarihi şemalaştırmak, basitleştirmek ve kalıplaştırmak ile eşanlamlı sayılabilir.

İktisat tarihi eğitimi ve araştırmalarının öncülerinden Sir William J. Ashley, aktif akademik hayattan çekilip bütün çalışmalarını İngiltere'nin gümrük tarifeleri politikasına hasreden bir bürokrat olmasından çeyrek yüzyıl sonra iktisat tarihinin tanımını şöyle yapıyordu: «Öncelikle ve aksi açıkça söylenmedikçe, iktisat tarihi gerçek insan pratiğinin hayatın maddi temelleri üzerindeki tarihidir. Görünen olayların, eskiden formüle edildiği biçimiyle, zenginliklerin üretim, bölüşüm ve tüketimiyle olan ilişkisidir, ve gene aksi belirtilmedikçe bu ilişkilerin içine insanların bu ilişkiler hakkında sahip oldukları görüşler ve ileri sürdükleri doktrinler, doğru olsun yanlış olsun, girmez.»[15] Bu tanımın en ilginç yanı 1950'lere kadar yaygın kabul görmesinden çok Ashley'nin iktisat tarihinin içeriğinin ne olması gerektiği konusundaki görüşlerinin geçirdiği köklü değişimi yansıtmasıdır. Gerçekten de Ashley derslerinde, makalelerinde ve kitaplarında, hayatın maddi temelleri diye adlandırdığı iktisadi koşulların bu koşullar içinde varolan insanların üretim, bölüşüm ve tüketim hakkındaki düşüncelerinden ayrı ola-

---

matematik, ekonometri ve iktisat teorisi araçlarıyla ne denli geniş kapsamlı sonuçlar çıkarabileceğini bilemezdi. Tarihsel verilere olan bağlılığı ve bu verilerin hiçbir zaman yeterli olarak toplanamayacağına olan inancı Unwin'in son derece bilgili olduğu konularda bile kitap yazmasını engelledi ve Unwin bilimsel hayatını sürekli olarak araştırma yaparak veri toplayan bir iktisat tarihçisi olarak geçirdi.

14 Gras, *op. cit.*, s. 29-30.

15 W.J. Ashley, «The Place of Economic History in University Studies,» *Economic History Review*, (First Series) c. 1, 1927, s. 1-2.

rak incelenmemesi gerektiğini sürekli olarak vurgulayagelmiştir. Birçok kitabı arasında iki ciltlik iktisat tarihi kitabının başlığı da özellikle bu düşüncesini yansıtacak biçimdeydi.[16]

Tarih ile iktisat tarihi arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi ön plana çıkaran tanımlamaların en iyi örneği R.H. Tawney'ye ait olanıdır. Tawney'ye göre en genel anlamıyla tarihçilerin uğraş alanı, «değişik koşullar ve değişen ortamlarda toplumsal davranışları gözlemleyerek değişik uygarlık türlerinin karakteristiklerini belirlemek, değişimi doğuran güçlerin kaynağını keşfetmek ve her tarihi dönemde kanıt istenmeksizin kabul gören doktrinleri eleştirmek tir.»[17]

İktisat tarihçisi ise genel anlamıyla tarihçilerin bu uğraşına benzer bir çaba içindedir fakat araştırma ve çalışmaları daha dar bir alan çerçevesinde ve «kaynakları sınırlı olan bir dünyada hayatı sürdürebilme mücadelesi, bu mücadelenin ortaya çıkardığı toplumsal gruplaşmalar ve yarattığı sorunlar» ile sınırlıdır.[18]

İktisat tarihi ile olan ilgisine geçici diyebileceğimiz ama konu ile ilgili teorik bir kitap da yazmış olan Sir John R. Hicks'in[19] tanımı çok kısa ve o denli de yanıltıcıdır: «Gerçekten, iktisat tarihinin geçmiş çağların uygulamalı iktisadı, uygulamalı iktisadın ise çağdaş dünyanın iktisat tarihi olduğunu söylemek doğruya yakın olacaktır.»[20] Hicks'in iktisat tarihçileri tarafından sert biçimde eleştirilen[21] bu tanımı iktisatçıların iktisat tarihine karşı olan genel tu-

---

16 W.J. Ashley, *An Introduction to English Economic History and Theory*, c. 1-2, London, 1888-1893. Ashley'nin bu görüşüne örnek verilebilecek makalelerinden bazıları için bkz., «Aristotle's Doctrine of Barter,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 9, 1895, s. 333-341; «The Tory Origin of Free Trade Policy,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 11, 1897, s. 334-371.

17 R.H. Tawney, «The Study of Economic History,» *Economica*, (Old Series), c. 13, 1933, s. 11; Harte, *op. cit.*, s. 98.

18 *loc. cit.*

19 J.R. Hicks, *A Theory of Economic History*, (2nd. ed.), Oxford, 1969.

20 J.R. Hicks, *The Social Framework*, (3rd ed.), Oxford, 1960, s. 9. Hicks bu tanımının yetersizliğini ve yanıltıcılığını veya bu konuda herhangi bir tanım yapmaya çalışmanın gereksizliğini anlamış olacak ki, bir önceki dipnotta belirtilen kitabında bir iktisat tarihi tanımı vermekten özellikle kaçınmış görünmektedir. Hicks'in iktisat teorisi ve iktisat tarihi arasındaki farklar konusundaki temel görüşü için bkz., J.R. Hicks, *Value and Capital*, (2nd ed.), Oxford, 1946, s. 7.

21 Örneğin bkz., Sir Keith Hanoock, *Economic History at Oxford*, Oxford, 1946; Harte, *op. cit.*, s. 143-159.

tumlarının iki yönünü yansıtmaktadır. Bunlardan birincisi, iktisatçıların kendi çalışma alanlarını tanımlar ve sınırlarını çizerken kullandıkları kıstasları iktisat tarihi için de geçerli kılmaya çalışma eğilimidir. Hancock'a göre bu tutum, bilinçli olmaktan çok içe dönük bir çabanın arzu edilmeyen bir biçimde bir başka bilim dalının alanına tecavüzüdür.[22] İktisatçıların iktisat tarihine karşı olan tutumlarının ikinci yönü ise daha önce sözünü ettiğimiz (bkz., s. 13), iktisat tarihini iktisat teorisinin gerçekler karşısında sınanmasını sağlayacak tarihsel verileri toplayan bir yardımcı çalışma alanı olarak görme eğilimidir. Hicks için konu hiçbir tartışmaya gerek bırakmayacak kadar açıktır: İktisat teorisi iktisatçıların gerçekler karşısında sormak isteyecekleri soruları bize verir.[23] Teori olmadan sorulabilecek sorular çoğu kez anlamlı olmayacağı gibi doğru biçimde sorulmadıkları için cevaplandırılmaları da imkansız olacaktır. İktisatçıların elinde teori ve bu teorinin yol göstericiliği altında sorulan sorular oldukça, toplanan verilerin zaman boyutu içinde birbirlerinden ayrı olmaları önemli değildir; çünkü, soruların cevaplandırılması için kullanılacak olan bilgilerin yüzyıllar öncesine ait olarak arşiv belgelerinden, elyazmalarından veya yazıtlardan elde edilmiş olmalarıyla çağdaş saha çalışmalarından veya resmi yayınlardan elde edilmeleri arasında bir fark yoktur. Her iki durumda da izlenecek yol bellidir: Araştırmacı yalnız ve yalnız teorinin sorulmasına izin verdiği soruları soracak ve cevaplamaya çalışacaktır. Bu yolla elde edilecek sistematik bilgi bütününün uygulamalı iktisat veya iktisat tarihi olarak adlandırılması Hicks için herhangi bir önem taşımamaktadır.

Böylesine bir tanımlama, iktisat tarihçilerinin yarım yüzyıldan uzun bir süre konularını iktisat ve tarih ile ilişkili ama aynı zamanda ayrı bir disiplin olarak kabul ettirme çabalarının tümüyle inkarı anlamına gelmektedir. Hicks'e göre artık iktisat tarihçisi, tarihçi rolünden ayrılmakta ve iktisatçının sorduğu soruları cevaplandırmak için toplanan verilerin tarihsel olanlarını gün ışığına çıkarmakla görevli bir yardımcı, en iyimser yorumuyla da tarihe düşkün bir iktisatçı görünümüne bürünmektedir. Bu yardımcının çalışma alanı da teorik iktisatçının sormak istediği sorular, dolayısıyla da iktisat teorisi ile, sınırlanmaktadır.

---

[22] *ibid.*, s. 146.

[23] Hicks, *The Social Framework*, s. 8.

İktisat tarihi ie iktisat teorisi arasındaki ilişkinin bu kadar basit bir düzeyde algılanması Hicks ile başlamış değildir. Hicks 1942'de bu tanımlamayı yaparken 1890'da J. Neville Keynes'in başka bir düzeyde yaptığı genellemeyi tekrarlıyordu. J. Neville Keynes iktisat tarihini iktisat teorisinin yargılarını tarihsel açıdan sınamaya yardımcı bir alan olarak görüyordu. Orta Çağ'da kuraklık dönemlerinin demirden yapılmış tarım araç ve gereçlerinin daha çok ve daha çabuk yıpranmasına neden olduğunu, dolayısıyla bu araçlara olan talebin arttığını buna bağlı olarak da fiyatın arttığını söylerken, feodal lordların malikanelerini yönetmekle görevli kahyaların «kuraklık nedeniyle demir fiyatları arttı» yolundaki yakınmalarının talep ve fiyat arasındaki ilişkiyi en mükemmel biçimiyle sergilediğini söylüyordu.[24] Olaylar arasındaki bu denli açık bir ilişkiyi belirlemek için kişinin iktisat tarihçisi veya iktisatçı olması gerekmediği gerçeği bir yana Keynes, böylece iktisat tarihçisini iktisatçının çağdaş olarak araştırdığı konuları daha eski çağlarda araştıran kişi olarak gördüğünü açıklıyordu. Hicks'in uygulamalı iktisat-iktisat tarihi ayrılmazlığı tanımının yarım yüzyıl önceki J. Neville Keynes'in görüşünün nerdeyse aynısı olması, iktisat tarihçilerinin bütün çabalarına rağmen iktisat tarihini bir bilim dalı olarak tartışmasız bir biçimde kabul ettiremediklerinin kanıtıdır.

J.U. Nef'in bu durum karşısında duyduğu rahatsızlığı dile getiriş biçimi çok ilginçtir:

> «İktisat tarihi daha saygın bilim dallarının, belki en sık olarak da iktisadın bir uzantısı gibi görülmek istenmektedir... İktisatçılar, iktisat tarihçisinin görevini iktisatçıların sağladığı boş kutuları gene iktisatçıların verdikleri ölçülere göre kesilip biçilmiş maddelerle doldurmak diye tanımlıyorlar... İktisat tarihçisi de bu görevi çok nadir olarak iktisatçıyı tatmin edecek biçimde yapıyor. Buna karşılık iktisatçılar, iktisat tarihçisinin beceriksizliğine ve işleri saptırmasına homurdanıp duruyorlar. Çare olarak da, özellikle gelecek kuşak iktisat tarihçilerine bir hazırlık olarak, daha yüksek dozlarda ve daha uzun süre uygulanmak üzere

[24] J.N. Keynes, *The Scope and Method of Political Economy*, (4th ed.). Cambridge, 1917, (1963), s. 303-304

iktisat teorisi salık veriyorlar. Ama bu dozların nitelikleri hakkında görüş birliğine vardıkları pek söylenemez.»[25]

Neville Keynes ve Hicks'in görüşü tümüyle Lord Robbins tarafından da paylaşılmaktadır. Hicks'in uygulamalı iktisat-iktisat tarihi özdeşliği yerine betimleyici iktisat-iktisat tarihi özdeşliğini ileri süren Robbins'n başlangıç noktası, iktisat biliminin çeşitli kullanım alanları olan kıt kaynakların insanların sonsuz istekleri karşısında nasıl kullanılacağını araştıran bir bilim olarak tanımlanmasıdır. Buradan hareketle Robbins, iktisat tarihini, kıt kaynaklar ve alternatif kullanım alanları arasındaki ilişkinin zaman içinde incelenmesi olarak tanımlamakta ve iktisat teorisinin bu ilişkinin biçimini, iktisat tarihinin ise bu ilişkinin özünü oluşturduğunu söylemektedir.[26]

Neoklasik iktisadın başlangıç noktası olan kıt kaynakların etkin kullanımı sorunu, iktisat tarihinin tanımı ve konusunun ne olması gerektiği yolundaki tartışmalarda teorik iktisatçılar kadar iktisat tarihçileri tarafından da kullanılmaktadır. Örneğin, E. Heckscher'e göre iktisat tarihinin amacı, kıt veya yetersiz kaynakların insanların amaçları uğrunda çağlar boyu nasıl kullanıldığının, bu sorunun karakterinin nasıl değiştiğinin, bu değişikliklerin nedenlerinin ve bu değişikliklerin insan hayatını ve toplumu nasıl etkilediğinin araştırılmasıdır.[27] Heckscher'den sonraki kuşak iktisat tarihçilerinin önde gelen temsilcilerinden birisi olan W.H.B. Court'a göre iktisat tarihi, sınırlı kaynaklarla karşılaşan insanların ve insan topluluklarının gereksinmelerini karşılayabilmek için bu kaynakların kullanımı konusunda yaptıkları seçimlerin tarihidir.[28]

---

[25] J.U. Nef, «What is Economic History?» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 4, 1944, s. 7.

[26] L. Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London, 1932, s. 16, s. 38-39.

[27] E. Heckscher, «Quantitative Measurement in Economic History,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 53, 1939, s. 167-193.

[28] W.H.B. Court, «Economic History,» H.P.R. Finberg, (ed.), *Approaches to History*, Toronto, 1962, s. 19-20. Aynı makalenin «What is Economic History?» başlığı altında ve bazı değişikliklerle yeniden basılmış biçimi için bkz., W.H.B. Court, *Scarcity and Choice in History*, New York, 1970, s. 151-179. Court bu tanımının oldukça basite indirgenmiş bir görüş olduğunu, insan hayatında yalnız fiziksel değil toplumsal ve kültürel gereksinimlerin de önemli rol oynadığını kabul ediyor.

Belki gerektiğinden de uzun olan bu listeye yeni tanımlamalar eklemek yarar sağlamayacaktır. Yukarıya alınan çeşitli iktisat tarihi tanımlarının ortak özelliklerinden birisi, çoğunun birbirine benzememesidir. Bu denli farklı görüşlerin ileri sürülebilmesi iktisat tarihi disiplininin tanımı veya kapsamı konusunda görüş birliğine varmak bir yana uyum sağlamanın bile ne kadar güç olduğunu gösterir. J. Clapham, T.S. Ashton, J.D. Chambers gibi ünlü iktisat tarihçilerinin böyle bir çabaya girmeye hiçbir zaman yanaşmamaları herhalde bu güçlüğü kavramış olmalarından dolayıdır. Güçlüğün esas kaynağı ise bu tanımlamaların yapılmaya çalışıldığı dönemlerde iktisat tarihinin hızlı bir gelişme içinde olması ve iktisat tarihçilerinin sürekli olarak yeni konuları araştırmaya girişip disiplinlerinin sınırlarını giderek genişletmeleridir. Böyle bir durum, doğal olarak, üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir tanım yapılmasını engeller. Lord Robbins'e göre bir bilim dalı «belirli bir gelişme düzeyine erişmedikçe o bilim dalının kapsamının tanımlanması zorunlu olarak imkansızdır».[29] İktisat tarihinin yeterli ve üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir tanımının günümüzde bile yapılamaması bu gelişme düzeyinin hâlâ erişilemediğinin bir göstergesidir.

Price'dan Court'a kadar geniş bir süreyi kapsayan yukardaki tanımların bir diğer ortak özelliği ise her tanımın o tanımı yapan kişinin özel ilgi alanı ile çok yakın bir ilişki içinde olmasıdır. Bu durum, herhalde, kişinin yaptığı her işte kendi yansımasını görmek istemesinin doğal bir sonucu olsa gerektir. İnsan psikolojisi açısından olağan karşılanması gereken bu durum ne yazıkki iktisat tarihinin, eski deyimiyle, «efradını câmi, ağyarını mâni» bir tanımının yapılmasını da engellemiştir.

İşte bütün bu nedenlerden dolayı iktisat tarihinin bir tanımını yapmak veya yukarda verilen tanımlardan birini yeğlemek doğru bir davranış olmaz. Hele «yeni» iktisat tarihçilerinin bazen son derece yetkin olabilen çabaları sonucu iktisat tarihinin, iktisat teorisi ile olduğu kadar istatistik, matematik, ekonometri, demografi, sosyoloji ve siyaset bilimi ile nerdeyse içiçe geçecek denli genişlemesi bu tanımı yapmayı gerçekten imkansızlaştırıyor.[30] İkti-

[29] Robbins, *op. cit.*, s. 2.

[30] Diğer bilim dallarıyla olan ilişkilerin yarattığı sorunların bir iktisat tarihçisinin gözüyle değerlendirilmesinin ilginç bir örneği için bkz., P. Mathias, *Living with the Neighbours*, Oxford, 1970; Harte, *op. cit.*, s. 367-383.

sat tarihinin doyurucu bir tanımının yapılmasının ne kadar güç olduğunun hiç olmazsa iktisat tarihçileri arasında anlaşılmaya başlandığı 1940'larda sorunun içinden bir benzetmeyle çıkma çabası çok yandaş toplamıştı. Bu benzetme J. Boswell'in Dr. Johnson ile yabancı bir general arasında çevirmenlik yaptığı sırada «Kendimi iki büyük kıtayı bireştiren bir berzah gibi görüyorum» sözü üzerine kuruluydu.[31] Kıtalardan birisi tarih, diğeri ise iktisat teorisi olunca berzah da iktisat tarihi oluyordu.[32] Bugün hâlâ böyle bir benzetme yapmak gerekirse sözkonusu berzahın iki değil irili ufaklı birçok kıtayı birleştirdiğini söylemek daha doğru olur.

HAYEK ve POPPER'A GÖRE «TARİHÇİLİK»

Bu çalışmanın yerel boyutları özellikle İngiltere ile sınırlıdır. Bazı konularla ilgili olarak zaman zaman diğer ülkelerdeki gelişmelere değinilecekse de temel konu, İngiliz tarihçi ve iktisatçılarının Klasik İktisat Teorisine karşı geliştirip yaygınlaştırdıkları tepkinin iktisat tarihi yöntemine katkıları ve bu yöntemin gelişmesi olacaktır. Hemen bütün iktisadi düşünce tarihi ders kitaplarında ayrı bir bölümde veya *Methodenstreit* konusu içinde ele alınan bu akımın taraftarları genel olarak «Tarihçi Okul» diye adlandırılır.[33] Yanlış anlamalara yer vermemek için «Tarihçi» sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklamak gerekir.

«Tarihçi» sözcüğünü İngilizcedeki «*Historist*» sözcüğü karşılığında kullanıyoruz. Dolayısıyla da «*Historism*» sözcüğünün dilimizdeki karşılığı «Tarihçilik» veya «Tarihselcilik» olsa gerekir. «Ta-

---

31 R.W. Chapman, (ed.), *Selections from James Boswell's Life of Samuel Johnson*, Oxford, 1919, n. 53.

32 Bir berzahın birleştirici olduğu kadar ayırıcı olarak da ele alınabileceğini söyleyen T.S. Ashton'ın bu benzetmeye şiddetle karşı çıkışı için bkz. T.S. Ashton, «The Relation of Economic History to Economic Theory,» *Economica*, (New Series), c. 13, 1946, s. 81-96.

33 Tarihçi Okul'a hiç değinmeyen iktisadi düşünce tarihi ders kitapları için bkz., A. Gray, *The Development of Economic Doctrine*, London, 1931; O.H. Taylor, *A History of Economic Thought*, New York, 1960; Diğer taraftan C. Napoleoni de Ricardo iktisadının yetersizliğine karşı gösterilen tepkisel akımlar arasında tarihçi tepkiye yer vermemektedir, bkz., C. Napoleoni, *Smith, Ricardo, Marx*, (trans. by J.M.A. Gee), New York, 1975, s. 5.

rihselcilik» karşılığı «*Historism*» çeşitli yazar ve düşünürlere göre değişik anlamlara gelmektedir. Örneğin F.A. Hayek bu sözcüğü, teorik bir toplumsal bilimin ortaya çıkabileceği tek kaynağın tarih olduğunu ileri süren düşünce akımı için kullanıyor.[34] K. Popper ise «çeşitli sosyoloji doktrinleri ve okulları arasındaki farklılıkları, bunların belirli bir tarihi dönemdeki egemen çıkarlar ve taraf tutmalar ile olan ilişkilerini göstererek açıklamaya çalışan akım» diye tanımlıyor.[35]

İktisat tarihi disiplininin öncüleri diye tanımlayabileceğimiz kişiler, ileride de görüleceği, gibi, 19. yüzyıl sonlarında ortodoks iktisat teorisini eleştirirken hem Hayek'in hem de Popper'ın tanımına uygun bir davranış biçimi sergilediler. Bir taraftan, iktisat biliminin gerçekten bilimsel bir temele oturmasının ancak tarihsel bir yaklaşımla mümkün olabileceğini, diğer taraftan da, bütün iktisadi doktrinlerin göreli olduğunu yani çağın gereklerini ve çağa egemen olan çıkarları, dünya görüşünü yansıtacak biçimde formüle edildiklerini ileri sürdüler. Bu çalışmada «Tarihçi» sözcüğü, Klasik İktisat Teorisi'ne özellikle de Rikardo İktisadı'na karşı İngiltere'de Hayek veya Popper'ın veya her ikisinin de tanımına uygun olan bir eleştiri biçimi geliştiren düşünce akımı için kullanıldı.[36]

MARKSİZM ve TARİHÇİ ELEŞTİRİ

İngiltere'deki «tarihçi» eleştiriden daha önce Marksist eleştirinin yukardaki tanıma uygun sayılabilecek bir yaklaşım kullandığını bildiğimize göre, «İnceleme konusu içine Marksistlerin iktisat tarihi yöntemine yaptığı katkıyı da almak gerekmez mi?» görüşü

---

[34] F.A. Hayek, «Scientism and the Study of Society-Part II,» *Economica*, (New Series), c. 10, 1943, s. 50-51.

[35] K.R. Popper, *The Poverty of Historicism*, London, 1957, s. 17. Popper bu tanımın, kitabının konusu olan «*Historicism*» ile hiçbir zaman karıştırılmaması gerektiğini söylüyor. «*Historicism*» sözcüğünün, Popper'ın kullandığı anlamda, dilimizde bir karşılığı olduğunu sanmıyorum. Hayek ve Popper'ın bu sözcükleri kullanmalarının buradakinin tersine bir biçimde yorumlanması için bkz., H.W. Spiegel, *The Growth of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1971, s. 740.

[36] İngilizce yazılmış iktisadi düşünce tarihi ders kitapları «Tarihçi» karşılığı «*Historist*» sözcüğü yerine ısrarla «*Historical*» sözcüğünü kullanmaktadırlar. («*German Historical School*» örneğinde olduğu gibi). «Tarihî,

burada haklı olarak ileri sürülebilir. Bu soruya verilecek olumsuz cevabın belli başlı iki gerekçesi vardır. Birincisi, Marx ve Engels'in iktisat tarihi yöntemine yaptıkları ayrı bir katkıdan söz edilemez. Yalnız toplum bilimleri değil, doğa bilimleri konusunda da Marx ve Engels'in getirdiği yöntem yenilikleri arasından iktisat tarihi ile ilgili olanların ayrılıp incelenmesi, bir dünya görüşü olan Marksizmin zorunlu olarak tümünü incelemeyi gerektirir ki bu da bu çalışmanın sınırlarını makul ölçülerin dışına taşırma tehlikesini yaratır. Bir başka tehlike de böyle bir incelemenin yalnız Marx ve Engels'in yazdıklarıyla sınırlı kalmasıdır; çünkü, Marx'ın görüşleri çağdaşı olan İngiliz tarihçileri ve akademik iktisatçılar tarafından büyük ihmal görmüş, incelenmemiş ve eleştirilmemiştir.[37]

Marksist görüşün inceleme konusu yapılmamasına neden gösterilebilecek ikinci gerekçe de, Marksizm'in iktisat tarihçileri arasında etkili olmaya başladığı tarihle ilgilidir. Kendileri Marksist olmadıkları halde Marksizmin tarih görüşünün etkisi altında kitaplar yazmış olan W. Sombart ve M. Rostovtzeff bir kenara bırakılacak olursa, Marksist yöntemi bilinçli olarak uygulamaya başlayan iktisat tarihçilerine ancak 1930'ların ikinci yarısında raslanılabilir.[38] Ama bunlar kendilerini iktisat tarihçisi olarak görmemişler, tarihçi, iktisatçı veya sosyal tarihçi diye adlandırılmayı istemişlerdir. İktisat tarihi yazınında Marksist etkinin güçlü bir biçimde or-

---

tarihe ait» anlamına çok daha yakın olan «*historical*» sözcüğünün, «*Historist*» sözcüğünün anlamını karşılayamayacağı açıktır. Dilimizde mevcut bu tür kitaplarda ise doğru olan «Tarihçi» sözcüğü kullanılmaktadır, örneğin bkz., G. Kazgan, *İktisadi Düşünce*, (2. basım), Ankara, 1974, s. 208-212; A. Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara, 1976, s. 354-383. Bu çalışmada kullanılan "tarihçi-iktisatçı" deyimi, «*historical economist*» karşılığı kullanılmıştır.

37 Sınırlı sayıda bazı iktisat tarihçilerinin Marx'a karşı gösterdikleri tepkinin hiç de önemli olmayan boyutları için bkz., E.J. Hobsbawm, «Dr. Marx and the Victorian Critics,» *Labouring Men*, London, 1964, s. 239-249.

38 1920'lerde ve 1930'ların başlarında Marksizm'in akademik tarihçiler ve iktisatçılar üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin neden kitap veya makale biçimine dönüşmediğinin incelenmesi için bkz., J.H. Clapham, *The Study of Economic History*, Cambridge, 1929, s. 8-10; Tawney, «The Study of Economic History,» *loc. cit.* Court, 20 no.lu dipnotta sözü edilen kitabının bir otobiyografi niteliğinde olan «Growing Up in an Age of Anxiety» başlığını taşıyan birinci bölümünde (s. 1-60) üniversitedeki iktisatçı ve tarihçi meslektaşları birer birer Marksist görüşü benimserken kendisinin nasıl bundan uzak kalmayı başardığını anlatır (özellikle s. 38-39).

taya çıkması 1950'lerle birlikte başlayan bir olaydır. Feodalizm, kapitalizme geçiş ve kapitalizmin gelişmesi, sanayi devrimi gibi Marksist iktisat tarihçilerinin gündeminden bugün bile düşmeyen konuların ayrıntılı bir biçimde ve iktisat tarihine özgü tekniklerle incelenmeye başlanması ancak 30 yıllık bir geçmişe sahiptir.[39]

Bu çalışmanın boyutlarını olağan sınırların dışına çıkarma tehlikesi mevcut olmasaydı bile, araştırma konusu olarak alınan dönemde Marx ve Engels'in yöntem yeniliklerinin çağdaş iktisat tarihçilerini etkilememesi ve Marksist yöntemin iktisat tarihi çalışmalarında etkili olmaya başladığı tarihlerin bizim ele aldığımız dönemin dışında kalması yüzünden bu çalışmada Marksist etkiden söz edilmeyecektir.

ALMAN TARİHÇİ OKULU ve KAYNAK SORUNU

En çok açıklama gerektiren bir diğer önemli nokta, Klasik İktisada karşı tarihçi tepkiyi inceleme savında olan bir çalışmanın nasıl olup da Alman Tarihçi Okulu'nu büyük ölçüde kapsam dışı bırakabildiğidir. Hiç olmazsa başlangıçta gerçekten de çok büyük bir etkiye sahip olduğu şüphe götürmeyen Alman Tarihçi Okulu'nun bu çalışmada İngiliz Tarihçi Okulu kadar ayrıntılı biçimde incelenmemesinin tek nedeni kaynak sorunudur. Tarihçi tepkinin İngiltere'deki temsilcileri olan İngiliz tarihçi ve iktisatçılarının çeşitli kitap ve makalelerini bulup kullanmak genellikle bir sorun ortaya çıkarmaz. Fakat aynı şeyi Alman Tarihçi Okulu için söylemek mümkün değildir. Roscher ve Schmoller'in kitapları yabancı dillere çevrilmedikleri gibi yeni baskıları da yapılmadığı için bunlardan birincil kaynak olarak yararlanmak Türkiye'deki bir araştırmacı için hemen hemen imkansızdır.[40]

Methodenstreit'ın en sert ve kırıcı tartışmasında Schmoller'e karşı Menger'in görüşlerinin tümüyle bulunabileceği tek kaynak

[39] Marksist iktisat tarihçilerinin en çok ilgi duydukları alanların ve bu alanlarda yapılan çalışmaların 1950'lerden günümüze kadar bir özeti için bkz., J. Cohen, «The Achievements of Economic History: The Marxist School,» *Journal of Economic History*, c. 38, 1978, s. 29-57.

[40] Roscher'in *Grundriss zu Vorlesungen uber die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode*, (Göttingen, 1843) adlı kitabı Alman Tarihçi Okulu'nun başlangıç noktası ve en önemli yapıtlarından birisi olarak kabul edilmesine rağmen bugüne dek ne yeniden basılmış ne de tüm olarak bir başka dile çevrilmiştir. *Grundriss*'in bazı bölümlerinin İngilizce çevirisi için bkz., W.J. Ashley, «Roscher's Programme of 1843,»

da[41] bugüne kadar hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir. Bu eksiklik, Menger'in uzunca sayılabilecek bir bölümünü bu konuya ayırmış olduğu daha önceki kitabının[42] İngilizceye çevrilmesiyle[43] bir dere-

Quarterly Journal of Economics, c. 9, 1894, s. 99-105; J.A. Gherity, (ed.), *Economic Thought: A Historical Anthology*, New York, 1965, s. 246-263; H.C. Harlan, (ed.), *Readings in Economics and Politics*, (2nd ed.), New York, 1966, s. 143. Bazı bölümleri Roscher'in ölümünden sonra yayınlanan beş ciltlik *System der Volkwirtschaft*'ın (Stuttgart, 1854-1894) *Grundlagen der National-ekonomie* başlığını taşıyan birinci cildi J.J. Lalor tarafından iki cilt olarak *Principles of Political Economy* başlığı altında İngilizceye çevrilmiştir (New York, 1878). Diğer taraftan, iki ciltlik *Ansichten der Volkswirschaft aus dem geschichtlichen Standpunkte*, (Heidelberg, 1861) ve Roscher'in baş yapıtı sayılabilecek *Geschichte der Nationalokonomie in Deutschland*, (Münich, 1874) hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir. K. Knies'ın birinci baskısı *Die politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte*, (Brunswick, 1853) ikinci baskısı ise *Die politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode*, (1883) başlığı altında yayınlanan ünlü kitabı da ancak Almanca bilenlerin kullanabileceği bir kaynaktır. Schmoller'in yapıtları için de durum ne yazık ki pek farklı değildir. İkinci kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun bu en önemli simasının *Zur Literaturgeschichte der Staats-und Sozialwissenschaft*, (Leipzig, 1888), *Uber einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre*, (Berlin, 1897), *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, (Leipzig, 1900) gibi kitaplarını bugün büyük kitaplıklarda bulmak bile bir sorun olmaktadır. (Son iki kitabın T. Veblen tarafından yapılan eleştirileri için bkz., J. Dorfman, (ed.), *Thorstein Veblen: Essays, Reviews and Reports*, Clifton, N.J., 1973, s. 471-476; «Gustav Schmoller's Economics,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 16, 1901, s. 69-93.) Schmoller'in editörlüğünü yaptığı ve sonraları kısaca *Schmoller's Jahrbuch* diye adlandırılan *Jahrbuch fur Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deustchen Reich* dergisinde «Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung» başlığı altında yayınladığı (c. 14-17, 1890-1893) yazı dizisinin bazı seçme bölümlerinin «The Historical Development of the Enterprise» adıyla İngilizce çevirisi için bkz., F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change*. Homewood, Ill., 1953, s. 3-34. Schmoller'in yöntem açısından önem taşımayan *Studien uber die wirthschaftliche Politik Friedrich des Grossen* (1887) adlı kitabının bir bölümü de *The Mercantile System and its Significance* adıyla İngilizceye çevrilmiştir. (New York, 1897).

41 C. Menger, *Die Irrthümer des Historismus in der deutschen Nationalokonomie*, Wien, 1884

42 C. Menger, *Untersuchungen uber die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Okonomie insbesondere*, Wien, 1883.

43 *Problems of Economics and Sociology*, (trans. by F.J. Nock), Urbana, Ill., 1963. Menger'in konumuzla daha az ilgili olan ve 1889 yılı *Jahrbuch*

ceye kadar giderilmişse de tümüyle ortadan kalkmamıştır. Alman Tarihçi Okulu'nun ustalarının kitapları yazıldıkları dilde kalırlarken bu ustaların öğrencilerin kitapları da aynı kaderi paylaşmışlardır.[44]

Görüldüğü gibi Alman Tarihçi Okulu'nun orijinal kaynaklara başvurarak yapılacak bir incelemesi, Almanca bilgisinin ötesinde bu orijinal kaynakların elde edilebilirlik derecesiyle de sınırlıdır.[45]

İKTİSAT TARİHİNİN İKTİSAT ve TARİH ile İLİŞKİLERİ

Bu çalışmanın kapsamını zaman, içerik ve konu yönünden sınırladıktan sonra kısaca bile olsa değinilmesi gereken son nokta, iktisat tarihinin gelişme süreci üzerinde, bir taraftan iktisat teorisi ve yöntemi diğer taraftan da tarih araştırmaları ve tarih felsefesi konularında ortaya çıkan gelişmelerin oynadığı roldür. Özetle söylemek gerekirse, iktisat tarihi ile iktisat teorisi ve yöntemi arasındaki etkileşim genellikle tek yönlü olmuştur denilebilir. Bu tek yönlü süreçte iktisat tarihi «etkilenen» iktisat teorisi de «etkileyen»

---

fur Nationalokonomie und Statistik'de çıkan «Gründzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften» başlıklı makalesinin «Toward a Systematic Classification of the Economic Sciences» adı altında İngilizce çevirisi için bkz., L. Sommer, (ed.), *Essays in European Economic Thought*, Princeton, N.J., 1960, s. 1-38. Menger'in tüm eserlerinin 1930'larda İngiltere'de yapılan baskısı da Almanca olarak yapılmıştır, bkz., F.A. Hayek, (ed.), *Collected Works of Carl Menger*, c. 1-4, London, 1934-1936.

[44] Örneğin, Roscher'in öğrencisi olan ve tarihçi görüşün savunucusu ve yayıcısı J. Kantz'ın *Die geschichtliche Entwicklung der Nationaloekonomie und ihrer Literatur, (1860)*, adlı kitabı da hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir.

[45] Anglo-Sakson iktisat tarihçilerini yüzyıla yakın bir süre güçlü biçimde etkilemiş olan Alman Tarihçi Okulu'nun değil monografilerinin, yöntem konusundaki yapıtlarının bile İngilizceye neden çevrilmediği sorusunu yanıtlayabilmek imkansızdır. Ashley'nin Schmoller'in bir öğrencisi olduğu ve 1870-1900 yılları arasında önde gelen 28 Amerikan Üniversitesinde kürsü sahibi bulunan 76 iktisat profesöründen 53'ünün Almanya'da lisans veya lisans-üstü eğitim gördüğü de gözönüne alınırsa (bkz., J.B. Parrish, «Rise of Economics as an Academic Discipline: The Formative Years to 1900,» *Southern Economic Journal*, c. 34, 1967, s. 1-16, Appendix A-B), İngiliz ve Amerikalı iktisat tarihçilerinin Alman ustalarının yapıtlarını kendi dillerine kazandırmak için neden bu denli isteksiz davrandıklarını açıklayacak bir gerekçe bulmak kolay değildir.

işlevini görmüştür. Bu etkilenmeyi aşağıdaki örnekler açıklıkla ortaya koymaktadır:

Pigou'nun geliştirdiği «Refah İktisadı»nın iktisat tarihçilerini, yaşam standartları, ücretler gibi konularda tarihsel araştırmalar yapmaya itmesi; 1921-1922 yıllarında Almanya'da inanılmaz boyutlara ulaşan enflasyonu iktisatçıların çözümleme çabalarının iktisat tarihçilerini 16. yüzyılın büyük fiyat hareketleri üzerinde araştırmalara zorlaması; Keynes iktisadının ortaya çıkıp gelişmesiyle iktisat tarihçilerinin geçmişte devletin iktisadi hayata müdahalesi konusunu incelemeye başlamaları.

Tarih araştırmaları ve tarih felsefesi ile olan ilişkiler konusunda iktisat tarihi, iktisat teorisi ile olan ilişkilerine oranla daha eşit bir durumdadır. Tarih araştırmaları açısından bakıldığı zaman, bu alanda ortaya çıkarılan bulguların iktisat tarihçileri tarafından kullanıldıkları ne kadar doğru ise (örneğin, hukuk tarihi araştırmalarının feodal malikanelerin statüleri konusunu aydınlatması gibi) iktisat tarihçilerinin ortaya çıkardıkları tarihsel gerçeklerin genel anlamda tüm tarihçilerin yararlanabileceği bir veri kümesi oluşturduğu da o kadar doğrudur. (Örneğin, 16. ve 17. yüzyılda İngiltere'de toprak mülkiyetinin zaman içinde değişmesiyle ilgili olarak iktisat tarihçilerinin ortaya koydukları bulgular, o dönemin siyasi tarihi ile uğraşan tarihçilerin belli başlı kaynaklarından birisidir.) Tarih felsefesi de iktisat tarihçilerini tarihsel gerçeğin niteliği, tarihsel nedensellik, genelleştirme gibi konularda aydınlatırken iktisat tarihi de tarih felsefesine, özellikle, kanıtlama kuralları gibi konularda, yardımcı olmuştur.[46]

Bu inceleme yukarda çizilen sınırlar ve ilişkiler çerçevesi içinde yapılmıştır. Önce Kasik İktisadın son bunalım döneminin boyutları, sonra da tarihçi tepkinin temelini oluşturan Klasik İktisat yöntemi incelenecektir. Bunlara bağlı olarak «İngiliz Tarihçi Okulu»nun ve ilk iktisat tarihçilerinin ortaya çıkışları, etkilendikleri kaynaklar ve yöntemleri ele alınacaktır.

---

[46] Örneğin bkz., F. Simiand, «Causal Interpretation and Historical Research,» Lane, Riemersma, (eds.), *op. cit.*, s. 469-488. Tarihçilerin kanıtlama ve diğer konularda düştükleri yanlışlıkları tüm boyutlarıyla inceleyen bir kaynak için bkz., D.H. Fischer, *Historian's Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought*, New York, 1970. İktisat tarihçilerinin tarih felsefesine herhangi bir katkıda bulunamayacakları görüşünün savunusu için bkz., G.R. Elton, *The Practice of History*, London, 1976.

3. BÖLÜM

POLİTİK İKTİSADIN BUNALIM DÖNEMİ

İngiliz Tarihçi Okulu'nun Klasik İktisada karşı geliştirdiği tepkinin boyutlarını ve temel dayanak noktalarını inceleyebilmek için 19. yüzyılın son çeyreğinde Klasik İktisadın durumunu gözden geçirmek gerekir. Alman Tarihçi Okulu'nun Roscher ve Schmoller tarafından temsil edilen iki kuşağı gibi topak bir grup oluşturmayan tarihçi İngiliz iktisatçılarının bir «Okul» olarak nasıl nitelendirilebilecekleri ileride tartışılacaktır. Diğer taraftan, İngiliz Tarihçi Okulu'nun gösterdiği tepkinin tüm Klasik İktisatçılara yöneldiğini söylemek son derece yanıltıcı olur. Kimin Klasik sayılacağı kimin sayılamayacağı konusundaki tartışmanın sürüp gittiği hatırlanırsa tarihçi tepkinin kime karşı ortaya çıktığını belirlemek gerekir.

KLASİK OKUL ve RİKARDO OKULU

Hangi iktisatçıların Klasik Okul üyesi sayılacağını açıklamaya çalışanlar, kullandıkları ölçütlere göre, ortaya değişik sayıda Klasik İktisatçı çıkarmaktadırlar. Örneğin, Schumpeter *Wealth of Nations*'ın yayın tarihi olan 1776'dan J.S. Mill'in *Principles of Political Economy*'sinin yayın tarihi olan 1848'e kadar olan dönemde «önde gelen tüm İngiliz iktisatçılarını» Klasik tanımı içine almaktadır.[1] Keynes ise Marx'ın Ricardo ve James Mill'e kadar olan iktisatçıları Klasik Okul kapsamına almasına itiraz etmemekte ancak «görgü kurallarını çiğnediğinin farkında olarak» kapsamı, istihdam teorisine katkıları açısından J.S. Mill, Marshall, Edgeworth ve Pigou'yu da içerecek biçimde genişletmektedir.[2]

Tartışmanın günümüzdeki örnekleri çok ilgi çekicidir. D.P. O'Brien'ın Klasik İktisatçıları üç ana gruba ayırıp, Schumpeter'in sınır olarak aldığı 1848 yılını Lord Overstone'un öldüğü yıl olan 1883'e kadar getirmesine[3] T. Sowell şiddetle karşı çıkmaktadır. Sowell'e göre O'Brien'ın Klasik Okul tanımı çok cömertçedir. O'Brien'ın birinci grubunu oluşturan Smith ve Ricardo'dan sonra ikinci grupta toplananlardan Senior, Torrens ve Lauderdale, Sowell'e göre Klasik sayılamazlar. Hele O'Brien'ın üçüncü grubundakiler Klasik tanımına hiç uygun değildirler.[4]

Klasik Okul tanımını neredeyse tüm İngiliz politik iktisatçılarını içine alacak kadar geniş tutan O'Brien'ın ise Klasik Okulu

---

[1] J.A. Schumpeter, *Economic Doctrine and Method*, (trans. by R. Aris), New York, 1954, s. 69.

[2] J.M. Keynes, *The General Theory of Employment Interest and Money*, London, 1964, s. 3, n. 1.

[3] D.P. O'Brien, *The Classical Economists*, Oxford, 1975, s. 2-3.

[4] O.Brien'ın kitabının Sowell tarafından yapılan eleştirisi için bkz., *Journal of European Economic History*, c. 5, 1976, s. 503-504.

yalnız Ricardo'ya indirgeyecek kadar dar bir tanıma sahip T.W. Hutchison'ı eleştirmesi doğal karşılanmalıdır.[5]

Klasik Okul'un kimlerden oluştuğu konusundaki anlaşmazlıklar çözüme kavuşmuş değildir. Bu karışıklık arasından ayrı bir Rikardo Okulu tanımı bulup çıkarmak daha da güç gibi görülebilir. Bu çalışmada Rikardo Okulu diye tanımlanan politik iktisatçıları diğerlerinden ayırmakta tek bir ölçüt kullanıldı: Ricardo'nun soyut, tümdengelimci yönteminin izlenip izlenmemesi. Böylece, Sowell'e göre Klasik İktisatçı bile sayılmaması gereken Senior ve Torrens'i de içeren bir grup Rikardo Okulu diye tanımlandı. Ricardo, Senior, Torrens, Mill ve Cairnes'den oluşan bu grubun Rikardo Okulu diye adlandırılması yalnız ve yalnız kullandıkları yöntemin soyut, tümdengelimci yöntem olması anlamındadır. Birçok önemli konuda aralarında anlaşmazlıklar bulunan bu iktisatçıların soyut, tümdengelimci yöntem çerçevesinde nasıl birleştikleri bu araştırmanın dördüncü bölümünde konu edilecektir.

1870'lere gelindiğinde Klasik İktisat bir taraftan Marx ve Marx öncesi sosyalistlerin, hümanistlerin ve dinsel eleştiricilerin, diğer taraftan da kendi içinden kaynaklanan tartışmaların etkisi altında bunalımlı bir döneme girmişti. Tarihçi tepkinin, sosyalist eleştiri tarafından *doğrudan* etkilendiğini gösteren hiçbir kanıt yoktur ve hatta İngiliz Tarihçi Okulu'nun bu eleştirilerin varlığından ciddi olarak bilgi sahibi olduğu bile kuşkuludur. Dolayısıyla, bu eleştirinin niteliğine ve tarihsel gelişmelerine burada değinilmeyecektir.

Genel anlamıyla Klasik İktisadın, dar anlamıyla da Rikardo İktisadı'nın 1870'lerdeki son bunalım aşamasının başlangıç noktası olarak, 1869 yılında J.S. Mill'in ücret fonu teorisini reddetmesi alınabilir. Rikardo İktisadı'nın kendi içinden yara alması diye nitelendirdiğimiz bu olay ilk bakışta J.S. Mill'in Klasik Okul'un tam bir temsilcisi olmadığı, bu yüzden de yerleşik doktrine yöneltilen bu eleştirinin içten değil de dıştan geldiği yolunda bir itiraza yol açabilir. Gerçekten de Mill en önemli eseri olan *Principles of Political Economy*'de bir taraftan Klasik konumun en olgun formülasyonunu verirken, diğer taraftan da Klasik doktrinin üretim yasa-

[5] T.W. Hutchison, *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge, 1978, ch. 3. Bu kitabı O'Brien'ın eleştirisi için bkz., *Economic Journal*, c. 89, 1979, s. 474-476.

ları gibi değişmez ve mutlak olgular biçiminde gördüğü bölüşüm yasalarının, toplumsal ve kurumsal oluşumlardan etkilendiği yolunda yenilikler ortaya koyuyordu. İktisadi düşünce tarihi ile uğraşanların bir bölümü Mill'in bu durumunu, babası James Mill'den A. Comte'a ve hatta eşi Harriet Taylor'a kadar uzanan bir dizi değişik etkinin sonucunda ortaya çıkmış bir eklektiklik olarak değerlendirirken bazıları da 1817-1848 yılları arasındaki teorik gelişmelerin doktrinin içine katılması çabaları diye görmek eğilimindedir.[6] Bu anlamda Mill, Klasik Okul'un kendine özgü yanları olan bir üyesi olarak kabul edilebilir.

ÜCRET FONU TEORİSİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Mill'in uzun süre sahip çıkıp 1869 yılında reddettiği ücret fonu teorisi, ortalama ücretlerin *kısa dönemde* nasıl belirlendiğinin açıklanması amacıyla geliştirilen kavramsal bir çözümleme aracıdır. Tarihsel gelişmesi aşağıda kısaca incelenecek olan ücret fonu teorisi son derece basit bir önermeyi içerir: Ortalama ücret oranı, kısa dönemde, ücretlerin ödenmesi için ayrılmış olan sabit bir miktar sermaye malının toplam işçi sayısına bölünmesiyle bulunan düzeyde belirlenir. Modern iktisatçılar ücret fonu teorisinin kendi mantık yapısı içinde nominal ve gerçek ücretler arasında bir ayırım yapmaya elvermediğine ve ücret farklılaşmalarını açıklayamayacağına dikkati çekmişlerse de[7] teoriyi geliştirenlerin amacının bu konuları açıklamak olmadığı gözönüne alınırsa böyle bir eleştirinin yersiz olduğu anlaşılır.

İngiliz Klasik İktisatçıları arasında ücret fonu teorisini nüve olarak bulabileceğimiz ilk kişi Adam Smith'dir. *Wealth of Nations*'da ücretlerin nasıl belirlendiği konusunda A. Smith üretken likten, karşılıklı pazarlığa kadar uzanan bir dizi etkenler sıralar ve

---

[6] Hayek, Harriet Taylor'un etkisinin Mill'deki akılcı unsuru güçlendirdiğini ileri sürerken (F.A. Hayek, *John Stuart Mill and Harriet Taylor*, London, 1951), Pappe bu ilişkinin duygusal yönünün daha güçlü olduğunu söylüyor (H.O. Pappe, *John Stuart Mill and the Harriet Taylor Myth*, Melbourne, 1960). Bu konudaki tartışmaların son durumunu yansıtan bir özetleme için bkz., H. Landreth, *History of Economic Theory: Scope, Method, and Content*, Boston, 1976, s. 130-148

[7] L.R. Salkaver, *Wage Structure Theory*, New York, 1964, s. 17-39.

daha sonra çelişkili bir biçimde bunlardan bazılarını reddeder[8]. Yukarıda verilen formülasyona uygun bir ücret fonu teorisi ise, üretim başlamadan işçiler üretim dönemi boyunca hem araç, gereç ve hammadde hem de temel ihtiyaçlar bakımından destekleyecek bir sermaye stokunun varolması gerektiği biçiminde ifade edilir[9]. «İşçinin idamesini sağlamaya ayrılan fonlar» ve «ücretlerin ödenmesi için ayrılan fonlar» deyimleri ilk defa A. Smith tarafından kullanıldığı için ücret fonu teorisinin İngiliz Klasik İktisadındaki başlangıcının A. Smith ile olduğu söylenebilir.

Ücret fonu teorisinin bu basit biçimi herhangi bir değişikliğe uğramadan Ricardo'ya kadar gelmiştir. Genellikle kabul gören yargı, Ricardo'nun ücret fonu teorisine bir katkı yapmadığı yolundadır. Gerçekten de Ricardo'nun yazdıkları arasında, makro bölüşüm sorunu dışında, ücret fonu teorisine sermaye ile ücretler arasındaki ilişkiyi doğrudan içerecek biçimde değinen bir ibare yoktur. A. Marshall gibi Ricardo'yu çok esnek olarak yorumlamak gerektiği görüşünde olan F.W. Taussig, biraz zorlama bir biçimde de olsa, Ricardo'nun ücret fonu teorisini çok kısa ve öz olarak belirttiğini ileri sürüyor[10]. M. Blaug ise Ricardo'nun bu konuya çok müphem bir biçimde yaklaştığını söylüyor[11].

Ücret fonu teorisi James Mill'de A. Smith'in belirttiği basit biçimiyle mevcuttur[12]. Ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde iktisat teorisini kamuoyunda geniş biçimde tanıtmaya yönelik çabaların önde gelen temsilcilerinden Mrs. Marcet'de de A. Smith'in ücret fonu teorisi aynen tekrarlanır[13].

Nassau W. Senior'ın Oxford Üniversitesi'nde 1830 yılında verdiği derslerin bir bölümü, ücretlerin belirlenmesi konusunu tartışırken iki önemli geişmenin başlangıç noktasını da oluşturdu. Bunlardan birincisi, ücret fonu teorisinin tartışmaya kapalı, dogmatik

---

[8] A. Smith, *Wealth of Nations*, (E. Cannan, ed.), New York, 1937, s. 64-86.

[9] *ibid.*, s. 68-69.

[10] F.W. Taussig, *Wages and Capital: An Examination of the Wages Fund Doctrine*, New York, 1896, (1968), s. 165-166.

[11] M. Blaug, *Ricardian Economics*, New Haven, Conn., 1958, s. 122.

[12] J. Mill, *Elements of Political Economy*. (3rd ed.), London, 1826, (1965), s. 44.

[13] *Conversations in Political Economy*, (2nd ed.), London, 1816, (1968), s. 122-124.

bir ilke biçimine dönüştürülmesiydi[14]. İkinci önemli gelişme ise ücretlerin değişmesinin hangi koşullarda olabileceğinin ilk kez açık bir biçimde belirtilmesiydi. Ücret fonunun miktarının veya işçi sayısının değişmesine bağlı olarak ortalama ücret oranının da değişebileceğini söyleyen Senior[15] tartışmayı daha ileriye götürmeden bırakıyordu.

Kısa dönem ücret dalgalanmalarını ücret fonu teorisinin sınırları içinde en ayrıntılı biçimde inceleyen ilk kişi R. Torrens oldu. Torrens de, Ricardo gibi, Malthus'un nüfus yasasına göre ücretlerin uzun dönemde geçimlik düzeyde belirleneceğini dolayısıyla da bu ücret düzeyinin sabit varsayılabileceğini kabul ediyordu. Ama kısa dönemde ücretlerin belirlenmesi, artık yerleşmiş ifade biçimiyle, ücret ödemeleri amacıyla ayrılan sermayenin miktarı ve toplam işçi sayısı arasındaki orana göre oluyordu[16]. Nüfusun sermayeden daha hızlı artacağı ve bu yüzden ücretlerin yükselmesi ve dolayısıyla da çalışanların yaşam düzeylerinin iyileşmesi için gösterilecek çabaların boşa gideceğini savunan James Mill'e karşı ilk eleştiri Torrens'den geldi. İşçi sınıfının yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştiğinin kolayca gözlenebilecek bir olgu olduğunu belirten Torrens bunun nüfusun sermayeden daha hızlı artmadığının kesin kanıtı olduğunu ileri sürdü[17]. Bir ülkede ücretleri düşürmek için kurulan işveren sendikaları *(combination)* ve ücretleri arttırmak için kurulan işçi sendikalarının hangi koşullarda başarılı olabileceğini, o dönemin İngiltere'sini gözönünde tutarak, ülkenin dış pazarlarla olan ilişki derecesine bağlı olarak inceleyen Torrens, kendisinden önce ve sonra gelen Klasik İktisatçılar arasında, ücretlerin işçi sendikaları aracılığıyla arttırılabileceği sonucuna varan ilk ve tek iktisatçı oldu[18].

Ücret fonu teorisi John R. McCulloch'ın ellerinde en keskin ve dogmatik biçimini aldı. Taussig'e göre, kendine ait hiçbir özgün fikri olmamasına rağmen politik iktisat bilgisinin tam ve kesin olduğuna inanan McCulloch, politik iktisat kitaplarında verilen re-

---

[14] N.W. Senior, *Three Lectures on the Rate of Wages*, (2nd ed.), London, 1831, (1966), s.iii, 18.

[15] *ibid.*, s.iv.

[16] R. Torrens, *On Wages and Combination*, London, 1834, (1969), s. 21.

[17] *ibid.*, s. 27-28.

[18] *ibid.*, s. 49-83.

çeteleri ve formülleri gündelik sorunlara uygulamaya çok hevesliydi[19].

Daha sonraları F. Lasalle tarafından politik iktisat literatürüne «ücretlerin tunç kanunu» adıyla geçirilecek olan formülasyonunda McCulloch, ücret fonu teorisinin evrensel bir uygulama alanına sahip olduğunu, sermayenin büyümesinin nüfusun büyümesinden daha yavaş olduğu durumlarda ücretlerin artamayacağını söyledi[20].

J.S. Mill'in kabul ettiği ücret fonu teorisinin kendisinden önce yapılan formülasyonlardan tek farkı, ücretlerin ödenmesi için ayrılan fonu dolaşan sermayenin doğrudan işgücü alımında kullanılan bölümüyle özdeşleştirmesidir[21]. Bu ifade biçimiyle Mill ücret fonu teorisinin özünde hiçbir değişiklik yapmamakta fakat o zamana dek kullanılan muğlak terminolojiye önemli sayılabilecek bir netlik kazandırmaktadır.

MILL'İN ÜCRET FONU TEORİSİNİ REDDİ

Yakın dostu W.T. Thornton'un yazdığı bir kitabı eleştirirken Mill, beklenmedik bir biçimde, ücret fonunun sabit bir büyüklüğe sahip olduğu yolundaki ortodoks görüşü reddetti[22]. Dikkat edilmesi gereken nokta, Mill'in ücretlerin sermayeden ödendiğini ileri süren doktrini değil de ücret ödemelerine ayrılan fonun sabit bir büyüklüğe sahip olduğu aksiyomunu reddetmesidir.

Thornton'ın ücret fonu teorisini eleştirisinde de ücretlerin sermayeden ödendiği konusunda hiçbir itiraza rastlanmaz. Karşı çıkılan nokta ücret fonunun ürün olarak kabul edilmesidir. Thornton'a göre ücret fonu işverenlerin parasal kaynaklarından oluşur ve dolayısıyla da sabit olamaz:

---

19 Taussig, *op. cit.*, s. 190.

20 J.R. McCulloch, *A Treatise on the Circumstances which Determine the Rate of Wages and the Condition of the Labouring Classes*, (2nd ed.), London, 1854, (1963), s. 3-5.

21 J.S. Mill, *Principles of Political Economy*, (W.J. Ashley ed.), London, 1909, (1965), s. 343.

22 J.S. Mill, «Thornton on Labour and its Claims,» *Fortnightly Review*, c. 29-30, 1869, s. 505-518, 680-700.

«[Ücret fonunun] sabit olup olmadığı, ücret fonunu kabul edenler ile yadsıyanlar arasında bir anlaşmazlık konusudur... Eğer, tümü ücretlerin ödenmesi için ayrılmış bir fon varsa bu fon işveren sınıfını oluşturan bireylerin tek tek sahip oldukları benzer fakat daha küçük fonların toplamından başka birşey olamaz. Öyleyse herhangi bir bireyin bu fonun tümüne sahip olduğu söylenebilir mi?... Doğaldır ki her işveren kendisine ait olan veya borç yoluyla edindiği belirli bir miktar paraya sahiptir ve bütün masraflarını bu paradan karşılar.»[23]

Thornton'ın eleştirisinin temel noktası, bu parasal fonun işverenler tarafından değişik masraf türleri için değişik oranlarda kullanılabilecek bir esnekliğe sahip olmasıydı. Belirli koşullar altında işverenler bir grup veya bireysel olarak, örneğin, sabit sermaye yatırımlarını veya ailelerinin masraflarını azaltabilirler ve ücret oranını yükseltebilirlerdi. Eleştirinin dayandığı temel nokta ise ücretlerin ödenmesine ayrılan fonun ürün değil, de parasal kaynaklardan oluşmasıydı.

Mill, ücret fonunun parasal değil de ürün olarak meydana geldiği yolundaki ortodoks görüşü tutarlı biçimde savunarak reddedebileceği bu hücum karşısında beklenmedik bir geri dönüş yaptı. Thornton'ın eleştirilerinin doyurucu biçimde yanıtlanamayacağını kabul etti:

«Ücretlerin, kapitalistin yalnız işini sürdürmek için ayırdığı fonları değil kendi özel masrafları için ayırdığı miktarı da yutacak bir düzeye yükselmesini önleyecek hiçbir doğa yasası mevcut değildir. Ücret artışlarının gerçek sınırı, ücret fonunun zorlanamaz büyüklüğü değil kapitalistin ne kadar artışın kendisini iflâsa sürükleyeceği veya işini bırakmaya zorlayacağı konusundaki pratik kaygısıdır.»[24]

---

[23] W.T. Thornton, *On Labour: Its Wrongful Claims and Rigthful Dues*, London, 1869, s. 84-86.

[24] Mill, «Thornton on Labour,» s. 690. Schumpeter'a göre Mill'in bu tutumu yerleşik teorinin reddi anlamına gelmiyordu, bkz., *History of Economic Analysis*, New York, 1954, s. 669-671.

Mill'in bu tutumunun nedenleri konusundaki tartışma üç ana nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, Mill'in Thornton ile olan yakın arkadaşlığının önemini vurgulamakta; ikincisi, Mill'in toplumsal görüşlerinin geçirdiği dönüşüm sonucunda ücretlerin hangi yolla olursa olsun artmasını olanaksız gösteren bir teoriyi en kısa zamanda ve en uygun biçimde reddetme gereği duyduğunu ileri sürmekte; üçüncüsü ise, Mill'in herzaman çok dikkatli olduğu bir konuda bir mantık tuzağına düşerek sermayenin gerçek ve parasal biçimlerini birbirine karıştırdığını söylemektedir[25].

ÜCRET FONU TEORİSİNİN REDDİNİN SONUÇLARI

Konumuz açısından bu nedenler veya hangisinin daha büyük bir doğruluk payına sahip olduğu önemli değildir. Önemli olan, Klasik İktisadın temel taşlarından birisinin ortadan kalkmasına koşut olarak, çağdaş iktisatçılar arasında giderek azalmakta olan saygınlığının yediği darbedir Yüzeysel olarak bakıldığında, Mill'in tutumu «büyük bir heyecan uyandırdı ve nerdeyse Klasik Okul'un kutsal geleneklerine karşı işlenmiş bir suç sayıldı.»[26]

Bir okulun yaşayan en büyük temsilcisinin, mensup olduğu düşünce akımının önemli dayanak noktalarından birisinin artık geçerli olamayacağını kabul etmesi kuşkusuz heyecan ve kargaşa yaratır. Belki de bu heyecanlı ortam yüzündendir ki Mill'in geri dönüşüyle birlikte klasik bölüşüm teorisinin ücretleri artık açıklayamaz duruma geldiği hemen farkedilmedi.

---

[25] Bu konudaki tartışmanın belli başlı örnekleri için bkz., R.B. Ekelund, R.F. Hebert, *A History of Economic Theory and Method*, New York, 1975, s. 133-135; A.C. Pigou, «Mill and the Wages Fund,» *Economic Journal*, c. 57, 1949, s. 171-180; W. Breit, «The Wages Fund Controversy Revisited,» *Canadian Journal of Economics and Political Science*, c. 33, 1931, s. 523-528; S. Gordon, «The Wage-Fund Controversy: The Second Round,» *History of Political Economy*, c. 5, 1973, s. 14-35. Mill in yeni tutumunun aslında kısa dönem ücretlerin belirlenmesiyle değil uzun dönem ücretler ile ilgili olduğunu ve Mill'in yanlış anlaşıldığını ileri süren ilginç çözümlemeler için bkz., E.G. West, R.W. Hafer, «J.S. Mill, Unions, and the Wages Fund Recantation: A Reinterpretation,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 92, 1978, s. 603-619; R.B. Ekelund, «A Short-Run Classical Model of Capital and Wages,» *Oxford Economic Papers*, c. 28, 1976, s. 66-85.

[26] C. Gide, C. Rist, *A History of Economic Doctrines*, (trans. by R. Richards), London, 1960, s. 366.

Klasik makro bölüşüm teorisinin dayandığı iki temelden, ücretleri uzun dönemde geçimlik düzeyde belirleyen Malthus'un genellemesi, hem teorik düzeyde, (teknolojinin sabit olmadığı dolayısıyla da tarımda azalan getirinin ancak gerçekçi olmayan bir soyutlama olabileceği), hem de yarım yüzyılı aşkın bir süredir gözlenebilen gerçekliğe aykırı olması nedeniyle, itibar görmez durum daydı. Böyle olunca da ücret fonu teorisi makro düzeyde hem uzun dönem hem de kısa dönem ücretlerin belirlenmesi görevini yüklenmek zorunda kaldı. Ama ücret fonu teorisinde uzun dönem işgücü arzının ne olabileceği ve nasıl belirlendiği konusunda en küçük bir ipucu bile yoktu. Yüklendiği görevin yarısını yerine getiremez durumda olan ücret fonu teorisi, kısa dönem ücret oranının belirli bir düzeyde değil fakat en az ve en çok sınırlar arasında çeşitli etkenlere bağlı olarak herhangi bir noktada belirlenebileceğinin Mill tarafından kabul edilmesiyle çözümleme gücünü yitirince, Klasik Teorinin zaten sürekli biçimde aşınmakta olan otoritesi son ve kesin darbeyi yemiş oldu. T.W. Hutchison'a göre, en lütufkâr tanımlama ile bile «boş laf» olmaktan ileriye gidemeyen ücret fonu teorisinin göçüp gitmesinde üzülenecek bir yön yoktu[27]. Teorinin reddi bir taraftan Klasik Sistemin çökmesinin açık bir belirtisi olarak ortaya çıkarken, diğer taraftan da, ücret fonu teorisinin cevaplamaya çalıştığı makro bölüşüm sorunlarının iktisatçıların gündeminden tümüyle silinmesi sonucunda yeri uzun yıllar boyu doldurulamayacak olan bir boşluk yarattı.[28]

POLİTİK İKTİSADIN PROFESYONELLEŞMESİ

Bu çalışmada ücret fonu teorisinin gerek tarihsel gelişiminin gerekse de çökmesinin bu denli uzun sayılabilecek bir biçimde ele alınmasının temel nedeni, Klasik İktisadın girmiş olduğu bunalımlı ortamı açıklamaya çalışmak olduğu kadar bu ortamın yaratılmasında bilinçli veya bilinçsiz olarak görev aldıklarında kuşku bu-

[27] T.W. Hutchison, *A Review of Economic Doctrines*, Oxford, 1953, s. 13-14. Teori'nin «göçüp gitmesi» kuşkusuz birdenbire olmadı. *Principles*'ın 1869'dan sonra yapılan basımlarında Mill eski görüşlerini olduğu gibi sürdürürken Cairnes, 1874 yılından başlayarak ücret fonu teorisini canlı tutma çabalarının en önde gelen temsilcisi oldu, bkz., J.E. Cairnes, *Some Leading Principles of Political Economy Newly Expounded*, London, 1874, (1965).

[28] Keynes, *op. cit.*, s. 364.

lunmayan bir profesyonel iktisatçılar grubunun nasıl katkı yapmış olabileceklerini de kısaca incelemektir. İrlanda'lı iktisatçı T.E. Cliffe Leslie bu konuda önemli bir ipucu veriyor. J.E. Cairnes'in kitabını *The Academy* dergisinde eleştirirken Leslie şöyle diyor:

> «İktisat yayınları için İngiliz pazarı son derece sınırlıdır... fakat daha da önemlisi, ders kitaplarında ileri sürülen çeşitli doktrinlerin derslerde, makalelerde, tartışmalarda ve hatta özel söyleşilerde alabildiğine eleştirilmesidir. Bu ders kitaplarının birçok noktada fikir birliği etmesi gerçeğinden İngiliz iktisatçılarının fikir birliği ettiği sonucu çıkartılmamalıdır.»[29]

Leslie'nin işaret etmek istediği nokta, iktisat biliminin geliştirilmesi sürecinde temel görevin artık amatör iktsatçılardan profesyonel, akademik iktisatçılara geçmekte olduğuydu. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarından başlayarak politik iktisat, İngiliz üniversitelerinde «Moral Felsefe»nin bir dalı olmaktan çıkmış ve kendi başına bir bilim olarak tanınmaya başlamıştı.

Bağımsız politik iktisat kürsülerinin kuruluşu, bir tarafta iktisatçılar diğer tarafta ise doğa bilimcileri, felsefeciler, mantıkçılar ve dinbilimciler arasında geçen uzun bir mücadele sonunda gerçekleşti. Oxford Üniversitesi'nde 1825 yılında kurulan Drummond Kürsüsü bunun ilk örneğidir. O dönemde, Hristiyanlık öğretisi ile politik iktisat arasında bir çelişki olduğu düşüncesi dinbilimciler arasında odukça yaygındı. Bu düşünceye ilk karşı çıkan dinbilimci Dublin Başpiskoposu R. Whately oldu. N.W. Senior'dan sonra Drummond Profesörlüğüne adaylığını koyup seçilerek politik iktisadın «meşruiyetini» tanıdığını kabul etti[30].

1826 yılında Londra Üniversitesi, University College'da kurulan kürsüye J.R. McCulloch profesör olarak atandı. Cambridge Üniversitesi'nde uzun yıllardan beri politik iktisat dersi vermekte olan G. Pryme'a 1828 yılında profesör ünvanı verildiyse de bu üniversite hiçbir zaman bu konuda bağımsız bir kürsü kurmadı. Pryme'ın pro-

---

[29] T.E. Cliffe Leslie, *Essays in Political Economy*, (2nd ed.), Dublin, 1888 (1969), s. 41-42.

[30] R. Whately, *Introductory Lectures on Political Economy*, (2nd ed.), London, 1832, (1966), s. vi-x.

fesör olması da, vereceği iktisat derslerinin üniversitenin temel uğraşlarına engel olmaması koşuluna bağlanmıştı[31].

1832 yılında Dublin Üniversitesi Trinity College'da Whately Kürsüsü, bir yıl sonra da Londra Üniversitesi King's College'da Tooke Kürsüsü kuruldu. Diğer İngiliz üniversitelerinde daha bir süre bağımsız politik iktisat kürsüleri kurulmasa bile politik iktisat hemen bütün üniversitelerin ders programlarında yer almaya başladı.

Politik iktisat öğretiminin profesyonelleşmesi sırasında karşılaşılan güçlükler üniversitelerdeki yerleşik disiplinlerin yeni bir disipline karşı gösterdikleri tepkiden ibaret olmasa gerektir. 19. yüzyıl İngiliz üniversitelerinin gelir kaynakları arasında en önemli yeri, eski mezunların üniversitelere yaptıkları bağışlar ve kurulan vakıfların gelirleri alıyordu. Bu bağışları yapanlar ve vakıfları kuranların büyük çoğunluğu toprak sahipleriydi. Klasik İktisadın toprak rantına bakış açısı ise toprak sahiplerini hoşnut edecek nitelikte değildi. Böylesine bir görüşün egemen olduğu bir dönemde, parasal kaynak olarak toprak gelirlerine bağlı üniversitelerin bu görüşleri öğretecek ve yayacak kürsüler kurulmasını kolaylaştırmalarını beklememek gerekir.

Böyle bir süreç sonucunda ortaya çıkan politik iktisat öğretiminin giderek daha büyük ilgiye kavuşup yaygınlaşması önemli gelişmelere yol açtı. Formel iktisat eğitimi görmüş üniversite mezunlarının sayısının artması, amatör iktisatçıların yayınlarının son derece sert eleştirilere konu olmasını kolaylaştırdı. Yayınevlerinin amatör iktisatçıların kitaplarını basmak için giderek daha az heves gösterir olmaları bu tür yayınların piyasadan çekilmesine neden oldu. 19. yüzyılın ilk yarısında büyük bir okuyucu kitlesine sahip bazı dergiler üzerinde yapılan araştırmaların[32] dolaylı olarak gösterdiği gibi o dönemde iktisat konularında yazı yazanların he-

---

[31] S.G. Checkland, «The Advent of Academic Economics in England,» *Manchester School*, c. 19, 1951, s. 43-70.

[32] Büyük çoğunluğu F.W. Fetter'a ait olan bu çalışmalardan bazılarının değerlendirilmesi için bkz., O'Brien, *op. cit.*, s. 14-15, 19-20. Bu değerlendirmenin dışında kalan iki kaynak için bkz., B. Gordon, «Say's Law, Effective Demand and the Contemporary British Periodicals, 1820-1850» *Economica*, (New Series), c. 32, 1965, s. 438-446; «Criticism of Ricardian Views on Value and Distribution in the British Periodicals, 1820-1850.» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 370-387.

men tümü amatörlerdi. Halbuki, yüzyılın ikinci yarısında profesyonel iktisatçıların ağırlığının arttığı ve tartışmalarda egemen olmaya başladıkları; amatörlerin amatörleri eleştirmesinin yerini profesyonellerin amatörleri ve birbirlerini eleştirmelerinin aldığı gözlenmektedir[33].

POLİTİK İKTİSADA ELEŞTİRİCİ BAKIŞ

Bunun doğrudan sonuçlarından birisi, o döneme dek kabul gören, yerleşmiş sayılan teorilerin ve açıklama biçimlerinin, yargıların ve bulguların giderek artan bir ölçüde eleştirici gözlerle yeniden incelenmeye başlanması oldu. A. Marshall'ın dediği gibi:

> «[Profesyonelleşme], hayata daha geniş bir açıdan bakmamızı, daha yavaş ama daha güvenli adımlarla yürümemizi, iktisat ilkelerinin güçlüklerine karşı verilen ilk savaşın ağır yükünü taşıyan o büyük insanlardan çok daha az dogmatik ve daha çok bilimsel olmamızı sağladı.»[34]

Profesyonel iktisatçıların disipline giderek daha egemen oldukları bu ortam içinde yerleşik teoriye karşı duyulan güvensizliğin belirgin biçime girmesine katkıda bulunan son gelişme olduğu için ücret fonu teorisinin üzerinde bu denli uzun durulduğu. Ama bu güvensizliğin, veya Klasik Teorinin, gerçekliği artık kabul edilebilir bir biçimde açıklayamadığı konusundaki kaygıların başlangıcı, ücret fonu teorisi ile sınırlı değildi. Keynes'in Klasik İktisadın en önemli ve o derecede yanlış olarak nitelediği[35] tam istihdamın otomatik olarak sağlanacağı öğretisinin 1850'lerden sonra sürekli olarak gerçek hayat tarafından yanlışlanmasının yarattığı rahatsız-

---

[33] Landreth, *op. cit.*, s. 149-151; Huchison, *op. cit.*, s. 1-2, 30-31; G.J. Stigler, «The Influence of Events and Policies on Economic Theory,» *American Economic Review*, c. 50, 1960, s. 36-45; J.J. Spengler, «Exogenous and Endogenous Influences in the Formation of Post-1870 Economic Thought,» R. Eagly, (ed.), *Events, Ideology, and Economic Theory*, Detroit, 1968, s. 159-187; W.C. Mitchell, *Types of Economic Theory*, c. 1, New York, 1949, s. 220-223.

[34] *Principles of Economics*, (9th Variorum Edition by W. Guilleband), c. 1, London, New York, 1961, App. B. s. 766.

[35] Keynes, *op. cit.*, s. 32.

lıklar bir tarafa bırakılacak olursa, dönemin amatör veya profesyonel tüm iktisatçılarını bildiklerini yeniden gözden geçirmeye zorlayan olgu, tarımda azalan getiri ilkesinin de gerçekler karşısında zorlanmasıydı.

Ricardo ve Klasik İktisatçıların çoğunun vardıkları sonuç, sabit bir miktar toprağa uygulanan sermaye-emek bileşiminin artmasıyla bu bileşimin her yeni biriminin marjinal ürün miktarının azalacağıydı. Teknolojik gelişmenin yaratacağı verimlilik artışının uzun dönemde azalan getiriyi ortadan kaldıramayacağı dolayısıyla da tarımda tarihsel olarak azalan getirinin egemen olacağı Rikardo İktisadı'nın temel vargılarından biriydi. Ricardo'nun ve onu izleyen diğer Klasik İktisatçıların teorik düzeyde ulaştıkları bu sonucu gözlemsel olarak doğrulamak, daha sonra ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, Klasik Okul'un ilgi alanı dışında kalıyordu.

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ekonomisi hakkında toplanabilen veriler, tarihsel olarak azalan getiri üzerine kurulu öndeyilerin gerçeklere uygun olmadığını gösterdi. Teorinin gösterdiklerinin tersine, gerçek ücretlerin geçimlik düzeyde kalmayıp sürekli artması, kârların ortadan kalkmayıp ücretlerden daha da hızla yükselmesi, nüfusun o döneme kadar görülmeyen bir artış oranına erişmesi, soyut teori ile somut olgular arasındaki kopukluğu gözler önüne serdi ve iktisatçılar arasında sürekli rahatsızlık yarattı. Ricardo ve izleyicilerinin benimsediği yöntem, teorinin gerçekler karşısında sınanıp eksik yönlerinin düzeltilmesi veya teorinin toptan reddedilmesi sürecini içermediği için Klasik öğreti soyut bir mantık abidesi durumuna indirgenmiş oldu. Teori ile teori'nin açıklamayı amaçladığı gerçek olgular arasındaki uyuşmazlığın giderek artması Klasik İktisadın çöküşünün habercisiydi.

Bu çöküş dönemini değişik iktisatçılar değişik tarihlerde aramak eğilimindedirler. Marx ve Schumpeter çöküşün 1830'ların ilk yıllarında olduğu konusunda anlaşırlarken[36] C.F. Bastable politik iktisadın en yüksek aşamasına Senior ile birlikte 1860 yılında eriştiğini ve gerilemenin ancak bu tarihten sonra söz konusu olabileceğini savunmaktadır[37]. J.S. Nicholson ise Klasik İktisadın çöküşün-

[36] K. Marx, *Capital*, c. 1, (trans. by E. and C. Paul), London, 1930, s. 867-868; Schumpeter, *History*, s. 478.

[37] C.F. Bastable, «A Comparison Between the Position of Economic Science in 1860 and 1894,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 57, 1894, s. 73-85.

den söz edilemeyeceğini, çünkü 1890'larda son derece güçlü bir biçimde varlığını ve etkisini sürdürdüğünü iddia etmektedir[38]. M. Bowley çöküş tarihini ücret fonu teorisinin Mill tarafından reddedildiği 1869 yılına getirmekte[39]; marjinalistler çöküşün 1870'lerden başlayarak kendi teorik saldırıları sonucunda meydana geldiğini ileri sürmekte; Keynesciler ise çöküş döneminin 1920-1936 yılları arasında olabileceğini iddia etmektedirler[40]. R.L. Meek, Keynesçilerin bu iddiasının temel dayanak noktasının Klasik İktisadı Say Kanunu ile özdeşleştirmek eğilimi olduğunu, dolayısıyla da çöküş döneminin daha eskilerde aranması gerektiğini vurgulamaktadır[41].

Nicholson dışında herkes Klasik İktisadın yıkıma kadar varan bir bunalım dönemine girdiği konusunda görüş birliğine sahiptir. Daha önce açıkladığımız nedenlerden dolayı Klasik İktisadın çöküş dönemini 1869 yılı ile başlatan Bowley'nin görüşü bu çalışmanın amaçları açısından en uygun olanıdır.

POLİTİK İKTİSADIN BUNALIMININ NEDENLERİ

Klasik İktisadın içine düşmüş olduğu bu durum çağdaş iktisatçılar tarafından genellikle «entellektüel durgunluk» olarak nitelendirildi. İktisat biliminin ilerlemesi durmuştu. Yeni teoriler üretilmiyor zihinlere değil şok, uyarı etkisi yapacak yeni şeyler bile söylenemiyordu[42]. Hastalığın belirtisi konusunda fikir birliğine varmış görünenlerin hastalığın nedeni üzerinde anlaşmaları mümkün olmadı. Durgunluk ortamının nedenleri üzerinde ileri sürülen görüşler üç grupta toplanabilir:

---

38 J.S. Nicholson, «The Reaction in Favour of the Classical Political Economy,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 56, 1893, s. 27-37.

39 M. Bowley, *Nassau Senior and Classical Economics*, London, 1937.

40 S.G. Checkland, «The Propagation of Ricardian Economics in England,» *Economica*, (New Series), c. 16, 1949, s. 40-52; F.A. Fetter, «The Rise and Decline of Ricardian Economics,» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 67-84.

41 R.L. Meek, «The Decline of Ricardian Economics in England,» *Economica*, (New Series), c. 17, 1950, s. 43-62. Aynı makalenin yeniden yazılmış biçimi için bkz., R.L. Meek, *Economics and Ideology and Other Essays*, London, 1967, s. 51-74.

42 «Bilimsel düşüncenin durgunlaşmaya başladığı konusunda örnek yakınmalar, 1830'lardan başlayarak, kitaplara yazılan önsözlerde görülebiliyordu. Bu yakınmalar gerçekten haklıydı. Ricardo'dan hemen sonra gelen

Birinci grup, temel olarak, politik iktisadın bir bilimin erişebileceği en büyük olgunluk düzeyine eriştiğini, sorulabilecek bütün soruları cevapladığını, gerçek hayatın da yeniliklere yol açabilecek yeni sorular ortaya atmadığını savunuyordu. Bu görüşü benimseyenler Foxwell'in deyimiyle «tek kitaba iman etmiş kişilerdi»[43]. İktisat teorisinin Mill tarafından en mükemmel duruma getirildiğini ve daha ileriye gitmenin mümkün olamayacağını iddia edenlerin arasında H. Fawcett, J.E. Cairnes, H. Sidgwick gibi dönemin önde gelen profesyonel iktisatçıları, istatistikçi Sir Francis Galton ve Robert Lowe gibi ünlü devlet adamları vardı.

Arkadaşları tarafından «Mill'in peygamberi» diye adlandırılan Fawcett[44]. Brighton'dan milletvekili seçilmiş olmanın verdiği politik üstünlüğü kullanarak 1863 yılında Cambridge Üniversitesi'ne iktisat profesörü atanmayı başarmıştı. Genç yaşta kör olması yüzünden bir elkitabı dışında hiçbir bilimsel ürün vermemişti. İktisatçıların daha az okuyup daha çok düşünmeleri gerektiğini savunuyor ve temel görevin politik iktisattan bütün yanlışlıkları temizleyip mantıki yapının olabildiğince en tutarlı biçime kavuşturulması olduğunu ileri sürüyordu. Fawcett'e göre, gerçeği bulmak için araştırma yapmaya gerek yoktu. Bulunabilecek bütün gerçekleri zaten Mill bulmuştu[45].

---

ler bile onu doğru biçimde anlamadıkları gibi o'nun atmış olduğu temeller üzerinde bir yapı kurmak yeteneğini de gösterememişlerdi. Genç bir disiplin için bu tehlikeli bir durumdu: Heyecan verici niteliğini yitirip sıkıcı olmaya başlayınca, genç ve yeni yetenekler o disiplin ve disiplinin temsilcileri arasında bir ayırım yapmadan kopup giderler. Belirli önkoşulların hazır olduğu dönemlerde zaten kendiliğinden güçlü olan savrulma eğilimi, disiplinin önde gelen kişilerinin artık hiç kimseyi daha fazla etkileyemediği durumlarda daha da güçlenir. Hele eleştiricilerin yeni temeller yaratarak kolay başarı kazanma olasılığını gözleriyle gördükleri dönemlerde. Bu nedenden dolayı Klasik İktisat İngiltere'de bile, daha belirgin olarak da Almanya'da, çabucak çöktü gitti ve bir düşmanlık seli talihsiz taklitçilerin üzerine çullandı...» Schumpeter, *Doctrine*, s. 79.

[43] A. Menger, *The Right to the Whole Produce of Labour*, (ed. H.S. Foxwell), London 1899, (1962), s. lxxxiii. Foxwell'in sözünü ettiği «tek kitap» Mill'in *Principles*'ıydı.

[44] S.G. Cheokland, «Economic Opinion in England as Jevons Found It,» *Manchester School*, c. 19, 1951 s. 143-169.

[45] *Quarterly Review* şöyle diyordu: «Mill yutulabilecek saçmalar ileri sürdüğü zaman bunları Fawcett'in gülünçe indirgediğini söylemekte haksız mıyız?» *ibid.*, s. 159-160.

«Klasiklerin sonuncusu» diye de adlandırılan Cairnes şöyle diyordu: «[Politik iktisadın] başarılarını kimse yadsımıyor ama artık görevini tümüyle yerine getirdiği söylenebilir... Günümüz yazınında ve tartışmalarda politik iktisadın artık verimli bir uğraş alanı olmadığı inancının izlerini gözleyebiliyorum»[46]. Sidgwick ise yalnız teorik değil pratik uygulama açısından da politik iktisadın son aşamaya eriştiği fikrindeydi: «İngiliz aydınlarının büyük çoğunluğunun görüşü, genel çizgileri içinde politik iktisat teorisinin ve en önemli pratik uygulamalarının tümüyle çözüme kavuştuğudur»[47]. Sorulabilecek bütün soruları cevaplayan ve dolayısıyla da ilerlemesi imkânsız olan bir bilimin artık bilim sayılamayacağının ilk farkına varan Sir Francis Galton oldu. *British Association for the Advancement of Science*'ın iktisat ve istatistik ile uğraşan F bölümünün görevlerini yerine getirdiğini ve lâğvedilmesi gerektiğini savundu[48].

Klasik İktisadın durgunluğunun nedenleri konusunda özgün görüşlere sahip olan ikinci grubu tek başına Jevons'ın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Jevons'a göre durgunluğun temel sorumlusu, «otoritenin ölü eli»nin iktisat teorisi üzerindeki despotça egemenliğiydi. Bu «ölü el» Ricardo ve J.S. Mill'in etkisiydi. Jevons, Mill'in, hangi konuda olursa olsun, bütün görüşlerine «patolojik bir biçimde saldırmaya hazırdı»[49]. Aynı zamanda, «Ricardo'nun adını duyar duymaz entellektüel dengelerini ve sık sık da, öfkelerinin sınırlarını koruyamayanların»[50] başında geliyordu.

---

46 J.E. Cairnes, *Essays in Political Economy*, London, 1873, (1965), s. 238-240; J.N. Keynes, Mill'in öğretilerinin 19. yüzyılın son çeyreğinde hemen hemen bütün iktisatçılar tarafından iktisat biliminin erişebileceği en yüksek aşama olarak kabul edildiğini belirtiyor; bkz., J.N. Keynes, «John Elliot Cairnes 1823-1875,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 201a-203c.

47 H. Sidgwick, *Principles of Political Economy*, London, 1887, (Kraus reprint, New York, 1969), s. 1. R. Lowe'un aynı nitelikteki görüşleri için bkz., Hutchison, *op. cit.*, s. 3.

48 F. Galton, «Considerations Adverse to the Maintenance of Section F,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 40, 1877, s. 468-475. F bölümü 1856 yılına kadar yalnız «İstatistik» ile uğraşıyordu. Bu tarihten itibaren «İktisat Bilimi ve İstatistik» bölümü olarak anılmaya başladı.

49 Hutchison, *op. cit.*, s. 17 .

50 E.C.K. Gonner, «Ricardo and His Critics,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 4, 1890, s. 277.

Theory of Political Economy'nin 1871'de yapılan ilk baskısında Jevons şöyle diyordu:

> «Bu sayfaların, politik iktisat biliminin artık en mükemmel duruma eriştiğine inananlar tarafından kolaylıkla kabul edilmesi çok zordur... Mr. Mill, değer yasaları konusunda ne kendisinin ne de gelecekteki yazarların düzeltmesi gereken hiçbir şey olmadığını açıkça söylemektedir. Eğer Mr. Mill kendisini arz ve talep yasalarının kuşku götürmez gerçekliğiyle sınırlasaydı onunla aynı görüşü paylaşırdım. Gerçek olgular üzerine kuruldukları için bu yasalar hiçbir teori tarafından sarsılamaz. Ama bundan değer kavramımızın olgunlaştığı ve son biçimini aldığı sonucu çıkmaz.»[51]

Böylece Klasik İktisadın emek ve üretim maliyeti ile açıkladığı değer kavramının marjinal fayda ile açıklanması, İngiltere'de, Jevons ile başlamış oldu[52]. Jevons, değeri marjinal fayda teorisi ile açıklama çabalarının ana çizgilerini 1862 yılında *British Association*'a sunduğu bir bildiride ortaya koymuş[53] fakat beklediği ilgiyi görememişti. *Theory*'nin ilk baskısına yazdığı önsöz bu ilgisizliğin meydana getirdiği çekingenliği yansıtıyordu. Fakat kitabının 1879'da yapılan ikinci baskısına yazdığı önsözde bu çekingenlikten hiçbir iz kalmamıştı. Klasik İktisadın yalnız değer teorisine değil tüm yapısına hücum ediyordu:

---

[51] W.S. Jevons, *The Theory of Political Economy*, London, 1871, (Kelley-Millman reprint, New York, 1957), s. v-vi.

[52] Jevons 1850'lerin sonlarında Avusturalya darphanesinde basit bir memurken marjinal fayda ve değer arasındaki ilişki üzerinde düşünmeye başladığı zaman Dupuit ve Gossen'in çalışmalarından habersizdi. Dolayısıyla da kimsenin bu düşüncelerine benzer düşüncelere sahip olmadığına inanıyordu, bkz., W.S. Jevons. *Letters and Journal*, (ed. by. H.A. Jevons), London, 1886, (1972), s. 101; J.M. Keynes, *Essays in Biography* London, 1933, s. 109-160. Profesör M. Bowley «marjinalist devrim»in Jevons'dan daha çok ondan önceki iktisatçılara atfedilmesi gerektiği görüşündedir, bkz., M. Bowley, «The Predecessors of Jevons — The Revolution That Wasn't,» *Manchester School*, c. 40, 1972, s. 9-29. Jevons da kitabının 1879'da yapılan ikinci baskısına eklediği listede kendisinden önce yapılmış çalışmalara geniş yer ayırarak, fakat kendi düşüncesinin gelişmesinin bu çalışmalardan bağımsız olduğunu ekleyerek, bir borcu yerine getirmiş oldu.

[53] W.S. Jevons, «Notice of a General Mathematical Theory of Political Economy,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 29, 1866.

> «Giderek daha berrak olarak vardığım sonuç şudur ki gerçek bir iktisat bilimi sistemine ulaşabilmenin tek umudu Rikardo Okulu'nun karmaşık ve akla aykırı varsayımlarını derhal ve bir daha geri gelmeyecek biçimde bir kenara fırlatıp atmaktır.»[54]

Jevons, iktisat biliminin içine düştüğü durumun sorumluları konusunda son derece açıksözlüdür:

> «Sonunda gerçek bir iktisat bilimi sistemi kurulduğu zaman David Ricardo'nun, o yetenekli fakat yanlış kafalı adamın, iktisat bilimini yanlış bir yola soktuğu ve iktisat biliminin bu yolda Ricardo'nun aynı derecede yetenekli ve aynı derecede yanlış kafalı hayranı J.S. Mill tarafından daha büyük bir karışıklığa doğru yöneltildiği görülecektir.»[55]

Çağdaş iktisatçılar arasında ustaların öğretilerine dogmatik biçimde bağlılık göstermenin iktisat bilimine verdiği zararları inceleyen Jevons şu sonuca varıyor:

> «Bilimimiz çok durgunlaştı. Öyle ki deneyim ve akıl değil [eskilerin] fikirleri egemen oldu. ... Bu koşullar altında, doğruluğu şüpheli doktrinlerin monoton bir biçimde tekrar edilmesini kınamak, yeni yanlışlıklar yapmak tehlikesini içerse de olumlu bir hizmet olacaktır.»[56]

Jevons'ın bu tutumu iktisat biliminin profesyonelleşmesinin yarattığı yeni ortamın çok canlı bir örneğidir. Kalıplaşmış öğretilerin yerini yeni çözümlemelerin alması gerektiğini, bunun en büyük engelinin ise Ricardo ve Mill'in etkisinin iktisatçılar üzerinde hâlâ egemen olması olduğunu ilk kez Jevons göstermiştir.

Klasik İktisadın bunalımının nedenleri konusunda ileri sürülen üçüncü fikir tüm kabahati özellikle Ricardo ve onun izleyicileri tarafından kullanılan yönteme yükleyen tarihçi görüştür. Bu okulun Klasik yönteme yöneldiği eleştiriyi incelemeden önce sözkonusu yöntemin ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını incelemek gerekir

---

[54] Jevons, *Theory*, s. xliv-xlv.
[55] *ibid.*, s. li-lii.
[56] *ibid.*, s. 277.

4. BÖLÜM

POLİTİK İKTİSADIN YÖNTEMİ VE RİKARDO OKULU

«YÖNTEM»

Türkçe'de «yöntem» sözcüğü İngilizce'deki «*method*» ve «*methodology*» sözcüklerinin ikisinin de karşılığı olarak kullanılıyor. Bunun yetersiz olduğunun anlaşıldığı durumlarda «*methodology*» sözcüğü Türkçeleştirilerek «metodoloji» biçimine getiriliyor. «*Method*» karşılığı olan «yöntem» (üretim yöntemi, araştırma yöntemi örneklerinde olduğu gibi) bir amaca ulaşmak için uygulanan teknik veya izlenen yol, «metodoloji» ise bu tekniklerin ve yolların incelenmesi anlamına geliyor. İktisat «metodolojisi» ile ilgili olarak Türkçe'de mevcut az sayıda kaynağın[1] böyle bir ayırım yapmaya gerek görmeden «yöntem» ve «metodoloji» sözcüklerini eşanlamlı olarak kullanması, üzerinde düşünülmeye ve çözüme kavuşturulmaya değer bir sorun olarak ortada duruyor.

Bu bölümde Klasik İktisadın ve özellikle de Rikardo Okulu'nun «yöntemi» üzerinde durulacağı için bu sözcükle ne kastedildiğinin açıklanması gerekir. Çeşitli yazarlar tarafından yukarıda belirtilen anlama yakın biçimlerde yapılan «metodoloji» tanımlarına[2] karşı olarak F. Machlup'ın tanımını görüyoruz. Machlup konu üzerinde geniş bir tarama yaptıktan sonra şu sonuca varıyor:

> «Metodoloji 'iyi yöntemlerin' veya 'kullanılan yöntemlerin' incelenmesi değildir. Metodoloji, genel

---

[1] Bu konudaki bazı örnekler için bkz., T. Bulutay, «Geleneksel İktisat Kuramı Üzerinde Düşünceler,» ve A.S. Akat, «İktisatta Yöntem Sorunları,» *İktisat Dergisi*, c. 29, 1979, s. 11-20, s. 21-38; T. Bulutay, *Genel Denge Kuramı*, Ankara, 1979, s. 286-289; F. Görün, (der.), *İktisatta Kapsam ve Yöntem*, Ankara, 1979.

[2] Örneğin, P. Deane, *The Evolution of Economic Ideas*, Cambridge, 1978, s. 71-92, 205-226; I.M.T. Stewart, *Reasoning and Method in Economics*, Maidenhead, 1979, s. 1-13.

veya herhangi bir uzmanlaşmış disiplini meydana getiren düzenli bilgi bütününün bir parçası olarak ileriye sürülen çeşitli önermelerin kabul veya reddedilmesi ilkelerinin temelini oluşturan nedenlerin incelenmesidir.»[3]

Machlup'ın bu tanımı iktisat teorisi önermelerinin sınama sonunda kabul görüp görmemelerini belirleyen kıstasların felsefi temellerini tartışma konusu yapıyor. Örneğin, ekonometrik bir modelin hangi varsayımlar altında kurulduğunun veya modeldeki denklem kurma tekniklerinin incelenmesi Machlup'ın «metodoloji» tanımının dışında kalıyor. Machlup'ın ilgilendiği konu bu modelin kabul veya reddedilmesinde kullanılan belirleme katsayısı, güvenirlik düzeyi gibi kıstasların araştırılması ve incelenmesi oluyor.

Bu çalışmada kullanılan «yöntem» sözcüğü Machlup dışında genellikle kabul gördüğü biçimde yani amaca ulaşmak için izlenen yol ve tekniklerin incelenmesi anlamında kullanıldı. İleride de görüleceği gibi Klasik İktisatçılar ve özellikle de Ricardo'nun izleyicileri gerçekliği açıklayabilmek amacıyla genellemelerden yola çıkarak özel durumları bu genelin bir parçası olarak incelemek diye tanımlanabilecek tümdengelim *(deduction)* yöntemini (metod) kullandılar. Tarihçi Okul ise, gerek Almanya'da gerekse de İngiltere'de, bu yöntemin yanlışlığını vurgulayarak özel durumların incelenmesinden genele varmayı amaçlayan tümevarım *(induction)* yöntemini benimsediler.

İngiliz Klasik İktisadı'nın yöntemi söz konusu olunca ilk akla gelen soru, geniş veya dar anlamda Klasik diye tanımlanan iktisatçıların tümünün aynı yöntemi kullanıp kullanmadığıdır. Gerçekten de İngiliz Klasik İktisatçıları yalnız öğretilerinin içeriği ve öndeyileri konusunda değil kullandıkları yöntemin geçerliliği, nedensellik ilişkilerinin yönü ve bu ilişkilerin kavramsallaştırılması, soyutlama vb. konularda da birbirlerine göre farklılıklar gösterdiler[4]. Aralarındaki yöntem farklılıklarının açığa çıkarılıp incelenmesi, J.S. Mill ve Cairnes dışındakilerin yöntem üzerine çok az şey yazmaları yüzünden güçleşmektedir.

---

[3] F. Machlup, *Methodology of Economics and Other Social Sciences*, New York London, 1978, s. 55-56; «Problems of Methodology,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 53, 1963, s. 204.

[4] T. Sowell, *Classical Economics Reconsidered*, Princeton, N.J., 1974, s. 112-148.

POLİTİK İKTİSATTA TEORİ, UYGULAMA AYIRIMI: SENIOR ve CAIRNES

Diğer taraftan, politik iktisadın kapsamı konusunda varılan bir fikir birliğinden söz edilebilir. Bu fikir birliği en belirgin olarak Senior ve Cairnes'de mevcuttur. İktisat teorisinin ortaya koyduğu sonuçların iktisadi politikada uygulanması hakkında Senior değişik zamanlarda değişik görüşler ileri sürdü[5]. Fakat 1836 yılından başlayarak iktisat «bilimi» ve iktisat «sanatı» *(art)* konularının kesinlikle birbirinden ayrılması gerektiğini savundu.

Senior'a göre politik iktisat, iktisadi sorunlar konusunda tümdengelim yoluyla genel ilkeler elde eden bir uğraştı. Bu ilkelerin doğru veya her koşulda uygulanabilir olmaları iktisatçıya uygulama konusunda herhangi bir öneri yapma hakkını vermezdi. Çünkü iktisat ilkeleri, iktisadi sorunların çözümünde kullanılabilecek öğeler olmalarına rağmen bu konuda ne tek ne de en önemli öğelerdi. İktisatçının görevi bir politikanın uygulanması veya uygulanmaması için öneriler yapmak değil, genel ilkeleri ortaya koymaktı. Bu ilkelerin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda karar vermek iktisat sanatının, daha geniş olarak da hükümet etme sanatının yetki alanına girerdi. Hükümet etme sanatı bu yetkiye, yalnız politik iktisadın uğraştığı servet konusunu değil daha geniş bir alan olan refah konusunu ele aldığı için sahipti. Politik iktisat hükümet etme sanatına yardımcı olan birçok bilim dalından yalnız biriydi ve bunların birbirine karıştırılması politik iktisadın ilerleyememesinin başlıca nedeniydi[6].

Senior'ın bu tutumu daha sonra «değer yargıları» sorunu yüzünden «pozitif» ve «normatif» iktisat ayırımı biçimine bürünecek olan yöntem sorunundan bağımsızdı[7]. Schumpeter'a göre Senior'ın

---

5 D.P. O'Brien, *The Classical Economists*, Oxford, 1975, s. 71.

6 N.W. Senior, *An Outline of the Science of Political Economy*, London, 1836, (1965), s. 2-3; «Statistical Science,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 19-24.

7 J.A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, s. 540. Schumpeter'ın bu yargısının eleştiri için bkz., H. Landreth, *History of Economic Theory: Scope, Method, and Content*, Boston, 1976, s. 124-125. «Pozitif» ve «normatif» iktisat ayırımının gelişmesi için bkz., T.W. Hutchison, *«Positive» Economics and Policy Objectives*, Cambridge, Mass., 1964.

anlatmak istediği şey, iktisadi politika sorunlarının her zaman iktisat dışı öğeler içerdiği ve çözümlerin yalnız iktisat ilkelerine başvurarak yapılamayacağıydı[8].

Cairnes de iktisat ilkelerinin gerçek hayatta uygulanması konusunda iktisatçının hiçbir rolü olmaması, hiçbir öneride bulunmaması gerektiği kanısındaydı. Politik iktisat ve iktisatçı tarafsızdı. Ulaşılmak istenen amaçlar arasında bir tercih yapılması yolunda ne politik iktisat ne de iktisatçı herhangi bir yargı ileri süremezdi. Nasıl mekanik bilimi çeşitli demiryolu projeleri arasında tercih yapmadan genel ilkeler ileri sürmekle kendisini sınırlıyorsa politik iktisat da, örneğin, çeşitli vergi yasası tasarıları arasında o denli tarafsız kalmalıydı[9].

Politik iktisadın tarafsız kalması ve iktisadi politikaya karışmaması gerektiği savını Cairnes, Senior'dan farklı bir gerekçeye bağladı. Cairnes'e göre, belirli pratik sonuçlara ulaşılmasını amaçlayan bir uğraş bilimsel olamazdı. Bilimin amacı ve uğraş alanı genel ilkeleri ortaya koymak, hangi nedenlerin hangi sonuçları doğurduğunu ve hangi görüngülerin *(phenomena)* bir arada bulunduğunu saptamaktı. Doğa bilimleri gibi politik iktisat da bu çerçeve içinde kalmak zorundaydı. Pratik öneriler bilimin dışındaydı[10].

Farklı gerekçelere dayandırılmasına rağmen oluşan bu fikir birliği politik iktisadın yönteminin ne olması gerektiği konusunda görülmedi. İngiliz Klasik İktisatçıları genel eğilim olarak hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemlerini uyguladılar. Tekil olayların gözlenmesinden genel ilkelere varan tümevarım ve genellemelerle başlayıp bu genellemelerden elde edilen ilkeleri tekil olayların açıklanmasında kullanan tümdengelimin hangi iktisatçılar tarafından ve ne kadar ağırlıkla kullanıldığı sorusuna verilen yanıtlar iktisadi düşünce tarihçileri arasında bir anlaşmazlık konusudur.

---

[8] Schumpeter, *op. cit.*, s. 540-541.

[9] J.E. Cairnes, *Essays in Political Economy*, London, 1873, (1965), s. 252; *The Character and Logical Method of Political Economy*, (2nd. ed.), London, 1888, (1965), s. 32-38.

[10] Cairnes, *Character*, s. 34.

MILL, SMITH, McCULLOCH ve MALTHUS: TÜMDENGELİM Mİ TÜMEVARIM MI?

Ricardo, Senior ve Cairnes'in tümdengelimci yöntemi kullanıdıkları konusunda bir tereddüt yoktur. Önceleri bu yöntem hakkında kuşkulu ve eleştirici bir tavır takınan Torrens[11] daha sonraları, özellikle J.S. Mill'in etkisi altında kalarak, tümdengelimci yöntemi benimsedi[12]. J.S. Mill, yöntem konusunda yazdıklarıyla, tümdengelimci yöntemin ateşli bir savunucusu görünümündeydi. Bu nedenle Mill'in Ricardo ve diğerleri gibi tümdengelimci grubun içinde olduğu ileri sürüldü[13]. Schumpeter'a göre ise Mill'in hangi yöntemi benimsediğine karar verebilmek için kullanılması gereken en geçerli kıstas Mill'in yöntem konusunda yazdıklarına bakmak yerine *Principles*'ın içeriğine bakmak olmalıydı. «Mill'in Okuyucuları Aslında Ne Aldılar» başlığı altında Schumpeter, değişik belirleme yöntemlerine göre, *Principles*'in en az 1/6 en çok 2/3 oranında gerçek olgular içerdiğini ileri sürdü[14]. Tümdengelim yönteminin diğer izleyicilerinin kitaplarında bu oran sıfıra yakın olduğu için Schumpeter, Mill'in tümdengelim yöntemini de savunmasına rağmen tümevarım yöntemini uyguladığı sonucunu çıkardı.

O'Brien, Bacon ve Newton'ın tümevarımcı yönteminin benimsendiği İskoç geleneğinin en ünlü izleyicileri arasında Hume ve Smith ile birlikte McCulloch'ı da sayıyor[15]. McCulloch'ın tümevarım yönteminin savunucusu ve uygulayıcısı olarak gösterilmesinin iki nedeni olabilir. Birincisi, McCulloch'ın politik iktisadın gerçek olgulara dayanması gerektiği yolundaki inancını açıkça belirtmesi; ikincisi ise, tümdengelimci yöntemin, geçerliliği kuşkulu varsayımlardan hareketle evrensel genellemeler çıkarmasına karşı olan eleştirici tavrıdır[16]. Gerçekten de McCulloch her zaman politik iktisadın öndeyilerinin gerçek olgular karşısında sınanması gerektiğini

---

11 R. Torrens, *An Essay on the Production of Wealth*, London, 1827, (1965), s. iv.

12 O'Brien, *op. cit.*, s. 69-70.

13 *ibid.*, s. 66; J. Viner, «Some Problems of Logical Method in Political Economy,» *Journal of Political Economy*, c. 25, 1917, s. 236-260.

14 Schumpeter, *op. cit.*, s. 541-543.

15 O'Brien, *op. cit.*, s. 66.

16 J.R. McCulloch, *The Principles of Political Economy*, (5th ed.), Edinburgh, 1864, (1965), s. xi-xii,

savundu. Bu sınamayı yapabilmek için gerekli ampirik verilerin yokluğu veya eksikliği McCulloch için sürekli bir üzüntü kaynağıydı[17]. Zamanla, Ricardo'nun etkisi altında, ampirik temeli olmayan öncülleri *(premisses)* başlangıç noktası alıp genellemelere gitmesiyle tümevarımcı İskoç geleneğinden ayrıldığı söylenebilse bile McCulloch hiçbir zaman tümdengelimci yöntemin savunucusu ve uygulayıcısı olmadı.

Hangi Klasik İktisatçının hangi yöntemi savunduğu veya kullandığı tartışması en ileri biçimiyle A. Smith'in yöntemi konusunda ortaya çıkar. Daha önce de değinildiği gibi iktisat tarihi disiplininin öncüleri Smith'in tümevarımcı yöntemi kullandığını ve bu yüzden ilk bilimsel iktisat tarihçisi sayılması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Smith'in yöntemi konusunda, Schumpeter ve Cairnes'e karşı O'Brien, İngiliz Tarihçi Okulu ile birlikte, Smith'in tümevarımcı yöntemi uyguladığını savunuyor. O'Brien'a göre İskoç geleneğinin temelinde soyut spekülasyon ve varsayımlara karşı köklü bir kuşku yatar. Bu kuşku, hem doğa bilimlerinde hem de toplum bilimlerinde bütün genellemelere kaynaklık edecek öncüllerin ampirik gözlemlere dayanması zorunluğunu ortaya çıkarır. O'Brien'ın İskoç geleneğinin bir özelliği olarak ileriye sürdüğü bu anlayış aslında tümevarımcı yöntemin temel özelliğidir. O'Brien buradan hareketle *Wealth of Nations*'da bulunan ampirik gözlemleri Smith'in tümevarımcı yöntemi kullandığının kanıtları olarak ileri sürüyor[18]

Cairnes, A. Smith'in tümevarımcı yöntemi uyguladığı kanısında değildi. Cairnes'e göre Smith'in bütün teorik öncülleri insan doğasında ve dış dünyanın fiziksel varlığında gizliydi. Smith ampirik gözlemlere atıfta bulunduğu veya bu gözlemleri uzun uzun naklettiği zaman tümdengelimci yöntemi kullanarak elde ettiği genellemelerin hayat tarafından nasıl doğrulandığını ve bu genellemelerin hangi ortamda geçerli olduğunu göstermek amacını güdüyordu. Ampirik gözlemler Smith'in öğretisinin temeli değil sınayıcısıydı[19]. Schumpeter, yüzeysel bir karşılaştırma yapıldığı zaman, *Wealth of Nations*'ın Ricardo'nun *Principles*'indan çok daha az soyut bir gö-

[17] D.P. O'Brien, *J.R. McCulloch, A Study in Classical Economics*, London, 1970, s. 96-98.

[18] O'Brien, *Classical Economists*, s. 67

[19] Cairnes, *Character*, s. 114-115.

rünüme sahip olduğunu fakat bu görünümden Smith ve Ricardo'nun ayrı yöntemlere sahip olduğu sonucunun çıkarılmayacağını söylüyor. Ricardo ve Smith arasındaki tek fark, Ricardo'nun soyut çözümlemelerinin «betimleyici bir örtü» altında sunulmamasına karşılık Smith'in tümdengelimci yönteme dayanan genellemelerinin böyle bir biçimde sunulmasıdır. Smith'in ampirik gözlemleri mutlaka gerekli olan öğeler değildir, betimlemeye yönelik örneklerdir. Bu «betimleyici örtü» kaldırıldığı zaman Smith ve Ricardo'nun yönteminin aynı olduğu görülecektir[20].

Malthus'un da tümevarımcı yöntemi uyguladığı hakkındaki iddialara Schumpeter şiddetle karşı çıkar. Malthus'un kullandığı yöntemin Ricardo'nun yöntemine karşıtmış gibi algılanmasının Schumpeter'a göre iki görünür nedeni vardır: Birincisi, Malthus'un nüfus gibi teorik olmayan bir konuda betimleyici bir çalışma yapması ve doğruluğunu daha önceden kabullendiği öncüllerini sınamak için tarihsel veriler toplaması ve kullanmasıdır. İkincisi ise Malthus'un ileri sürdüğü ilkelerin tarihsel gerçekleri de içermesidir. Ricardo-Malthus mektuplaşmasında her iki yazarın ileri sürdüğü yöntem farklılığı iddiası ise inandırıcı değildir:

> «Tartışmaya giren bilim adamlarının birbirlerine söyleyecek somut şeyleri kalmayınca birbirlerini yanlış yöntem kullanmakla suçlamaları oldukça olağandır... [Malthus da] anlamadığı herşeyi «çok soyut» diye niteliyordu. Hepsi bu kadar.»[21]

Fakat sorun, Schumpeter'in yaptığı gibi, bu kadar basit bir biçimde geçiştirilemez. Malthus'un tümdengelimci yöntemin sadık bir izleyicisi olmadığı, özellikle Ricardo'ya karşı önemli eleştirileri olduğu muhakkaktır. Öncelikle, Malthus, Ricardo ve izleyicilerinin basitleştirme ve genelleştirmelerinin haklı görülemeyeceği fikrindedir. Basitleştirme ve genelleştirme her ne kadar bilimsel uğraşın «meşru ve arzulanır amacıysa da» Ricardo ve izleyicileri bu basitleştirme ve genelleştirmeyi çok sınırlı ve geçerliği kuşkulu varsayımlardan hareketle yapmaktadırlar. Bunun sonucu ise, belirli bir olayın nedenlerinin açıklanması sırasında birden çok ne

---

[20] J.A. Schumpeter, *Economic Doctrine and Method*, (trans. by R. Aris), New York, 1954, s. 81-82; *History*, s. 538, n. 11.

[21] Schumpeter, *Doctrine*, s. 82, n. 1.

denin rol oynayabileceği gerçeğinin gözden kaçırılabilmesidir. Malthus'a göre yersiz ve olgunlaşmamış genellemeler, bir dizi görüngünün nedenlerinin açıklanması sırasında rastlanabilecek bir neden eğer bu görüngünün büyük bölümündeki değişiklikleri açıklayabiliyorsa bu nedenin o görüngünün *tek* nedeniymiş gibi kabul edilmesine yol açmaktaydı. Böylesine bir teori ise «kaba ve ham» bir teori olmaktan öteye geçemezdi[22]. Malthus'un anlamadığı şeyleri «çok soyut» diye reddetmekten çok o soyutlamaların geçerliliği konusunda haklı sayılabilecek kuşkulara sahip olduğu bellidir.

Daha da önemlisi Malthus, soyut tümdengelimci Ricardo ve izleyicilerinin sahip olmadıkları hatta kesinlikle reddettikleri bir anlayışın sahibidir: Teorilerin öndeyilerinin gerçekler karşısında sınanması gerekir.' Malthus bu konuda hiçbir yanlış anlamaya veya yorumlamaya yer bırakmayacak kadar açıktır:

> «Zamansız ve yersiz genellemeler yapma eğilimi politik iktisat yazarlarının bazı önde gelenlerinde, teorilerini gerçekler karşısında sınamak konusunda bir isteksizlik yaratmaktadır. Birbiriyle bağlantılı olmayan olguların önemini abartacak veya gözlenebilen olguların büyük bir bölümünü açıklayan bir teorinin birkaç tersine gözlemle hemen geçersiz kılınacağını düşünecek son kişi herhalde ben olmalıyım... Ama genel gözlemlerle uyum içinde olmayan hiçbir teorinin de doğru olmak yolunda bir iddiası olmamak gerekir. Böyle bir uyumsuzluk bu teorinin hemen ve tümüyle reddedilmesi için bana yeterli bir neden gibi geliyor. Böyle uyumsuzluk durumlarında teori ya kökten yanlıştır ya da öz olarak eksiktir. Hangisi olursa olsun bu teori artık ne varolan durumun tatmin edici bir açıklaması ne de geleceğe yönelik olarak üzerinde güvenle hareket edilebilecek bir temel diye kabul edilemez.»[23]

Teorilerin gerçekler karşısında sınanmaları ve gerçekler tarafından doğrulanmamaları durumunda reddedilmeleri gerektiği ko-

---

[22] T.R. Malthus, *Principles of Political Economy*, (2nd ed.), London, 1836 (1964), s. 4-5.

[23] *ibid.*, s. 8.

nusunda Malthus'un bu görüşüne öz ile ilgili olmayan bazı değişiklikle günümüz «pozitif» iktisadında herzaman rastlamak mümkündür[24].

Yukardaki istisnalar ve «sapmalar» göz önüne alındığı zaman saf tümdengelimci yöntemin sadık uygulayıcıları veya savunucularının sayısı oldukça azalmaktadır. Bunlar Ricardo, Torrens, Senior ve Cairnes'dir. Politik iktisat konusunda yazdıkları Schumpeter'a göre onu tümevarımcı yöntemin uygulayıcısı olarak gösterse de J.S. Mill'i de bu grup içinde düşünmek gerekir; çünkü, Mill yöntem konusunda tümevarımcı yöntemin amansız bir muhalifi, tümdengelimci yöntemin ise ateşli bir savunucusudur.

RICARDO'nun SOYUT DÜNYASI

Ricardo'nun yöntem konusunda hiçbir şey yazmaması onun yöntemini diğer konularda yazdıklarını inceleyerek belirlemek zorunluğunu doğurur[25].

Ricardo'nun saf tümdengelimci yönteminin özü, dış dünya ve insan davranışları hakkındaki hipotetik öncüllerden salt mantık yoluyla sonuçlar çıkarımına *(inference)* dayanır. Ricardo'nun kullandığı hipotetik öncüller, son derece sınırlı ve gerçeklikten büyük ölçüde soyutlanmış varsayımlardı[26]. Bu öncüllerden elde edilen sonuçlar ise ancak bu öncüllerin gerçekten varolduğu bir dünya için geçerli olabilirdi. Ricardo, öncüllerinin birer varsayım olduğunu okuyucusuna bildirmek gereğini hiçbir zaman duymadı. Dahası, bir öncülde değişken kabul ettiği bir büyüklüğü başka bir konuyla ilgili çözümlemesinde, okuyucuyu uyarmadan, sabit kabul

---

[24] Örneğin, bkz., R.G. Lipsey, P.O. Steiner, *Economics, (5th ed.)*, New York, London, 1979, s. 24-25.

[25] Ricardo'nun Malthus ve Trower'a yazdığı mektuplarda yöntemi hakkında bazı ipuçları bulunabilir. Bu mektuplarda Ricardo çözümlemeleri için başlangıç noktası oluşturan öncüllerin kendisi tarafından varsayıldığını ve bu öncüllerden mantıki çıkarımlar yoluyla genel ilkeler elde ettiğini yazıyordu: *Works and Correspondence of David Ricardo*, (P Sraffa edition), c. 8, Cambridge, 1952, s. 184, 234-235.

[26] Belki de bu nedenle Henry Brougham Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Ricardo'nun «başka bir gezegenden dünyaya inmiş» bir kişi olabileceği yolundaki kuşkularını dile getirmişti: *Works*, c. 5, s. 56, 85. O'Brien, *Classical Economists*, s. 4.

edip çözümlemenin mantıki sonucuna bu yolla ulaşma alışkanlığını sürdürdü. Bu durumu bir örnekle açıklamak mümkündür.

Ricardo *Principles*'ın 5. bölümünde[27] ücretler konusunu işlerken piyasada ödenen nominal ücret oranının uzun dönemde doğal ücret oranına yaklaşacağını, doğal ücret oranının ise, ücret malları cinsinden hesaplandığı zaman sabit bir oran olamayacağını, ülkeden ülkeye değişebileceği gibi değişik zamanlarda aynı ülke içinde de değişebileceğini söyler. Bir başka deyişle, kitabının bu bölümünd Ricardo ücretleri «bağımsız» bir değişken olarak kabul edip çözümlemesini bu temel üzerinde kurar. Verginin «bağımsız» değişken olduğu 16. bölümde Ricardo şu ünlü genellemesini yapar: «Ücretler üzerine konan bir vergi tümüyle kârlar üzerine konan bir vergidir»[28]. Ricardo'nun bu sonuca varabilmesi için doğal ücret oranının sabit olduğu varsayımını yapması gerekirdi. Doğal ücret oranının sabit değil de değişken olduğu bir dünyada ücret malları üzerine konan bir vergi çeşitli esnekliklere bağlı olarak, toprak rantı çıktıktan sonra kalan ürün kitlesinden ödenen ücret ve kârlara değişik oranlarda yansıyabilir. Halbuki 16. bölümde Ricardo'nun amaçlarından birisi «bağımsız» değişken verginin kârlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Bunu yapabilmek için de Ricardo 5. bölümde değişebilir olduğunu kabul ettiği doğal ücret oranının sabit olduğunu varsayar. Günümüz iktisatçıları tarafından da *ceteris paribus* terimiyle diğer şeylerin değişmediği varsayımı biçiminde uygulanan bu soyutlamayı Ricardo okuyucu uyarmadan kullandıktan başka böyle bir varsayım yaptığını unutmuş gibi bu varsayım temeli üzerinde elde ettiği genellemeyi sanki bu varsayımın yapılmadığı durumlarda da geçerliymiş gibi kullanır.

Bir başka deyişle, Ricardo birden çok değişkenin söz konusu olduğu durumlarda değişkenlerden birisi dışında hepsini sabit varsayıp mantıki çıkarımlarını bu varsayıma dayandırır. Sabit varsaydığı değişkenlerin aslında sabit olmadığını kendisi de bilmektedir ama elindeki mantıki çözümleme aracıyla birden çok değişkenin aynı zamanda değiştiği durumları inceleme imkânına sahip değildir[29].

---

[27] D. Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London, 1911, s. 52-63.

[28] *ibid.*, s. 140.

[29] O'Brien'a göre Ricardo'nun formel bir matematik eğitiminin eksik oluşu bu yüzden önemli bir kayıptı: O'Brien, *Classical Economists*, s. 248.

Bu tür bir soyutlamayla ik defa karşılaşan bir okuyucunun tıpkı H. Brougham gibi, Ricardo'yu dünyamız gerçeklerini hiç bilmeyen, kendi kafasında yarattığı soyut bir dünyada yaşayan ve çözümlemelerini bu soyut dünya üzerine kuran bir teorisyen olarak görmesi son derece olağandır.

Ricardo'nun bu soyutlayıcı yöntemi mantık açısından kusursuzdur. Fakat bu yöntemle elde edilen sonuçları gerçek hayata uygulamak büyük yanlışlara yol açar çünkü bu sonuçlar gerçekle ilgisi olmayan varsayımlardan türetilmiştir. Schumpeter'in «Ricardo'nun Günahı» diye adlandırdığı durum budur[30].

Deane'a göre Ricardo'nun soyutlama yoluyla *a priori* öncüllerden genel ilkeler çıkarma yöntemi iktisadın bir bilim olarak gelişmesinde önemli sonuçlara yol açtı. Bu yöntem, öncelikle, teorik iktisadı gerçek dünyada olup bitenlerden uzaklaştırarak teorisyenleri ampirik sınama zahmetinden kurtardı ve teorilerin iç tutarlılığı üzerinde düşünmeye yöneltti. İkinci olarak ise iktisadın diğer sosyal bilimlerden bağımsız olarak gelişmesinin önkoşullarını hazırladı[31].

POLİTİK İKTİSATTA AKSİYOMATİK ÖNCÜLLERİN ROLÜ: SENIOR, MILL ve CAIRNES

Ricardo, mantıki çıkarımlarına temel olarak aldığı öncülleri açık olarak belirtmez. Senior, Ricardo'nun çözümlemesinin ana dayanakları olan Malthus'un nüfus yasası ve tarımda azalan getiri genellemelerini kabul etmemesine rağmen[32] Ricardo'nun yöntemi nin formel olarak doğru olduğu görüşündedir[33] ve Ricardo'dan

---

Taussig ise Ricardo'nun çözümlemelerinin matematik benzeri *(quasi-mathematical)* bir akıl yürütmeye dayandığı fikrindedir: F.W. Taussig *Wages and Capital: An Examination of the Wages Fund Doctrine*, New York, 1896, (1968), s. 164. Taussig'in bu görüşü P. Deane tarafından da paylaşılmaktadır: Deane, *op. cit.*, s. 79-80.

30 Schumpeter, *History*, s. 473.

31 Deane, *op. cit.*, s. 83-84. Deane'in bir güç kaynağı gibi gördüğü bu ikinci sonuç ileride görüleceği gibi tarihçi görüş tarafından bir zayıflık olarak yorumlandı ve şiddetle eleştirildi.

32 Senior, *Outline*, s. 81-86.

33 M. Bowley, *Nassau Senior and Classical Economics*, London, 1937, s. 173-174.

farklı olarak mantıki çıkarımların temelini oluşturan öncülleri ayrı ayrı sayar ve bu öncüllerin nasıl geliştirildiklerini uzun uzun tartışır.

Senior'a göre politik iktisadın genel ilkelerinin mantıki çıkarım yoluyla elde edilebileceği dört ana gerçek vardı. Bu gerçekler kanıt istenmeksizin herkes tarafından aksiyomatik olarak kabul edilebilecek öncüllerdi. Senior, politik iktisadın konusu olan serveti *(wealth)*, insanlara faydalı *(utility yielding)*, kıt ve değişim (mübadele) konusu mal ve hizmetler olarak tanımladıktan sonra bu tanımın gerektirdiği ve insan doğasına uygun olduğu için kanıt istenmeksizin kabul edilebilecek dört öncülünü şöyle sıralıyordu:

i) Her insan mümkün olduğu kadar az fedakârlık yaparak servetini arttırmak ister;

ii) Dünya nüfusu ancak ahlâki veya fiziki engeller, yani insanların tüketme alışkanlığında oldukları maddelerin bulunamaması korkusu ile sınırlıdır;

iii) İşgücü ve üretimde kullanılan diğer araçların etkinliği, üretilen ürünlerin tekrar üretimde kullanılmasıyla arttırılabilir;

iv) Tarımsal beceri sabit kalmak koşuluyla, toprakta çalışan işgücünün artmasıyla elde edilen ek ürün oransal olarak işgücünün artışından daha azdır[34].

Senior'a göre bilimsel öncüller dış dünyanın gözlemlenmesi, insanın iç gözlemleri *(introspection)* ve varsayımlar kullanarak elde edilebilir. Doğa bilimleri, öncüllerini dış dünyanın gözlemlenmesi ve varsayımlar yoluyla elde ederken matematik bilimi yalnız varsayımlara dayanır. Politik iktisat akli *(mental)* bir bilim olduğu için öncüllerinin en önemli kaynağı iktisatçının iç gözlemleri olmak gerekir. Senior en önemli saydığı birinci öncülünün kendi iç gözlemine diğer üçünün ise dış dünyadan elde edilen gözlemlere dayandığı kanısındaydı[35]. Kendiliğinden kanıtlanmış bu dört öncül politik iktisadın temelini oluşturuyordu ve iktisatçının görevi bu öncüllere uygulanan mantık kuralları yoluyla elde edilen sonuçların öncüllerle uyum içinde olmasına dikkat etmekti.

---

[34] Senior, *Outline*, s. 26.

[35] *ibid.*, s. 26-27.

Tümdengelimci yöntemde öncüllerin temel rolü oynaması gerektiği konusunda Mill ile Senior arasında bir ayrılık yoktu. Mill önceleri *a priori*[36] daha sonra ise «Somut Tümdengelimci»[37] diye adlandırdığı yönteminde politik iktisadın temel ilkelerine sınırlı sayıda öncüllerden hareketle ulaşılabileceğini savundu. Bu öncüllerin nasıl elde edildiği konusunda ise bir kararsızlık içinde olduğu söylenebilir[38]. Mill bazen içe dönük gözlemlerin bazen de dış dünyanın gözlemlenmesinin öncüllerin formülasyonunda belirleyici öğe olduğunu ileri sürer.

Cairnes'e göre, servet edinmek uğraşında olan insanların etkilendiği öğelerin sayısı sonsuzdur. Bu öğelerin tümünü belirlemek ve hangi yasalar aracılığıyla insanların davranışlarını yönlendirdiklerini ortaya çıkarmak imkânsızdır. Ama bu öğeler arasında öyle bazıları vardır ki hem belirlenebilirler hem de, belirlendikten sonra, genel olarak politik iktisat özel olarak da üretim ve bölüşüm yasalarını türetebilmek için bir veri kümesi oluştururlar. Böylece Cairnes üç temel öncül elde eder:

i) Mümkün olan en az fedakârlıkla en çok servet edinme eğilimi;

ii) Ahlâki ve fiziki koşullar çerçevesinde insan soyunun üremesi eğilimi;

iii) İnsangücünün uğraş konusu olan toprağın ve diğer doğal kaynakların fiziki niteliklerinin üretim üzerine getirdiği sınırlar[39].

Bu öncüller aksiyomatik niteliktedir ve iktisatçı onları, açıklamak veya doğruluklarını kanıtlamak amacıyla değil, üretim ve bölüşümü etkileyen en önemli nedenler olarak ele alır. Bu öncüller, politik iktisat yasalarının mantık yoluyla türetilmesi için başlangıç noktasıdır. Türetilen ilkeler ise genellikle hipotetik sonuçlardır

---

[36] J.S. Mill, *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, (3rd ed.), London, 1877, (1968) s. 170.

[37] J.S. Mill, *A System of Logic*, (ed. by E. Nagel), New York, 1965, s. 332-341.

[38] O'Brien, *Classical Economists*, s. 73; V. Bladen, *From Adam Smith to Maynard Keynes: The Heritage of Political Economy*, Toronto, 1974, s. 213-219.

[39] Cairnes, *Character*, s. 55-57.

çünkü doğru mantıki çıkarımların sonucu olsalar bile gerçekliğe uymayabilirler. Dolayısıyla da, Cairnes'e göre, politik iktisat bakış açımıza bağlı olarak hem «pozitif» hem de «hipotetik» bir bilimdir. «Pozitif» bir bilimdir çünkü öncülleri hayal ürünü değil gerçek hayattan alınmış «pozitif» olgulardır. «Hipotetik» bir bilimdir çünkü bu öncüllerden tümdengelim yoluyla türetilen ilkeler «hipotetik» gerçeklerdir[40].

İktisatçının kullandığı temel öncüllerin rolü yalnız bu kadar değildir. Bu temel öncüller yöntem açısından politik iktisadı doğa bilimlerinden ayıran en önemli özelliktir. Doğa bilimleri gözlem ve deney yoluyla doğal görüngüleri yöneten yasallıkları bulmaya çalışırlar. Halbuki iktisatçı servetle ilgili görüngüleri yöneten temel yasallıkları bu öncülleri aracılığıyla zaten keşfetmiş durumdadır. Doğa bilimcisinin uğraşı gözlem ve deneylerle temel ilkeleri ortaya çıkarmak ise iktisatçının görevi de zaten bildiği temel ilkelerden hareket ederek tekil olayları açıklamaktır[41]. Dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemi tümevarımcı, politik iktisadın yöntemi ise tümdengelimci olmak durumundadır.

TEORİNİN GERÇEKLER KARŞISINDA SINANMASI: RICARDO, TORRENS, SENIOR, MILL ve CAIRNES

Hangi yöntemi benimserlerse benimsesinler bütün İngiliz Klasik İktisatçılarının ortaya koydukları teoriler, iktisadi olayların oluş biçimi hakkında ampirik olarak sınanabilir öndeyiler içeriyordu. Kâr oranının düşme eğilimi ve tarımda azalan getiri bu türden öndeyilerdi. Smith, McCullodh ve Malthus'un uygulamaları veya bu konuda ileri sürdükleri görüşler bu iktisatçıların sınama aşamasının bilimsel düşüncede oynadığı role verdikleri önemi gösteriyordu.

Tümdengelim yönteminin, salt öncüllerin saptanması ve bu öncüllerden sonuç çıkarma aşamalarından oluşmadığı, üçüncü bir aşama olarak da teorinin sonuçlarının ampirik veriler aracılığıyla sınanması gerektiği biliniyordu[42]. Bu görüşe göre, üç aşamadan oluşan tümdengelimci yöntemin ancak ikinci aşaması gerçekten tüm-

[40] *ibid.*, s. 61-65.
[41] *ibid.*, s. 87-90.
[42] J.N. Keynes, *The Scope and Method of Political Economy*, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963), s. 227-236.

dengelim sürecini içerebilirdi. Öncüllerin formülasyonu ve öndeyilerin sınanması aşamaları tümevarımcı bir niteliğe sahipti. Teorinin ampirik veriler karşısında sınanması iki temel amaca yönelikti. Birincisi, öncüllerin uygunluğunu ve öncüller elde edilirken kullanılan soyutlamanın geçerliğini saptamak gerekirdi. Teorinin öndeyileri ile gerçeklik arasında uyumsuzluklar ortaya çıktığı zaman bunun bir nedeni teorinin öncüllerinin yanlış seçilmesi veya gereksiz ayrıntılardan soyutlama sırasında, açıklanmak istenen görüngü üzerinde önemli etkisi bulunan bir değişkenin de ayrıntı sayılıp ele alınmamış olması olabilirdi. Sınama aşaması iktisatçıya teorisinin öncüllerini bir defa daha gözden geçirme şansı sağlıyordu.

İkinci olarak, sınama, öncüllerden tümdengelim yoluyla sonuçlar elde edilirken kullanılan mantık sürecinin yanlış veya eksik olup olmadığını ortaya çıkaracaktı. Öndeyiler ile gerçeklik arasındaki uyumsuzluk eğer öncüllerin yanlış seçimi veya soyutlama yanlışlığı ile açıklanamıyorsa geriye kalan tek ihtimal, mantıki akıl yürütmenin yanlış veya eksik olmasıydı. Böylece sınama aşaması ilk iki aşamanın doğruluğunu ve tutarlılığını denetleyen ve güvence altına alan bir zorunluk olarak beliriyordu.

O dönemin istatistik verileri ve yöntemlerinin teorileri sınama konusunda yeter olup olmadıkları tartışma konusudur. Blaug, istatistik veri ve yöntemlerin gelişme derecelerinin yetersiz olduğunu fakat öndeyilerin sınanmasında kullanılabileceğini ileri sürüyor[43]. Mitchell ise dönemin istatistik verilerinin ancak nüfus konusunda tamama yakın ve güvenilir olduğu diğer konularda büyük bir boşluk bulunduğu kanısındadır[44].

Teorik öndeyilerin gerçekler karşısında sınanması konusunda Ricardo, genel olarak yöntem konusunda da yaptığı gibi, hemen hiçbir şey söylemedi. *Principles*'da değil sınama, gerçek olgulara bile atıf yoktur. Bazı iktisadi düşünce tarihçileri bu gerçekten hareketle Ricardo'nun yönteminin sınamayı dışladığını hattâ sınamaya karşı olduğunu, Ricardo'nun izleyicilerinin de ustalarının yolunda giderek sınamayı bilimsel yöntemin bir parçası saymadıkla-

---

43 M. Blaug, *Ricardian Economics*, New Haven, Conn., 1958, s. 187.

44 W.C. Mitchell, *Types of Economic Theory*, c. 1, New York, 1949, s. 160-161. Mitchell yeterli veri olsaydı bile Ricardo'nun düşünce yapısının onun böyle bir sınama işine girişmeye elvermeyeceğini ekliyor.

rını söylüyorlar[45]. Burada öncelikle gösterilmesi gereken, Ricardo'nun yönteminin gerçekten sınamayı dışladığıdır. Açıklığa kavuşturulması gereken ikinci nokta ise Blaug ve O'Brien'ın «Ricardo'nun izleyicileri» grubuna kattıkları Mill'in, diğer birçok konuda olduğu gibi, sınama konusunda da ikircikli bir yaklaşıma sahip olduğu ve Ricardo'nun sadık izleyicilerinin Senior, Torrens ve Cairnes'den başkaları olmadığıdır.

Malthus'a yazdığı mektuplardan birisinde Ricardo şöyle diyor:

> «Gerçekten de, ulusların ticari faaliyetlerinde kendi çıkarlarına ve kârlarına son derece dikkat ettiklerini ... [sermayenin] hem alan hem veren ülkenin çıkarına olmadıkça hiçbir zaman yer değiştirmeyeceğini varsayıyorum. İlk ele alınması gereken nokta bu ülkelerin çıkarlarının neler olduğudur. İkincisi ise pratikte neler yaptıklarıdır. Açıktır ki bu ikinci nokta hakkında çok vesveseli olmam gerekmez; amacım için yeterli olan şey, halkın çıkarlarının benim söylediğim gibi olduğunu açıkça gösterebilmemdir. İnsanların işlerini yürütebilmek ve borçlarını ödeyebilmek için mevcut en iyi ve en ucuz araçlardan haberdar olmamaları bana karşı verilebilecek bir cevap olamaz çünkü bu olgusal bir gerçektir ve bilimin sorunu değildir; politik iktisadın bütün önermelerine karşı böyle cevaplar ileri sürülebilir»[46].

Ricardo bu pasajda gerçekten de sınama aşamasını yönteminin dışında bırakmaktadır. Öncüllerden doğru mantıki çıkarım yoluyla elde edilen sonuçların ampirik olarak gözlemlenen gerçekliğe uygun olmaması Ricardo için bir tasa kaynağı değildir. Öncüller ve

---

[45] Blaug, *op. cit.*, s. 186-187, 213-217; O'Brien, *Classical Economists*, s. 68-69.

[46] Ricardo, *Works*, c. 6, s. 63-64. Mitchell, Bulyon Komitesi raporuna Charles Bosanquet'in yönelttiği eleştirilere Ricardo'nun verdiği cevabın da Ricardo'nun yönteminde sınamanın dışlandığına bir kanıt olabileceğini söylüyor: Mitchell, *op. cit.*, s. 153. Halbuki Ricardo bu cevabında sınamayı dışlamaz, teorinin öndeyilerine aykırı az sayıda rastsal denebilecek ampirik gözlemin bulunmasını teorinin geçerliliğini ortadan kaldırmayacağını savunur: *Works*, c. 3, s. 165; E. Halevy, *The Growth of Philosophic Radicalism*, (trans. by M. Morris), London, 1928, (1965), s. 324-325.

mantıki akıl yürütmede bir yanlışlık yoksa teorinin öndeyilerinin ampirik gözlemler tarafından neden doğrulanmadığı sorusuna Ricardo'nun vereceği hiçbir cevap yoktur. Ricardo sınama ile ilgilenmez, sınamayı yönteminin dışında bırakır.

Teori ve gerçeklik arasındaki uyumsuzluk, Ricardo için değilse de, Torrens için mutlaka açıklanması gereken bir noktadır. Tümdengelim yöntemine karşı beslediği kuşkuları terkettiği *The Budget*'e yazdığı önsöz'de Torrens, daha sonraları Cairnes tarafından geliştirilecek bir çözümleme ortaya koydu:

> «[Ricardo] politik iktisadı soyut bir bilim olarak sunar... Vardığı sonuçlar varsaydığı koşullar altında zorunlu doğrulardır ve varsayılan koşullar ile gerçekten varolan koşullar arasındaki farkı kapatacak düzeltmeler yapıldığı takdirde toplumun bütün değişen koşulları altında doğru olan sonuçlara varabiliriz... Ricardo'nun çıkardığı sonuçların gerçeklere uygun olmadığı izlenimi... bir yanlış anlamayı içerir. Ricardo'nun sonuçları, varsaydığı gerçeklerle kesin olarak uyum içindedir ve varolan ve varsayılan gerçekler arasında bulunan ayrılığı gidermek için uygun düzeltmeler yapılırsa bu sonuçların varolan gerçeklerle de sınanabilir bir uyum içinde olduğu görülecektir»[47].

Torrens iki önemli noktayı ortaya koymaktadır: Teorinin öncülleri gerçekte varolan durumu yansıtmayacak kadar soyut olabilir; teorinin öndeyileri ampirik gözlemlerle doğrulanmayabilir. Torrens sorunu biraz daha irdeleseydi, varsayılan öncülleri varolan durumla uyumlu biçime getirmek için gerekli «düzeltmelerin» ancak sınama sonucunda elde edilecek verilere dayanarak yapılabileceği sonucuna varabilirdi.

Senior'ın sınama konusunda ileri sürdüğü görüş, politik iktisat «bilimi» ve «sanatı» ayırımıyla ilgili görüşlerinin bir parçasıydı: Politik iktisadın «bilim» olduğunu unutarak onu, yardımcısı olduğu hükümet etme «sanatı» ile karıştıran bazı iktisatçılar, politik iktisat «biliminin» ulaşmak istediği amaçlara uygun olmayan

---

[47] R. Torrens, *The Budget: On Commercial and Colonial Policy*, London, 1844, (1970), s. xiii.

araçlar kullanıyorlardı. Bu araçlar, genellikle, ampirik gözlem sonuçlarını toplamak ve bu sonuçlarla teorik öndeyileri karşılaştırmak biçimini alıyordu. Bu iktisatçılar, böylece, öncüllerden genellemeler türetmek olan temel görevlerini ihmal ediyorlar ve asıl ağırlığı veri toplamaya veriyorlardı. Ampirik gözlemler yapmak önemli bir görevdi ama «bilim» olarak değil «sanat» olarak anlaşıldığı zaman politik iktisada düşen bir görevdi[48]. Senior, teorik öndeyileri sınamanın aleyhinde olduğunu söylemek gereğini duymadı çünkü bu sınamayı yapmak için gerekli olan ampirik verilerin toplanmasına karşı olduğunu belirtmekle sınamayı baştan reddetmiş oluyordu.

Cairnes'in sınama karşısındaki tavrı, politik iktisadın öndeyilerinin pozitif değil de hipotetik olduğu anlayışının bir sonucuydu. Tümdengelim aşamasına ulaşmış «Mekanik, Astronomi, Optik, Kimya ve Elektrik» bilimleri gibi politik iktisat da pozitif öncüllere fakat hipotetik öndeyilere sahip bir bilimdi. Bu öndeyiler iktisadi olayların nasıl olacağı konusunda kesin yargılar içeremezdi çünkü bir teori ne kadar mükemmel olursa olsun hesaba katmadığı bazı faktörler her zaman mevcut olabilirdi. Kontrol edilemeyen bu faktörlerin *(disturbing causes)* etkisi yüzünden öndeyilerle ampirik gözlemler arasında her zaman uyumsuzluk olması doğaldı. Bu yüzden öndeyiler ancak belirli eğilimler ortaya koyan koşullu önermeler olabilirdi. Cairnes bu noktayı daha iyi açıklayabilmek için doğa bilimlerinden birçok örnekler sıralıyordu. Örneğin, yeryüzü düzlemi ile bir dar açı meydana getirecek biçimde havaya fırlatılan bir cisim teorik olarak parabol biçiminde bir yörünge çizdikten sonra yere düşer. Cairnes bu yörüngenin hiçbir zaman parabol olamayacağını çünkü cisim ile hava arasındaki sürtünmenin böyle bir yörüngeye engel olacağını söylüyor. Bu örnekteki sürtünme faktörü kontrol edilemeyen bir faktördür ve dolayısıyla da fizik bilimindeki eğik atış formülü, ancak kontrol edilemeyen faktör olan sürtünmenin mevcut olmadığı durumlarda kesin sonuçlar verir. Cairnes'e göre bu durum aynen politik iktisadın öndeyileri için de geçerlidir. İktisatçı bütün yetkinliğine ve dikkatine rağmen kontrol edilemeyen faktörlerin hepsini teorisinin içine katamaz. Bu yüzden de öndeyileri ile ampirik gözlemler arasında her zaman farklar bulunur. İşte bu neden dolayısıyla Cairnes öndeyilerin si-

[48] Senior, *Outline*, s. 4.

nanmasının boş bir uğraş olduğuna inanıyordu[49]. İktisadi görüngeleri açıklamayı amaçlayan bir teorinin istatistik veriler veya belgesel kanıtlar ile çürütülüp reddedilmesi de bu yüzden imkânsızdır. Bir teori ancak iki yolla reddedilebilirdi: Öncüllerin içerdiği koşulların geçerli olmadığını ve/veya teorinin öndeyilerinin bu öncüllerden zorunlu olarak türetilemeyeceğini göstererek[50].

J.S. Mill'in yöntem konusunda ilk yazdıklarına bakarak o'nun sınamaya kesinlikle karşı çıktığı, sınamayı bilimsel bulmadığı sonucuna varılabilir: «Hipotezi *a posteriori* olarak sınamak, yani herhangi bir durumla ilgili gerçeklerin hipotezle uyum içinde olup olmadığım incelemek bilimin değil, bilimin uygulanmasının görevidir»[51]. Mill daha sonraları sınamaya taraftarmış izlenimini verir: «Somut tümdengelimci bir bilime duyulan güven *a priori* akıl yürütmeye değil, bu akıl yürütmenin sonuçları ile *a posteriori* gözlemler arasındaki uyuma bağlıdır»[52]. Bu izlenimi güçlendirecek bir başka nokta da Mill'in temel yöntem olarak benimsediği «Somut Tümdengelimci» yöntemin, «Tersine Tümdengelimci» *(Inverse Deductive)* veya «Tarihçi Yöntem» ile güçlendirilmesi gerektiğini savunmasıdır[53]. Ne var ki Mill'in «Tersine Tümdengelimci» yani tümevarımcı yöntemin bir yardımcı gibi kullanılmasını istemesi öndeyilerin sınanması gerektiğine olan inancının bir göstergesi değildir. O'Brien'a göre, Mill'in bazan «Tersine Tümdengelimci» yönteme başvurmasının temel nedeni tümdengelim yönteminin güçsüz kaldığı karmaşık durumlarda ampirik genellemelere varma isteğiydi. Bu ampirik genellemeleri ise Mill hiçbir zaman sınama amacıyla kullanmıyordu[54]. Bladen da Mill'in ampirik gözlemleri öndeyileri sınamak amacıyla kullanmadığı kanısındadır. Bladen'a göre Mill'in gözlemlere başvurması ya ampirik temeli olan öncüller elde etmek istemesi ya da politik iktisadın kapsamı dışında kalan bir konunun (toplumsal kurumların tarihi gelişme yasalarının) incelenmesi nedeniyledir[55]. O'Brien ve Bladen'a karşı olarak Sowell, Mill'in ampirik gözlemlerle olan ilgisinin tümüyle sınama kaygısın-

---

[49] Cairnes, *Character*, s. 60-65, 69-71, 96-97.

[50] *ibid.*, s. 110-111.

[51] Mill, *Unsettled Questions*, s. 143.

[52] Mill, *Logic*, s. 333.

[53] *ibid.*, s. 342-351.

[54] O'Brien, *Classical Economists*, s. 73.

[55] Bladen, *op. cit.*, s. 215.

dan kaynaklandığını ve istatistik verilerin politik iktisatta nasıl kullanılabileceğini derinliğine inceleyen ilk iktisatçının Mill olduğunu ileri sürüyor[56]. Bu karşıt görüşlerin ışığında, Mill'in sınama ile ilgili tutumunun henüz açıklığa kavuşturulamadığı söylenebilir.

İngiliz Klasik İktisatçılarının önemli bir bölümünün sınamayı reddetmeleri veya gereksiz görmeleri, Blaug'un deyimiyle «teori ve gerçekler arasındaki ayrılığı... en ileri duruma getirdi»[57]. Mantıki doğruluğu konusunda kimsenin kuşkusu olmayan Klasik Teori'nin ampirik bir anlamı ve geçerliliği olup olmadığı sorusu hiçbir zaman sorulmadı ve cevaplandırılmadı. Kendisini Ricardo'nun sadık bir izleyicisi sayan bir iktisatçıya göre: «Politik iktisadın gerçeklere değil mantığa ihtiyacı vardı»[58].

TARİHÇİ OKUL'UN BOY HEDEFİ: SOYUT TÜMDENGELİMCİ RICARDO ve İZLEYİCİLERİ

İngiliz Klasik İktisatçılarının yöntemlerinin incelenmesinden şu sonuçlar çıkarılabilir:

i) McCulloch dışında hepsi politik iktisadın yönteminin tümdengelimci yöntem olması gerektiği konusunda fikir birliği içindedirler;

ii) Tümdengelimci yöntemin uygulanması sürecinde Malthus dışında hepsi insan doğası ve dış dünya hakkında sınırlı ve soyut öncüllerden hareket etmişlerdir. Malthus, sınırlı ve soyut öncüller kullanılmasının önemli bir eksiklik olduğu kanısındadır;

iii) Tümdengelimci yöntemin uygulanması sürecinde Smith ve Malthus betimleme ve ampirik gözlemlere önemli ölçüde yer vermişler, Mill ise, Schumpeter'a göre, *teori kurma* konusunda tümdengelimden çok tümevarım'a dayanmıştır;

---

[56] Sowell, *op. cit.*, s. 144-145.

[57] Blaug, *op. cit.*, s. 187.

[58] R. Whately, *Introductory Lectures on Political Economy*, (2nd ed.), London, 1832, (1966), s. 239.

iv) Tümdengelim yoluyla elde edilen öndeyilerin gerçekler karşısında sınanması konusunda Smith uygulamada yaptıklarıyla, Malthus açıkça belirtmesiyle olumlu bir tavır alırken diğerleri sınamaya karşıdırlar.

Hem sınırlı ve soyut öncüllerden hareket eden hem de bu öncüllerden tümdengelim yoluyla elde edilen öndeyilerin sınanmasını bilimsel uğraşın dışında kabul edenler Ricardo, Senior, Torrens, Cairnes ve bir dereceye kadar Mill'dir. İngiliz Tarihçi Okulu'nun bu anlamda şiddetle karşı çıktığı ve bu çalışmada yalnız bu anlamda Rikardo Okulu diye adlandırılan grup da bu beş iktisatçıdan oluşmaktadır.

Izledikleri yöntem açısından Rikardo İktisadı'nın temsilcileri olarak nitelendirilen bu iktisatçılar, tümevarım yönteminin politik iktisatta kullanılmasına ya tümüyle karşı çıktılar ya da bu yöntemin «tümdengelimin en alt düzeyde bir yardımcısı olduğunu homurdanarak kabul eder göründüler»[59]. Bu iktisatçılara göre politik iktisadın yönteminin mutlaka tümdengelim olması gerekiyordu. Tümevarımın politik iktisatta yeri olamazdı. Bu yargıyı en olgun biçimde Mill formüle etti.

RİKARDO OKULU'NUN TÜMEVARIM YÖNTEMİNİ REDDİ

Eğer amaç, A olgusunun B olgusunun nedeni olduğunu kanıtlamaksa, tümevarımın çözmesi gereken sorun bu kanıtlamayı elde etme yöntemlerini göstermekti. Mill'e göre bu yöntemlerin tümü sonunda, B'nin olduğu durumlarda A'nın da mevcut olduğunu, A'nın mevcut olmadığı durumlarda B'nin de mevcut olmadığını göstermeye indirgenebilir. Mill, bu kanıtlama yöntemlerinin esas olarak uyuşma *(agreement)*, fark *(difference)* ve çifte uyuşma *(double agreement)* veya çifte fark *(double difference)* yöntemleri olduğunu, bunlardan iki ayrı ikincil yöntem, kalıntı *(residues)* ve birlikte değişme *(concomitant variations)* yöntemlerinin türetilebileceğini söylüyor[60].

Uyuşma yöntemi dışında bütün yöntemler, A olgusunun yaratılması veya yok edilmesi temeline dayanırlar ve bu yöntemler

---

[59] Viner, *op. cit.*, s. 102.

[60] Mill, *Logic*, s. 255-263.

ancak bu yolla A ve B arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını kanıtlayabilirler. Dolayısıyla, bu yöntemler, A olgusu dışında bütün koşulların aynı olduğu kontrollü deneyler gerektirirler. Toplum bilimlerinde kontrollü deney yapmak pratik olarak imkânsız denecek kadar güç olduğu için de tümevarım yoluyla A ve B toplumsal olguları arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulamaz.

Uyuşma yöntemi, A olgusunun gözlemlendiği her durumda B olgusunun da gözlemlenmesi ve bu uyuşmadan A ve B arasında bir neden-sonuç ilişkisi çıkarımına dayandığı için kontrollü deneyler gerektirmez. Fakat bu yöntem, Mill'e göre, güvenilir değildir çünkü, A ve B'nin birlikte gözlemlendiği her durumda, B'nin asıl veya bir diğer nedeni olan fakat gözlemlenmeyen veya hesaba katılmayan başka olgular mevcut olabilir. Toplumsal olguların birden çok nedenin ürünü olmaları, A ve B'nin birlikte gözlemlenmesinden A'nın B'nin nedeni olduğu sonucuna varılmasını engeller. Toplumsal hayatta nedenlerin çokluğu ve kontrollü deneylerin yapılamaması yüzünden Mill tümevarım yönteminin politik iktisadın temel yöntemi olamayacağı sonucuna vardı[61].

[61] *ibid.*, s. 238-251; *Unsettled Questions*, s. 137-153.

5. BÖLÜM

TÜMEVARIM YÖNTEMİ VE İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU

Dördüncü Bölüm'de temel nitelikleri açıklanan soyut tümdengelimci yöntemi ağır biçimde eleştiren İngiliz Tarihçi Okulu'nun ayırd edici özelliklerinin ortaya çıkması bir dizi öğenin etkisi altında gerçekleşti. Bu öğelerin sırayla incelenmesi için 19. yüzyılın başlarına kadar geri gitmek gerekir.

TÜMDENGELİMCİ OXFORD'A KARŞI TÜMEVARIMCI CAMBRIDGE

Politik iktisadın kullanması gereken yöntemin ne olduğu konusundaki akademik tartışma, aslında, 1830'larda politik iktisadın İngiltere üniversitelerinde bağımsız bir bilim olarak öğretilmeye başlamasıyla iktisatçılar dışında başladı. Bu tartışmada üç ayrı yöntem savunan üç ayrı grup ayırd edilebilir. Birinci grubu Risaleciler *(Tractarians)* diye adlandırılan ve Anglikan Kilisesi'nin muhafazakâr yapısının sürdürülmesini savunan Newman, Pusey ve Keble gibi Oxford dinbilimcileri oluşturuyordu. Risaleciler, bütün diğer bilimler gibi politik iktisadın da dinbilime tâbi olması gerektiğini, bütün gerçeklerin ancak din yoluyla bulunabileceğini savunuyorlardı[1].

İkinci grup, Oxford Üniversitesi Oriel College'da toplanan ve akli yeteneklerini sonuna kadar kullandıklarına inandıkları için kendilerine *Noetics* adını yakıştıran dinbilimciler, felsefeciler ve mantıkçılardı. Bu grubun önderliğini, Nassau Senior'dan sonra Drummond Kürsüsü'ne Politik İktisat Profesörü seçilen dinbilimci ve mantıkçı Richard Whately yapıyordu[2]. Senior'ın etkisinde kalan Whately, politik iktisadın tarafsız bir bilim olması ve iktisadi politika konusunda öneriler içermemesi gerektiği kanısındaydı. O kadar ki, «politik iktisat» terimindeki «politik» sözcüğünün iktisadi politika ile ilgili olarak yorumlanabileceğini düşü-

---

1 Newman ve önderlerinden birisi olduğu Risaleciler hareketi için bkz., C.F. Harrold, *John Henry Newman*, Hamden, Conn., 1966; B. Willey, «Newman and the Oxford Movement,» *Nineteenth Century Studies: Coleridge to Matthew Arnold*, New York, 1949, s. 73-101.

2 *Noetics* grubu ve bu grupta Whately'nin rolü için bkz., D. Forbes, *The Liberal Anglican View of History*, Cambridge, 1952.

nüyor, dolayısıyla da politik iktisat yerine «değişim bilimi» *(Catallactics)* teriminin kullanılmasını istiyordu[3].

Whately'ye göre politik iktisadın temel taşlarını oluşturan öncüller (özellikle Senior'ın birinci öncülü) insan bilincinde köklü olarak varolan ve gerçeklikleri konusunda gözlemleme gerektirmeyen olgulardı[4]. İktisadi olaylar hakkında genel kurallar ileriye sürebilmek için tutulabilecek en yanlış yol, gözlemler yapıp genellemeleri bu gözlemlere dayandırmaktı[5]. Gerçekler, kusursuz mantıki çözümlemenin yerini tutamazdı. Politik iktisat da ancak mantık ilkelerinin tam ve doğru uygulanmasıyla bir bilim olabilirdi[6].

Üçüncü grubu, Cambridge Üniversitesi Trinity College'ın doğabilimcileri oluşturuyordu. Bu grubun önderi, aynı üniversitede sırasıyla Mineraloji Profesörü, Trinity College Başkanı ve Üniversite Rektörü olan William Whewell'di. Akademik hayata bir dinbilimci olarak başlayan Whewell daha sonraları doğabilim ile uğraşmaya başlamıştı. Whewell için tümevarım, bütün bilimlerin izlemesi gereken yöntemdi[7]. Aksiyomatik öncüller ve keyfi tanımlardan mantıki çıkarım yoluyla akıl yürütmek Whewell'a göre «arabayı atın önüne koşmak» ile eşanlamlıydı, çünkü tanımlama ve genel ilkeler bilimsel yöntemin ilk değil son aşamasıydı.

Whewell bu yüzden Ricardo ve izleyicilerinin çözümlemelerinin eksik olduğu görüşündeydi. Tümdengelim yönteminin yanlış olduğuna o denli inanıyordu ki Henry Fawcett'in Cambridge Üniversitesi Politik İktisat Profesörlüğü'ne adaylığını koymasına ve seçilmesine şiddetle karşı çıkmıştı[8]. Whewell'ın bu davranışının

---

[3] R. Whately *Introductory Lectures on Political Economy,* (2nd ed.), London, 1832, (1966), s. 3-6.

[4] R. Whately, *Elements of Logic,* Oxford, 1836, s. 303'den aktaran, S.G Checkland, «The Advent of Academic Economics in England,» *Manchester School,* c. 19, 1951, s. 58.

[5] Whately, *Introductory Lectures,* s. 224.

[6] *ibid.,* s. 237.

[7] Whewell tümevarım yönteminin tarihi ve felsefesi konusunda çağdaşları tarafından çok önemli kabul edilen iki kitabın yazarıydı: *History of the Inductive Sciences,* c. 1-2, London, 1837; *The Philosophy of Inductive Sciences,* London, 1840. Whewell'ın bu kitaplarından yapılan bazı seçmeler için bkz., R.E. Butts, (ed.), *William Whewell's Theory of Scientific Method,* Pittsburgh, 1968.

[8] Checkland, «Academic Economics,» s. 59.

nedeni, daha henüz yeni yeşermekte olan bir filize benzettiği politik iktisadı «meyveyi elde etmek için ağacı kesmeye hazır tümdengelimci vahşilere karşı korumaktı»[9].

Politik iktisatta tümdengelimci Oxford'a karşı tümevarımı savunan Whewell, savunduğu yöntemin politik iktisatta nasıl uygulanacağı konusunda hiçbir örnek olmamasından yakınıyordu[10]. Bu örneği ilk veren kişi Whewell'ın yakın dostu Richard Jones oldu.

RICHARD JONES ve TÜMEVARIMIN POLİTİK İKTİSATTA İLK UYGULAMASI

On dokuzuncu yüzyıl İngiliz iktisatçıları arasında, iktisadi düşünce tarihi yazarlarının en az ilgisini çeken kişi herhalde R. Jones olsa gerektir. Standart ders kitaplarında Jones'dan birkaç cümleyle söz edenlerin sayısı bile bir elin parmaklarından fazla değildir[11].

Jones'un tümevarım yöntemine olan ilgisi, Cambridge Üniversitesi Caius College'da öğrenci iken Whewell ve astronom John Herschel ile geliştirdiği yakın arkadaşlığının ürünüydü. Whewell'ın naklettiğine göre üç arkadaş düzenli olarak toplanıp F. Bacon'ı ve onun *Novum Organon*'u ile bilimsel yönteme yaptığı katkıyı tartışıyorlardı[12]. Whewell ve Herschel gibi ateşli tümevarım savunucularının etkisiyle Jones da tümevarımın tek ve doğru bilimsel yöntem olduğu görüşünü benimsedi. Jones, Londra Üniversitesi King's College'da 1833 yılında kurulan politik iktisat kürsüsüne seçilen ilk profesör oldu. Bundan iki yıl sonra da Haileybury'daki East India College'da Malthus'un ölümüyle boşalan iktisat profesörlüğüne getirildi[13].

---

9 *ibid.*, s. 61.

10 Butts, *op. cit.*, s. 3-10.

11 Jones hakkındaki en yüzeysel değerlendirme L.H. Haney'nindir: *History of Economic Thought*, (4th ed.), New York 1949, s. 525-527. E. Roll, Jones'u tarihçi yöntemin öncülerinden birisi olarak kabul eder: *History of Economic Thought*, London, 1938, s. 311-318.

12 R. Jones, *Literary Remains Consisting of Lectures and Tracts on Political Economy of the Late Rev. Richard Jones*, (ed. by W. Whewell), London, 1859, (1964), s. xix-xx.

13 *ibid.*, s. xxii.

King's College'da verdiği ilk derste Jones, politik iktisat ilkelerinin evrensel geçerliğe sahip olduğu anlayışına karşı çıktı. İngiltere'nin içinde bulunduğu iktisadi durumu inceleyerek bundan diğer ülkelerin de gerçekçi bir görünümünü çıkarabileceklerini söyleyen iktisatçılara katılmadığını, bu ülkelerin İngiltere'den farklı oldukları gibi birbirlerinden de farklı olduklarını, İngiltere'nin durumuna gelecekte erişip erişmeyeceklerinin anlaşılabilmesi için bu ülkelerin tarihsel gelişmelerinin incelenmesi gerektiğini savundu[14]. Jones'a göre, iktisatçılar eğer değişik ülkelerin «gelirlerini nasıl elde edip bölüştüklerini anlamak istiyorlarsa» bunun bir tek yolu vardı: «Bakmak ve görmek»[15]. Evrensel ilkelere ulaşmak için evrensel gerçeklere bakmak gerekliydi. Bu gerçeklere bakmadan formüle edilen genel ilkelerden hareket ederek akıl yürütmek eninde sonunda bu genel ilkelerin genel olmadığı sonucuna varılmasına yol açardı.

> «Eğer kapsamlı incelemeler yapmak zahmetine katlanmayacaksak, eğer gardırop filozofları olarak küçücük penceremizden dışarı baktığımız zaman gördüklerimiz üzerine kendimize bir dünya kuracaksak, çok acı biçimde yanılma riskini yükleneceğimiz gibi gerçekler konusunda çok cahil kalacağımıza da kuşku yoktur»[16].

Jones bilimlerin genel ilkelere varmak amacında olduklarını kabul ediyordu. Politik iktisat biliminin genel ilkeleri de üretim ve bölüşüm süreçlerini yöneten ilkelerdi. Bu ilkelere ulaşabilmek için üretim ve bölüşümle ilgili gerçeklerin incelenmesi gerekirdi. Bu anlamda teori ve gerçeklik arasında bir karşıtlık olamazdı; çünkü, teoriler gerçekliğin incelenmesinin ürünüydüler. Gözlemlere dayanmayan ilkelerden hareket eden soyut tümdengelimci yöntem Jones'a göre gülünçtü:

> «İnsan soyunun geniş topluluklarının durumunu ve gelişmesini yönlendiren ilkeler ancak gerçeklere bakarak öğrenilebilir. Herhangi bir kişinin kendi bilinçsel çabasıyla, kendi görüşleri, duygu-

---

[14] Jones, «An Introductory Lecture on Political Economy delivered at King's College, London,» *Literary Remains*, s. 558-559.

[15] *ibid.*, s. 569.

[16] *ibid.*, s. 570.

ları, güdüleri ve dar gözlemlerine dayanarak *a priori* akıl yürütmeyle, kendisinden ahlâk ve fiziksel yapı olarak farklı, değişik iklimlerde ve değişik topraklar üzerinde yaşayan, değişik dinlere, eğitime ve hükümet biçimlerine sahip insan topluluklarının durumlarını ve gelişmelerini bilebileceğini düşünmek gülünçtür»[17].

Jones'un East India College'da verdiği dersler de bu yöntem anlayışının ürünü olarak «Ulusların Politik İktisadı» diye adlandırılmıştı. Her ulusun tarihsel gelişmesi farklı olduğu için bu gelişmelerden çıkarılabilecek genel ilkeler de her ulus için farklı olmak zorundaydı. Dolayısıyla da tek bir politik iktisattan değil her ulusa özgü genel ilkelere sahip ulusal politik iktisatlardan söz edilebilirdi. Diğer taraftan, genel ilkelere varabilmek için yalnız iktisadi olgulara bakmak yeterli değildi. Bu olgular her zaman «politik, toplumsal, ahlaki ve entellektüel» olgularla içiçe ve kaynaşmış bir durumdaydı. Politik iktisat bu olguları da göz önüne almazsa başarılı olamazdı[18].

Jones bu görüşleriyle Rikardo Okulu'nun doktrinlerinin «kozmopoliten» ve «mutlak» (veya «sürekli») olmak iddialarına karşı çıkan ilk İngiliz iktisatçı oldu[19]. Politik iktisadın yer ve zamana bağlı olarak göreli *(relative)* olduğu temeli üzerine kurulu bu karşı çıkış Jones'u bölüşüm sorununu yakından incelemeye yöneltti. Ricardo'nun rant teorisinin geçerliliği bu incelemenin temel konusunu oluşturdu[20].

---

17 Jones, «A Short Tract on Political Economy, including some Account of the Anglo-Indian Revenue System,» *Literary Remains*, s. 188.

18 Jones, «Textbook of Lectures on the Political Economy of Nations, delivered at the East India College, Haileybury,» *Literary Remains*, s. 405-411.

19 «Kozmopoliten» olmak, aynı zaman kesiti içinde ulusal özellik ve zaman farkı gözetilmeksizin geçerli olmak; «mutlak» (veya «sürekli») olmak ise aynı ulus veya bütün uluslar için her zaman geçerli olmak anlamlıydı.

20 Bazı yazarlara göre (örneğin, Haney, *op. cit.*, s. 525) Jones rant konusunu incelediktten sonra ücret ve kâr konularını da aynı eleştirel süzgeçten geçirmek niyetindeydi. Halbuki Jones'un yazdıkları arasında böyle bir niyetin belirtisi yoktur.

JONES ve KLASİK RANT TEORİSİNİN TÜMEVARIMCI ELEŞTİRİSİ

Jones birçok ülkeden ve değişik tarihsel dönemlerden topladığı verilere dayanarak diferansiyel rant ödeyenleri iki grupta topladı. (Dikkat edilmesi gereken nokta Jones'un hep ekstansif marjindeki ranttan söz etmesi ve entansif marjine hiç değinmemesidir.) Birinci grupta, üretim yapmak için işgücü kiralayan çiftçiler; ikinci grupta ise ya kendi ya da aile bireylerinin işgücünü kullanan köylüler vardı. İkinci grup, kendi içinde, rant ödeme biçimlerine bağlı olarak dört alt gruba bölünüyordu: Emek rant ödeyen serfler, ayni rant ödeyen ortakçılar *(metayers)*, parasal rant ödeyen ortakçılar *(cottiers)* ve her iki biçimde de rant ödeyebilen irsi kiracılar *(ryots)*. Jones'un vardığı sonuca göre, gerek tarihsel gerekse de çağdaş olarak, toprak kiracılarının % 90'a varan bölümünü bu dört alt gruba giren kişiler oluşturuyordu. Bu grupların ödedikleri rant ise daha iyi toprak parçaları elde etmek için girişilen rekabet sonucunda değil gelenek ve göreneklere göre belirleniyordu. İşgücü kiralayan birinci grup çiftçilere ancak İngiltere, Hollanda ve ABD'nin bazı bölgelerinde rastlanılabilirdi. Bu grubun ödediği rant gerçekten de Ricardo ve izleyicilerinin ileri sürdüğü gibi en iyi ve en kötü toprak arasındaki verim farklılığına bağlıydı[21]. Bu bulgular ışığında Jones, Rikardocu rant teorisinin doğru olamayacağını çünkü gözlemlenen gerçekliğin ancak çok küçük bir bölümünü açıklayabildiğini ileri sürdü.

Bütün iktisatçıların Ricardo'nun izleyicileri olduğu bir dönemde Jones'un eleştirisinin büyük bir etki uyandırması beklenemezdi. Diğer taraftan, Jones eleştirdiği rant kavramının ne olduğuna hiç değinmiyor ve rant'ı tanımlamaktan sürekli olarak kaçınıyordu. Jones son yazılarından birisinde bu eleştiriye cevap vermek zorunluluğunu duydu[22].

---

[21] Jones, «A Short Tract,» *Literary Remains*, s. 187-225. Haney, Jones'un ikinci gruptaki rantların *rekabet* yoluyla belirlendiğini söylediğini ileri sürüyor, bkz., Haney, *loc. cit.* Bu yanlış iddia, Haney'in 20. dipnottaki görüşüyle birlikte ele alınırsa, Jones'u orijinalinden okumadığı sonucuna götürebilir.

[22] Jones, «On Definitions,» *Literary Remains*, s. 598-600. Jones'un çağdaşları tarafından küçümsenmesinin örnekleri için bkz., H. Grossman, «The Evolutionist Revolt against Classical Economics,» *Journal of Political Economy*, c. 51, 1943, s. 508-509.

Jones'a göre, rant tanımının verilmemesi tümüyle bir yöntem sorunuydu. Bir tanımla işe başlamak, başarılması gereken görevin daha başlanmadan bitirildiğini kabul etmek ile eşanlamlıydı. Tanımlamalar, incelenecek konuyu yapay olarak sınırlamaktan başka bir şey getirmezlerdi:

> «Tasımlayıcı akıl yürütmenin *(syllogistic reasoning)* kullanılmadığı, genel sonuçlardan hareket edilmeyip genel sonuçlara *doğru* hareket edildiği durumlarda sözcükler konuyu sınırlamak için değil onu genişletmek için kullanılmalıdır»[23].

Bu açıklamasını yeterli bulmayanlara karşı Jones'un tutumu oldukça sertti:

> «Toprak sahiplerine yapılan ödemelerin kökenini araştırdım. Bu ödemelerin [tarihsel] gelişmelerini inceledim. Eğer bu incelemeyi okuyan herhangi bir okuyucu neyi gözlemlediğimiz veya ne hakkında konuştuğumuzu anlamamışsa yapacağı en iyi şey bu kitabı ve, eğer kendisine dostça bir öneride bulunmama izin verirse, politik iktisat konusunu bırakmak olmalıdır»[24].

Jones'un bu açıklamaları, kullandığı yöntemin haklı gösterilebilmesi için uygun gerekçeler oluşturabilirdi ama kendisine özellikle Rikardocular tarafından yöneltilen eleştirilere cevap niteliği taşımıyordu. Ricardo'nun rant teorisinin temeli, ortalama kâr oranından fazla olarak ortaya çıkan kazanılmamış *(unearned)* bir artığın toprak sahipleri tarafından temellük edilmesi olgusunu açıklama çabasıydı. Tarıma açılan en verimsiz topraklarda üretim maliyeti (ücret ve ortalama kâr) ürünün satış fiyatına eşit olduğu için bir artık ortaya çıkmıyor ve rant ödenmiyordu. Daha verimli topraklarda birim üretim maliyetleri daha düşük olduğu için elde edilen artık toprak sahibinin rantını oluşturuyordu. Ürün kütlesinden bu rant çıkarıldıktan sonra kalan miktar, değişik verimliliğe sahip topraklar üzerindeki kâr oranının aynı düzeyde olmasını sağlıyordu. Bu rant teorisine göre, en verimsiz toprağın rant ödememesi demek, toprak sahibine *kira* olarak bir ödeme

---

[23] Jones, «On Definitions,» *Literary Remains*, s. 600.

[24] *ibid.*, s. 599.

yapılmaması anlamına gelmiyor, ortalama kâr oranının üzerinde bir artığın mevcut olmadığı anlamına geliyordu. Günlük hayatta kullanılan *kira* teriminin açıklanması Ricardo'nun ve onun izleyicilerinin amaçları arasında değildi. Jones'un Rikardocu rant teorisine yönelttiği hücum ise Ricardo'nun rant kavramı üzerine değil, günlük hayatta kullanılan kira kavramı üzerine kurulmuştu

Jones, eleştirisinin yanlış temellere dayandığı yolundaki yaralayıcı hücumlara hiç cevap vermedi. Bu görev Jones'un ölümünden sonra Whewell tarafından yerine getirildi:

> «Bu eleştiriye şu yeterli cevabı verebiliriz: Jones'un amacı, kaba ve günlük kullanımdaki anlamıyla rant'ı belirleyen yasaları açıklamaktı. Genellikle rant denilen şeyin gelişmesini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalıştı. Hangi araştırma konusunun daha değerli olduğuna okuyucu kendisi karar verebilir: *Her* ülkede gerçekten ödenen [kiralar] mı yoksa *hiçbir* ülkede *ödenmeyen* Rikardocu rantlar mı?»[25].

Whewell'in pragmatik savunusu geçerli kabul edilemezdi çünkü bu savunu, sorunu tartışılan noktadan ayırıp hangi konuların araştırılmaya değer olduğu tartışmasına çekmekteydi.

Bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen Jones'un eleştirileri teorilerin göreli olarak geçerli olabilecekleri görüşünün ilk defa açık seçik biçimde ifadesini içeriyor ve ampirik-tarihsel gözlemlere verdiği önem yüzünden diğer bütün eleştirilerden ayrılıyordu.

Jones'un somut olguların incelenmesi üzerine kurulu yöntemi o'nu Marx'ın gözünde değerli bir iktisatçı yapmıştı[26]. Jones ampirik verilerin toplanması ve yayınlanmasına büyük katkıda bulunacağına inandığı için *Royal Statistical Society*'nin kuruluş çalışma-

---

[25] Jones, «Prefatory Notice,» *Literary Remains*, s. xii-xiii. Jones'un Rikardocu rant teorisi ile değil de piyasada oluşan toprak kirası sorunu ile uğraştığının iyi anlaşılmaması bugün bile bazı yazarların Jones'u Klasik rant teorisini yıkan kişi olarak tanıtmasına yol açmıştır; örneğin, bkz., P. James, *Population Malthus: His Life and Times*, Henley-on-Thames, 1979. s. 283.

[26] K. Marx, *Theories of Surplus Value*, (trans. by J. Cohen), pt. iii, Moscow, 1971, s. 399-449.

larına katılmış ve bu derneğin yöneticileri arasında yer almıştı[27]. Bugün artık anlaşılmıştır ki Jones'un yöntemi, ampirik verilerin toplanmasının kendiliğinden teorik genellemelere yol açacağı görüşünden kaynaklanmaktadır[28].

WALTER BAGEHOT ve POLİTİK İKTİSADIN SINIRLILIĞI

Jones'un politik iktisat ilkelerinin göreli olduklarını tümevarımcı yöntemle kanıtlama çabasından 40 yıl kadar sonra ve Jones'u hiç okumadan Bagehot da aynı sonuca vardı. *Economist* dergisinin editörü olan Bagehot aslında inançlı bir Ricardo hayranıydı. İşgücü ve sermayenin, Ricardo ve izleyicileri tarafından öngörüldüğü gibi, en yüksek getiriyi elde etmek için büyük bir hareketlilik gösterdiğini kendi gözlemleriyle gördüğünü söyleyen Bagehot[29], aynı zamanda, politik iktisadın ancak İngiltere gibi bir ülke için geçerli sonuçlara sahip olduğunu, evrensel niteliği olamayacağını ileri sürüyordu.

Bagehot'a göre politik iktisadın dayandığı öncüllerin her yerde ve her zaman geçerli olmasını beklemek yanlıştı. Bu öncüller ticaret ve sanayiin ileri derecede geliştiği İngiltere'deki koşulların yeterli bir yansıması sayılabilirdi. Diğer ülkelerin hiçbirinin iktisadi durumları İngiltere ile uzaktan yakından benzeşmediği için politik iktisat ilkelerinin bu ülkeler için geçerli olamayacağını kabul etmek gerekirdi. İşgücü ve sermayenin hareketliliği İngiltere'de bir taraftan ücretlerin diğer taraftan da kâr oranlarının eşitlenmesini sağlıyordu; fakat diğer ülkelerde, ticaret ve sanayiin İngiltere'deki kadar gelişmiş olmaması nedeniyle, ne işgücü ne de sermaye böylesine bir hareketliliğe sahip değildi. Dolayısıyla ücretlerin ve kâr oranlarının eşitlenmesini ve bunların meydana getireceği sonuçların diğer ülkelerde de gerçekleşmesini beklemek doğ-

---

[27] R. Glenday, «Richard Jones: A Reappraisal,» *Journal of the Royal Statistical Society*, (Series A), c. 119, 1956, s. 192-193.

[28] W.L. Miller, «Richard Jones: A Case Study in Methodology,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 198-207; S. Rashid, «Richard Jones and Baconian Historicism at Cambridge,» *Journal of Economic Issues*, c. 13, 1979, s. 159-173.

[29] G.W. Daniels, «The Relevance of Political Economy,» *Manchester School*, c. 5. 1934, s. 19-31.

ru değildi[30]. Bagehot, İngiliz politik iktisadının yer ve zaman olarak ancak çağdaş Britanya adaları'na uygulanabileceği görüşündeydi. Bu yüzden politik iktisadın temel niteliğinin «adasallık» *(insularity)* olduğu kanısındaydı[31].

Politik iktisadın sınırlılığı konusundaki görüşleri Bagehot'un Jones gibi İngiliz Tarihçi Okulu'nun öncülerinden birisi olarak kabul edilebilmesi için yeterli değildir. Jones'un temel özelliklerinden birisi, tümevarım yöntemini benimsemiş olması ve bunun sonucu olarak da ampirik gözlemlere verdiği büyük önemdi. Halbuki Bagehot tümevarımcı yöntemin güvenirliği konusunda çok kuşkuluydu. Ampirik gözlemlerden genellemelere gitmek çok yanıltıcı olabilirdi; çünkü, asıl önemli olgular yüzeyde olmayıp karmaşık bir gerçekliğin derinliklerinde gizlenmiş olabilecekleri için gözlenemeyebilirlerdi. Diğer taraftan, gözlenebilen olgular ise genellemelere gitmek için yeterli ve uygun olmayabilirdi[32]. Bu yüzden, teorik genellemelere sahip olmadan iktisadi olaylar açıklanamazdı. Tümevarımcı yönteme olan bu karşıtlığı, Bagehot'un, tarihçi tepkinin yandaşı değil, yalnız politik iktisadın göreli olduğu görüşünün savunucularından birisi olarak kabul edilmesini gerektirir.

İngiltere'nin mali hayatında ve iş çevrelerinde çok büyük bir etkiye sahip olan ve Gladstone tarafından «Yedek Maliye Bakanı» diye adlandırılan[33] Bagehot'un politik iktisadın sınırlılığını kabul etmiş olması Rikardo Okulu'nu eleştirenler için önemli bir başarı sayılabilirdi. Bu başarının genişletilmesi çabasının ve Rikardocular a karşı açık savaş ilânının ilk belirtisi İrlanda'dan geldi. Dublin Üniversitesi'nin yayın organı olan *Hermathena* dergisinde yayınlanan bu savaş ilânı[34] Bagehot'u Rikardo İktisadı'nın «utan

---

30 W. Bagehot, *Collected Works*, (ed. by N. St John-Stevas), c. 6, Cambridge, Mass., 1965, s. 128; *Economic Studies*, (ed. by R.H. Hutton), London, 1880, (Academic Reprints, Stanford, 1953), s. 71-74.

31 Bu konuda bkz., T.W. Hutchison, «Insularity and Cosmopolitanism in Economic Ideas 1870-1914,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 45, 1955, s. 1-16.

32 Bagehot, *Economic Studies*, s. 6. Bagehot'un tümdengelimci yöntemi ılımlı biçimde eleştirisi için bkz., *Universal Money*, London, 1869, (1961), s. xv.

33 A. Buchan, *The Spare Chancellor: The Life of Walter Bagehot*, London, 1959.

34 T.E. Cliffe Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays in Political Economy*, (2nd ed.), Dublin, 1888, (1969), s. 163-190.

gaç bir savunucusu» olarak niteliyor ve Rikardo İktisadı'nın sınırlılığının değil tümüyle geçersiz olduğunun kabul edilmesini istiyordu[35].

«İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU»

Rikardo İktisadı'nın geçerli olmadığını savunan, tarihsel ampirik gözlemlerin yerini tümdengelimci genellemelerin alamayacağını ileri süren T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram ile, bu tepkiyi daha sonra iktisat tarihinin bir disiplin olarak gelişmesinin başlangıç noktası olarak alan J.E.T. Rogers, A. Toynbee, W. Cunningham ve W.J. Ashley bu çalışmada «İngiliz Tarihçi Okulu» diye adlandırıldı. İktisadi düşünce tarihinde ortak niteliklere sahip iktisatçıları bir grup veya bir okul adı altında toplamak, bu kişilerin ortak yanlarının ön plâna çıkarılarak incelenmesini kolaylaştırabileceği gibi, aynı zamanda, bu kişilerin birbirlerinden ayrıldıkları noktaları gözden gizleyebileceği için dikkatle başvurulması gereken bir araçtır. Klasik İktisatçıların kimler olduğu konusundaki tartışmanın sürdüğü hatırlanırsa yukarda sözü edilen kişilerin hangi kıstasa göre «İngiliz Tarihçi Okulu» adı altında toplandığını açıklamak gerekir.

Konuyla ilgili literatürde, İngiltere'de ortaya çıkan tarihçi tepkiden en çok bir-iki paragraf ile söz edilirken (ki birçok iktisadi düşünce tarihi kitabında bu bile bulunamaz) bu tepkiyi geliştirip yaygınlaştıranlardan bir okul olarak söz edilmez. Her ne kadar Bladen, Leslie'nin «İngiliz Tarihçi Okulu»nun Jevons'a karşı sözcülüğünü yaptığını belirtiyorsa da bu okulun diğer üyelerinin kimler olduğunu veya neden bir okul olarak adlandırılabilecekleri ni açıklamıyor[36].

Çeşitli iktisatçıların nasıl bir okul, bir grup oluşturdukları konusundaki kıstasları geliştirme çabasının önemli örneklerinden birisini O'Brien veriyor. Klasik İktisatçıların bir okul anlamında «bilimsel bir topluluk» oluşturup oluşturmadıklarını araştırırken bu iktisatçıların birbirlerinden çok büyük farklılıklar gösterdiklerini fakat hepsinde ortak olarak mevcut iki özellik bulunduğunu ortaya çıkarıyor: O'Brien'ın «Klasik» olarak tanımladığı iktisat-

[35] *ibid.*, s. 179-181.

[36] V.W. Bladen, «Mill to Marshall: The Conversion of the Economists,» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 1, 1941, s. 23.

çılar aynı dernek veya kurumların üyesi; hepsi yazılarını aynı dergilerde yayınlıyorlar[37]. O'Brien'ın sınırlı amaçları için bu kıstasın gerçekten yeterli olduğu kabul edilebilir; fakat, özellikle değişik zaman dilimlerinde yaşamış olan iktisatçılar için, bu türden ortak özellikler bulmak son derece güçtür.

J. Oser bir okul tanımı yapılırken beş temel kıstasın göz önüne alınması gerektiğini, bu kıstasların tümüne değilse de bazılarına uyan iktisatçıların bir okul olarak gruplandırılmalarını söylüyor. Böylece, aynı toplumsal kökenden gelen; temel olarak aynı öğreti etrafında birleşen; aynı toplumsal çıkarları savunan; öğretileri zamana ve yere bağlı olarak geçerli, yararlı ve doğru olan; yaklaşık olarak aynı zaman dilimi içinde öğretilerinin geçerliliği kaybolan iktisatçılar bir okul olarak tanımlanıyor[38]. Çok geniş sınırlara sahip bu tanımlamanın yararlı olamayacağı açıktır.

Stigler'in tanımı ise sınırları daha iyi belirlendiği için diğerlerine göre daha kullanışlıdır:

> «Bir bilim dalı içinde bir okul, belirli sorunlar hakkında, bir bütün olarak o bilim dalından daha çok anlaşmaya varmış görünen, birbiriyle ilişkili bilim adamları topluluğudur»[39].

Bu tanıma göre birçok konuda aykırı fikirlere sahip fakat belirli konularda diğerlerine göre daha çok görüş birliğine varan kişiler bir okul olarak tanımlanabiliyor. Varılan görüş birliğinin tam ve olgunlaşmış olması gerekmiyor. «İngiliz Tarihçi Okulu»nun tanımlanmasına en uygun kıstası geliştirdiği için bu çalışmada bu tanım kullanıldı. İlerde görüleceği gibi İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri iktisadın yöntemi ve ampirik-tarihsel gözlemlerin önemi konusunda ayrılıklara sahip olmalarına rağmen bu konularda diğer bütün iktisatçılardan daha çok görüş birliğine ulaşmışlardı. Böylece O'Brien'ın kıstaslarına göre bir okul oluşturamayacak olan İngiliz Tarihçi Okulu'nu Stigler'in kıstasına göre bir okul olarak tanımlayabilmek mümkündür.

---

[37] D.P. O'Brien, *The Classical Economists*, Oxford, 1975, s. 11-16.

[38] J. Oser, *The Evolution of Economic Thought*, (2nd ed.), New York, Chicago, 1970, s. 4-8.

[39] G.J. Stigler, «Does Economics Have a Useful Past?» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 227.

Whewell ve Jones ile başlayıp Rikardo İktisadı yanlısı Bagehot'u ödün vermeye zorlayan eleştirici atmosferin İngiliz Tarihçi Okulu'nu önemli ölçüde etkilediği bellidir. Bu etki, değişik ölçü ve biçimlerde, Leslie'den Ashley'ye kadar bütün İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinde görülebilir. Fakat İngiliz Tarihçi Okulu'nun entellektüel kökenini yalnız Whewell ve Jones ile sınırlamak yanlış olur. Whewell ve Jones'un etkisinden daha kalıcı ve daha biçimlendirici faktörler olarak ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu, A. Comte ve Sir Henry Maine'in özellikle Leslie ve Ingram'ın düşünceleri üzerinde oynadıkları önemli rolden söz etmek gerekir. Bu temel ve kalıcı biçimlendirmeden sonra ve buna ek olarak Rogers, Toynbee, Cunningham ve Ashley'nin üzerinde ikinci kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun, özellikle de Schmoller'in, etkisinin incelenmesi İngiliz Tarihçi Okulu'nun ortaya çıkışının ve gelişmesinin temel çizgilerini gözler önüne serecektir.

İLK KUŞAK ALMAN TARİHÇİ OKULU'nun ETKİLERİ

Daha önce belirtildiği gibi Alman Tarihçi Okulu'nun ayrıntılı bir biçimde incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu grubun temel niteliğinin boyutlarını hemen her iktisadi düşünce tarihi ders kitabında bulmak mümkündür[40]. Ne var ki Al-

[40] Şimdiye kadar atıfta bulunulan bütün iktisadi düşünce tarihi ders kitaplarında Alman Tarihçi Okulu hakkında bağımsız bölümler mevcuttur. Bunlara ek olarak şu kaynaklara da bakılabilir:
E. Heimann, *History of Economic Doctrines*, Oxford, 1945; P.C. Newman, *The Development of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1952; R. Lekachman, *A History of Economic Ideas*, New York, 1959; W.B. Catlin, *The Progress of Economics*, New York, 1962; B.B. Seligman, *Main Currents in Modern Economics*, New York, 1962; J.F. Bell, *A History of Economic Thought*, (2nd ed.), New York, 1963; O. Spann, *The History of Economics*, (trans. by E. and C. Paul), New York, 1972. Bu kitaplar konuyla ilk kez tanışanlara Alman Tarihçi Okulu hakkında başlangıç niteliğinde bilgiler sunmaktadır. F. Engels-Janosi'nin Alman Tarihçi Okulu'nun kendisi değil kökenleri üzerindeki kitapçığı, F.C. Lane'nin Schmoller'in daha sonraki kuşaklar üzerindeki etkileri hakkındaki uzunca makalesi, T.W. Hutchison'ın *Methodenstreit*'ın bazı yönlerini ele ele alan makalesi bir tarafa bırakılacak olursa İngilizce'de Alman Tarihçi Okulu konusunda uzmanlaşmış monografi ve makale yoktur, bkz., F. Engels-Janosi, *The Growth of German Historicism*, (John Hopkins University Studies in History and Political Science, c. 62), Baltimore, 1944; F.C. Lane, «Some Heirs of Gustav von Schmoller,» *Venice and*

man Tarihçi Okulu'nun felsefi kökenleri ve kendi içinde ayrışması konusunda bir görüş birliğinden söz edilemez. Örneğin Hayek, Hegel'in ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu üzerindeki etkilerini incelerken Hegel ve Comte arasında paralellikler kurmakta ve Comte'un da Roscher, Hildebrand ve Knies üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir[41]. Bu görüşün Alman Tarihçi Okulu'nun Comte'un adını bile duymadığı gerekçesiyle reddedilmesine rağmen[42] bu konudaki tartışmanın henüz bitmemiş olduğu söylenebilir. Roscher'in Richard Jones'dan etkilendiği yolundaki görüşler de Roscher'in Jones'u ve kitaplarını bildiği fakat bunları okumadığı karşı görüşüyle karşılaşmaktadır[43]. Frederick von Savigny'nin Roscher üzerindeki etkisi bazı yazarlar tarafından kabul edilirken[44] bazıları da bu etkinin sanıldığı kadar önemli olmadığı görüşündedir[45].

Alman Tarihçi Okulu'nun kendi içinde gruplara ayrılmasıyla ilgili olarak da çeşitli ve birbirine zıt görüşlerden söz edilebilir. Bir taraftan bu okulun, değişik kuşaklara mensup temsilcileri arasında görüş farklılıkları olduğu gerekçesiyle «Eski» ve «Yeni» olarak iki ana grupta ele alınması gerektiği savunulurken[46] diğer taraftan böyle bir ayırımın anlamsız olduğu ileri sürülüyor[47]. Schumpeter ise önceleri, Alman Tarihçi Okulu'nun ilk kuşağının kelimenin tam anlamıyla tarihçi olmadığı, dolayısıyla da ancak

---

History: The Collected Papers of Frederic C. Lane, Baltimore, 1966, s. 462-495; T.W. Hutchison, «Some Themes from *Investigations into Method*,» J.R. Hicks, W. Weber, (eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Oxford, 1973, s. 15-37.

41 F.A. Hayek, «Comte and Hegel,» *The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*, London, 1955, s. 191-206.

42 A. Oncken, «William Roscher 1817-1894,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 323d-327a; B.B. Seligman, «The Impact of Positivism on Economic Thought,» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 256-278.

43 H.W. Spiegel, *The Growth of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1971, s. 741.

44 *ibid.*, s. 413-414; Seligman, *Main Currents*, s. 5; Bell, *op. cit.*, s. 327.

45 Bkz., Roll, *op. cit.*, s. 305. (Bu görüşü Roll, Menger'den aktarıyor).

46 Bu görüşün ilk kez savunulması için bkz., C. Gide, C. Rist, *A History of Economic Doctrines*, (trans. by R. Richards), London, 1960, s. 383-409. «Eski» grup Roscher, Hildebrand ve Knies, «Yeni» grup ise Schmoller, Brentano, Bücher ve diğer bazılarını içerecek biçimde tanımlanıyor.

47 Menger'in bu görüşünü aktaran ve daha uygun olduğu gerekçesiyle kabul eden Roll, *op. cit.*, s. 304.

Schmoller ve izleyicilerinin bu okulun üyeleri arasında sayılmaları gerektiği görüşündeyken[48] sonraları yalnız «Eski» ve «Yeni» ayırımını kabullenmekle kalmıyor Spiethoff, Sombart ve Weber'in «En Yeni» grubu oluşturduklarını savunuyor[49].

Bu görüş ayrılıklarının nedeni, Alman Tarihçi Okulu'nun «Eski» ve «Yeni» bütün üyelerinin tarihi araştırmalara verdikleri özel önemin dışında politik iktisat konusunda birbirlerinden farklı yaklaşımlara sahip olmalarıdır. Roscher ile birlikte 1843'de başlayıp etkisini 1870'lerde yitiren «Eski» grup üyeleri Klasik İktisadı ve yöntemini eleştirirken politik iktisadın amaçları ve kapsamı konusunda ayrılıklar gösterdiler. Örneğin Roscher, politik iktisatta tarihi araştırmaların aydınlatıcı sonuçlar vereceğini ileri sürmekten öteye herhangi bir iddiada bulunmaz ve hattâ tarihi yönteme özel bir önem atfetmezken Hildebrand Klasik İktisat ilkelerini tarihi bir temele sahip olmadıkları için reddediyor ve Roscher'i bu yasalara inandığı için eleştiriyordu. Hildebrand'ın temel itirazı, soyut öncüllerden türetilen ilkelerin evrensel geçerliğe sahip olamayacağı konusundaydı. Toplumların iktisadi hayatlarını yöneten yasalar ancak somut, tarihi araştırmalar sonucunda elde edilebilirdi. Bu görüşün doğrudan doğruya F. List'den kaynaklandığı söylenebilir. Her toplumun, tarihi olarak birbirini izleyen aşamalardan geçtiğini; her aşamada geçerli evrensel ilkelerin mevcut olamayacağını; iktisadi politika konusunda somut duruma bakılarak karar verilmesi gerektiğini savunan ve serbest ticaret ilkelerine karşı iktisadi milliyetçiliğin temelini atan List'de görülebilen görelilik kavramı Hildebrand'da tam anlamıyla ortaya çıktı. Halbuki Roscher, Ricardo ve Mill'den «en önde gelen politik iktisatçılar» olarak hayranlıkla söz ediyor, politik iktisat ilkelerinin doğa yasaları gibi evrensel geçerliliği olduğunu kabul ediyordu.

«Eski» kuşağın en aşırı üyesi Knies'ın, tarihi araştırmaların önemi konusu dışında Roscher ve Hildebrand'la ortak noktası olduğu söylenemez. Knies'e göre genel olarak toplumsal, özel olarak da iktisadi yasalar yoktu, olamazdı. Ne soyut tümdengelimci yöntem ne de tarihi araştırmalar bu türden yasalar ortaya çıkaramazdı. Bu yüzden Knies, evrensel geçerliğe sahip iktisat ilkelerinin

---

[48] J.A. Schumpeter, *Economic Doctrine and Method*, (trans. by R. Aris), New York, 1954 s. 152-201.

[49] J.A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, s. 807-820.

varlığını kabul ettiği için Roscher'i; tarihi araştırmaların göreli bile olsa bu tür yasalar ortaya çıkarabileceğini savunduğu için de Hildebrand'ı kıyasıya eleştirdi. Knies, tarih araştırmalarının politik iktisatta geçerli tek yöntem olduğunu fakat bu araştırmaların ancak bazı düzenlilikler keşfedebileceğini, bu düzenliliklerin ise mutlak veya göreli yasalar olarak yorumlanamayacağını savundu.

Knies'e göre tarihçi görüş, sınırları kesinlikle belirlenmiş bir çalışma alanına ve bu alanın niteliklerine uygun bir yönteme sahipti:

> «Teorinin mutlaklaştırılmasına karşıt olarak politik iktisadın tarihçi açıdan algılanması şu temel ilkelere dayanır: Politik iktisat teorisi, hangi biçimde olursa olsun, tıpkı iktisadi hayat gibi, tarihi gelişmenin ürünüdür; zaman, yer ve ulusallık koşulları içinden, tüm toplumsal organizmayla yaşayan bir bağ oluşturarak gelişir ve büyür; argümanlarının kaynağı tarihtir ve ulaştığı sonuçlar tarihi çözüm niteliği taşırlar; politik iktisat yasaları, tarihi açıklamalardan ve gerçekliğin giderek daha iyi ortaya konulmasından başka bir şey değildir. Bu yasalar belli bir gelişme düzeyinde bilinebilen gerçeklerin genelleştirilmiş biçimlerini temsil ederler ve ne öz ne de biçim olarak koşulsuz biçimde tamamlanmış oldukları ileriye sürülemez; teorinin mutlaklaştırılması tarihi gelişmenin herhangi bir aşamasında egemen olmuş olsa bile bu durum politik iktisadın zaman içindeki gelişmesinin bir aşamasıdır ve zamana bağlı olarak ortadan kaybolacaktır»[50].

Ne var ki, Klasik İktisada karşı tarihçi görüşün temel dayanak noktalarını bu kadar yetkin biçimde ortaya koyan Knies'in Klasik İktisatçıların kitapları ve öğretileri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ileri sürülmektedir[51]. Bu görüşe göre, bu bilgisizlik yüzünden yalnız Knies değil Hilbedrand da gerçekte varol-

---

[50] K. Knies, *Die Politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte*, s. 24-25'den aktaran, J.N. Keynes, «Principle of Relativity in Political Economy,» *Palgrave's Dictionary*, c. 3, s. 277a-b.

[51] Schumpeter, *History*, s. 538, n. 10.

mayan, kendi kafalarında yarattıkları bir düşmana karşı savaşı yorlardı. Samuelson daha da ileriye giderek yalnız Alman Tarihçi Okulu'nun değil bütün tarihçi eleştiri taraftarlarının Klasik İktisat konusunda çok sınırlı bilgiye sahip oldukları görüşündedir[52].

İlk kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun Leslie ve Ingram üzerindeki temel etkisi, tarihî araştırmalara tanınan önem biçiminde oldu. Politik iktisat ilkeleri konusunda Roscher'in olumlu Knies'ın ise inkârcı tutumu Leslie ve Ingram'ı etkilemedi. Diğer taraftan Hildebrand'ın, göreli iktisat ilkelerinin tarihi araştırmalara dayanarak ortaya çıkarılabileceği görüşü politik iktisada uygulanmış biçimiyle zaten Jones'da mevcuttu. Dolayısıyla İngiliz Tarihçi Okulu'nun öncülerinin bu görüşü benimsemeleri son derece kolay oldu. İktisat ilkelerinin göreli olduğu görüşünün kabulünü kolaylaştıran bir başka etken de Sir Henry Maine'in hukuk tarihi araştırmalarının bulguları oldu.

HENRY MAINE ve HUKUK TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de egemen olan hukuk bilimi *(jurisprudence)* görüşü analitik hukuktu. En güçlü biçimiyle John Austin tarafından temsil edilen bu görüş, insanların sahip olduğuna inanılan niteliklerin tarih boyunca hukuk sistemlerinin biçimlenmesine yol açtığı temeline dayanıyordu. Doğal hukuk diye de adlandırılan bu sistemde mülkiyet, miras, vasiyet, egemenlik gibi temel hukuk ilişkilerinin, insanlarda mevcut vazgeçilmez niteliklerin yansıması olarak, en eski çağlardan beri varolduğu ve devam ettiği kabul ediliyordu[53].

Maine, hukuk ilişkilerinin ve kurumlarının her zaman ve her yerde geçerli olduğunu savunan bu öğretiye karşı çıktı. Maine'e göre temel hukuk ilişkilerinin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığının tarihi ve karşılaştırmalı araştırmalarla ortaya konması gerekirdi. İnsan doğası hakkında soyut varsayımlardan hareketle akıl yürütmek geçerli bir yol olamazdı.

---

52 P.A. Samuelson, «Economists and the History of Ideas,» *American Economic Review*, c. 52, 1962, s. 1-18.

53 E. Bodenheimer, *Jurisprudence; The Philosophy and Method of the Law*, Cambridge, Mass., 1962, s. 74-76.

Analitik hukukçuların toplum düzeniyle ilgili teorileri Maine'e göre bir soyutlama üzerine kurulmuştu. Bu hukukçular toplumun kökenlerini, her toplum üyesinin toplumun ortak iradesine tabi olduğunu belirten bir kontratta arıyorlardı. Bütün tarihi dönemlerde toplum üyelerinin açıkça veya zımnen böyle bir kontrata katılan öğeler olduklarını düşünüyorlardı.

Maine, önce eski Yunan, Roma ve Hindu hukuk sistemlerinin daha sonra da eski İrlanda hukuk sisteminin karşılaştırmalı bir biçimde araştırılmasıyla kontrat kavramının insanlık tarihinde ancak modern çağlarda ortaya çıktığını, daha eski zamanlarda hukuk ilişkilerinin kontrat değil statü üzerine kurulduğunu gösterdi[54]. Maine'e göre analitik hukuk, tarihî araştırma yerine *a priori* akıl yürütme üzerine kurulu olduğu için 19. yüzyıl İngiltere'sinde mevcut kontrat sisteminin insanların temel niteliklerinden birisi olduğuna inanıyor ve bu sistemin en eski çağlarda bile mevcut olduğunu varsayıyordu. Bu haliyle, bilim olma iddiasında olan analitik hukuk geçmişe ait bir tahminler topluluğundan farksızdı[55].

Maine, hukuk sistemlerinin tarihi gelişmesinin statü üzerine kurulmuş ilişkilerden kontrat ilişkisine geçiş yönünde olduğunu gösterdi. Bu bulgu çok önemliydi; çünkü, analitik hukuk görüşünün tersine, hukuk ilişkilerinin başlangıcındaki temel öğenin birey değil grup (aile) olduğunu ortaya çıkarıyordu. Zaman içinde grup ilişkileri çözülüp grubun yerini birey almaya başladıkça statünün yerini de kontrat alıyordu. Bu temelden hareketle Maine grup mülkiyetinden bireysel mülkiyete nasıl geçildiğini gösterdi; vasiyet aracılığıyla bireysel mülkiyetin devredilmesi olgusunun, analitik hukukçuların varsaydığının tersine, her zaman mevcut olmadığını, ancak bireysel mülkiyetin belirli bir gelişme düzeyinden sonra ortaya çıktığını kanıtladı.

Maine analitik hukukçuların ve özellikle de Austin'in politik egemenlik konusundaki teorilerini eleştirirken bu teorilerin kaba kuvvet dışında bütün unsurlardan soyutlanmış olduğunu halbuki soyutlandıkları için hesaba katılmayan unsurların politik egemenlik konusunu kaba kuvvet kavramından daha iyi açıklayabileceklerini gösterdi. Maine'e göre:

---

[54] H. Maine, *Ancient Law*, London, 1917; *Early History of Institutions*, London, 1875, (Dawson reprint, London, 1966).

[55] Maine, *Ancient Law*, s. 113.

«... soyutlama üzerine kurulu bütün bilimlerin pratik değeri soyutlanan ve soyutlanmayan öğelerin göreli önemine bağlıdır»[56].

Maine'e göre analitik hukuk gibi politik iktisat da aşırı soyutlamalar üzerine kurulmuştu. Nasıl analitik hukuk tarihte kişileri ve toplumları o dönemlerde sahip olamayacakları, daha sonraları gelişen düşünce ve kurumların sahibiymiş gibi gösteriyorsa politik iktisat da serbest rekabet, özel mülkiyet gibi kurumların her zaman varolduğu ve insanların iktisadi ilişkilerini her zaman bu çerçeve içinde yürüttükleri varsayımına dayanıyordu. Maine, analitik hukuk ve politik iktisadın en az saf matematik kadar soyut olduğu kanısındaydı.

Hukuk ilişkilerinin ve kurumlarının zamana ve yere bağlı olarak değiştiği, mutlak değil göreli olduğu düşüncesi Jones ve Hildebrand'ın politik iktisat ilkelerinin göreli olduğu düşüncesine tam bir paralellik gösteriyordu. En az bunun kadar önemli olan bir diğer paralellik de bu göreliliğin ortaya çıkarılmasında tarihi araştırmaların oynadığı roldü.

AUGUSTE COMTE ve POZİTİVİZM[57]

Pozitivist felsefenin kurucusu olan Comte başlangıç noktası olarak insan düşüncesinin tarihi gelişmesini ele aldı. Comte'a göre insan düşüncesi ve dış dünya hakkında bilgi edinme süreci teolojik, metafizik ve pozitif evrelerden geçiyordu. Teolojik evrede görüngülerin nedeni tanrısal irade, metafizik evrede metafizik soyutlama, son evre olan pozitif evrede ise bilimsel gerçekler ile açıklanıyordu. İnsan düşüncesinin bu üç aşamalı gelişmesi bilimlerin gelişmesine de yansıyor ve en basit bilim olan matematikten başlayarak en gelişmiş bilim olan sosyolojiye ulaşan bir hiyerarşi ortaya çıkıyordu. Bu hiyerarşi içinde her bilim de teolojik ve meta-

---

[56] Maine, *Early History*, s. 361.

[57] Comte ve Pozitivism konusundaki özet açıklama için şu kaynaklar kullanılmıştır: W.M. Simon, *European Positivism in the Nineteenth Century*. Ithaca, N.Y., 1963; H.D. Aiken, (ed.), *The Age of Ideology: The 19th Century Philosophers*, New York, London, 1979.

fizik evrelerden geçerek pozitif evreye ulaştığı zaman gerçek bilim niteliğini kazanıyordu. Bu gelişme bütün bilimlerde aynı zamanda olmuyor, düzenli bir sıralama içinde birer birer oluyordu. Böylece, önce matematik her üç aşamayı da tamamlayarak bilim mertebesine ulaştıktan sonra sırasıyla astronomi, fizik, kimya ve biyoloji bilimleri, bir önceki bilimden daha az genel fakat daha çok karmaşık olarak, hiyerarşi içindeki yerlerini alıyorlardı. Comte bu sonuca bu bilimlerin tarihi gelişmelerini inceleyerek varmıştı. Gözlemlerine göre son olarak biyoloji bilimi pozitif aşamaya erişmişti ve sosyoloji de teolojik ve metafizik evreleri geçirdiği için pozitif bir biçimde gelişmesinin yolları açılmıştı. Sosyolojinin son evresiyle birlikte bütün bir sistem tamamlanmış oluyor, çeşitli bilimlerin felsefelerinin yanı sıra bir bütün olarak bilimin felsefesi ortaya çıkıyordu. Bilimlerin eriştiği son aşama olan pozitif aşama üzerine kurulduğu için de bu felsefe sistemi Pozitivizm diye adlandırılıyordu.

Toplumsal görüngüleri açıklamak amacında olan sosyoloji bu görüngüler en karmaşık oldukları için diğer bütün bilimlerden daha karmaşıktı ve bu nedenle basitlikten karmaşıklığa doğru yükselen piramidin en üst noktasında yer alıyordu. Toplumsal olaylar bütün yönleriyle birbirlerine bağlı oldukları için toplumun çeşitli yönlerini ayrı ayrı incelemeye kalkmak akılcı olmayan bir uğraştı. Örneğin, çağdaş iktisadi olaylar, geçmiş veya çağdaş entellektüel, ahlâki ve politik gelişmelerden soyutlanarak incelenemezlerdi. Sosyoloji, bir zaman kesiti içinde toplumsal olayları yöneten yasaları statik olarak incelediği gibi toplumun gelişme yasalarını da dinamik olarak incelemek durumundaydı. Bu dinamik inceleme, toplumun değişik tarihi aşamalarını birbiriyle karşılaştıran ve bu karşılaştırmalardan dinamik toplumsal gelişme yasaları çıkarabilen bir yöntem çerçevesinde yapılmalıydı. Tarihi araştırma yöntemi tek olmasa bile bu uğraş için en uygun yöntemdi.

Politik iktisadın bir durgunluk dönemine girmesinin nedeni, toplumla ilgili bilimlerin bütünselliğini oluşturan sosyolojiden koparılmış olmasıydı. Comte, A. Smith dışındaki bütün iktisatçıları politik iktisadı sosyolojinin yörüngesinden çıkardıkları için ağır bir dille suçluyordu. Bu iktisatçılar «bilimsel disipline sahip olmayan; ... bilimsel gözlem yapma yeteneğinden yoksun ... belirli bir yöntemi uygulayamayacak kadar beceriksiz; ... sahip oldukları

mantık ilkelerinin müphemliği yüzünden tümüyle metafizik kavramlar kullanan» kişilerdi[58].

İktisadi olayları diğer toplumsal olaylardan bağımsız olarak ve dahası yalnız servetlerin üretimi ve bölüşümü konusu içinde hapsederek inceleyen Klasik İktisatçılar, sosyolojinin bir dalı olan politik iktisadın metafizik aşamadan ileriye gitmesini önlüyorlardı.

Comte'un bu görüşlerinin İngiliz Tarihçi Okulu için son derece çekici olması doğaldı. Jones ve Maine'in bulguları, Alman Tarihçi Okulu'nun çabaları bir ilham ve güç kaynağıydı ama tarihçi eleştiri hâlâ felsefi bir temelden yoksundu. Comte ve Pozitivizm bu eksikliği giderecek nitelikte bir gelişmeydi. Leslie ve Ingram pozitivist öğretiye öyle bir hevesle sarıldılar ki Comte'un o kadar ağır bir dille eleştirdiği Klasik İktisatçılardan yalnız A. Smith'i yarım yamalak okuduğu fakat Ricardo'dan haberi bile olmadığı eleştirisini görmezlikten geldiler.

Comte'un Klasik İktisat bilgisinin son derece sınırlı olduğu yolundaki ilk görüş 1865 yılında J.S. Mill tarafından ileri sürüldü. Comte'a duyduğu büyük hayranlık nedeniyle olsa gerek Mill bu eleştirisini üstü kapalı bir biçimde ve çok yumuşak kelimelerle ifade etti[59]. İkinci eleştiri çok daha açık ve sert olarak 1870 yılında Cairnes'den geldi. Cairnes eleştirisinde Comte'un politik iktisat hakkında ileri sürdüğü her düşüncenin ya yanlış ya da Klasik İktisatçılara ait olmayan görüşler üzerine kurulduğunu gösterdi. Cairnes'e göre Comte «politik iktisattan söz etmeye başlar başlamaz akli dengesini yitiriyordu» ve A. Smith'den başka hiçbir Klasik İktisatçıyı okumamıştı[60]. Bu yaralayıcı suçlamalar daha sonraları başka yazarlar tarafından da doğrulandı[61].

---

[58] A. Comte, *Positive Philosophy*, (trans. by H. Martineau), London, 1855, (AMS Press reprint, New York, 1974), s. 446-449. Bu çevirinin başlık sayfasında «serbestçe çevrilip özetlenmiştir» *(freely translated and condensed)* ibaresi bulunduğu için Klasik İktisatçıları hedef alan bu nitelemelerin ne ölçüde yazara ne ölçüde de çevirmene ait olduğu belli değildir.

[59] J.S. Mill, «Auguste Comte and Positivism,» *Collected Works*, (ed. by J.M. Robson), c. 10, Toronto, 1969, s. 261-368.

[60] J.E. Cairnes, «M. Comte and Political Economy,» *Essays in Political Economy*, London, 1873, (1965), s. 265-311.

[61] J. Bonar, «Auguste Comte and English Political Economy,» *Palgrave's Dictionary*, c. 1, s. 382d-383d; P. Adelman, «Frederick Harrison and the 'Positivist' Attack on Orthodox Political Economy,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 170-189.

Leslie 1846 yılında Dublin Üniversitesi Trinity College'ı bitirdi ve aynı yıl Londra'da Sir Henry Maine'in gözetimi altında avukatlık stajına başladı. Leslie'nin Rikardo İktisadı'na karşı geliştirdiği eleştiri Maine'in etkisi altında biçimlendi. Kendi sözleriyle:

> «Sir Henry'den tarihi araştırma yöntemini öğrenmek şansına sahip oldu... bu yöntemi iktisadi sorunların incelenmesinde kullandı ve toplumun mevcut iktisadi yapısına... uzun bir evrimin sonucu olarak bakmayı öğrendi»[62].

Tarihçi yöntemi benimsenken Alman Tarihçi Okulu'nun da etkisi altında kalmış olabileceği iddiasına Leslie karşı çıkar:

> «... bu düşünce biçimine, Almanca yazılmış bir iktisat kitabı görmemden on yıl önce vardım. Eğer yöntemimin bir yerden alınmış olması gerekiyorsa, Sir Henry Maine'den alınmıştır»[63].

Leslie 1853 yılında Belfast'ta Queen's College'da Hukuk ve Politik İktisat Profesörü oldu. Derslerinde işlediği ana konu, toplumların tarihi gelişme sürecinde her zaman geçerli genel kurallar olamayacağıydı. Bir toplumun tarihi gelişmesinin incelenmesinden elde edilen genellemeler bir başka topluma uygulanamazdı. Her toplumun tarihinin araştırılması gerekirdi.

Yerleşik iktisat teorisinin eleştirisiyle ilgili ilk çalışmasını Leslie 1862 yılında yayınladı[64]. Bu eleştiri, Rikardo İktisadının soyut öncüllerinin ve özellikle de para edinme güdüsü varsayımının insan doğasının çok sınırlı bir yönünü yansıttığı konusunda, çekingen biçimde yazılmış bir makaleydi.

Leslie'nin asıl saldırısı 1870 yılında gerçekleşti. Az topraklı ve topraksız İrlanda köylülerinin durumunu iyileştirmek amacıyla verilen bir yasa tasarısının Avam Kamarası'nda görüşülmesi sıra-

---

[62] T.E. Cliffe Leslie, «Biographical Notice of the Author,» *Essays*, s. x.

[63] Leslie'nin özel bir mektubundan aktaran, G.M. Koot, «T.E. Cliffe Leslie, Irish Social Reform and the Origins of the English Historical School of Economics,» *History of Political Economy*, c. 7, 1975, s. 312-336.

[64] Leslie, «The Love of Money,» *Essays*, s. 1-8.

sında Maliye Bakanı Robert Lowe'un yaptığı konuşma Leslie'nin eleştirisinin başlangıç noktasını oluşturdu. Lowe şöyle diyordu:

> «Politik iktisat hiçbir ulusa ait değildir. Politik iktisadın vatanı yoktur. Politik iktisat servetin üretimi, birikimi, bölüşümü ve tüketimi kurallarının bilimidir. Bu kurallar siz isteseniz de istemeseniz de etkilerini gösterirler. Politik iktisat insan aklının özellikleri üzerine kurulmuştur ve hiçbir güç onu değiştiremez»[65].

Rikardo İktisadı'nın en bağnaz savunucularından olan Lowe'a göre politik iktisat ilkeleri insanların sahip oldukları değişmez temel niteliklerden türetildikleri için değişmez doğa yasalarını yansıtıyordu. Bu yüzden de evrensel bir gerçek niteliğindeydiler. Lowe bu sözleriyle, parlamentoya sunulan yasa tasarısının politik iktisat ilkelerine aykırı olduğunu savunuyor ve reddedilmesini istiyordu.

Leslie hem İrlanda'lı hem de tarihçi yöntem taraftarı olması nedeniyle Maliye Bakanı'na karşı çıkmak gereğini duydu:

> «Maliye Bakanı'nın söylediklerinin tersine politik iktisadın bir doğa yasaları demeti veya evrensel ve değiştirilemez gerçekler bütünü olmadığını, belirli bir tarihi gelişmenin ürünü olarak ortaya çıkan bir spekülasyonlar ve doktrinler topluluğu olduğunu göstermeye çalışacağım. Vatanı olmadığını ve zaman içinde değişmediğini değil, değişik ülkeler ve zamanlarda farklılıklar gösterdiğini ve hatta aynı ülkede ve aynı dönemde çeşitli iktisatçılara göre bile değiştiğini anlatmaya çalışacağım»[66].

Leslie'ye göre toplum olaylarını yöneten yasallıkları bulmaya çalışan bilim adamları, kullanılan yöntem açısından, 18. yüzyılda bir yol ayırımına gelmişlerdi. Montesquieu ve izleyicileri tarihi gelişmeleri ve gerçek olayları gözlemek yolunu seçerken, diğerleri

---

[65] Aktaran, Leslie, «The Political Economy of Adam Smith,» *Essays*, s. 21. Lowe'un aynı nitelikteki diğer görüşleri için bkz., T.W. Hutchison, *A Review of Economic Doctrines*, Oxford, 1953, s. 2-3.

[66] Leslie, «The Political Economy of Adam Smith,» *Essays*, s. 21-22.

bir «antik çağ safsatası» olan «doğal düzen» kavramını kendilerine kılavuz edinmişlerdi. Eski Yunan'da başlayıp Roma Hukuku tarafından geliştirilen «doğal düzen» ve «doğal yasa» kavramlarına göre, insanların meydana getirdiği kural ve kurumların bozduğu, eşyanın doğasında varolan basit bir düzen vardı. İnsan yapısı olan bütün düzenlemeler kaldırıldığı zaman bu doğal düzen hükmünü icra etmeye başlayacaktı.

Leslie'ye göre «doğa düzeni» teorisi 18. yüzyılda önemli değişiklikler geçirmiş ve çeşitli biçimlere bürünmüştü. Fakat bu çeşitli biçimlerin hepsinin ortak bir yanı vardı: Bütün «doğa düzeni» teorileri, doğanın nasıl olduğu değil, fakat nasıl olması gerektiği yolundaki *a priori* öncüllerden akıl yürütmeyle elde ediliyordu[67] Doğal düzen, doğayı gözlemleyerek doğanın gerçekten nasıl olduğu noktasından değil insan aklında doğanın sahip olduğu varsayılan niteliklerden hareketle açıklanmaya çalışılıyordu. Böylece doğa, kendisinde olmayan fakat kendisine atfedilen niteliklere sahipmiş gibi düşünülüyor ve insan yapısı kural ve kurumlar bu nitelikler açısından yargılanıyordu[68].

Politik iktisadın Ricardo ve izleyicilerinin elinde izlediği yol da buna benziyordu. Rikardo Okulu, insanın doğası hakkında *a priori* varsayımlardan ve bu varsayımların gerektirdiği hareket tarzından başlayarak iktisadi olayları incelemek iddiasındaydı. Dolayısıyla Rikardocu iktisat teorisinde insanların gerçekten nasıl davrandıkları değil, varsayılan davranış biçimlerinin zorunlu sonuçları inceleniyordu. Rikardo İktisadı'nın «doğal ücret,» «doğal fiyat,» «doğal kâr» kavramları insanların varsayılan «doğal» davranış biçimlerinden türetilmişti.

DOĞAL DÜZEN TEORİSİ: BİLİMDIŞI SOYUTLAMA

Leslie, Rikardo İktisadı'nın insanlara doğal davranış biçimi olarak kişisel çıkar peşinde koşma niteliği atfettiği kanısındaydı. İnsanların sürekli ve tutarlı olarak böyle davrandıkları kabul edi-

[67] Maine'in eleştirdiği analitik hukuk teorisinin temelinde de «doğal hukuk» kavramı vardı: Maine, *Ancient Law*, s. 26-66. Doğa düzeninin nasıl olduğu hakkındaki *a priori* varsayımların ilgi çekici örneklerine günümüzde de rastlanılıyor: E.O. Wilson, «The Ergonomics of Caste in the Social Insects,» *American Economic Review*, c. 68, 1978, s. 25-35.

[68] Leslie, «The Political Economy of Adam Smith,» *Essays*, s. 23-25.

lir edilmez, mantıki çıkarım yoluyla, kâr ve ücret oranlarının nasıl eşitlendiği, servetin üretimi, miktarı ve bölüşümü belirlenebiliyordu. Leslie bu davranış biçiminin bir yakıştırma olduğunu, gerçeklere uymadığını ileri sürdü:

> «... toplumun incelenmesinin her geçen gün daha karşı koyulmaz biçimde ortaya koyduğu sonuç, varolan bütün ulusal ekonomilerin kökeninde bireyin, yani bir soyutlamanın özneleştirilmesinin, değil ilkel topluluğun olduğudur. Bu topluluk ortak kan, mülkiyet, düşünce, ahlaki sorumluluk ve yaşam biçimine sahiptir. [Çağdaş] uluslardaki her kadın ve erkeğin kişisel çıkarları, arzuları ve amaçları bu ilkel topluluğun gelişme tarihi tarafından yoğrulmuş, biçimlendirilmiş ve yönlendirilmiştir»[69].

Bu yakıştırma nitelikten türetilen mantıki sonuçlar doğru olsalar bile gerçeğe uymaları beklenemezdi; çünkü türetildikleri öncül gerçeğe uygun değildi! Leslie tümdengelim yönteminin politik iktisatta uygulanabileceği fakat bu uygulamanın son derece dikkat ve özen gerektirdiği kanısındaydı. İnsanların servet peşinde koşmaları ve bu tutkuyu en zahmetsizce gerçekleştirme çabaları bir yakıştırma değil de gerçek insan doğasına uygun olsa bile bu öncülden iktisadi yaşamın bütün kurallarının türetilmesi bilimdışı bir uğraştı:

> «Tümdengelimci iktisatçılar felsefenin soyutlama yöntemini tamamen yanlış biçimde algılıyorlar. İnsan yeteneklerinin sınırlı olması nedeniyle inceleme alanının daraltılması yalnız arzu edilen bir şey değil aynı zamanda bilimsel bir zorunluluktur. İktisadi görüngeleri etkileyen bütün nedenler hesaba katıldığı sürece bu yöntem meşruluğunu koruyacaktır. Tek bir neden dışında bütün nedenleri soyutlayarak... bu nedenden mantıki çıkarım yoluyla servet yasalarını bulmaya çalışmak yanlış sonuçlara götüreceği gibi... bilime de aykırıdır»[70].

---

[69] Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays*, s. 177.
[70] Leslie, «Political Economy and Sociology,» *Essays*, s. 212

İnsanların davranışlarını etkileyen çok sayıda faktör arasından yalnız birini seçip diğerlerini yok varsaymak, Leslie'ye göre, tümdengelimci iktisatçıların en büyük eksikliğiydi. Jevons'ın *Times* gazetesine yazdığı bir mektup bu eksikliği göstermek için Leslie'ye fırsat sağladı. Jevons, 1862 yılından başlayarak, devrevi hareketlerle güneş lekeleri arasında nedensel bir ilişki kurmaya çalışan bir teori geliştirmeye uğraşıyordu. Bu çabaları iktisatçılar tarafından küçümsenen Jevons 1878 yılında A.B.D.'de iflâsların çok yüksek bir düzeye erişmesiyle o yıl gözlenen güneş lekelerinin sayısının artmasını sevinçle karşılayarak bu olayı teorisinin kanıtlanması biçiminde yorumlandı ve yorumunu *Times*'a yazdığı bir mektupta kamuoyuna açıkladı. Bu Leslie için kaçırılmayacak bir fırsattı. 1878 yılında A.B.D.'de iflâsların artmasının gerçek nedeninin güneş lekeleri değil de müflis tüccarlara büyük kolaylıklar sağlayan iflâs yasasının o yıl yürürlükten kalkması dolayısıyla bu yasanın kolaylıklarından yararlanmak isteyen tüccarların gerçekleştirdiği hileli iflâslar olduğunu gösterdi[71]. Ancak bu, Leslie için kutlanacak bir başarı sayılamazdı. Tümdengelimci iktisatçılar arasında bile hiçbir zaman rağbet görmeyen bir teoriyi en zayıf noktasından yakalayıp yanlışlığını göstermek aşırı soyutlama yönteminin eksikliğini sergileyebilirdi; fakat o yöntemin bilimdışı sayılması için gerekçe oluşturamazdı.

LESLIE ve RİKARDO İKTİSADI'nın TEMEL ÖNCÜLÜ

Leslie'ye göre Rikardo Okulu'nun aşırı soyutlamalar kullanmasının en belirgin ve en zararlı örneği «servet edinme tutkusu» öncülüydü. Ampirik temellere dayandırılabilecek diğer öncüllerin tersine bu öncül tamamen *a priori* idi. Ricardo ve izleyicilerinin «servet edinme tutkusu» biçiminde formüle ettikleri istek ve amaçlar, insanlarda doğuştan varolan özgün ve evrensel eğilimlerin sonucu olamazdı. Bu istek ve amaçlar toplum ve toplumun tarihi gelişmesinin ürünleriydi[72].

A. Smith ve Ricardo tarafından açıkça belirtilmeyen fakat bütün çözümlemelerinin temelini oluşturan bu öncül, ilk kez Senior

[71] Leslie, «The Known and the Unknown in the Economic World,» *Essays*, s. 238.

[72] Leslie, «Political Economy and Sociology», *Essays*, s. 191-220.

tarafından formüle edilip politik iktisat literatürüne geçirilmişti. Rikardo Okulu'nun diğer üyeleri de bu öncülü olduğu gibi kabul ederek diğer *a priori* veya ampirik önermelerle birlikte kullanıyorlardı. Leslie, insanların temel niteliğinin servet edinme tutkusu olduğu yaklaştırmasının büyük yanlışlıklara yol açan bir aşırı soyutlama örneği oluşturduğu kanısındaydı:

> «Birbirinden farklı birçok şey bir tek yönleriyle birbirine benzeyebilir ve sahip oldukları bu ortak özelliğe atfen bu şeylerin hepsine birden ortak bir ad verilebilir. Bu ortak ad aslında yalnız ortak olarak sahip olunan özelliğin bir göstergesidir; fakat, bu ortak ad, aynı zamanda bu şeylerin temel farklılıklarını insan aklından siler ve bu farklı şeyler sonunda aynı şeylermiş gibi düşünülür. Servet edinme tutkusu, iktisadi özellikleri ve etkileri açısından büyük farklılıklar gösteren, bazı yönleriyle temel değişiklikler geçiren, bazı yönleriyle de tarihi bir sürekliliğe sahip çok çeşitli istekler, arzular ve duygulara verilen genel bir addır. Bu yüzden de 'servet' kelimesinin içerdiği bütün ihtiyaçlar, hevesler, tutkular, beğeniler, amaçlar ve fikirler politik iktisatta aynı kaba konuyor ve insan doğasının değişmez bir ilkesi yapılıyor»[73].

Tarih boyunca işbölümünün gelişmesi, metaların değişimi ve paranın ortaya çıkması, üretim amacının servet edinme veya servet edinme ile özdeşleştirilen para edinme tutkusu olduğu kanısını yaygınlaştırılmıştı. Leslie'ye göre bu kanı üretimin gerçek nedenlerini ve amaçlarını gizliyordu. Tüketicilerin bütün amaçları ve güdüleri servet edinme tutkusu çerçevesinde düşünülüyor, bu amaç ve güdülerin çeşitliliği, zenginliği, değişik etkileri ve sonuçları bir tarafa itiliyordu. Merkantilistleri her ne pahasına olursa olsun değerli metal edinmek isteyen iktisadi politika uygulayıcıları olarak kınayan Rikardocular, Leslie'ye göre, aynı türden bir yanlışlık yapıyorlar ve insanları yalnız ve yalnız servet peşinde koşan varlıklar olarak görüyorlardı. Eğer her insan kullanmak veya sahip olmak istediği şeyleri kendi üretseydi, «servet tutkusu» teriminde

---

[73] Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays*, s. 167.

özetlenen güdülerin ne kadar değişik oldukları açıkça görülebilirdi. Bu güdüler bireyler, sınıflar, uluslar, kadınlar ve erkekler arasında farklı olduğu gibi, toplumun değişik tarihi aşamalarında da farklıydı. Sonuç olarak Leslie, bu *a priori* öncülün çeşitli ve türdeş olmayan güdüleri çok basite indirgeyen, zararlı bir soyutlama olduğu kanısındaydı[74].

LESLIE'nin RİKARDOCU SERVET KAVRAMI ve BÖLÜŞÜM TEORİSİNİ ELEŞTİRİSİ

Leslie, «servet edinme tutkusu» öncülünün aşırı soyut olması kadar ciddi bir başka sorunun daha Rikardo İktisadı'nı zayıf düşürdüğü görüşündeydi. Bu sorun servet kavramı ve servetin bölüşümü sorunuydu. Leslie'ye göre Klasik İktisadın servet tanımı hem yetersiz hem de yanlıştı. Serveti, insanların istek konusu olan, arzı sınırlı ve değişilebilir şeyler olarak tanımlamak servet hakkında aydınlatıcı bir fikir vermek için yeterli değildi. Tıpkı «servet tutkusu» öncülü içinde çeşitli niteliğe ve etkiye sahip güdülerin bir araya toplanması gibi, «servet» kelimesi içinde de birbirinden nitelik ve nicelik olarak büyük farklılıklar gösteren kavramlar bir araya toplanmıştı. Antik Çağ, Orta Çağ ve Modern Çağ'da servet kavramı insanlar tarafından değişik biçimde algılandığı gibi serveti meydana getiren öğeler de tarihi olarak değişik niteliklere sahiptiler. Bunların hepsini aynı kapsam içine almak servetin üretimini belirleyen toplum yasalarını ve toplumun tarihi gelişmesini ihmal etmek anlamına gelirdi[75].

Diğer taraftan, Rikardo İktisadı yalnız bu tarihi niteliği ihmal etmek değil, çağdaş koşullarda bile servetin üretim koşullarını aydınlatmaktan aciz kalıyordu. Leslie'ye göre Rikardo İktisadı'nın servetin üretimi ve miktarı konusunda söyleyebildiği şeyler birkaç önermeye indirgenebilirdi. Bu önermelerden birincisi, «servet edinme tutkusu» altında insan enerji ve çabasının sürekli olarak servet edinmeye yönelik olduğuydu. Leslie bu önermenin gerçeği yansıtmadığı kanısındaydı. İnsanların servet edinme eğilimleri, zorunlu olarak çalışmayı gerektirmeyebilirdi. Savaş, fetih, yağma, korsanlık, hırsızlık ve dolandırıcılık çeşitli servet edinme biçimleriydi;

---

[74] *ibid.*, s. 186.

[75] *ibid.*, s. 164-166.

fakat, hiçbiri iktisadi anlamda çalışmayı içermiyordu. Bu servet edinme biçimleri 19. yüzyılda belki önemlerini kaybetmişlerdi ama tarihi olarak her biri, özellikle savaş ve yağma, en belli başlı servet edinme yolları olmuşlardı. Rikardo İktisadı'nın bu önermesi gerçekliğin ancak sınırlı bir bölümünü yansıttığı için servet edinme olgusunu açıklamak için yetersiz kalıyordu[76].

İkinci önerme, servetin üretken harcama ve tüketim sonucunda arttırılabileceği, üretken olmayan harcama ve tüketimin serveti azaltacağı önermesiydi. Leslie bu önermenin de aydınlatıcı bilgiler elde etmek için yetersiz olduğu kanısındaydı. Tüketim ve harcama kavramları politik iktisatta kullanıldıkları biçimleriyle yanıltıcı bir niteliğe bürünmüşlerdi. Her iki kavram da metaların kullanılıp yok edilmesi anlamında kullanılıyorlardı. Halbuki harcama kavramı satın alma, tüketim kavramı da kullanma anlamını içermek gerekiyordu. Eğer bu ayırım yapılırsa satın alınan fakat tüketilmeyen dayanıklı metaların aslında bir birikim biçimini oluşturduğu meydana çıkacak ve üretici olmayan tüketim diye nitelendirilen bu olgunun serveti azaltmak yerine arttırdığı gerçeğine ulaşılabilecekti. Harcamaların servetin azalması veya çoğalması üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan Rikardocu önerme bu nedenle yetersizdi. Açıklanması gereken konu, üretici olmayan harcamaların hangi yönde yapıldığıydı. Dayanıksız mallar için yapılan harcamalar, Leslie'ye göre, gerçekten de serveti azaltmaya yönelik olabilirlerdi; fakat, dayanıklı mallar üzerine yapılan bu tür harcamalar sonuç olarak servetin artmasına neden olacaklardı[77]. Diğer taraftan Malthus da, toprak sahiplerinin üretken olmayan tüketiminin, üretilen mal ve hizmetlerin bütünüyle alıcı bulabilmesi için yararlı bir yol olduğunu göstermeye çalışırken buna benzer bir akıl yürütme kullanıyordu. Fakat Leslie, Malthus'u Rikardocu saymadığı için o'nun bu açıklamasını Rikardo Okulu'nun açıklaması olarak kabul edemezdi.

Üretilen servetin toplumu oluşturan sınıflar arasında nasıl bölüşüldüğünü açıklamaya çalışan Rikardocu teori de Leslie için kabul edilemez nitelikteydi. Bu konuda Leslie birbiriyle çelişen iki eleştiri ortaya koydu. Eleştirilerden birincisi Rikardocu emek değer teorisinin, ikincisi ise değerin üretim maliyeti teorisinin değ

---

[76] *ibid.*, s. 169.

[77] *ibid.*, s. 169-171.

şim ve bölüşümün temelinde yattığı varsayımına dayanıyordu. Ricardo'nun değer teorisinin hangi temele dayandığı tartışması günümüzde bile bütün hızıyla sürüp gittiğine göre Leslie'yi Ricardo'nun değer teorisini anlamamış olmakla suçlamamak gerekir. Fakat, aşağıda gösterileceği gibi Leslie değer teorisiyle bölüşüm teorisini birbirine karıştırıyordu.

Leslie'nin birinci eleştirisi (emek-değer teorisi ve bölüşüm) aşağıdaki alıntıya yönelikti:

> «... toplumun ilk aşamalarında metaların değişim değeri hemen hemen tümüyle bu metaların birbirine göre içerdiği işgücü miktarı tarafından belirlenir. Örneğin, avcılıkla geçinen bir toplumda genellikle iki günlük veya iki saatlık çalışmanın ürünü olan bir şeyin, bir günlük veya bir saatlık çalışmanın ürünü olan başka bir şeyin iki katı değerde olması doğaldır»[78].

Leslie bu önermenin doğrudan Ricardo'ya ait olduğunu ve Ricardo'nun değer teorisinin temel direği olduğunu söylerken[79] kendisinden beklenmeyen bir yanlışlık yapıyordu. Çünkü, bu alıntının birinci cümlesi, bazı eksiklikleri olmasına karşın, gerçekten Ricardo'ya aitti[80] fakat ikinci cümle Ricardo'nun değil A. Smith'in kaleminin ürünüydü[81]. Daha da önemlisi, önermenin ikinci cümlesi Ricardo'nun Smith'in değer teorisini eleştirisinin başlangıç noktası oluyordu. Böylece, Leslie bu önermeyi eleştirirken aslında Ricardo'yu değil, Ricardo'nun da eleştirdiği Smith'i eleştiriyor fakat Ricardo'yu eleştirmiş olduğunu sanıyordu.

Ricardo'ya ait olduğunu ileri sürdüğü bu önermeyi Leslie hem mantıki hem de tarihi açıdan yanlış buluyordu. Ricardo'nun tasımlamasındaki küçük öncül *(minor premiss)* ilkel topluluklarda değişimin doğal olarak ürünlerin içerdiği işgücü miktarına göre yapılacağıydı. Leslie'ye göre bu küçük öncülün kendisi kanıtlanmaya muhtaçtı *(petitio principii)*. İlkel insanların çalışmaları yalnız zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu için sürekli ve dü-

---

[78] *ibid.*, s. 180.

[79] *loc. cit.*, n. 2.

[80] D. Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London, 1911, s. 6.

[81] A. Smith, *Wealth of Nations*, (E. Cannan ed.), New York, 1937, s. 47.

zenli değildi. Sürekli ve düzenli olmayan çalışmalar sonunda üretilen şeylerin değeri konusunda ilkel insanların belirli bir kıstasa sahip olmaları imkânsızdı. Hele «Ricardo'nun önermesindeki» avcı toplum için bu büsbütün imkânsızdı; çünkü, av sürecinin sonucu avcının ustalığı ve yeteneğine olduğu kadar şansa da bağlıydı. Sonucu etkileyen diğer bütün faktörler sabit tutulabilse bile, şansa bağlı olarak, bir geyik bir saat veya bir haftada avlanabilirdi. İlkel bir insanın bu avı elde edebilmek için ne kadar işgücü harcadığını bilmesinin imkânsızlığı bir tarafa, ürünün elde edilmesi şansa bağlı olduğu sürece, ürünün değerinin değişmez bir ölçüsünü bulmak da imkânsızdı.

Bütün bu imkânsızlıkların göz ardı edilebileceği düşünülse bile «Ricardo» gene yanlıştı; çünkü, toplumun ilkel dönemlerinde değişim bireyler arasında değil gruplar, kabileler arasında yapılıyordu. Değişik gruplara veya aynı gruba üye bireyler arasında yapılan değişim ise ürünlerin içerdiği işgücü miktarına değil bireylerin ihtiyaçlarının yoğunluğunun derecesine bağlıydı.

Diğer taraftan, «Ricardo'nun önermesinin» büyük öncülü, yani ilkel toplumlarda doğal olan değişim kuralının çağdaş toplumlarda da doğal kural olacağı, mantıki olarak bir kıyaslama yanlışı *(fallacy of the undistributed middle)* içeriyordu. Söz konusu toplumsal gelişme aşamaları birbirinden çok farklı olduğu için bu aşamalardan birisinde geçerli olabilecek bir davranış biçimini diğer aşamada da geçerliymiş gibi düşünmek mantığa aykırıydı[82].

Leslie'nin ikinci eleştirisi, değerin üretim maliyeti teorisi üzerineydi. A. Smith ile başlayan, J.S. Mill'de en olgun biçimini alan ve 1870'lerde Fawcett ve Cairnes tarafından savunulan bu teoriye göre değer veya «doğal» fiyat üretime katılan faktörlerin «doğal» ödüllerinin toplamından oluşuyordu. Değerin % 93'ünü mü yoksa tümünü mü işgücüne atfettiği konusunda tartışmalara yol açan Ricardo ve bir dereceye kadar Senior bir tarafa bırakılırsa, yalnız Rikardo Okulu değil fakat İngiliz Klasik İktisatçılarının büyük bir bölümü değeri şu veya bu biçimde üretim maliyetleriyle açıklamak eğilimindeydi[83]. Bu nedenle Leslie üretim maliyeti teorisini Rikardo İktisadı'nın ayrılmaz bir parçası sayıyordu.

---

[82] Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays*, s. 179-181.

[83] O'Brien, *Classical Economists*, s. 76-107.

Leslie'ye göre üretim maliyeti teorisi gerçekle ilgisi olmayan iki varsayım üzerine kurulmuştu. Bu varsayımlardan birincisi piyasa koşullarıyla birlikte ücret ve kâr oranlarının hem işçiler hem de kapitalistler tarafından eksiksiz bilindiği, diğeriyse, bu bilgiden hareket ederek işgücü ve sermayenin kolayca ve hiçbir engelle karşılaşmadan çeşitli üretim dalları arasında yer değiştirebileceğiydi. Eğer bu iki varsayım gerçeği yansıtıyorsa sektörler arasında bir taraftan ücretler diğer taraftan da kâr oranları eşitlenebilir ve ancak bu yolla fiyatlar üretim maliyetlerine göre belirlenebilirdi. Leslie bu varsayımların gerçek dünyayı yansıtmadığı kanısındaydı:

> «Tümdengelimci bölüşüm teorisinin tümü bu öncüller üzerine kurulmuştur. Bu teori üzerine de o kadar çok şey kurulmuştur ki dayandığı öncüllerin yakından incelenmesine hem içerlenir hem de karşı koyulur. Bu sistem tepetakla durmaktadır; yapı temelin ağırlığını taşımaktadır»[84].

Bu düşünceyle Leslie gerçek hayattan ayrıntılı örnekler vererek serbest rekabet varsayımlarının gerçekçi olmadığını, dolayısıyla da değerin üretim maliyetleriyle açıklanamayacağını göstermeye çalıştı[85].

Açıkça belli oluyor ki Leslie, Rikardo İktisadı'nın değer ve bölüşüm teorilerini birbirine karıştırmakta, bölüşüm teorisi diye emek-değer ve üretim maliyeti teorilerini eleştirmektedir. Halbuki değer teorisi Rikardo İktisadı'nın bölüşüm teorisinin dört ana bileşeninden yalnız bir tanesidir ve en önemlisi de değildir. Rikardocu rant teorisi, tarımda azalan verim ve kâr oranının düşme eğilimi teorisi ve geçimlik ücret teorisi hesaba katılmaksızın Rikardocu bölüşüm teorisini değil eleştirmek anlamak bile imkânsızdır. Rikardo Okulu'nun bu öğretilerini de değer öğretisiyle birlikte ele almadığı için Leslie toplam üründen rant çıktıktan sonra geriye kalan bölümün ücretler ve kâr arasında nasıl paylaşıldığını, ücretler uzun dönemde geçimlik düzeyde belirlendiği için kârların bir artık *(residue)* biçiminde nasıl ortaya çıktığını anlayamamakta ve bu yanılgısının sonucu olarak da kendi eksikliğini Rikardo İktisadına yüklemeye çalışmaktadır:

---

[84] Leslie, «The Known and the Unknown in the Economic World,» *Essays*, s. 231.

[85] *ibid.*, s. 228-235.

«Bölüşüm sorunu açısından bakıldığı zaman tümdengelimci teori bize yalnız bir değişim teorisi sunuyor. Bu değişim teorisi doğru olsa bile servetin bölüşümünü açıklamak için tamamen yetersiz bir teoridir»[66].

Böylece Leslie, bazı eksiklikler, yanlışlıklar ve yanılgılar içeren bir biçimde, Rikardo İktisadı'nın en önemli olduğuna inandığı ilkelerini tarihçi açıdan eleştirmiş oluyordu. Leslie'nin eleştirme yöntemi, bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen, iyi belirlenmiş ve tanımlanmış bir hedefe yönelikti. Bu hedef, *a priori* yöntemin servetin niteliği, miktarı ve bölüşümü konularını açıklayamayacağıydı.

Leslie'nin eleştirileri uzun bir süre cevapsız kaldı. Tümdengelimci iktisatçıların kendilerine karşı yöneltilen bu ağır hücumlar karşısında 20 yıla yakın bir süre sessiz kalmalarının nedenini anlamak mümkün değildir. Bir açıklama biçimi, belki de, 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de hüküm sürmekte olan «entellektüel durgunluk» döneminin etkisi olabilir. Leslie'ye karşı ilk doyurucu cevap ancak J. Neville Keynes'in kitabının 1897 yılında yapılan ikinci baskısında verilebildi.

Rikardo İktisadı'nın yanlış ve eksik kavramlaştırmalar üzerine kurulu olduğu kanıtlanabilirse Rikardocu yöntemin toptan reddedilebilmesi yolunda önemli adımlar atılabilecekti. Reddedilecek olan yöntemin yerine nasıl bir yöntem konulacağı sorusuna Leslie'nin vereceği cevap hazırdı: Tarihçi yöntem. Politik iktisat ancak tarihçi yöntemi uygulamaya başladığı zaman metafizik soyutlamalardan kurtulup pozitif aşamaya erişmiş diğer bilimler düzeyine yükselebilirdi. Leslie'ye göre Comte'un Pozitif Felsefe sistemi daha henüz çocukluk çağındaydı ve toplumsal gelişmenin iktisadi ve diğer yönleri arasındaki ilişki yeterince ortaya çıkarılmamıştı. İktisatçılara düşen görev tarihçi yöntem aracılığıyla bu ilişkiyi belirlemek ve dolayısıyla da politik iktisadı gerçek bir bilim yapmaktı:

«Eğer politik iktisat... bu göreve eğilmezse Sosyoloji politik iktisadı onu öğretenlerin ellerinden hızla çekip alacaktır»[67].

---

[66] Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays*, s. 174.

[67] *ibid.*, s. 189.

Comte'un öğretisine çok yakın olan bu görüşüne rağmen Leslie düşünce yapısı üzerinde Comte'un büyük bir etkiye sahip olmadığını belirtmeye özen gösteriyordu:

> «Kim Comte'u körükörüne izlediğimi söylüyorsa ne Comte'u ne de beni tanımıyor demektir. Bazı konularda Comte'a karşıyım, bazı konularda onunla aynı görüşü paylaşıyorum. Fakat benim çalışmalarımın büyük bir bölümü Comte'un hiç değinmediği noktalar üzerindedir»[88].

Böylece Leslie, İngiliz Tarihçi Okulu'nun lideri olarak, esinlendiği ve etkilendiği kaynaklar arasından hem Alman Tarihçi Okulu'nu hem de Comte'u çıkarmış oluyordu.

TARİHÇİ ELEŞTİRİNİN İKİNCİ DALGASI: JOHN KELLS INGRAM

Leslie'nin tarihçi görüş açısı nasıl Sir Henry Maine tarafından biçimlendirildiyse Leslie de Trinity College'da sınıf arkadaşı olduğu J.K. Ingram'ı etkiledi.

Ingram hukuk ve klasik edebiyat öğrenimi gördü ve 1866 yılında Trinity College Kraliyet Kürsüsüne Grekçe Profesörü olarak atandı. Dublin Üniversitesi'nin yayın organı olan *Hermathena* dergisinin ilk editörü oldu. *Statistical and Social Enquiry Society of Ireland*'ın kurucusu ve ilk başkanıydı. Ingram'ın politik iktisat ile olan ilişkisi özel bir merak olmaktan ileriye gitmedi.

Politik iktisat yönteminin ne olması gerektiği konusunda Leslie'nin çalışmaları Ingram için bir ilham kaynağı olduğu kadar tümdengelimci yönteme karşı eleştirilerin sürekliliğini ve derinleştirilmesini sağlamak için de bir temel oldu. *British Association*'ın iktisat ve istatistik ile uğraşan F Bölümü 1878 yılında Dublin'de toplandığı zaman bu toplantıya başkanlık ve hitap etmek üzere seçilen Ingram, Leslie'nin açtığı yolu genişletmek fırsatını elde etti. Ingram'ın bu toplantıda yaptığı konuşma[89] sosyal bilim alanında

---

[88] «T.E. Cliffe Leslie and Political Economical Heterodoxy,» *Westminster Review*, c. 120, 1883, s. 230.

[89] J.K. Ingram, «The Present Position and Prospects of Political Economy,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 41-72.

Pozitivist Felsefe'nin yeri ve önemini ön plana çıkaran ve bu felsefe akımının politik iktisadın yöntemi açısından nasıl önemli gelişmelere yol açabilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermeye yönelik bir çabaydı.

Ingram'ın başlangıç noktası, politik iktisadın 1870'lerde içinde bulunduğu durumdu. Politik iktisat yalnız İngiltere'de değil Avrupa'da da prestijini yitirmiş, ciddilikten ve bilimsellikten uzaklaşmış bir disiplin haline gelmişti. Yüzeysel olarak bakıldığı zaman bu durumun nedenini politik iktisadın «gerçek bilim adamı olmayan» hukukçular ve edebiyatçıların eline geçmesiyle açıklamak mümkün olabilirdi. Bu yüzeysel bakış, politik iktisadı okullarda okutulan mantık, soyut hukuk, ahlak ve siyaset bilimi gibi çağdışı uğraşlarla aynı düzeyde görüyordu[90]. Halbuki, gerçek nedeni daha derinlerde aramak gerekirdi. Ingram'a göre bu neden, Ricardo ve izleyicilerin sosyal olguları ve süreçleri algılama ve araştırmada kullandıkları yöntemdi[91]. Bu yöntemin politik iktisatta egemen olmasının ve bu durumun ortaya çıkardığı olumsuzlukların kökenini Adam Smith'e kadar izlemek mümkündü. Smith, bir taraftan ampirik gözlemlerden hareket ederek, diğer taraftan da *a priori* öncüllere dayanarak genellemelere ulaşmıştı[92]. Ricardo ise A. Smith'in yönteminin bu ikinci yönünü almış ve ona aşırı bir biçim vermişti. Ingram'a göre Ricardo bazı olağanüstü yeteneklere sahipti ama bu yetenekler onun iyi bir iktisatçı veya sosyal filozof değil ancak ikinci sınıf bir matematikçi olmasına yeterliydi[93]. Ricardo'dan sonra gelen politik iktisatçıların önemli bir bölümü kendi çabalarıyla bilgi üretmek yerine Smith ve Ricardo'nun teorilerini açıklamaya ve onlara şerh yazmaya yönelmişlerdi. Bunun sonucu olarak politik iktisat Senior, Torrens, Martineau ve Whately gibi «küçük» yazarların elinde kalmıştı. Ampirik gözlemleri bir yana iterek mantık oyunlarıyla politik iktisat yasaları keşfetmek bu taklitçiler *(epigoni)* tarafından o kadar ileri dereceye vardırılmıştı ki artık politik iktisadın bilim çevrelerinde veya kamuoyunda saygı görmesini beklemek imkânsızlaşmıştı[94].

---

[90] J.K. Ingram, *A History of Political Economy*, (ed. by R.T. Ely), London, 1915, (1967), s. 294.

[91] Ingram, «Present Position,» *Essays*, s. 45-46.

[92] Ingram, *History*, s. 88-89.

[93] *ibid.*, s. 132-133.

[94] *ibid.*, s. 134-138.

Politik iktisadın böylesine bir yola çekilmesine karşı ortaya çıkan tepkiler Ingram için bir umut kaynağıydı. Bagehot'un politik iktisadı gelişmiş kapitalist ülkeler özellikle de İngiltere ile sınırlama çabaları; Jevons'ın ortodoks teorinin çökmüş olduğu ve gerçekliği açıklamak için yeni bir teoriye gerek bulunduğu yolundaki öğretisi, yetersiz olmalarına karşın sağlıklı bir gelişmenin müjdecisiydiler[95]. Bu tür tepkiler arasında Leslie'nin makalesi[96] İngiltere'de Jones'dan sonra Rikardocu yöntemi doğrudan hedef alıp yerine konulması gereken yönteme işaret eden ilk saldırı olduğu için özel bir öneme sahipti[97]. Fakat, diğer bütün eleştirilerden daha ileri bir konuma sahip olmasına rağmen, Leslie'nin eleştirisi de eksikti; felsefi bir temeli yoktu:

> «Yeni bir yapıya gerek olduğuna inanıyorum. Bu yapı eski yapının malzemelerinin büyük bir bölümünü kullanabilir; fakat yeni fikirlere ve yeni amaçlara göre planlanmalıdır ve hepsinden önemlisi de değişik bir felsefe temeline sahip olmalıdır»[98].

Ingram'ın önerdiği bu yeni temel Comte'un Pozitif Felsefesi idi.

1830'larda Jones'un öncülük ettiği eleştirici yaklaşımın 1870' lerde tarihçi görüş etrafında biçimlenişi politik iktisatta yeni bir çığırın habercisiydi. Ingram'a göre Comte bu eleştirici yaklaşımın temel dayanaklarını felsefe planında güçlü bir biçimde ortaya koymuştu. Pozitivist eleştiri «Eski» ve «Yeni» Alman Tarihçi Okulu'nu etkilemiş fakat ulusçu önyargılar, özellikle «Yeni» Alman Tarihçi Okulu'nun bu etkiyi inkar etmesine yol açmıştı[99]. (Comte'un «Yeni» Alman Tarihçi Okulu'nu etkileyip etkilemediği konusunda birbirine zıt iki görüş mevcuttur. Hayek'e göre böyle bir etkilenmeden söz etmek mümkündür[100]. Schumpeter ise bu görüşün doğru olamayacağını ileri sürmektedir[101].)

---

95 *ibid.*, s. 217.

96 Leslie, «On the Philosophical Method of Political Economy,» *Essays*, s. 163-190.

97 Ingram, *History* s. 222-225.

98 *ibid.*, s. 158.

99 Ingram, «Present Position,» *Essays*, s. 47.

100 Hayek, *Counter-Revolution of Science*, s. 199.

101 Schumpeter, *History*, s. 812.

Ingram'ın kaygısı Leslie'nin yeniden diriltmeye çalıştığı tarihçi görüşün etkisiz kalıp başarıya ulaşamaması ihtimaliydi. Nasıl ki Jones ihmal edilmiş ve görüşlerini yaygınlaştıramamıştı aynı şey Leslie'nin de başına gelebilirdi. Leslie'nin çabalarının olumlu sonuçlara ulaşmasının tek yolu Ingram'a göre bu eleştirilerin sistematik bir biçime getirilerek, felsefi bir temele oturtulmasına bağlıydı. Bu yüzden, Rikardo İktisadı'nın Comte'çu açıdan yeniden eleştirilmesi gerekirdi.

Ingram bu yeni ve sistematik eleştirinin dört ana nokta üzerinde toplanabileceği görüşündeydi:

1) Politik iktisadın, iktisat dışı toplumsal olaylardan ayrı ve bağımsız olarak ele alınıp araştırma konusu yapılmasının ortaya çıkardığı sakıncalar;
2) Politik iktisatta kullanılan önceül ve kavramların metafizik ve aşırı soyut nitelikleri;
3) Yöntem olarak tümdengelimin aşırı biçimde kullanılması;
4) Varılan sonuçların her zaman ve her yer için geçerli mutlak doğrular gibi sunulması[102].

INGRAM ve RİKARDO İKTİSADI'nın POZİTİVİST ELEŞTİRİSİ

Birinci eleştiri, Comte'un bütün toplumsal bilimleri içinde toplayan bir sosyoloji bilimi yaratma çabasının güçlü etkisini yansıtıyordu. Ingram, Comte'un bu görüşünü iki noktada geliştiriyor ve ona yeni bir yön veriyordu. Bunlardan birincisi Ingram'ın bilim konusundaki düşüncesiydi. Ingram'a göre bilim, doğa ve toplum olaylarını yöneten yasaların ortaya çıkarılması ve bu yasaların birbirleriyle olan ilişkilerini gösterme uğraşıydı. Doğa ve toplum yasalarıysa bu alanlardaki genel doğruları ve eğilimleri içeren önermelerdi. Böylece, tekil olgular daha genel gerçeklerin ve eğilimlerin özel bir durumu olarak açıklanabilirdi. Ingram'ın Comte'çu düşünceye yaptığı ikinci katkı, birbiriyle yakından ilişkili yasaların bir teori oluşturduğu ve gerçekliği açıklamak için teorilere her zaman gerek duyulacağı fikriydi[103].

Ingram'ın bu görüşleri Comte'un genel sosyoloji görüşüyle birleşince ortaya çıkan eleştiri biçimi, Comte'un eleştirisinden daha

[102] Ingram, «Present Position,» *Essays*, s. 48.
[103] *ibid.*, s. 45.

az aşırı ve daha az dogmatik bir görünüm aldığı için etkili olabilme şansı da artıyordu. Katı Comte'çu görüşe göre toplumsal görüngülerin maddi yönleriyle uğraşan politik iktisadın ahlaki, dinsel ve siyasal oluşumlardan ve süreçlerden geçici olarak bile olsa soyutlanması kabul edilemez bir yanlışlıktı. Halbuki Ingram, toplum yaşamının çeşitli cepheleri arasındaki bağın gözden kaçırılmaması koşuluyla bu yaşamın belirli yönlerini uğraş alanı olarak kabul eden, ayrı adlara ve araştırma yöntemlerine sahip bilim dallarının varolabileceğini ileri sürüyordu. Ingram'ın bilim ve teori tanımlamalarının varması gereken doğal sonuç başka türlü olamazdı. İktisadi, ahlaki, siyasal vs. görüngüleri yöneten yasalar varsa, bu yasaların birbirleriyle yakından ilişkili olanları iktisat, ahlak ve siyaset teorilerini meydana getireceklerdi. Fakat, bir toplumbilimci toplumsal gelişmeleri anlamak istiyorsa bu teorilerin aynı kökten fışkıran dallar olduğunu görmek zorundaydı.

Ingram'a göre, toplumsal bilimlerin birliği ve çokluğu tıp biliminin çeşitli dallara ayrılması fakat bütün bu dalların temel olarak anatomi ve fizyolojiden kaynaklanması örneğine uygun bir durumdu. Nasıl ki tıpta araştırma amaçlarına göre ve geçici olarak kardiyoloji, hepatoloji, entereloji gibi ayrı bilim dalları tanımlanabiliyorsa aynı ayırım toplum bilimleri için de yapılabilirdi. Bu ayırımı yapmanın temel nedeni pratik bir zorunluluktu: Daha dar olarak tanımlanmış tek bir konuyu incelemek, birbirleriyle ne kadar sıkı olarak ilişkili olurlarsa olsun birçok konuyu bir arada incelemekten çok daha kolaydı. Ana bilim dallarının alt dallara ayrılması ancak bu gerekçeyle kabul edilebilirdi. Böylesine bir ayırım yapılması, alt bilim dallarının bir ana bilim konusunun çeşitli yönlerini incelediği ve bu ana bilimin parçaları olduğu gerçeğini gözden gizlememeliydi. Ana bilimle alt bilim arasındaki bu ilişki zedelenirse alt bilimin metafizik aşamayı geçip poztif aşamaya varması imkânsızlaşırdı. Ingram, Comte'dan kaynaklanan ve kendi katkılarıyla zenginleştirdiği bu görüşün pratikte de geçerliliğe sahip olduğu fikrindeydi:

> «İnsan vücudunun yalnız bir organı ve bu organın işlevleri üzerinde çalışmış olan bir doktora, bu organın tedavisinde bile güvenilemiyeceği açıktır»[104].

---

[104] *ibid.*, s. 50.

Aynı benzerlik toplum bilimleri konusunda da gözlenebilirdi. Toplumla ilgili konuların araştırılmasını kapsayan

> «... büyük bir Sosyoloji bilimi vardır. Bu bilimin çeşitli bölümleri toplumsal varlığın çeşitli yönlerini inceler. Bu yönlerden birisi, toplumun maddi durumu, sanayi yapısı ve gelişmesidir. Bu konuların incelenmesi Sosyoloji'nin bir bölümünü oluşturur ve Sosyoloji'nin diğer bölümleriyle yakın ilişki içinde bulundurulmalıdır»[105].

Böylece Ingram, yalnız pratik amaçlar için ve geçici olmak koşuluyla ayrı bir politik iktisat biliminin varolabileceğini kabul etmekte, fakat bu bağımsızlığın mutlaklaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Toplumsal olay ve süreçlerin, toplumun entellektüel, dini, politik ve tarihi yönlerinden soyutlanarak incelenmesi ve açıklanmaya çalışılması, yani sosyoloji ile politik iktisat arasındaki bağın kopartılması, sonuç olarak politik iktisadın hâlâ metafizik aşamada kalmasına yol açmakta, pozitif bilim niteliğine kavuşmasını engellemektedir. Toplumun bir bütün olarak algılanması ve incelenmesinin başarılamaması, zorunlu olarak politik iktisadın soyut öncüllerden hareket eden bir bilim olmasını gerektirmektedir. Bu konu da Ingram'ın eleştirisinin ikinci noktasını oluşturmaktadır.

Bilimlerin amacının ve konusunun, doğa ve toplum olaylarını yöneten yasaların belirlenmesi olduğu ve bu yasaların kümeleşmesiyle sınanabilir teorilerin ortaya çıktığını kabul etmesi Ingram'ı soyutlamayı da bilimsel bir yöntem olarak kabule yöneltti. Doğa ve toplum sürekli olarak değişen ve gelişen bir niteliğe sahipti. Bu hareketlilik içinde son derece zengin bir çeşitlilik gösteren olaylar ve süreçler arasından doğa ve toplum yasalarını bulup ortaya çıkarmak, soyutlama sürecini kullanmaksızın imkânsız olan bir çabaydı. Peşinden koşulan yasalar, düzenlilik ve birbiçimlilliğin *(uniformity)* ifadesi oldukları için bütün bilimler önemliyi önemsizden, belirleyiciyi olağandan ayırmak zorundaydılar. Herşeyin gözlenebilen sonsuz sayıda gerçek arasından hangilerinin seçileceği ancak soyutlamayla belirlenebilirdi[106].

Soyutlamanın hangi ölçüde yapıldığı ise, Ingram'a göre, «doğru» *(true)* ve «yanlış» *(false)* bilimleri birbirinden ayıran en önem-

[105] *ibid.*, s. 51.
[106] *ibid.*, s. 55; Ingram, *History*, s. 207.

li kıstastı. Tümüyle soyut temeller üzerinde yükselen bir öğreti kadar soyutlamaya hiç yer vermeyip yalnız somut ile uğraşan bir öğreti de «yanlış» bilimdi. Toplumsal olayların analizinde, felsefi düşünceyi ve sistematikleştirmeyi ihmal edip yalnız ampirik gözlemleri ele almak bilim dışı bir davranıştı; çünkü, ham bir gözlemler yığınından toplum yasalarının kendiliğinden ortaya çıkması beklenemezdi[107]. Ingram'ın bu görüşü, aslında, R. Jones'un tümevarıma aşırı önem vermesine karşı W. Whewell'in yönelttiği ılımlı eleştirinin başka kelimelerle anlatımıydı. Whewell'a göre Jones, çok sayıda ampirik gözlem elde edilebilirse bu gözlemlerden özel bir çaba harcamadan düzenlilikler ortaya çıkarılabileceği fikrindeydi. Halbuki Whewell, tümdengelime ne kadar karşı olursa olsun, araştırmacının elinde bir hipotez olmadan bu ampirik gözlemler yığınının anlamlı bir biçimde gözden geçirilemeyeceğini, araştırma konusu için geçerli olan gözlemlerin geçersiz olanlardan ayrılamayacağını savunuyordu:

> «İnciler elimizde ama birisi bize onları dizecek bir ip vermeden bu incileri gerdanlık haline getiremeyiz»[108].

Bilimin yalnız ampirik gözlemleri konu etmesi gerektiğini savunan aşırı tümevarımcı görüşü Whewell'den yarım yüzyıl sonra tekrar eleştiren Ingram, tarihçi yöntem yanlılarını da bu aşırılığa karşı uyarmış oluyordu. Bu uyarının gerekli etkiyi yaptığı söylenemez çünkü 20. yüzyıl başlarında «Yeni» Alman Tarihçi Okulu'nun yıllar önce R. Jones'un izlediği yola saparak politik iktisadın bir bilim olamayacağını, yapılması gereken şeyin mümkün olduğu kadar çok tarihsel gerçeği bir araya getirmek olduğunu savunduğu görülüyor.

Ingram'ın asıl amacı tümevarımcı yöntemi eleştirmek değildi. Eleştirisinin sivri ucu soyut tümdengelimci yöntemi aşırı biçimde kullanan Rikardo Okulu'na çevrilmişti.

Ricardo ve izleyicilerinin politik iktisadı diğer toplumsal bilimlerden ayrı görmeleri ve politik iktisat ilkelerini insan doğası hakkındaki kısıtlı sayıda *a priori* öncüllerden türetmeye çalışma-

---

[107] *ibid.*, s. 208.

[108] W. Whewell, *The Philosophy of Inductive Sciences*, (2nd ed.), London, 1847, c. 2, s. 48'den nakleden, Miller, *op. cit.*, s. 201.

ları kadar tümdengelim yöntemini, Ingram tarafından ileri sürüldüğü gibi, aşırı biçimde kullanmaları da politik iktisadın bir bilim olarak durağanlaşmasına ve geri kalmasına yol açmıştı. Ingram'ın Rikardo İktisadı'na yönelttiği bu üçüncü eleştiri aslında soyut öncüllerin kullanılmasına yönelttiği ikinci eleştirinin mantıki sonucuydu.

Ingram'ın tümdengelim yönteminin bilimsel çalışmalardaki önemli yeri kabul ettiğine daha önce değinilmişti. Fakat Ingram soyutlama ve tümdengelimin kullanımında özellikle dikkat edilmesi gereken çok önemli sınırlar olduğu fikrindeydi. Eğer bu sınırlar hiçe sayılıp aşılırsa tümdengelim kötüye kullanılmış oluyordu.

Tümdengelim yönteminin «meşru kullanımı» ancak ve ancak elde edilen sonuçların gözlemlenen gerçeklikle uyum içinde olup olmadığını sınamakla mümkündü[109]. Toplumun yapısı ve zaman içindeki gelişimiyle ilgili genel ilkeler tarihin ve toplumun o andaki durumunun gözlemlenmesi sonucu ve önemliyi önemsizden ayıran bir soyutlama süreci sonucunda elde edilebilirdi. Ingram'a göre bu aşamada tümdengelim yönteminin hiçbir rolü yoktu.

Toplumun ve özel olarak da iktisadi hayatın zaman içindeki gelişmesiyle ilgili olan dinamik ilkeler ve belirli bir zaman kesiti içindeki durumu yansıtan statik ilkeler gözlemleme ve tümevarım yoluyla böylece elde edildikten sonra tümdengelim yöntemi iki önemli amaç için kullanılmalıydı: Birincisi, toplumu etkileyen fakat araştırma konusu dışında kalan öğelerin ve insan doğasının niteliği hakkında bilinen «gerçeklerin» yardımıyla bu ilkelerin mantıki doğruluklarının kontrol edilmesi ve varsa mantık yanlışlıklarının düzeltilmesi; ikincisi de, böylelikle elde edilen ve mantıki tutarlılıkları kontrol edilen ilkelerden sınanabilir hipotezler elde edilmesi[110].

Ingram'ın bu formülasyonu aşırı soyutlamaların kullanılmasına karşı yönelttiği eleştiriyle çelişmektedir. Bir taraftan insanın davranış biçimleri hakkındaki *a priori* öncüllerin aşırı soyut ve gerçeği yansıtmayacak kadar basitleştirilmiş olduklarını ileri sürmek, diğer taraftan ise bu *a priori* öncüllerin doğruluğunu kabul

---

[109] Ingram, «Present Position», *Essays*, s. 59.

[110] *loc. cit.*,

ederek, varılan sonuçların mantıki olup olmadığının belirlenmesinde bir kıstas olarak kullanılmasını önermek birbiriyle bağdaşır görüşler değildir.

Ingram'a göre tümdengelim yönteminin bilimsel düşünce içindeki yeri bu doğrulama ve hipotez elde etme aşamasıyla birlikte sona eriyordu. Fakat bu teorinin tamamlanmış olduğu anlamına gelmiyordu. Tümevarım yoluyla elde edilen ilkelerin ve bu ilkelerden tümdengelim aracılığıyla çıkarılan hipotezlerin ampirik verilerle sınanması gerekiyordu. Sınama tekniklerinin daha henüz gelişmediği bir dönemde teori ile ampirik gözlemler arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı, hangi kıstaslara göre bir teorinin geçerliliğinin kabul veya reddedileceği konusunda Ingram'ın söyleyecek çok şeyi olmaması doğaldı. Bu eksikliğe rağmen Ingram sınama aşamasının vazgeçilmez gerekliliğini ısrarla vurguluyordu. Önemli olan teori kurmak ve bu teorilerden doğruluğu kuşkulu genel ilkelere varmak değildi. Hem genel ilkelerin hem de bu ilkelerden türetilen davranış biçimleriyle ilgili hipotezlerin gerçeklere ters düşüp düşmediklerinin belirlenmesi temel bilimsel amaç olmalıydı[111].

Böylece Ingram'ın savunduğu bilimsel yöntem hem tümevarım'ı hem de tümdengelim'i içeriyor ve üç aşamadan oluşuyordu:

1) Ampirik gözlemlerden, soyutlama yoluyla genel ilkeler elde edilmesi;

2) Tümdengelim yoluyla ilkelerin mantıki tutarlılığının kontrol edilmesi ve hipotezler çıkarılması;

3) Hem ilkelerin hem de hipotezlerin gözlemler yoluyla doğruluklarının belirlenmesi.

Ingram'a göre Rikardo Okulu'nun yönteminde birinci ve üçüncü aşamaların hiç yeri yoktu. İkinci aşama ise değişik bir biçimde yer alıyordu: Ricardo ve izleyicileri kendi kafalarında kurdukları bir dünyada yaşayan insanlara belirli davranış biçimleri yakıştırıyorlar ve bu davranış biçimlerinin mantıki olarak kaçınılmaz olan sonuçlarını gerçekle ilgili olsun veya olmasın, her zaman ve

[111] *ibid.*, s. 59-60. Ingram, R.T. Ely'nin bir kitabına yazdığı önsözde, günümüz «pozitif» iktisat ders kitaplarında teori kurulması ve teorilerin sınanması konusunda yazılanların öncülüğünü yapmış kabul edilebilir: R.T. Ely, *Introduction to the Study of Political Economy*, New York, 1889, s. 4-6.

her yerde doğru ve geçerli ilkelermiş gibi sunuyorlardı. Böylece, bilimsel yöntemde inkâr edilmez bir yeri olan tümdengelim kötüye kullanılmış oluyordu.

Ingram'ın Comte'çu çizgiyi izleyerek Rikardo İktisadı'na yönelttiği dördüncü eleştiri ise Ricardo ve izleyicilerinin ortaya koydukları iktisat ilkelerinin çok katı biçimde formüle edilmesiyle ilgiliydi. Bu katılık Rikardocuların izledikleri yöntemin dolaysız sonucuydu: İnsan doğası ile ilgili her zaman ve her yerde geçerli olduğu kabul edilen soyut öncüllerden hareket edildiği zaman bu öncüllerden türetilen ilkelerin de her yerde ve her zaman geçerli olacağını ileri sürmek son derece doğaldı. Eğer insan doğası ve davranışları tarih boyunca olduğu kadar belirli bir zaman kesiti içinde ülkeden ülkeye de değişiklikler göstermiyorsa, varılan sonuçlar da hem tarih boyunca hem de çeşitli ülkeler için geçerli olmak durumundaydı.

Hemen belirtmek gerekir ki bu görüş ne Ricardo ne de bu çalışmada Rikardo Okulu olarak adlandırılan iktisatçılar tarafından bu kadar katı ve kesin olarak ileri sürülmemiştir. Ne var ki Klasik doktrinin ve özellikle de Ricardo'nun görüşlerinin kamuoyunda Lowe gibi politikacılar ve Martineau gibi popüler yazarlar tarafından yaygınlaştırılma çabaları pratik olarak bu düşüncenin yerleşmesine yol açmıştı.

Ingram bu görüşe şiddetle karşı çıktı. Toplumlar tarih boyunca sürekli olarak değiştiklerine ve toplumları oluşturan bireyler de bu değişikliklerin etkisi altında kalıp yeni düşünce ve davranış biçimlerine sahip olduklarına göre insanın sahip olduğu düşünülen veya insanın gerçekten sahip olduğu niteliklerin değişmeden olduğu gibi kalması düşünülemeyecek bir durumdu. Rikardocular toplumu durağan kabul ettikleri için bu durağanlıktan mantık yoluyla elde ettikleri ilkelerin değişmez bir niteliğe sahip olduğunu düşünürlerken tutarlı davranıyorlardı. Koşullar değişmediği sürece aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurması son derece doğaldı. Ama Ingram'a göre sorun bir tutarlılık sorunu değil Rikardocuların temel varsayımının yanlış olduğunun gösterilmesiydi.

Hukuk ve siyaset bilimi alanında yapılan çalışmalar toplumların tarih boyunca sürekli değişiklikler gösterdiğini açıkça kanıtlıyordu. Her ülkenin hukuk sisteminin tarihi gelişmesinin bu sistemin ülkenin içinde bulunduğu bütün koşulların bir ürünü olarak

ortaya çıktığının belirlenmesinden sonra artık pek az hukukçu bütün tarih boyunca geçerli bir hukuk sistemi olduğunu düşünür olmuştu. Aynı biçimde, siyaset bilimi ile uğraşanlar da artık «en iyi hükümet biçimi nedir?» türünden sorularla vakitlerini harcamaz olmuşlardır. Çünkü artık anlamışlardı ki her dönem için geçerli olan bir «en iyi hükümet» modeli olamazdı. Toplumun geçirdiği değişikliklere bağlı olarak, toplumsal gelişmenin çeşitli aşamaları için geçerli olan birçok iyi hükümet modeli vardı[112].

İktisadi yapının tarih boyunca nasıl geliştiği daha henüz bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarılamamıştı. Bagehot'un ve özellikle de Leslie'nin çalışmaları bu alanda atılmış ilk ve önemli adımlardı. Her ikisinin de göstermeye çalıştığı gibi insanların iktisadi olaylar ve süreçler karşısındaki davranış biçimleri toplumun iktisadi yapısındaki değişikliklerden kaynaklanıyordu. Ingram sonuç olarak toplumun ve bireyin sürekli biçimde değiştiğini dolayısıyla da politik iktisat ilkelerinin değişmez, mutlak doğrular sayılamayacağını ileri sürdü.

Daha sonraki iktisatçıların Ingram'ın bu görüşlerini değerlendirmelerinde önemli farklılıklar göze çarpar. Örneğin Schumpeter, Ingram'ı soyutlamanın önemini anlamamak, yüzeysel kalmak ve sloganlarla uğraşmakla suçlarken[113], J.N. Keynes, Tarihçi Okulun ve özellikle Ingram'ın bu öğretisinin bir gerçek payına sahip olduğunu açıklıkla kabul eder[114]. T.W. Hutchison, Ingram'ın Rikardo Okulu'na yönelttiği bu eleştirinin geri kalmış Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için gelişmiş ülkeler örnek alınarak önerilen iktisadi politika reçetelerine de aynen yöneltilebileceğini çünkü öz olarak bu iki tür akıl yürütmenin aynı mantıktan kaynaklandığını belirtiyor[115].

Diğer taraftan Ingram eleştirilerinin yapıcı değil yıkıcı olduğu iddiasıyla da suçlanır. R.T. Ely'ye göre Ingram, Comte'un Pozitivist Felsefe öğretisini bir temel olarak alıp Rikardo Okulu'nu yapıcı biçimde eleştireceği yerde Pozitivizm'i amaç görmüş ve Rikar-

---

112 Ingram, «Present Position,» *Essays*, s. 66.

113 Schumpeter, *History*, s. 538, n. 10.

114 J.N. Keynes, «Principle of Relativity,» *Palgrave's Dictionary*, s. 277d-278b.

115 T.W. Hutchison, «Introduction,» Smyth, (ed.) *op. cit.*, s. 15.

do İktisadıyla birlikte tüm politik iktisadı yıkmaya yönelmişti[116]. Bu görüş Ingram'a haksızlık etmektedir; çünkü Ingram'ın yapıcı önerilerini hesaba katmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Ingram bilimsel yöntemin birinci ve üçüncü aşamalarında, yani genel ilkelerin belirlenmesinde ve hipotezlerin sınanmasında, ampirik gözlemlerin büyük önemi olduğunu vurguluyordu. Toplumla ilgili her türlü araştırmada ampirik gözlemler tarihi gerçekleri de kapsamına alacak kadar geniş tutulmalıydı. Tarihi araştırmaların sağlayacağı veriler toplumsal yasaların ortaya çıkarılması için en gerekli yapı taşlarıydı:

> «Karmaşıklık derecesi ne olursa olsun toplumsal bir gerçeğin niteliğinin anlaşılması bu gerçeğin tarihinden ayrı düşünülemez. Bundan daha önemli bir felsefe teoremi yoktur»[117].

Bu sonuca varmakla Ingram yöntem olarak tümevarımın ve daha da önemle tarihçi yöntemin ön plana çıkarılmasını savunuyordu. Tarihçi yöntemin başarması gereken görevler Rikardo İktisadı'nın Pozitivist eleştirisinden kaynaklanıyordu: Tarihçi yöntemi benimseyenler toplumun iktisadi yönlerinin incelenmesini diğer yönlerinin incelenmesiyle birleştirmek ve bağdaştırmak durumundaydılar; soyutlamalarını *a priori* yakıştırmalar yerine tarihi ampirik gözlemlere dayandırmakla yükümlüydüler[118]; ulaşacakları sonuçlar da kullandıkları yöntemin ayırdedici nitelikleri gözönüne alınarak daha esnek olmak zorundaydı[119].

Tarihçi yöntemi bu amaçlarla kullananlar kendilerini nasıl nitelerlerse nitelesinler, Ingram'a göre Tarihçi Okul'un birer üyesiydiler. Böylece Tarihçi Okul'un temel özellikleri ilk defa Ingram tarafından formüle edilmiş oluyordu. Bu yeni öğretinin taraftarlarını Malthus ve McCulloch gibi tümevarım yöntemini reddetmeyen Klasik Okul üyelerinden ayırdeden nitelikler Ingram tarafından şöyle sıralanıyordu:

---

116 R.T. Ely, «Introduction,» Ingram, *History*, s. xiv-xv.

117 Ingram, «Present Position», *Essays*, s. 60.

118 Tarihçi yöntemin mutlaka tarihi gözlemlere dayanmak zorunda olmadığını ileri süren bir görüş için bkz., J.S. Mackenzie, «Historical Method,» *Palgrave's Dictionary*, c. 2, s. 308d-310a.

119 Ingram, «Present Position,» *Essays*, s. 68-69.

1) Politik iktisadın Klasikler tarafından hipotetik bir bilim olarak sunulmasının Klasik İktisadın gerçeklerle olan uyuşmazlığını gözden kaçırmaya çalışan bir aldatmaca olduğunu kabul etmek;

2) Klasik İktisat öğretisinin büyük bir bölümünün yetersiz ve keyfi öncüllerden türetilmiş yersiz genellemeler olduğu gözlemine katılmak;

3) Önceden varılmış sonuçları maskeleyen tanımlardan değil gözlemlenmiş gerçeklerden hareket etmek;

4) Varolan iktisadi ilişkileri değişmez kurallar olarak değil fakat tarihi gelişmenin gelecekte de değişmeye uğrayabilecek sonuçları olarak nesnel biçimde betimlemeyi amaç edinmek[120].

İngiliz Tarihçi Okulu'nun yöntemi ve programı Ingram tarafından böylece belirlenmiş oluyordu. Bu araştırmanın üçüncü bölümünde belirtilmeye çalışıldığı gibi 19. yüzyılın son çeyreği yerleşmiş iktisat teorisi açısından bunalımlı bir dönemdi. Bu bunalımın yol açtığı eğilimler arasında Almanya'dan beslenen, Comte ile felsefi bir temele sahip olan, Maine'in bulgularıyla desteklenen ve Bagehot gibi etkinliğe sahip bir kişi tarafından belirli yönlerinin haklı olduğu kabul edilen yeni bir öğretinin derin yankılar uyandırması ve taraftar toplamasını doğal karşılamak gerekir.

[120] *ibid.*, s. 66.

6. BÖLÜM

TARİHÇİ OKULUN ETKİLİ OLMA DÖNEMİ

Klasik İktisadın geçirdiği bunalım dönemini izleyen çöküş yıllarında iktisat biliminin durumu konusunda iki temel görüşe rastlıyoruz. Bronfenbrenner'a göre 19. yüzyılın son çeyreği, Klasik İktisadın kalıntıları ile eleştiricileri arasında değil de Klasik öğretiyi değişik açılardan eleştiren ve dolayısıyla birbirine de rakip olan iki görüş arasındaki mücadelenin sürdüğü bir dönemdir. Klasik İktisadın bıraktığı boşluğu doldurmak çabasında olan rakip görüşlerden birincisi tümevarımcı görüştür. Bu akım Almanya'da Schmoller ve izleyicileri İngiltere'de ise İngiliz Tarihçi Okulu tarafından temsil edilmektedir. Tarih araştırmalarından tümevarım yoluyla düzenlilikler keşfetmeyi amaçlayan bu akımın başlıca rakibi ise Jevons ve Menger tarafından temsil edilen öznel marjinalist görüştür[1]. Çökmüş olan Klasik İktisadın yerini almak için mücadele eden bu iki akımın birbirine üstünlük sağlaması daha henüz söz konusu değildir.

Blaug'a göre ise 1870'ler ve 1880'lerde tarihçi görüş özellikle İngiliz iktisatçıları arasında egemen duruma gelmiş ve 1890'larda Klasik İktisadın «bütün kalıntılarını başarılı bir biçimde fethetmiştir»[2]. Bu iki temel niteleme arasından hangisinin gerçeği daha iyi yansıttığını görmek için tarihçi görüşün etki alanının boyutlarını incelemek gerekir.

---

[1] M. Bronfenbrenner, «The 'Structure of Revolutions' in Economic Thought,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 144. Bronfenbrenner'in bu görüşü, T.S. Kuhn'un bilimsel gelişmeyi açıklamak üzere geliştirdiği sorunsal kayması *(paradigm shift)* kavramının iktisadi düşünce tarihinde uygulanamayacağı konusundaki örneklerinden birisidir.

[2] M. Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, Homewood, Ill., 1962, s. 280.

JEVONS ve TARİHÇİ GÖRÜŞ

Jevons'ın tarihçi görüşün etkisi altında kaldığını gösteren hiçbir doğrudan kanıt yoktur. Yalnız, ilk çalışmalarında ampirik gözlemlere büyük bir önem vermiş olması Jevons'ın tarihçi görüşe yakınlık duyduğu biçiminde yorumlanabilir. Gerçekten de konjonktürel dalgalanmaların açıklanması; Kaliforniya ve Avustralya'da yeni bulunan altın rezervlerinin altın fiyatları üzerindeki etkilerinin incelenmesi[3] ve İngiltere sanayiinin enerji sorunu üzerindeki araştırmalarında[4] Jevons çok geniş ölçekte istatistik veriler kullanmış ve bu verilerin ışığı altında sonuçlar çıkarmaya çaba göstermişti. *Economist* dergisine 1862 yılında yazdığı bir mektupta politik iktisadın argümanlarının ancak istatistik verilere dayandığı zaman güvenilirlik kazanacağını ileri sürmesi, Jevons'ın o zamanki düşünce yapısını aydınlatmak açısından ilgi çekicidir[5].

Bu düşünce yapısının çok öznel bir temelden kaynaklandığını Jevons şu sözlerle ifade ediyor:

> «Ampirik veriler yerine teori ile uğraştığım zaman daha başarılı olduğumu biliyorum. Ama, doğru oldukları en yavaş işleyen süreçlerle kanıtlanmadıkça herkes teorisyenlere kötü kokarlarmış gibi bakar. Böylece, diyagramlar, fiyat cetvelleri ve benzeri şeylerle işe başlamak gerekir. O zaman

---

[3] 1862-1878 tarihleri arasında çeşitli yerlerde yayınlanmış bu çalışmaların tümü için bkz., W.S. Jevons, *Investigations into Currency and Finance*, (ed. by H.S. Foxwell), London, 1884, (1964).

[4] W.S. Jevons, *The Coal Question*, London, 1865.

[5] W.S. Jevons, *Letters and Journal*, (ed. by H.A. Jevons), London, 1886, (1972), s. 166.

kimse sizi gerçekleri bilmeden konuşuyorsunuz diye suçlayamaz»[6].

Jevons'ın ampirik araştırmalardan elde etmeyi amaçladığı sonuç, kendisine akademik ve bilimsel çevrelerde sağlam bir yer kazanmaktı. Soyut teorilerin giderek artan bir hızla gözden düştüğü bir dönemde ampirik araştırmaların önemini kavramış olması ve bu araştırmaları daha sonraki çalışmalarına inanılırlık kazandıracak bir araç olarak görmesi çok ilgi çekicidir.

Jevons, tarihçi görüş ve tümevarım yöntemi konularında olumlu görüşlere sahipti:

> «İktisat biliminin tarihçi açıdan incelenmesinin yanlış veya yararsız olduğunu söylemiyorum. Tam tersine, böyle bir incelemenin mutlaka gerekli olduğunu düşünüyorum. Toplumumuzun bugünkü durumunu yalnız teori aracılığıyla açıklayamayız»[7].

Ampirik gözlemlere verdiği önem ve Rikardo İktisadı'na şiddetle karşı çıkması, Jevons'ı tarihçi görüş taraftarları arasında büyük bir üne kavuşturdu ve tarihçi görüşe kazanılabilecek bir kişi izlenimi yarattı. Fakat Jevons, iktisatçılar arasında saygın bir yer kazanmasını sağlayan teori kitabının 1879'da yapılan ikinci baskısına yazdığı önsözde tarihçi görüşle kendi yöntemi arasındaki derin ayrılığın temellerini yumuşak bir biçimde belirterek hangi safı tuttuğunu açıklığa kavuşturdu:

> «Eski ve yanlış doktrinlerin prestijini eninde sonunda yok edecek aktif bir eleştiri ruhunun yayıldığı açıkça görülebilir. Fakat yıkılan bu öğretinin yerine ne konulacaktır? ... Birçokları bu bilimin tümüyle çöküp astroloji, simya gibi bütün büyücülük uğraşlarının izlediği yolu izleyerek tarihe karışmasından çok hoşnut olacaklardır. Cliffe Leslie belki bu kadar ileri gitmez ama iktisat bilimini tümevarımcı ve ampirik temeller üzerinde yeniden kurmak isteyecektir... Tümdengelim yön-

[6] *Ibid.*, s. 192.

[7] W.S. Jevons,«The Future of Political Economy,» *Principles of Economics and Other Papers*, (ed. by H. Higgs), London, 1905, (1965), s. 195.

teminin geleceği konusunda arkadaşım Leslie'den kesinlikle ayrılıyorum. O tümdengelim yönteminin iptal edilmesini savunuyor ben ise köklü bir reform ve yeniden kuruluş istiyorum»[8].

Böylece Jevons tümdengelim yönteminin politik iktisatta temel yöntem olması gerektiği yolundaki düşüncesini belirterek Tarihçi Okul'a karşı çıkıyordu. Fakat bu karşı çıkış tümevarım yöntemini ve bu yöntemin savunucusu olan tarihçi görüşü reddetmek aşırılığına varmıyordu. Jevons aşırı soyut tümdengelim ile ampirik tümevarım arasında uzlaşmacı bir orta yol öneriyordu:

> «Çare [politik iktisadın] alt dallara ayrılmasıdır. Ampirik öğeyi soyut teoriden, uygulamalı teoriden ve daha ayrıntılı olan maliye ve yönetim sanatlarından ayırmalıyız. Böylece ortaya ticari istatistik, matematik iktisat teorisi, sistematik ve betimleyici iktisat, iktisadi sosyoloji ve maliye gibi bilimler çıkacaktır... Böylece yöntem teorik, ampirik, tarihi veya uygulamalı olabilir»[9].

Bu uzlaşma önerisi Tarihçi Okul için önemli bir kazançtı. İlk defa politik iktisadın alt dallarından birisinin tarihçi yönteme sahip olabileceği kabul ediliyordu.

Cliffe Leslie tarihçi yönteme verilen bu ödünden hoşnuttu fakat Jevons'ın kendilerini yanlış anladığı görüşündeydi: Jevons tarihçi görüşün tümdengelim yöntemine kesinlikle karşı olduğunu sanıyordu. Bu yanlışlık düzeltilmeliydi:

> «Ricardo'nun kullandığı biçimde tümdengelim yönteminin iptalini istediğimiz doğrudur. Yani, doğruluğu kanıtlanmamış varsayımlardan hareketle doğal değer, doğal ücret, doğal kâr gibi sonuçlar çıkarılmasına karşıyız. Zamanımızın en acil görevinin tümevarım yönteminin geliştirilmesi olduğuna ve tümdengelimci uzun akıl yürütme süreçlerine kuşkuyla bakılması gerektiğine inanıyoruz. Fakat, doğruluğu kanıtlanmış genelle-

---

[8] W.S. Jevons, *The Theory of Political Economy*, London, 1871, (Kelley Millman reprint, New York, 1957), s. xvi-xvii.

[9] *ibid.*, s. xvii.

meler ve ilkelerden tümdengelim yoluyla sonuçlar çıkarılmasına hiçbir zaman karşı değiliz»[10].

Leslie'nin bu uzlaşma girişimi sonuçsuz kaldı ve Jevons soyut teori yolunda hızla ilerlemeye başladı. O kadar ki 1888 yılında Ingram, Jevons'ın tarihçi yöntemi eksik ve yanlış biçimde algıladığını ileri sürmek zorunda kaldı. Ingram'a göre Jevons'ın tarihçi yönteme daha önce vermiş olduğu önem eklektik düşünce yapısının ürünüydü ve çok kısa sürmüştü[11]. Ingram'ın bu tutumu Jevons ile Tarihçi Okul arasında meydana gelebilecek bir yakınlaşmayı imkânsız kıldı. Bu durum, aynı zamanda, ampirik gözlemlere verdiği önem yüzünden Jevons'ın olduğundan başka bir yerdeymiş gibi yorumlanmasının da sonu oldu.

MENGER ve SCHMOLLER'in «YÖNTEM SAVAŞI»

İktisadi düşünce tarihi kitaplarına *Methodenstreit* başlığı altında geçen ve politik iktisadın bilimsel yönteminin ne olması gerektiği konusunda Menger ve Schmoller arasındaki tartışma konumuz açısından önem taşımaktadır. Bu önem *Methodenstreit*'ın bir taraftan Bronfenbrenner'ın yukarıda söz edilen nitelemesine güzel bir örnek oluşturmasından, diğer taraftan da tarihçi yöntemin ilk ciddi eleştirisini içermesinden kaynaklanmaktadır.

Böylesine önemli bir konunun incelenmesi ne yazık ki büyük ölçüde ikincil kaynaklara dayanmak zorundadır. Bu araştırmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi «Eski» ve «Yeni» Alman Tarihçi Okulu üyelerinin temel eserleri yabancı dillere hemen hemen hiç çevrilmedikleri gibi yeni baskıları da çok az yapılmıştır. Şanslı olduğumuz tek nokta «yöntem savaşı»nın açılış salvosunu oluşturduğu söylenen Menger'in kitabının İngilizceye çevrilmiş olmasıdır. Buna karşılık, Schmoller'in cevabı, Menger'in karşılık olarak yazdığı ikinci kitap ve Schmoller'in ikinci cevabı yalnız Almanca olarak mevcuttur. «Yöntem savaşı»nın burada incelenmesi bu sınırlamalar çerçevesinde yapılmıştır.

---

[10] T.E.C. Leslie, «Jevons' *Theory of Political Economy*,» *Essays in Political Economy*, (2nd ed.), Dublin, 1888, (1969), s. 72.

[11] J.K. Ingram, *A History of Political Economy*, (ed. by R.T. Ely), London. 1915, (1967), s. 226-227.

Roscher'in önderliğini yaptığı «Eski» Alman Tarihçi Okulu'nun Almanya'daki geleneksel bürokratik yönetimin ve devlet müdahaleciliğinin doğrudan etkisi altında biçimlendiği konusunda geniş bir görüş birliği vardır. Devlet yönetiminde görev alacak kadroların eğitilmesi ve pratik uygulama içinde yetiştirilmesi zorunluluğu 19. yüzyıl boyunca sürüp gittiği için Alman üniversitelerinde kamu yönetimi, iktisat gibi konularda verilen dersler soyut teoriden çok somut olgular üzerine kurulmuştu. Ders kitapları teorik analiz yerine son derece ayrıntılı karar verme ve uygulama kuralları içeriyordu. Bu denli somut uygulamaya yönelik bir akademik ortamda Klasik İktisadın, özellikle Ricardo ve izleyicileri tarafından sürdürülen ve geliştirilen, soyut teorilerinin kabul görmesi ve benimsenmesi beklenemezdi. Dahası, Almanya gibi devlet mekanizmasının son derece önemli bir yere sahip olduğu bir ülkede, bireysel insiyatifi ve devletin iktisadi hayata müdahale etmemesi kuralını en ön plana çıkaran Klasik İktisadın yalnız kuşkuyla değil belki de düşmanlıkla bile karşılanmasını anlayışla karşılamak gerekir[12].

Alman politik iktisatçılarının Klasik İktisadı İngiltere'ye özgü koşulların ürünü olarak değerlendirmeleri ve kendi ülkelerinin iktisadi koşullarını anlamak için somut olguların incelenmesine yönelmeleri Roscher, Hilbedrand ve Knies'den sonra 1870'lerden başlayarak Gustav Schmoller ile sürdü. Schmoller bu arayışı en uç noktalara götürme eğilimindeydi.

Schmoller'e göre varolduğu biçimiyle politik iktisat, gerek dünyayı anlamak gerekse de iktisadi politikaya yol göstermek açısından hiçbir yararı olmayan bir uğraştı. Schmoller'in bu olumsuz tutumu politik iktisadın gerçekler üzerine değil de soyutlamalar üzerine kurulmuş olduğu görüşüne dayanıyordu. İktisatçıların görevi, Roscher'in 1840'larda ileri sürdüğü gibi, politik iktisadın gerçek olgulardan kaynaklanmasını sağlamak üzere ampirik veriler toplamak olmalıydı. Bu veri toplama süreci en az yirmi yıl sürmeliydi ki sonunda oluşan bilgi kümesi toplumsal olaylar ve süreçler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarabilecek büyüklüğe ulaşabilsin[13]. Böylece Schmoller iktisatçının bilimsel hayattaki rolünü yalnız tarihi ve çağdaş verilerin toplanmasına indirgiyor ve «Eski»

[12] W.C. Mitchell, *Types of Economic Theory*, c. 2, New York, 1949, s. 179-183

[13] J. Viner, «The Economist in History,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 53, 1963, s. 14.

Tarihçi Okul'un amaçlarından yalnız bir tanesini benimseyerek ve yücelterek Roscher'in çizgisinden ayrılmış oluyordu[14].

Schmoller'in teorik çalışmalara karşı beslediği güvensizlik duygusu ve buna karşıt olarak ampirik gözlemlere verdiği önemin doğal ve kaçınılmaz sonucu iktisat teorisini reddetmek oldu. Schmoller'e göre, ampirik verilerden oluşan bir temele kavuşuncaya kadar iktisat teorisini geniş veya dar anlamıyla bir bilim dalı olarak kabul etmemek gerekirdi[15]. Bu aşırı tutumun varması gereken ve Schmoller tarafından ulaşılmak istenen nokta, iktisat teorisinin yerine ampirik çalışmaların ikame edilmesiydi. Daha sonra üzerinde durulacağı gibi Schmoller'in bu çabasının karşısında duran en büyük engel, 19. yüzyıl tarihçilerinin tarih felsefesiyle ilgili tartışmalarında sürekli olarak ortaya atılan ve bir türlü cevaplanamayan bir soruyla ilgiliydi: Veri toplamak ama hangi verileri toplamak?

Tarihçiye ulaşan sonsuz sayıda tarihi gerçek arasından hangilerinin belirleyici veya önemli hangilerinin ise ikincil öneme sahip olduklarını tartabilmek için araştırılan konunun kavramsallaştırılıp teorik bir çerçeve içinde ele alınması gerekirdi. Schmoller bu engeli son derece basit bir biçimde aştı. Gerçekler üzerine kurulmayan kavramsallaştırmalar ve teorik çerçeveler yol gösterici olamayacakları için tarihi gerçeklerin seçiminde böyle bir yola başvurmaya gerek yoktu. Tarihi gerçekler ve veriler daha önceden kararlaştırılmış seçme kıstaslarının dikte etmesiyle değil, tarihi gerçek niteliğine sahip olmaları yüzünden toplanmalıydılar. Schmoller ve izleyicileri bu ilkeden hareket ederek ve toplanacak veriler konusunda hiçbir ayırıma gerek görmeden, iktisat teorisini yeniden kurmak düşüncesinin şevkiyle son derece kapsamlı bir araştırma ve yayın programı başlattılar[16].

Schmoller'in bu programının gerçekleştirilmesinde kuruculuğunu ve başkanlığını yaptığı *Verein für Sozialpolitik* adlı derneğin büyük rolü oldu. *Verein*'ın her üyesi veri toplamak amacına yönelik herhangi bir proje önermek hakkına sahipti. Yönetim Kurulu

[14] E. Roll, *A History of Economic Thought*, London, 1938, s. 307.

[15] E. Nasse, «The Economic Movement in Germany,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 1, 1887, s. 504.

[16] F. Lane, «Some Heirs of Gustav von Schmoller,» *Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane*, Baltimore, 1966. s. 464-465.

bu projeler arasından seçtiklerini yönetmek üzere kişilere veya komisyonlara yetki vererek parasal kaynak sağlamakla yükümlüydü. Genellikle arşivlerde yapılan bu uzun ve yorucu araştırmaların sonuçları *Verein* tarafından yüzlerce cilt halinde yayınlandı. Araştırmacıların ilgi alanları herhangi bir teorik düşünceyle sınırlı olmadığı için konular birbirinden kopuk biçimde ve son derece ayrıntıya inerek inceleniyordu[17].

Tarihi veri toplama ve yayınlama kampanyasına Schmoller'in çalıştığı Strasbourg ve Berlin üniversiteleri de katıldı. *Verein*'ın parasal kaynaklarının yayın işleri için yetersiz kaldığı durumlarda araştırma sonuçları Schmoller'in editörlüğünü yaptığı *Staats - und Sozialwissenschaftlichen Forschungen* ve *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaultung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche* dergilerinde yayınlanmaya başladı. Ortaya çıkmaya başlayan ve gerçekten etkileyici boyutlara ulaşan tarihi bilgi kümesinin, Schmoller'in öne sürdüğü gibi, iktisat biliminin yeniden kurulmasına yardımcı olup olamayacağı daha henüz belirlenemeden Menger'in ünlü saldırısı başladı.

Menger'in eleştirisinin ayrıntılarına geçmeden önce bu eleştirinin biçimlenişindeki ilgi çekici gelişme çizgisine kısa da olsa değinmek gerekir. Menger Viyana Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atanmadan bir yıl önce, 1871'de, ilk kitabını yayınladı[18]. Roscher'e «en derin saygılarla» ithaf edilen bu kitapta Menger teorik olduğu kadar tarihi çözümlemelere de yer verdi. Kitabın «para» başlığını taşıyan son bölümünde Menger paranın ortaya çıkışını ve gelişmesini en eski çağlardan bu yana inceliyor ve Roscher, Hildebrand ve Knies'e para konusunda yaptıkları tarih araştırmaları nedeniyle övgü yağdırıyordu[19]. Kitabın önsözünde ise, ele aldığı konuların ana çizgilerini tamamiyle Alman Tarihçi Okulu'nun belirlediğini ileri sürmekte bir sakınca görmüyordu[20]. *Grundsatze*'nin dipnotları Alman Tarihçi Okulu üyelerinin eserlerine yapılan atıflarla dolu olduğu gibi Menger sık sık tarih araş-

---

17 J.A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, s. 803-804.

18 C. Menger, *Grundsatze der Volkswirtschaftslehre* Wien, 1871. Bu kitabın İngilizce çevirisi için bkz., *Principles of Economics*, (Trans. by J. Dingwall, B.F. Hoselitz), New York, 1950.

19 *ibid.*, s. 259-261.

20 *ibid.*, s. xlviii.

tırmalarının politik iktisatta azlığı ve yetersizliğinden yakınmaktadır. Alman Tarihçi Okulu'na ve özellikle Roscher'e *Grundsatze*'de verilen bu önemli yere karşıt olarak, tarihçi yöntemin eleştirisine hasredilen ve 1883'de yayınlanan kitabında Menger'in Roscher'e yönelttiği eleştiri son derece serttir:

> «Alman Tarihçi Okulu'nun kurucusunun yaptığı yöntem yanlışlıkları bilimimize ve özellikle de bilimimizin teorik yanına çok büyük zararlar vermiştir»[21].

Bu eleştiri *Grundsatze* ve *Untersuchungen*'in yayınlanış tarihleri arasında geçen 12 yılda Menger'in yöntem ile ilgili düşünce yapısında çok köklü değişikliklerin meydana geldiğini göstermektedir.

Menger'in bir uçtan öteki uca savrulmasının nedenlerini araştıranlar ortak bir açıklama üzerinde birleşmektedirler. Wicksell'e göre Menger, akademik hayatının başlangıç yıllarında savunduğu ve benimsediği Alman Tarihçi Okulu tarafından kabul edilmemiş ve ihmale uğramıştır. *Grundsatze*'nin Alman Tarihçi Okulu üyeleri arasında hiçbir ilgi uyandırmamış olması Menger'in saf değiştirmesini kolaylıkla anlaşılabilecek bir olgu yapmaktadır[22]. Hutchison esas olarak Wicksell'in yorumuna katılmakta fakat Menger'in duygularının *Grundsatze*'nin ilgi uyandırmamış olması gibi özne! bir nedenden değil, daha geniş anlamda teorik çalışmaların Almanya'da özellikle ihmal edilmiş olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir[23]. Hayek de Hutchison'ın yorumuna katılmakta ve *Untersuchungen*'in asıl amacının teorik araştırmalara karşı Almanya'da bir ilgi uyandırmak olduğunu, bu yüzden de Menger'in tepkilerini biraz sert ve istenmeyen sonuçlara yol açacak biçimde de ol-

---

[21] C. Menger, *Untersuchungen uber die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Oekonomie insbesondere*, Wien, 1883. İngilizce çevirisi: *Problems of Economics and Sociology*, (trans. by F.J. Nock), Urbana, Ill., 1963, s. 189. Bu kitaptan yapılan bütün alıntılar İngilizce çeviriye aittir.

[22] K. Wicksell, *Selected Papers on Economic Theory*, (ed. by E. Lindahl), Cambridge, Mass., 1958, s. 190.

[23] T.W. Hutchison, «Some Themes from *Investigations into Method*,» J.R. Hicks, W. Weber, (eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Oxford, 1973, s. 32.

sa haklı olarak dile getirdiğini belirtmektedir[24]. Menger'in motivasyonu ne olursa olsun ortadaki gerçek *Untersuchungen*'in iktisadi düşünce tarihindeki en ünlü tartışmayı başlattığıdır.

Untersuchungen'in temel dayanak noktası Menger'in bilim anlayışıdır. Menger'e göre gerçek dünya hakkında bilimsel bilgi edinebilmenin belli başlı iki yolu vardır. Birincisi, gerçekliğin tekil yönlerini incelemektir. Bu incelemenin ortaya çıkaracağı sonuç somut olguların zaman ve mekan içindeki durumları ve birbirleriyle olan ilişkileridir. İkinci yol ise gerçekliğin genel yönlerinin bütünlük içinde incelenmesidir. Böyle bir inceleme ise olguların genel niteliklerini ve genel ilişkilerini belirler[25].

Gerçekliğin tekil ve genel olarak iki ayrı düzeyde algılanabileceği görüşü iktisadi hayatın incelenmesine uygulandığı zaman ortaya nitelikleri ve yöntemleri farklı iki ayrı iktisat bilimi çıkmaktadır: Tekil iktisadi olguları ve ilişkileri inceleyen tarihi iktisat ve istatistik; genel iktisat yasalarını keşfetmeyi amaçlayan ve genel ilişkileri inceleyen teorik iktisat[26].

Menger'e göre Alman Tarihçi Okulu'nun Roscher'den Schmoller'e kadar bütün üyelerinin anlamadıkları ve anlamadıkları için de iktisat biliminin gelişme yollarını tıkamalarına neden olan durum budur. Tarihi iktisat ve teorik iktisat, iktisadi gerçekliği algılamanın iki ayrı yoludur. Genelin incelenmesi ve anlaşılması kadar tekilin incelenmesi de gerekli ve yararlıdır çünkü her iki yöntem de bilimsel bilgi edinme amacına hizmet etmektedir. Tarihçi-iktisatçılar bu iki algılama biçimi arasındaki farkı kavrayamadıkları için genelin ancak teorik olarak yapılabilecek araştırmasını reddetmekte, tekilin araştırılmasının tek geçerli algılama yolu olduğu yanlışına düşmektedirler[27].

Her ikisi de bilimsel geçerliliğe fakat ayrı yöntem ve ilgi alanlarına sahip bu iki algılama biçiminin birbirine karıştırılması ve bu yanlışlıkta ısrar edilmesi Menger'e göre iktisat bilimini çok zayıf düşürmüştür. Bu durumun belli başlı iki göstergesi tarihçi yön-

[24] F.A. Hayek, «The Place of Menger's *Grundsatze* in the History of Economic Thought,» *ibid.*, s. 11-12.

[25] Menger, *Problems*, s. 35-38.

[26] *ibid.*, s. 38-39.

[27] *ibid.*, s. 41-46.

temin uygulanması maskesi altında saf teorinin tarihi olgularla sulandırılması ve tarihi araştırma tekniklerinin teorik iktisada katıştırılmasıdır. Tarihçi-iktisatçıların hemen hepsi iktisat teorisini geliştirmek ve tarihi olgularla zenginleştirmek amacında olduklarını söylemektedirler. Menger'e göre bu çaba saygı gösterilmesi gereken bir uğraştır. Ne var ki uygulamada ortaya çıkan durum teorik çalışmanın bir kenara itilmesi ve teori yerine tarih yazıcılığı yapılmasıdır[28]. Böylece tarihçi-iktisatçılar geliştirmek iddiasında oldukları teoriyi bilinçli olarak ihmal etmekte ve güçsüzleştirmektedirler[29].

Halbuki gerçekliğin bilimsel olarak açıklanması öncelikle teorik düzeyde başarılabilecek bir iştir. Somut ve tekil olguların açıklanabilmesi ancak ve ancak bu olguların daha genel bir düzenliliğin bir parçası olarak algılanmasıyla mümkündür. Teorik düzeyde düzenlilikler ve yasalar keşfedilmediği sürece, somut gerçekler birbirlerinden kopuk, bir bütünlük içinde anlaşılması imkânsız olgular olarak kalmak zorundadır[30]. Tarihçi yöntem taraftarlarının anlamamakta ısrarla direndikleri konu, tarihin görevinin belirli olguların bütün cephelerini aydınlatmak, teorinin görevinin ise bütün olguların belirli yönlerini aydınlatmak olduğudur. Bu yüzden de iktisadi olguların toplumsal ve politik olgulardan ayrı olarak incelenemeyeceği yolundaki Comte'çu görüş Menger'e göre gülünç bir yöntem olmaktan ileriye geçemez[31].

Tarihçi yönteme yönelttiği bütün ağır suçlamalara rağmen *Untersuchungen*'i bir savaş ilanı olduğu kadar bir uzlaşma önerisi olarak da kabul etmek mümkündür. *Methodenstreit*'ın geleneksel yorumundan farklı olan bu düşüncenin dayanak noktaları kısaca şöyle açıklanabilir:

1) Menger tarihçi yöntemi reddetmemekte, tersine tarihçi yönteme bilimsel bir açıklama biçimi olarak bakmaktadır;

2) Tarih araştırmalarının yararını kabul etmekte, bu araştırmalar sayesinde bilgi birikiminin ulaştığı boyutları övgüyle belirtmektedir;

---

[28] *ibid.*, s. 48.
[29] *ibid.*, s. 49.
[30] *ibid.*, s. 55-56.
[31] *ibid.*, s. 79.

3) Tarihçi yöntemin en önde gelen temsilcisi Schmoller'e doğrudan doğruya çatmaktan mümkün olduğu kadar kaçınmakta, eleştirilerini özellikle Roscher üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Untersuchungen'in tarihçi yönteme ağır bir darbe indirdiği konusunda genel bir görüş birliği olduğu şüphesizdir. Fakat Jevons' dan sonra Menger'in de, başka bir açıdan olsa bile, tarihçi yöntemin bilimsel niteliğe sahip olduğunu kabul etmesi tarihçi yöntem taraftarları için bir kazanç sayılabilir.

Bu düşünce biçimi daha ileriye götürülecek olursa Menger ve Schmoller arasındaki tartışmanın esas ağırlık noktasını yöntem sorununun oluşturmadığı bile söylenebilir. Menger tarihçi yöntemin kendisine veya uygulanmasına değil bu yöntemin tek bilimsel yöntem olduğu iddiasına ve tarih araştırmaları sonucunda toplanacak veri yığınından kendiliğinden bir iktisat teorisi çıkacağı beklentisine karşıdır[32]. Bu anlamda *Methodenstreit* bir yöntem tartışması değil iktisat biliminin görevlerinin ne olacağı konusunun tartışılmasıdır. Tarihçi yöntem taraftarlarına göre bu görev ulusların iktisadi hayatlarının, çeşitli sektörlerin ve kurumların büyümesi ve değişmesinin araştırılmasıdır. Bu göreve en uygun yöntem ise tarihçi yöntemdir. Diğer taraftan, Menger'e göre asıl önemli olan ise mikro düzeyde araştırmalar yapılmasıdır. Bu araştırmalarda kullanılabilecek yöntem ise «teorik» veya tümdengelimci yöntemdir. Dolayısıyla yöntem sorunu iktisat biliminin ağırlık vereceği konular üzerindeki anlaşmazlığın bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

1894'de Roscher'in ölümü dolayısıyla yazdığı yazıda Menger bu noktayı şöyle açıklıyor:

> «Avusturya Okulu ve bazı Alman tarihçi-iktisatçıları arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları kesinlikle bir yöntem sorunu üzerine değildi. Eğer Alman tarihçi-iktisatçıları genellikle tümevarım ve Avusturya iktisatçıları da genellikle tümdengelim yöntemlerinin temsilcileri olarak tanıtılıyorlarsa bu nitelemeler gerçeklere uymamaktadır. Bu iki okul arasındaki gerçek farklılık, ampirik ve ras-

[32] *ibid.*, s. 119.

yonalist veya tümevarımcı ve tümdengelimci yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ile uzaktan yakından ilgili değildir. Her iki okul da bilgi edinme yolunda tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin birbirleriyle yakından ilişkili, birbirlerini destekleyen ve tamamlayan yöntemler olduğunun farkındadır. Bu iki okul arasındaki görüş ayrılıklarının gerçek temeli çok daha önemli bir şeydir: Araştırma *amaçlarının* ve iktisat biliminin çözmesi gereken sorunların ne olduğu konusundaki görüş ayrılığıdır»[33].

Menger'in bu açıklamasının en az on yıllık bir gecikmeyle yapıldığı belidir. Çünkü Schmoller başlatılan tartışmayı yöntem konusuyla sınırlamayı tercih etti ve Menger'in tam karşıtı bir tutum içine girdi. İktisadi düşünce tarihçileri Schmoller'in cevabıyla birlikte *Methodenstreit*'in kırıcı ve verimsiz bir biçimi aldığı görüşünde birleşmektedirler. İktisat biliminin geleceği açısından önemli kazançlar elde edilebilecek bu tartışmanın neden soysuzlaştığı sorusuna cevap arayanlar arasında Schumpeter en ilginç ve inandırıcı açıklamayı yapmaktadır[34].

Schumpeter'a göre bu tür tartışmalarda gözlenebilecek üç unsur vardır. Birincisi, tartışmaya taraf olan gruplar bilinçli veya bilinçsiz olarak birbirlerini yanlış anlama eğilimindedirler. Bu yüzden de tartışmanın ağırlık noktası «düşmanın kalesi» zannedilen fakat yakından bakılınca «zararsız yeldeğirmenleri» olduğu anlaşılan konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci olarak, yöntem tartışmaları tartışmaya katılanların entellektüel eğilimleri ve sinirlerinin sağlamlık derecesi arasında da bir savaştır. Kişi kendi eserine diğerlerinin eserlerinden çok değer verdiği ve kendini savunurken soğukkanlılığını koruyamadığı sürece o tartışmadan olumlu sonuç almak güçleşmektedir. Schumpeter'in üçüncü gözlemi, *Methodenstreit*'ın sosyolojik nitelikleri olan iki okul arasında cereyan ettiği olgusudur. Böyle durumlarda liderler izleyicilerinin ilgisi ve bağlılığını kaybetmemek için karşı tarafı bir düşman gibi görmeye yatkın olurlar. Tartışmadan muzaffer veya yenik olarak çıkmak çok önemli bir konudur ve bu tür okulların varlıklarını sür-

[33] *Collected Works of Carl Menger*, (ed. by F.A. Hayek), c. 3, London, 1935, s. 279'dan aktaran Hutchison, *op. cit.*, s. 35.

[34] Schumpeter, *op. cit.*, s. 816.

dürme mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Schumpeter *Methodenstreit*'da bu üç unsurun da tam olarak mevcut olduğunu, dolayısıyla da her iki tarafın enerjilerinin bu tartışmada boş yere israf edildiğini ileri sürüyor.

Schmoller, Menger'in kitabını ayrıntılı olarak eleştirdiği yazısında Tarihçi Okul'un ve özellikle kendisinin yöntem anlayışını en keskin biçimde ortaya koydu:

> «Geleneksel politik iktisat önemli başarılar kazandıktan sonra gerçekle ilgisi olmayan soyut şemalar oluşturma eğilimi yüzünden dinçliğini ve hayatiyetini kaybetti. Soyutlamalarla uğraşmakta direnmek artık yararsızdır. Yapılması gereken şey gerçeği araştırmak için yepyeni bir yaklaşım ve tümüyle farklı bir yöntem yaratmaktır. Tarihçi Okul'un bugüne kadar elde ettiği başarılar... geleneksel iktisat teorisi temelleri üzerine kurulmuştur. Politik iktisadın yeni ve verimli bir gelişme dönemine gireceği de doğrudur. Fakat bu geçiş ancak ve ancak bugün toplanmakta olan tarihi, betimleyici ve istatistik verilerin kullanılmasıyla olacaktır. Şimdiye kadar yüz kere imbikten geçirilmiş soyut dogmaların bir kez daha imbikten geçirilmesiyle değil»[35].

Böylece Schmoller *Verein*'ın 1872 yılında kuruluşundan beri yapılan çalışmaların politik iktisadın yeniden kuruluşunun temelini oluşturacağı görüşünü tekrarlıyor ve soyut tümdengelimci yöntemi kesinlikle reddediyordu.

Menger cevap vermek için hayali bir dosta yazılan mektuplardan oluşan bir kitapçık yayınlama yolunu seçti. Önsöz'de Tarihçi Okul'un politik iktisadı yeni baştan kurmak görevinin kendilerine düştüğü iddiasını cevaplandırdı:

> «Tarihçiler kendi dil ve geleneklerini, kendi terminoloji ve tekniklerini bize zorla kabul ettirmek

---

[35] G. Schmoller, «Zur Methodologie der Staats - und Socialwissenschaften,» *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaultung, und Volkswirtshaft im Deutschen Reich*, c. 7, 1883, s. 978'den aktaran F.C. Lane, J.C. Riemersma, «Introduction to Arthur Spiethoff,» F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change, Homewood*, Ill., 1953, s. 433.

ve kendi yöntemleriyle uyuşmayan her yönteme karşı hoşgörüsüzce savaşmak için yabancı istilacılar gibi bilimimizin sınırları içine girdiler»[36].

Tarihçi Okul mensuplarını neredeyse bir düşman gibi tanımlayan bu girişten sonra Menger politik iktisadın yeniden kurulmasının yabancı istilacılar değil iktisatçılar tarafından başarılabileceğine dikkat çekiyor:

> «Politik iktisatta yapılacak reformun politik iktisadı tarih bilgisiyle zenginleştirmek olduğu yolundaki yanlış varsayım, ki «Tarihçilik» denilen yanlış dogmanın iktisat alanında uygulanması bu demektir, ta başlangıçtan başarısızlığa mahkumdur. Herhangi bir bilimin reorganizasyonu ancak o bilimin içinden, kendi uğraş alanının merkezinden başarılabilir. Reform kendi bilimlerinin sorunlarına gırtlağa kadar batmış öğrencilerin çabalarıyla olmalıdır. Politik iktisat içinde bulunduğu kötü durumdan tarihçiler, matematikçiler, fizyologlar veya bunların yolunu körü körüne izleyenlerin çalışmalarıyla kurtarılamaz. Politik iktisadın dönüşümü kendimizle, bu bilime kendini adayanlarla başlayabilir. Diğer disiplinler ve temsilcileri kendi sorunları konusunda bizleri aydınlatacak ve başarılarını daha mükemmelleştireceklerdir. Bu başarılar ister tarih, istatistik veya psikoloji isterse de mantık veya teknoloji alanlarında olsun bizim bilimimizin gelişmesi açısından anlamlı iseler onları dikkatle ve minnetle kullanırız. Fakat, gelecekte iktisat biliminde yabancı yöntem ve görüş açılarını uygulayarak reform yapmak isteyecek olan dış müdahaleleri şiddetle reddetmeliyiz. Eğer bu yapılmazsa yarım yüzyıl önce olduğu gibi Alman iktisadi düşüncesi yine bir düş-kırıklığı dönemiyle karşılaşacaktır»[37].

---

[36] C. Menger, *Die Irrthümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie*, Wien, 1884, s. iii'den aktaran J.N. Keynes, *The Scope and Method of Political Economy*, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963), s. 324, n. 1.

[37] Menger, *Irrthümer*, s. iv-vi'dan aktaran Lane, Riemersma, *op. cit.*, s. 435-436.

Menger asıl suçlanması gereken kişinin Roscher olduğu inancıyla devam ediyor:

> «Politik iktisadın amacının ve araştırma yöntemlerinin ne olduğu konusunda Alman Tarihçi Okulu'nun kesin bir fikre sahip olmaması bu okulun daha kuruluşunda açıkça belli olan bir eksiklikti. Elli yıldan beri bu eksiklik giderilemedi»[38].

Untersuchungen'de tarihçi yöntemin geçerli bir araç, iktisat tarihinin de politik iktisadın yararlı bir dalı olduğunu kabul etmesini, tartışmanın sertliği içinde unutmuş görünen Menger istatistik ve iktisat tarihinin politik iktisada ancak veri sağlayan yardımcı dallar olabileceğini[39] ileri sürdükten sonra tarihçi-iktisatçıları son derece ağır bir dille suçluyor:

> «Tarihçi-iktisatçılar inşaat sahasına kum ve tuğla taşıyan hamallardan başka birşey olmadıkları halde kendilerini yapının mimarı sanıyorlar»[40].

Sonunda da en ağır darbesini indiriyor:

> «Peki Alman Tarihçi Okulu'nun iktisat teorisi nasıl gelişti? Teoriyle! Tarihi ve istatistik notlarla oya gibi işlenmiş, tarih içinde yapılan gezintilerle dolu teoriyle! Yani teori adı altında tarih notları ve gezinti anılarıyla! Böyle bir çizgide ilerlemek artık mümkün değildir»[41].

Schmoller'in bu suçlamalara cevap verebilmesi için dört yıl geçmesi gerekti. Bu cevabında tartışmaya yenilikler getirmek veya Menger'in iddialarını çürütmeye çalışmak yerine eski görüşlerini tekrarlamak ve savunmaya geçmek yolunu tercih etti. Schmoller'in yeni tutumunun en önemli noktası, Alman Tarihçi Okulu'nun teoriyi red veya ihmal etmediğini fakat teorik çalışmaların yeterli ampirik veri toplanıncaya kadar ertelenmesini istediğini kabul etmesi oluyordu. Eğer bu yaklaşıma bir eleştiri yöneltmek gerekli-

---

38 Menger, *Irrthümer*, s. 3'den aktaran Hutchison, *op. cit.*, s. 33.

39 Menger, *Irrthümer*, s. 37'den aktaran T.W. Hutchison, *A Review of Economic Doctrines*, Oxford, 1953, s. 147.

40 Menger, *Irrthümer*, s. 46'dan aktaran Hutchison, «Some Themes,» s. 14.

41 Menger, *Irrthümer*, s. 50'den aktaran Lane, Riemersma, *op. cit.*, s. 436.

yorsa, Schmoller, eleştirinin ancak toplanan verilerin eksik ve yetersiz olduğu takdirde haklı sayılabileceği düşüncesindeydi[42]. Menger'in de konu üzerinde söyleyecek yeni şeyleri herhalde yoktu ki ertesi yıl *Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik*'de yayınlanan yazısında *Untersuchungen*'de ileri sürdüklerini tekrarlamakla yetindi[43]. Menger'in bu son makalesiyle *Methodenstreit*'in başlangıç dönemi kapanmış oldu. Daha sonraları her iki okulun Menger ve Schmoller'i izleyen üyeleri yöntem konusundaki tartışmayı başka düzeyde sürdürdülerse de bu tartışmalar konumuz dışında kaldığı için burada incelenmeyecektir.

Menger ve Schmoller'in birbirlerine bu kadar sert ve kırıcı biçimde saldırmalarına yol açan *Methodenstreit*'ın sonuçları konusunda ileri sürülen görüşler aynı noktada birleşmektedir. Viner biraz şaka yollu olarak Menger'in savaştan büyük bir zaferle çıktığı fikrindeydi: Menger «zayıf düşmanını üç defa bozguna uğrattı ve maktulü üç defa katletti»[44]. Veblen ise *Methodenstreit*'ın özellikle Schmoller üzerindeki etkilerini inceleyerek Schmoller'in son eserinde 1870'lerdeki başkaldırıcı ve bağnaz tutumunu terkettiğini, hatta yanlışlıklarla dolu olsa bile teorik çözümlemelere girerek tümdengelim yöntemini uyguladığını belirtiyor[45]. Aynı görüş Mitchell[46] ve Schumpeter[47] tarafından da paylaşılmaktadır.

Schmoller'in Menger karşısında yenilgiyi zımnen de olsa kabul etmesinden öteye *Methodenstreit*'ın iktisat biliminin gelişmesine yaptığı katkılar şöyle özetlenebilir:

> «Sosyal bilimlerde ve özellikle iktisatta metod meselesine bu şekilde bir açıklığın getirilmiş

---

42 G. Schmoller, *Zur Litteraturgeschichte der Staats-und Sozialwissenschaft*, Leipzig, 1888, s. 279'dan aktaran, Keynes, *op. cit.*, s. 324.

43 Menger'in «Gründzuge einer Klassifikation der Wirtschaftwissenschaften» başlığını taşıyan bu makalesinin «Toward a Systematic Classification of the Economic Sciences» adı altında İngilizce çevirisi için bkz., L. Sommer, (ed.), *Essays in European Economic Thought*, Princeton, N.J., 1960, s. 1-38.

44 Viner, *op. cit.*, s. 14.

45 Veblen, Schmoller'in *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftlehre*, (Leipzig, 1900) adlı kitabının birinci cildini inceleyerek bu yargıya varıyor. Bkz., T. Veblen, «Gustav Schmoller's Economics,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 16, 1901, s. 69-93.

46 Mitchell, *op. cit.*, s. 188-189.

47 Schumpeter, *op. cit.*, s. 813.

olması, bilimde hem teorik düşüncenin, hem de deney ve gözlemin öneminin daha iyi anlaşılmasına yardım etmiştir. Kafasında hiçbir teorik hazırlık olmadan, olaylara kesin olmasa bile, geçici bir çözüm ve izah tarzıyla yaklaşmadan, bir görüş açısına sahip olarak konuya bakmadan, ampirik çalışmaların yapılamayacağı ortaya çıkmıştır. Öte yandan geçici varsayımlar üzerine kurulmuş yanlış teoremlerde ısrar etmenin, teoriyi gerçekler ve ampirik verilerle denetlemeden, bunların kesinliği üzerinde ısrar etmenin de, yanlışlığı daha iyi anlaşılmıştır»[48].

Böylece her iki yöntemin savunucuları diğer yöntemin de bilimsel olduğunu isteksizce bile olsa kabullenmişler ve daha önemlisi iktisat tarihinin, niteliği tartışılır olsa da, bağımsız bir disiplin olabileceği Menger'in ağzından ifadesini bulmuştur. Yaygın kanıya uyarak tarihçi-iktisatçıların *Methodenstreit*'dan yenik çıktıkları kabul edilse bile, iktisat tarihine sosyal bilimler içinde bir yer verilmiş olması küçümsenmeyecek bir kazanç olarak görülmelidir.

TARİHÇİ OKUL ve MARSHALL

İngiliz Tarihçi Okulu'nun önde gelen kişilerinden W. Cunningham'ın Marshall ile olan tartışması ilerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada, Marshal'ın tarihçi yöntemden etkilenip etkilenmediği sorusu kısaca cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Marshall'ın yeğeni ve *Principles of Economics*'in dokuzuncu baskısının editörü olan Guillebaud'a göre Marshall, Alman Tarihçi Okulu'na karşı çok derin bir saygı duymaktaydı. Bu okul üyelerinin tarihi verileri toplamak ve yayınlamakta gösterdikleri direnç ve yetkinlik Marshall üzerinde çok olumlu bir etki yapmaktaydı. Alman Tarihçi Okulu'na karşı duyduğu bu saygıya rağmen Marshall bu okulun eski veya yeni bütün temsilcilerinin iktisat bilimine yapıcı bir katkıda bulunamadıklarından yakınıyordu. Topladıkları verilerden çıkarılması gereken sonuçları çıkarmadan daha bü-

[48] A. Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara, 1976, s. 382.

yük bir şevkle yeniden veri toplamaya sarılmaları Marshall'da «büyük umutlar uyandırıyor vakat bu umutlar hep düşkırıklığıyla sonuçlanıyordu»[49].

Guillebaud'un bu görüşü bir başka kaynak tarafından da desteklenmektedir. Hutchison'a göre Marshall, J. Neville Keynes'in *The Scope and Method of Political Economy* kitabının Schmoller'e bakış açısının daha olumlu *(favourable)* olmasını yazardan talep etmiştir[05]. Keynes'in yöntem sorununu değerlendirişinin ne kadar nesnel olduğu hatırlanacak olursa, Marshall'ın bu isteğinin, Keynes'i Schmoller'in tarafını tutmaya zorladığı sonucu çıkarılabilir.

Marshall'ın tarihçi yönteme karşı olan tavrını bu iki gözlemcinin ifadelerinden çok Marshall'ın kendisinde aramak daha doğru bir yol olacaktır. Marshall'ın tarihçi yöntemle ilgili ilk yazılı gözlemleri, 1885 yılında Cambridge Üniversitesi Politik İktisat Profesörlüğüne seçildiği zaman yaptığı konuşmada bulunabilir. Bu seçimin özelliği H. Fawcett'in ölümüyle boşalan kürsüye Marshall'ın yanısıra Cunningham'ın da aday olmasıydı. Cunningham'ın seçimi kazanması durumunda İngiliz Tarihçi Okulu çok önemli bir başarı elde edecek ve yalnız iktisat eğitimini değil İngiltere'nin iktisat politikasını da doğrudan etkilemek fırsatına sahip olacaktı[51]. Marshall seçimi büyük bir farkla kazandı ve İngiliz tarihçi-iktisatçılarının bekleyişleri gerçekleşmedi. Marshall'ın konuşması bu yüzden, daha yeni mağlup edilmiş bir meslektaşı daha çok küçük düşürmeme isteğinin izlerini taşıyor olabilir.

Marshall konuşmasının başlangıcında Klasik Okul'u ve Ricardo'yu tarihçi yöntem taraftarlarının deyimleri ve mantığıyla eleştiriyordu:

> «Yüzyılın başlarında İngiliz iktisatçılarının en büyük yanlışı tarih ve istatistiği ihmal etmeleri değil, Ricardo ve izleyicilerinin büyük bir bölük gerçek olguyu ve şimdi bizlerin çok önemli oldu-

---

49 C.W. Guillebaud, «Some Personal Reminiscences of Alfred Marshall,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 7.

50 Hutchison, *Review*, s. 21-22.

51 J. Maloney, «Marshall, Cunningham, and the Emerging Economics Profession,» *Economic History Review*, (Second Series), c. 29, 1976, s. 441.

ğunun farkına vardığımız bir yöntemi ihmal etmeleriydi»[52].

Marshall'ın ihmal edildiğini ileri sürdüğü yöntem tümevarım yöntemiydi. Konuşması ilerledikçe Marshall, Tarihçi Okul'un iktisat teorisinin yere ve zamana bağlı olarak göreli olabileceği, her zaman ve her yerde geçerli olamayacağı görüşünü açıkça desteklıyor ve Klasik Okul'u suçluyordu:

> «İngiliz medeni hukukunu Hindistan'ın yerli halkı üzerine zorla empoze eden kafa yapısı iktisatçılarımızı da teorilerini, sanki bütün dünya Londra'nın finansiyerlerinden oluşuyormuş varsayımıyla kurmaya sevketti... Böylece bu iktisatçılar arz ve talep güçlerine sahip olabileceklerinden daha mekanik ve daha düzenli bir çalışma yeteneği atfettiler; kârlar ve ücretler konusunda o zamanın İngiltere'sinde bile geçerli olamayacak yasalar keşfettiler»[53].

Marshall'ın buraya kadar söyledıkleri İngiliz Tarihçi Okulu üyelerini son derece hoşnut edecek şeylerdi ama aslında Jevons ile başlayan öznel marjinalist eleştirinin Klasik Okulu yerme yönteminden büyük bir farklılık göstermiyordu. Marshall, Jevons'ın yolunu izleyerek Klasik Okul'un ustalarını da eleştiriyor fakat bu kişiler arasından Ricardo'yu özellikle seçerek Klasik Okul'un bütün günahlarını onun üzerine yıkıyordu:

> «Soyut akıl yürütme süreciyle aşırı derecede içli dışlı olmalarına gelince, bu tutum İngiliz olmayan ve İngilizlerin düşünce biçimiyle çok az uyuşan bir dahinin etkisine bağlanabilir. Ricardo'nun dehasının erdemleri ve eksiklikleri o'nun Sami kökeninde aranabilir. Hiçbir İngiliz iktisatçısı onun düşünce biçimine sahip değildi»[54].

Klasik Okul'un eksiklik ve yanlışlıklarında Ricardo'nun payı Marshall'dan önce de söz konusu edilmişti ama bu eksiklik ve yan-

---

[52] A. Marshall, «The Present Position of Economics,» A.C. Pigou, (ed.) *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelly-Millman reprint, New York, 1956), s. 154.

[53] *ibid.*, s. 155.

[54] *ibid.*, s. 153.

lışlıkların Ricardo'nun Musevi asıllı olmasında aranması ilk defa Marshall ile gerçekleşiyordu.

Guillebaud ve Hutchison'ın gözlemlerini doğrular bir biçimde Marshall tarihçi-iktisatçılara sayfalar dolusu övgü yağdırıyor[55] ve tarihçi-iktisatçıların bulgularını ve çalışmalarını «çağımızın en önde gelen başarısı,» «bilgimizi genişletmek için şimdiye kadar yapılanlardan daha fazlasının başarılması» gibi nitelemelerle değerlendiriyordu[56].

Marshall'ın tarihçi yönteme karşı eleştirisi yok değildi. Fakat bu eleştiri Tarihçi Okul'un Whewell gibi sempatizanlarının da aşırılıklara karşı yaptığı uyarıların sınırlarını aşmıyordu:

> «Gerçek şudur ki olgular kendi başlarına bırakıldığı zaman sessizdirler. Gözlemler olayların nedenleri konusunda doğrudan hiçbir şey keşfedemezler. Yapabildikleri tek şey, ancak zaman içinde olayların birbirini izlemesini ortaya çıkarmaktadır»[57].

Marshall, *Principles of Economics*'in ilk bölümlerini oluşturan ve tarihi araştırmalara geniş yer veren çözümlemelerinin Cunningham tarafından yerden yere vurulması karşısında bile tarihçi yönteme dengeli yaklaşımını değiştirmedi. (Bu konu ilerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.) Yalnız, ilk kez eleştirilere cevap vermeme geleneğini terketti ve Cunningham'ın suçlamalarının çok haklı olmadığını belirtmek gereğini duydu[58]. Eleştirilerin kesilmemesi üzerine de eleştiri konusu olan bölümleri *Principles*'ın 5. baskısından sonra kitabın metninden çıkardı.

19. yüzyılın son yıllarında Marshall öznel marjinalist yaklaşımın ve tümdengelim yönteminin iktisatta kullanılmasının en önde gelen savunucusu ve uygulayıcıydı. Fakat bu durumu o'nun tarihçi yönteme karşı diğer marjinalistler gibi düşmanca bir tutum takınmasına yol açmadı. 1897'de *Cambridge Economic Club*'ın kuruluş toplantısında yaptığı konuşmada Jones'dan başlayarak bütün ta-

---

55 *ibid.*, s. 165-169.

56 *ibid.*, s. 165.

57 *ibid.*, s. 166.

58 Cunningham'ın eleştirisi ve Marshall'ın cevabı için bkz., *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 491-506, 507-519.

rihçi yöntem taraftarlarını ve eserlerini uzun uzun övdü. Tarihçi yöntemi tümevarım yöntemiyle özdeşleştirmese bile, bilimsel çalışmalarda tümevarım ve tümdengelimin birlikte kullanılmasının ne kadar gerekli olduğunu ısrarla vurguladı. Her iki yöntemin de kullanılmasının doğa bilimlerinden daha çok sosyal bilimleri ve özellikle iktisadı zenginleştirip geliştireceğini savundu[59].

NEVILLE KEYNES ve BUZLARIN ÇÖZÜLMESİ

Marshall'ın üzerinde bu kadar önemle durduğu tarihçi yöntemin diğer Cambridge iktisatçılarını da etkilemesi beklenir. Gerçekten de, eski ve yeni iktisadi düşünce tarihçileri tarafından çok övülen[60] ve J.S. Mill ve A. Smith ile birlikte birinci sınıf İngiliz düşünürleri arasında sayılan[61] J. Neville Keynes'in bu etkiyi duyup yansıtmaması imkânsızdı.

Keynes'in tarihçi yöntem karşısındaki tutumunu, Marshall'ın *Principles*'ı ile aynı yılda yayınlanan kitabında ve *Palgrave*'s *Dictionary*'ye yazdığı makalelerde görebiliriz. Keynes'in kitabı[62] iki amaçlıydı: Bir taraftan Marshall'ın önderliğini yaptığı öznel marjinalist akımın dayandığı tümdengelim yönteminin açıklanıp Klasik Okul'un yönteminden farklı olduğu noktaların gösterilmesi, diğer taraftan da tümevarım yöntemini temsil eden Tarihçi Okul ile bir anlaşma zemini aranması. Keynes'in ele aldığı konulara kitabında ayırdığı yer eğer bir kıstas olabilirse, bu ikinci amacın daha ağır bastığı söylenebilir.

Keynes, Alman ve İngiliz tarihçi okullarının gelişimi, temel görüşleri ve tümdengelime yönelttikleri eleştirileri kitabının çeşitli yerlerinde geniş biçimde özetledikten sonra tümevarım yönteminin yalnız yararlı olmakla kalmayıp bazı konuların araştırılmasında kullanılabilecek tek yöntem olduğu sonucuna vardı[63]. Eğer iktisat-

---

[59] A. Marshall, «The Old Generation of Economists and the New,» *Memorials*, s. 295-311.

[60] Schumpeter, *op. cit.*, s. 823-824.

[61] H.W. Spiegel, *The Growth of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1971, s. 84.

[62] J.N. Keynes, *The Scope and Method of Political Economy*, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963).

[63] *ibid.*, s. 203-204.

çının amacı soyut öncüllerden veya ampirik gözlemlerden genel kurallar çıkarmak değil de belirli bir yer ve zamanda varolan somut koşulları incelemek veya bu koşulların zaman içinde karşılaştırmasını yaparak nasıl değiştiklerini anlamaya çalışmaksa, tümevarım yönteminden daha uygun ve verimli bir yöntem bulamazdı.

Keynes'in bu görüşü tarihçi yöntem taraftarlarına verilmiş bir ödün olarak yorumlanmaya elverişlidir. Fakat, aynı zamanda, *Methodenstreit*'ın önemli anlaşmazlık noktalarından birisi olan ampirik verilerden kural türetmek konusunda, Schmoller tarafından temsil edildiği biçimiyle, tarihçi yönteme karşı ve Menger'in tarafını tutar niteliktedir. Diğer taraftan, Marshall'ın Whewell'den esinlenerek 1885'te ileri sürdüğü görüşün bir başka biçimde tekrarlanmasıdır.

Keynes'in Rikardocu yöntem hakkındaki değerlendirmesi o zamana dek soyut tümdengelimci yönteme yöneltilen eleştirilerin en dengelisidir. Keynes'e göre Ricardo'nun yöntemi dahice bir araçtır fakat kendi eksikliklerini de içinde taşımaktadır. Kullanılan öncüllerin gerçek hayattan yapılmış soyutlamalar ve ulaşılan sonuçların bu soyutlamaların sınırları içinde göreli bir niteliğe sahip olduğu belirtilmediği için Ricardo'nun yöntemi aşırı soyut ve mutlaklık iddiasında bulunuyor izlenimi vermektedir[64]. Böylece Keynes tarihçi yöntemin aşırılığa kaçmayan taraftarlarının görüşleri doğrultusunda, tümdengelim yönteminin kendisinin değil, Ricardo'nun uyguladığı biçimiyle yanlış olduğu sonucuna varmaktadır.

Keynes, iktisat tarihinin bilimsel yeri ve önemi konusunda olumlu görüşlere sahiptir. Kitabının uzunca sayılabilecek bir bölümünü[65] iktisat tarihinin incelenmesine ayırarak şu sonuçlara varmaktadır: İktisadi koşulların nasıl oluştuğu ve geliştiğinin araştırılması *a priori* olarak yapılamaz. Mutlaka tarihi veriler toplamak ve bu verilerin yol göstericiliği altında çözümlemelere gitmek gerekir. Bu çözümlemeler tarihi olguları aydınlığa kavuşturmaktan daha önemli bir göreve sahiptirler. İktisat teorisinin çağdaş koşullardan esinlenerek vardığı sonuçların tarihte ne biçimler aldığını göstererek, teorinin gerekli nitelemeler ve sınırlamalar içinde geçerli olabileceğini kanıtlamak iktisat tarihinin önde gelen görevle-

[64] *ibid.*, s. 236-243.

[65] *ibid.*, s. 268-327.

ri arasındadır. Böylece iktisat tarihi, iktisat doktrinlerinin mutlak olmadığını, yer ve zaman ile sınırlı bir geçerliliğe sahip olduğunu gösterecektir. Keynes, çağdaş İngiliz iktisatçılarının hemen hepsinin bu görelik kavramını kabul etmelerinin Tarihçi Okul'un en çarpıcı başarılarından birisi olduğu görüşündedir[66].

Keynes bu görüşlerini daha da geliştirerek *Palgrave's Dictionary*'nin ilk baskısında tekrarladı. *Palgrave's Dictionary*'ye zamanın önde gelen iktisatçıları tarafından çeşitli konularda yazılan makaleleri kısaca incelemek bile 19. yüzyılın son yıllarında tarihçi yöntem ile karşıtları arasındaki çekişmeyi gözler önüne sermeye yeterlidir. Örneğin «teori» maddesi, teori konusunu incelemekten çok tarihçi yöntemi eleştirmekte ve bu yöntemin geçersizliğini kanıtlamaya çalışmaktadır[67]. Bu örneklere karşıt olarak, kendisi bir Tarihçi Okul üyesi olmadığı halde, H. Sidgwick tarihçi yöntemin ve bu yöntemi uygulayan iktisat tarihçilerinin bilimsel niteliğini kabul etmekte ve iktisat tarihinin artık politik iktisadın bir dalı durumuna geldiğinin tartışma götürmeyecek bir gerçek olduğunu ileri sürmektedir[69]. Keynes ise iktisat tarihi ile doğrudan ilgili olmayan makalesinde[70] tarihçi yöntemin iktisadi doktrinlerin ancak göreli olabileceği görüşünü Tarihçi Okul üyelerinde bile az bulunabilecek bir yetkinlikle savunmaktadır.

Klasik İktisadın çökmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak iddia ve çabasında olan tarihçi ve öznel marjinalist akımlar arasındaki tartışmanın 1890'ların başlarında eriştiği aşamanın en büyük özelliği, tarihi araştırmaların iktisat tarihi adı altında bağımsız bir bilim dalı ve araştırma alanı olduğunun kabul edilmesi oldu. Bu uzlaşma ortamının bir ateşkes durumu olduğu ve her iki tarafın da gayretleriyle sürekli bir barışa dönüştürülebileceği ileri sürüldü[71]. İktisadi olayların incelenmesinde hem tümevarım hem

---

[66] *ibid.*, s. 278.

[67] W.E. Johnson, «Theory,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 532d-534b.

[68] F.C. Montague, «Observation and Experiment,» *ibid.*, s. 29a-31a.

[69] H. Sidgwick, «Political Economy,» *ibid.*, özellikle, s. 133d-135c.

[70] J.N. Keynes, «Principle of Relativity in Political Economy,» *ibid.*, s. 276d-279d.

[71] W.J. Ashley, «On the Study of Economic History,» N.B. Harte, (ed.) *The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970*, London, 1971, s. 3-6.

de tümdengelim yöntemlerinin, incelenen konunun özelliklerine bağlı olarak, meşru yöntemler olduğunun kabulü, fakat bu yöntemlerden birisinin diğerine üstün olması nedeniyle iktisat biliminin tek yöntemi olması gerektiği iddiasının çürütülmesi, bu bölümün başlangıcında söz edilen Bronfenbrenner ve Blaug tezlerinden birincisinin gerçeğe daha yakın olduğunu doğrular niteliktedir. Blaug'ın iddiasının aksine, 1890'lar tarihçi görüşün mutlak egemenlik dönemi değil, öznel marjinalist yöntemle giriştiği mücadele sonunda kendisini bilimsel bir disiplin olarak kabul ettirdiği bir dönemdir[72].

Diğer taraftan, tarihçi görüşün etki alanını öznel marjinalist akımdan koparılan bu ödünlerle sınırlamamak gerekir. İktisat teorisinin yer ve zamana bağlı olarak göreli olduğu yolundaki tarihçi görüşün tümdengelim yöntemi taraftarlarınca sınanması ve bu amaçla yapılan istatistiki çalışmalar, burada incelenmesi gereken konular arasındadır.

KLASİK İKTİSAT İLKELERİNİN TÜMEVARIM YOLUYLA SINANMASI: GIFFEN, BOOTH, BOWLEY

İktisadi olayların istatistik veriler toplanarak ve istatistik teknikler kullanarak incelenmesiyle, tarihçi görüşün gelişmesi ve amaçları arasında iki yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Tarihçi görüşün ampirik verilerin toplanmasına verdiği önem istatistiki serilerin oluşturulmasıyla yakından ilgili olduğu gibi, tarihçi görüşü benimsesin veya benimsemesin, çeşitli araştırmacıların bu verileri kullanarak yaptıkları incelemeler de tarihçi görüşün amaçlarının gerçekleşmesine doğrudan katkıda bulunuyordu. Bu ikili ilişkinin biçimlenişi ve gelişiminde, İngiltere'de 19. yüzyıl başlarından itibaren kurulan çeşitli istatistik derneklerinin ve bunların desteklediği araştırmaların özel bir yeri vardı. Tooke, Newmarch, Levi, Giffen ve Booth gibi araştırmacıların tarihçi yöntemle bir ilişkileri olmamasına rağmen bu derneklerde çalışmaları, araştırmalarının bulgularını bu derneklerin toplantılarında ve dergilerinde kamuo-

[72] Schumpeter da iktisadi analiz tarihi konusundaki temel kitabının amaçlarından birisinin, herhangi bir zaman dilimi içinde iktisat biliminin tümevarım veya tümdengelim yöntemi taraftarlarının egemenliği altına girmediğinin gösterilmesi olduğunu söylemektedir, bkz., Schumpeter, *op. cit.*, s. 807.

yuna açıklamaları önemli gelişmelerdi. Böylece, tarihçi görüşün iktisadi olayların *a priori* kavramsallaştırmalar yoluyla değil de somut olarak incelenmesi gerektiği kuralı bu araştırmacılar tarafından yerine getirilmiş oluyordu.

1830'larda İngiltere ve İrlanda'da başta Londra, Manchester ve Dublin olmak üzere birçok şehirde istatistik dernekleri kuruldu. Veri kaynakları açısından çeşitli resmi dairelere ve özellikle de Ticaret Dairesi'ne *(Board of Trade)* bağımlı olan bu dernekler hükümetin uyguladığı iktisat politikasının irdelenmesi ve eleştirilmesinde son derece çekingen davranıyorlardı[73].

British Association for the Advancement of Science'ın 1832 yılı toplantısında istatistikle ilgili teorik ve uygulamalı çalışmaların yapılacağı bir bölümün bu dernek bünyesinde kurulması kararlaştırıldı. 1833 yılı toplantısında ise Malthus ve Jones'un desteğiyle bu bölüm derneğin bir parçası olarak kabul edildi ve F Bölümü olarak adlandırıldı. F Bölümü'nün derneğe kabulü çok kesin bir kurala bağlandı: F Bölümü «politik iktisadın hammaddesi olan» istatistik konusuyla ancak ve ancak politik ve iktisadi genellemelere gitmemek koşuluyla uğraşabilecekti. Bu genellemeler «ihtiras ve duyguların en duyarlı olduğu konular» olduğu için F Bölümü'nün çalışmaları veri toplamak ve toplanan verileri düzenlemekle sınırlı tutulacaktı[74].

Malthus, Jones ve dönemin ünlü matematikçisi C. Babbage F Bölümü'ne verilen bu dar çalışma alanından hoşnut olmadıkları için 1834 yılında *London Statistical Society*'yi kurdular. Daha sonraları *Royal Statistical Society* adını alan bu dernek İngiltere'de tümevarımcı iktisat araştırmalarının 20. yüzyıl başlarına kadar en büyük destekleyicisi oldu.

Derneğin ilk büyük projesi, 1793-1857 yılları arasındaki fiyat değişikliklerinin kaynaklarını belirlemek amacıyla Thomas Tooke tarafından başlatılan, William Newmarch'ın katılmasıyla sürdürülen ve sonuçları altı cilt halinde yayınlanan bir fiyat tarihi araş-

---

[73] Bu derneklerin 1850'lere kadar olan gelişmeleri ve faaliyetleri için bkz., M.J. Cullen, *The Statistical Movement in Early Victorian Britain: The Foundations of Empirical Social Research*, Hassocks, 1975.

[74] Royal Statistical Society, *Annals of the Royal Statistical Society 1834-1934*, London, 1934, s. 66.

tırması oldu[75]. Tooke ve Newmarch'ın çok geniş kapsamlı fiyat serilerinden çıkardıkları sonuç, fiyatların tümüyle para arzı gibi iktisadi değil fakat aynı zamanda mevsimlik değişmeler, savaşlar gibi iktisat dışı faktörlere de bağlı olduğu yolundaydı.

Klasik İktisadın *a priori* akıl yürütmeyle eriştiği sonuçların istatistik veriler karşısında sınanması da bu derneklerin başlıca faaliyet alanlarından birisi oldu[76]. Klasik Teori'ye göre mal ve üretim faktörlerinin ülkeler arasında veya bir ülke içinde hiçbir engele rastlamadan serbestçe hareket edebilmesi ülkelerin refah düzeyini yükseltecek, fiyat, ücret ve kâr oranlarının eşitlenmesini sağlayacaktı. Tarihçi görüş taraftarları ise serbest ticaret politikasının bir ülke için yararlı olup olmadığına *a priori* akıl yürütmeyle değil, o ülkenin somut durumunun tümevarım yöntemiyle incelenerek karar verilebileceği görüşündeydi. Bu iddialarına karşı, tarihçi-iktisatçılar o zamana kadar böyle bir araştırma çabasına girmemişler ve yalnız ilkelerini tekrarlamakla yetinmişlerdi. Serbest ticaret konusundaki tarihçi görüşün doğruluğunun sınanması ilk defa Leone Levi tarafından yapıldı.

Londra Üniversitesi King's College'da Ticaret Profesörü olan Levi, 1850-1880 yılları arasında yaptığı araştırmalarla İngiltere'de hayat standartlarının yükselmesinin temel nedeninin uygulanan serbest ticaret politikası olduğunu göstermeye çalıştı. Levi'nin araştırmalarının temel ağırlık noktası, dış ticaret üzerine konan yasal kısıtlamaların giderek kaldırılmasıyla İngiltere'de artan refah arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıydı. Levi'nin vardığı sonuç, serbest ticaret ile refahın artması arasında her zaman ve her yerde olumlu bir etkileşme olduğu ve Klasik İktisadın bu ilkesinin yalnız İngiltere için değil diğer bütün ülkeler için de geçerli olduğuydu[77]

Sir Robert Giffen'ın araştırmaları da aynı amaca ve Klasik İktisat ilkelerini istatistik verilerle doğrulamaya yönelikti[78]. Giffen

---

75 T. Tooke, W. Newmarch, *The History of Prices and the State of the Circulation*, c. 1-6, London, 1838-1857.

76 H.S. Foxwell, «The Economic Movement in England,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 2, 1887, s. 95.

77 L. Levi, *The History of British Commerce and of the Economic Progress of the British Nation, 1763-1878*, (2nd ed.), London, 1880, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1971), s. viii.

78 F.Y. Edgeworth, «Sir Robert Giffen,» *Economic Journal*, c. 20, 1910, s. 318-321.

1868-1876 yılları arasında *Economist* dergisinin editör yardımcılığını yaptıktan sonra *Board of Trade*'de baş istatistikçi görevine getirilmişti. Bulunduğu mevkiler dolayısıyla sürekli olarak istatistiklerle uğraştığı için politik iktisadın soyut ve hipotetik sonuçlarının uygulamada yol gösterici olamayacağı görüşünü benimsemişti. Giffen'a göre politik iktisadın önermelerinde ileri sürülen eğilimlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği istatistik veriler aracılığıyla sınanmalıydı[79].

Bu sınama girişiminin ilk aşaması, sanayi devriminin İngiltere işçi sınıfı üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelikti. Giffen'a göre sanayi devrimi, sermaye birikimi ve iktisadi büyümeyi o güne kadar görülmeyen boyutlara ulaştırdığı için işçi sınıfının refahını da yükseltmişti[80]. İşçi sınıfının 1833-1883 yılları arasında artan refahının en iyi göstergesinin gerçek ücretler olduğunu düşünen Giffen bu amaçla gerçek ücretlerin gelişmesini yansıtan endeksler düzenledi. Bu endekslerin gösterdiğine göre gerçek ücretler, ele alınan dönemde, çeşitli sektörlere göre % 50 ile % 150 arasında artışlar kaydetmişti. Giffen'a göre bu sonuç sanayi devriminin meyvalarının kapitalistler tarafından toplandığını iddia edenlerin ne kadar yanıldığını kanıtlıyordu[81]. Giffen yanlışlığını gösterdiğine inandığı bu iddianın, paranın satın alma gücündeki, nüfusun ve toplumun yapısındaki değişiklikleri hesaba katmamaktan ve yanlış istatistik teknikler kullanmaktan kaynaklandığı görüşündeydi[82].

Giffen'ın araştırmalarının ikinci aşaması, Levi gibi, serbest ticaret politikasının getirdiği uzmanlaşmaya bağlı olarak refah artışının istatistiki olarak gösterilmesiydi. Klasik İktisadın karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre serbest ticaret sonucunda her ülke üstünlük sahibi olduğu malların üretiminde uzmanlaşacak ve böylece ticarete alan ülkelerde refah düzeyi yükselecekti. İngiltere'nin üstünlük sahibi olduğu sanayi kolları, sermaye yoğun olan dokuma, demir-çelik ve gemi yapımıydı. Giffen, İngiltere'nin serbest ticaretle birlikte bu sanayi kollarında uzmanlaşmasının bu sek-

---

[79] R. Giffen, «The Use of Import and Export Statistics,» *Economic Inquiries and Studies*, c. 1, London, 1904, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1971), s. 380.

[80] R. Giffen, «The Progress of the Working Class in the Last Half Century,» *ibid.*, s. 382-422.

[81] *ibid.*, s. 388-389.

[82] *ibid.*, s. 414-415.

törler üzerinde geliştirici etki yaptığı kanısındaydı. Fakat, ampirik gözlemlerinin sonuçları, beklenenlerin zıddı oldu. İstatistikler İngiliz dokuma, demir-çelik ve gemi yapımı sanayilerinin hızlı bir çöküntü içinde olduğunu ortaya koydu. Giffen'ın bu incelemeden çıkardığı sonuç İngiltere'nin geleneksel olarak üstünlüğe sahip olduğu sanayilerde bu üstünlüğü özellikle Almanya'ya kaptırmakta olduğuydu. Dolayısıyla İngiltere eğer hâlâ serbest ticaret ilkelerini uygulamakta devam edecekse karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu yeni sanayi dallarında uzmanlaşmalıydı[83]. Fakat Giffen bu yeni sanayi dallarının hangileri olabileceği konusunda en ufak bir ipucuna sahip değildi.

Giffen'ın bir başka bulgusu kendisi için de o kadar beklenmedik oldu ki serbest ticaret ilkelerinin evrensel geçerliliği konusundaki inançları kökten yıkıldı. Bu bulgu, İngiltere'nin cari işlemler dengesindeki fazlalığın mal ihracatının ithalattan büyük olmasının değil de görünmeyen kalemler dengesindeki fazlalığın bir sonucu olduğuydu. İstatistiklerin açıkça gösterdiğine göre İngiltere uzun süreden beri mal dengesinde açık veriyor fakat sigortacılık ve taşımacılıktan elde ettiği gelirler bu açığı finanse ettikten başka bir fazlalık bile bırakıyordu. Giffen'a göre başta Almanya ve A.B.D. olmak üzere diğer devletler kendi sigortacılık ve taşımacılık hizmetlerini geliştirdikçe İngiltere'nin bu hizmetlerden elde ettiği gelir azalacak ve sonunda cari işlemler dengesi açık verecekti. Halbuki Giffen o zamana kadar serbest ticaretin İngiltere'ye sürekli bir ihracat fazlası sağlayacağını savunmuştu. 20. yüzyıl başlarında görünmeyen kalemler dengesi de mal dengesi gibi açık vermeye başlayınca Giffen, serbest ticaretin İngiltere için yararlı bir dış ticaret politikası olamayacağı sonucuna vardı ve İmparatorluk Tercihler Sistemi savunucularının yanında yer alarak eski görüşlerini terkettiğini açıklamış oldu[84].

Giffen'ın serbest ticaretin etkileri konusundaki beklenmedik bulguları kısa bir süre sonra A.L. Bowley tarafından da doğrulandı. Bowley'nin araştırması İngiltere'nin geleneksel ve ihracata yönelik sanayilerinin gerilemekte olduğunu meydana koydu. Buna ek

---

[83] R. Giffen, «The Recent Rate of Material Progress in England,» *ibid.*, c. 2, s. 104-110.

[84] R. Giffen, «The Dream of a British Zollverein,» *ibid.*, s. 387-404; «The Present Economic Condition and Outlook for the United Kingdom,» *ibid.*, s. 405-430.

olarak Bowley, kömür üretimindeki artışın da azalan bir hızla gerçekleştiğini gösterdi[65] Bowley'ye göre bu sonuçlar Klasik İktisadın serbest ticaret konusundaki öğretisini yanlış çıkarıyordu. İngiltere'nin serbest ticaret sonucunda elde ettiği refahın hem mutlak hem de göreli olarak artması gerekirken, refah mutlak olarak artıyor fakat göreli olarak azalıyordu. Kömür üretimi ve ihracatı 20-25 yıl içinde en yüksek noktasına vardıktan sonra mutlak olarak azalmaya başlayınca, İngiltere'nin refah düzeyi de mutlak olarak azalacaktı. Bowley bütün bunların serbest ticaret politikasından vazgeçilmesini gerektirmediği görüşündeydi. Toplam dünya refahının arttırılması için «bir ülkenin refahı feda edilebilir»[66] diyen Bowley bu ülkenin İngiltere olduğunu işaret ediyordu.

Klasik İktisat önermelerinin Giffen ve Bowley tarafından tümevarımcı yöntemle sınanmasından elde edilen ve olumsuz kabul edilen sonuçlar tarihçi görüş taraftarları için önemli bir başarı sayılabilirdi. Bu başarının daha da pekiştirilmesi Booth tarafından gerçekleştirildi.

Bazıları tarafından modern ampirik sosyolojinin kurucularından birisi olarak kabul edilen[67] Booth zengin bir işadamıydı. Politik görüşleri açısından Liberal Parti'ye çok yakın olan Booth seçim kampanyaları sırasında özellikle sanayi şehirlerinde gördüğü sefalet ve fakirliğin ortadan kaldırılabilmesi için sefaleti doğuran nedenlerin bilimsel olarak incelenmesi gerektiği görüşünü ileri sürdü. Bu amaçla Londra halkının hayat standartları konusunda yaptığı pilot araştırmanın ilk sonuçlarını, daha sonra başkanı seçileceği *Royal Statistical Society*'nin 1887 yılı toplantısında açıkladı. Booth'un geçici sonuçlarına göre Londra nüfusunun en az üçte biri asgari geçim düzeyinin altında ve sefalet içinde yaşıyordu. İngiltere halkının refah düzeyine ilişkin olarak Giffen'ın elde ettiği olumlu bulgulara ters düşen bu sonuçlar şiddetli tartışmalara yol açtı. Bunun üzerine Booth araştırmasının sınırlarını bütün Londra'yı kapsayacak biçimde genişletti.

---

[65] A.L. Bowley, *England's Foreign Trade in the Nineteenth Century*, London, 1905, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1972), s. 108-119.

[66] *ibid.*, s. 148-149.

[67] T.S. Simey, *Charles Booth: Social Scientist*, London, 1960.

O zamana kadar görülmeyen büyüklükte bir araştırmacı kadrosu Londra'yı sokak sokak inceledi ve elde edilen sonuçlar 17 cilt halinde yayınlandı[88]. Daha geniş kapsamlı bu araştırmanın bulguları Booth'un pilot çalışmasının bulgularını kesinlikle doğruladı. Booth, Giffen'ın iyimser sonuçlarının elde edilmesinde sürekli ve geçici işsizlik olgusunun hesaba katılmamasının büyük rol oynadığını gösterdi. Booth'a göre: «sürekli iş bulamama ve buna bağlı olarak ortaya çıkan düzensiz hayat biçimi» sefaletin en önemli nedeniydi[89]. Çalışmak isteyen işçilerin hiç iş bulamaması veya ancak kısa süreli işlerde çalışabilmeleri ise «ne ilahi bir buyruk, ne fakir halkın tembelliği ne de işverenlerin kötü kalpliliği» yüzündendi Modern kapitalizmin serbest rekabet sistemi tam istihdam sağlayamadığı veya sık sık tekrarlanan devresel bunalımlar kitle halinde işten çıkarmalara yol açtığı için bu durum ortaya çıkıyordu[90] Booth kısa dönemli çare olarak, sefaletin azaltılması için fakirlere kamu yardımı yapılması veya ihtiyarlık sigortası tesis edilmesini, sanayide sürekli ve düzenli istihdamın sağlanması için de serbest ticaret politikasının terkedilerek gümrük duvarlarının sanayii koruyucu biçimde yükseltilmesini önerdi. Her iki önerinin de daha sonraki yıllarda hükümet programlarına alınması ve gerçekleştirilmesi Booth'un çalışmalarının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Konumuz açısından Booth'un araştırmalarının önemi, Giffen ve Bowley'nin başarısızca kanıtlamaya çalıştıkları politik iktisat ilkesinin, yani serbest ticaret ve serbest rekabetin refah artışına yol açacağının, yanlışlığını göstermesidir. Fakat unutmamak gerekir ki Giffen ve Bowley'nin başarısızlığı, Booth'un ise başarısı İngiltere'nin o dönemde içinde bulunduğu özel koşullardan son derece etkilenmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de hüküm süren bunalımın boyutları iktisadi hayatın her yönünü olumsuz biçimde etkilerken Giffen ve Bowley'nin hem mutlak hem de göreli olarak artan bir refah düzeyinin varlığını kanıtlamaları imkânsızdı. Aynı

---

[88] C. Booth, *Life and Labour of the People in London*, (3rd ed.), c. 1-17, London, 1902-1903, (1969). Bu devasa eserin geniş bir özeti için bkz., A Fried, R.M. Elman, *Charles Booth's London*, New York, 1968.

[89] C. Booth, «Inaugural Address as President of the Royal Statistical Society,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 55, 1892, s. 554.

[90] Booth, *Life and Labour*, c. 5, s. 308.

çalışmalar 19. yüzyılın ortalarında yapılsaydı Giffen ve Bowley haklı, Booth haksız çıkabilirdi[91].

Booth, İngiliz Tarihçi Okulu'nun bir üyesi veya sempatizanı değildi. Fakat bulguları bu okul üyeleri tarafından sevinçle karşılandı ve benimsendi. İngiliz Tarihçi Okulu, Booth'un şahsında tümevarım yöntemini, tarihin olmasa bile çağdaş sorunların incelenmesinde büyük bir yetenekle uygulayan bir araştırmacı bulmuştu.

DRUMMOND KÜRSÜSÜ'nde BİR TARİHÇİ-İKTİSATÇI: J.E. THOROLD ROGERS

Rogers'ın olaylarla dolu renkli akademik hayatı ve araştırmalarını İngiliz Tarihçi Okulu'nun etkilediği bir örnek olarak ele almak yanlış olabilir. Bazı çok önemli konularda bu okul üyelerinin şiddetle karşı çıktıkları görüşlerin sahibi olan Rogers bir iktisatçı olduğu kadar, iktisat tarihi konusundaki araştırmalarıyla ve kendi deyimiyle aynı zamanda bir tarihçi-iktisatçıdır. Bu iki yönlü niteliği dolayısıyla Rogers'ı değerlendirmek oldukça güçleşmektedir.

Rogers, 1846 yılında Oxford Üniversitesi Magdalen College'dan mezun oldu ve rahipliğe başladı. 1859 yılında Londra Üniversitesi King's College'da İktisat ve İstatistik profesörlüğüne seçilince ertesi yıl kilise görevinden istifa ederek ayrıldı. 1862 yılında Drummond Kürsüsü'ne profesör seçildi. Bu kürsüdeki yerini korumak için 1868 yılında tekrar girdiği seçimi, «iktisadın bir bilim olmadığına inanan»[92] Bonamy Price'a karşı açık farkla kaybetti. Rogers'ın seçimi kaybetmesinde, bir taraftan o zamana göre radikal sayılabilecek politik görüşleri[93] diğer taraftan da Anglikan kilisesine karşı takındığı başkaldırıcı tutum önemli rol oynadı[94].

---

[91] Booth'un kullandığı tekniklerin modern istatistik teorisi açısından incelenmesi ve bulgularının güvenirlik derecesinin belirlenmesi için bkz. T.C. Smout, (ed.), *The Search for Wealth and Stability*, London, 1979

[92] A.W. Coats, «Sociological Aspects of British Economic Thought (Ca. 1880-1930),» *Journal of Political Economy*, c. 75, 1967, s. 714.

[93] N.B. de Marchi, «On the Early Dangers of being too Political an Economist: Thorold Rogers and the 1868 Election to the Drummond Professorship,» *Oxford Economic Papers*, c. 28, 1976, s. 364-380.

[94] S. Rashid, «The Price-Rogers Election: Politics or Religion,» *Oxford Economic Papers*, c. 30, 1978, s. 310-312.

1880 ve 1885 yıllarında Southwark ve Bermondsey bölgelerinden Liberal Parti milletvekili seçildi. 1886 yılında yapılan ara seçimleri kaybetti. Bonamy Price'ın 1888 yılında ölmesiyle boşalan Drummond Kürsüsü'ne aynı yıl yeniden profesör seçildiyse de 1890 yılında öldü[95].

Rogers'ın yaygın bir üne sahip olmasında, dört önemli özelliği kendisinde birleştirmesinin belirleyici bir rolü vardı: Kavgacı, sözünü esirgemeyen kişiliği; politik görüşlerinin alışılmamış niteliği; iktisat teorisi konusunda kararsız tavrı ve tarih araştırmaları. Kişiliği ve politik görüşlerinin diğer özellikleri üzerinde etkili olduğu açıksa da bu niteliklerinin incelenmesi bu çalışmanın sınırları dışında kalıyor.

Rogers'ı tarihçi bir iktisat teorisinin kurucusu olarak görmeye imkân yoktur. Fakat ortaya çıkardığı iktisat tarihi çalışmaları, tarihçi yöntemin o zamana kadar görülmedik ölçekte bir uygulanması olduğu için İngiltere iktisat tarihinin bilimsel bir biçimde araştırılmaya başlamasının Rogers ile gerçekleştiği ileri sürülmüştür[96]

İktisat tarihi yöntemi ve araştırmalarının Rogers'dan sonra aldığı biçim ve gelişmeler dikkate alınırsa Rogers'ın çok daha önemli bir rol oynadığını söylemek gerekir .Rogers'ın iktisat tarihi disiplinine kazandırdığı şey, tarihçi-iktisatçıların çalışma alanlarının, iktisat teorisini tarihçi temeller üzerinde kurma çabaları değil de iktisat tarihi olması gerektiği örneğidir. Tarihçi-İktisatçıların bu örneği hemen kavramadıkları, tarih verilerinden tümevarım yoluyla yeni bir iktisat teorisi türetmeye çabaladıkları ve bu çabanın en yoğun olarak Almanya'da sürdürüldüğü bellidir. Fakat, Rogers'ın araştırmaları ve öğretisi tarihçi-iktisatçıların en verimli olabilecekleri alanın iktisat tarihi olduğunu göstermiştir.

Rogers'ın en önemli eseri yedi ciltlik fiyat ve ücretler tarihidir[97]. Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi, All Souls ve Merton kolejleri arşivlerinde 25 yıla yakın bir araştırma sonucunda, hiçbir yardımcı kullanmadan, hareketli ortalama veya endeks gibi

---

[95] Rogers'ın kısa bir biyografisi için bkz., W.J. Ashley, «James Edwin Thorold Rogers,» *Palgrave's Dictionary*, c. 3, s. 319b-d.

[96] W. Cunningham, *Hints on the Study of Economic History*, London, 1919, s. 10.

[97] J.E.T. Rogers, *A History of Agriculture and Prices in England 1259-1793*, c. 1-7, Oxford, 1866-1902.

en basit istatistik tekniklerden bile yararlanılmadan meydana çıkarılan bu eser, kararlı ve düzenli çalışma sonunda neler başarılabileceğinin çok öğretici bir örneğidir. 1259 yılından Tooke ve Newmarch'ın fiyat serilerinin başladığı 1793 yılına kadar olan dönemde akla gelebilecek her türlü fiyatın çeşitli bölgelerdeki yıllık ortalamalarını sürekli seriler halinde düzenleyen Rogers, daha sonraki araştırmaların da geniş biçimde kullandığı bir kaynak eser oluşturmuştur[98]. Rogers'ın bu dev eserinde, özellikle 1451-1600 yılları arasındaki fiyat serilerinde, bazı aritmetik yanlışları varsa da[99] bu yanlışlıklar Rogers'ın eserinin, Ashley'in deyimiyle, İngiliz dehasının yarattığı harikalar arasında yer almasını engelleyecek kadar önemli değildir[100].

Rogers'ın John Bright ve Richard Cobden üzerine yazdığı, politik yanı daha ağır basan kitaplarının yanısıra önemli diğer eserleri, yukarıda sözü edilen fiyat tarihinin özeti olarak tasarlanan kitabı[101], Oxford Üniversitesi Worcester College'da verdiği derslerin notları[102] ve Drummond Kürsüsü'ne ilk seçildiği zaman yazdığı teori kitabıdır[103].

ROGERS'da YÖNTEM SORUNU

Rogers'ın yöntemi ve bu yönteme uygun olarak gerçekleştirdiği ampirik ve teorik araştırmalar zaman içinde gittikçe Tarihçi Okul'a yakınlaşan bir seyir izledi. İlk ders kitabının basılış tarihi olan 1868'den ikinci ders kitabının basılış tarihi olan 1888'e kadar geçen dönemde Rogers, ortodoks teori ve yöntemin savunuculuğundan tarihçi yöntemin savunuculuğuna kaydı. Yöntem konusunda

---

98 Rogers'ın fiyat ve ücret serilerinin G. Wiebe, E.J. Hamilton ve J.M. Keynes tarafından nasıl kullanıldığının sergilenmesi için bkz., J.U. Nef, «Prices and Industrial Capitalism in France and England, 1540-1640,» *Economic History Review*, (First Series), c. 7, 1937, s. 155-185.

99 H.L. Lutz, «Inaccuracies in Rogers' History of Prices,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 23, 1909, s. 350-358.

100 W.J. Ashley, «James E. Thorold Rogers,» *Political Science Quarterly*, c. 4, 1889, s. 381-407.

101 J.E.T Rogers, *Six Centuries of Work and Wages: The History of English Labour*, London, 1884, (Allen and Unwin reprint, London, 1949).

102 J.E.T. Rogers, *The Economic Interpretation of History*, Oxford, 1888.

103 J.E.T. Rogers, *A Manual of Political Economy*, Oxford, 1868.

geçirdiği bu değişikliğe rağmen Klasik İktisat öğretisinin temel teorik görüşlerini hâlâ savunuyor olması, yukarıda da belirtildiği gibi, Rogers'ın değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu ikili niteliğiyle Rogers tarihçi yöntemi uygulayıp ampirik iktisat tarihi araştırmaları yapan ve aynı zamanda da Klasik İktisadın hemen hemen bütün ilkelerini savunan bir iktisatçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rogers'ın yöntem konusundaki görüşlerinin biçimlenip billurlaşması 1869-1882 yılları arasında gerçekleşti. *Manual*'da Rogers en az Senior veya Ricardo kadar tümdengelimcidir. Teorik çözümlemelerinin dayandığı varsayımlar tümüyle soyuttur ve Rogers bu varsayımların nasıl türetildiği konusunda hiçbir ipucu vermez. *Manual*, politik iktisada herhangi bir yenilik getirmeyen, Ricardo'nun görüşlerini basitleştirip yaygınlaştırma amacı güden birçok sıradan ders kitabı arasından birisi olarak değerlendirilebilir. *Manual*'ın yazıldığı dönemde Rogers fiyat ve ücret tarihi araştırmasının ilk aşamalarındaydı. Topladığı verilerin önemine giderek daha inanmaya başlaması o'nu tümevarım yöntemini daha yakından incelemeye itti. 1869 yılında bu yeni arayışın ilk belirtisi ortaya çıktı. O yıl *Wealth of Nations*'ın yeni bir baskısına yazdığı önsözde A. Smith'in öneminin ve etkisinin asıl kaynağının kullandığı tümevarım yöntemi olduğunu ileri sürdü[104].

Wealth of Nations'ın yüzüncü yıldönümü dolayısıyla *Political Economy Club*'ın düzenlediği toplantı, Rogers'ın yöntem görüşünü açıklaması için iyi bir fırsat oldu. Maliye Bakanı Lowe, Adam Smith'i politik iktisatta tümdengelim yönteminin en usta uygulayıcısı olarak niteleyince Rogers isyan etti:

> «Maliye Bakanı'nın A. Smith'i tümdengelimci olarak tanıtmasına çok şaşırdım. Teorisini kendi bilincinin derinliklerine veya hipotetik varsayımlara en az dayandıran bir kişi varsa o da A. Smith'dir. Smith her zaman gerçeklerden hareket etti; yani, ulaştığı sonuçları her zaman tümevarımla elde etti. Bana göre Smith'in yöntemiyle izleyicilerinin yöntemi arasındaki fark kadar önemli bir

---

[104] A. Smith, *Wealth of Nations*, (ed. by J.E.T. Rogers), Oxford, 1869. s, xli'den aktaran V.W. Bladen, «Mill to Marshall: The Conversion of the Economists,» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 1, 1941, s. 21.

fark yoktur. Eminim ki, eğer Smith'in izleyicileri onun yöntem kurallarını kabul edip uygulasalardı, bugün bilimimizi gözden düşüren safsatalarla karşılaşmayacaktık»[105].

Rogers'ın bu karşı çıkışını sistemleşmiş bir düşünce yapısının ürünü olarak kabul etmeye imkân yoktur; çünkü, aşağıda da gösterileceği gibi, safsata diye küçümsediği bütün politik iktisat ilkelerine kendisi kıskançlıkla sahip çıkmaktaydı.

Tarihçi yönteme yakınlığını ilk defa kesinlikle belirtmesi ise fiyat tarihinin dördüncü cildinin yayınlandığı 1882 yılıdır:

«İngiliz iktisatçılarının çoğu sistemlerini metafizik yöntem üzerine kurmuşlardır. Çıkardıkları sonuçlar, kafalarındaki soyut düşüncelerin, kanıtlanmamış genellemelerin, bulanık eğilimlerin ürünüdür»[106].

İki yıl sonra Rogers doğruluğunu kabul ettiği tümevarım yönteminin görevini şöyle açıklıyordu:

«Bu ülkenin insanları, gerçek iktisatçıların keşfetmekle görevli olduğu olay ve süreçlerin sonunda bugünkü durumlarına geldiler. Bu iktisatçılar, birkaç aksiyom ve bir sürü varsayımdan bir sistem yaratan diğer iktisatçıların tam karşısında yer almaktadır»[107].

Tümdengelim yöntemine karşı aldığı tavır, Rogers'ı kendi yönteminin amaçlarını açıklamaya yöneltti:

«Kendi araştırmalarım sayesinde, popüler iktisatçıların doğal olduğuna inandığı şeylerin çoğunun yapay, politik iktisat yasaları diye ileri sürdüklerinin aceleci, üzerinde iyi düşünülmemiş ve sakat genellemeler, reddedilmesi imkânsız diye iddia ettiklerinin de doğrulanması imkânsız şeyler olduğunu anlamaya başladım... Politik iktisat ken-

---

[105] *ibid.*, s. 22.

[106] Rogers, *History of Agriculture*, c. 4, 1882, s. xii'den aktaran Ashley, «Rogers,» *Political Science Quarterly*, s. 383.

[107] Rogers, *Six Centuries*, s. 435'den aktaran, *ibid.*, s. 397.

di kendini bir tanımlamalar seli içinde boğmuş. Kılı kırk yararak tanımlamalar yapmak çok çekici bir meşgaledir; çünkü bilgi değil kıvrak bir zekâ gerektirir... Benim görevim, seçme verilerle içi doldurulacak bir teori kurmak değil, gerçeklerin tarihini araştırmak ve [bu gerçekleri] açıklamaktır»[108].

ROGERS ve SERBEST REKABET SİSTEMİ

Tümdengelim yöntemini ve bu yöntemin Klasik İktisatta kullanılış biçimini bu kadar şiddetle yeren Rogers, buna karşılık, Klasik İktisadın hem teorik hem de iktisat politikası ilkelerine büyük ölçüde sahip çıkan bir görüşe sahipti. Örneğin, J.S. Mill'in ücret fonu teorisini reddedişinden sonra bile bu teoriyi savunuyor[109] ve işçilerin ücretleri yükseltmek için girişimlerde bulunmasının politik iktisat yasalarına müdahale etmek anlamına geldiğini belirtiyordu[110]. Çok sonra ücret fonu teorisini reddedip işçi sendikalarını savunduğu[111] doğruysa da, Rogers'ın bu yeni tutumu, herhangi bir teorik gerekçeden çok düşük ücretlerin işçilerin hayat biçimleri üzerindeki olumsuz etkisini görmüş olmasından kaynaklanıyordu.

Diğer taraftan, Rogers ücretlerin ve kâr oranlarının eşitlenme eğiliminde olduğu ilkesini ve Rikardocu rant teorisini itirazsız kabul ediyordu[112]. Halbuki bu konular, Jones ve Leslie gibi önde gelen tümevarımcıların Klasik İktisat ile en çok anlaşmazlığa düştükleri ve soyut olmaları yüzünden Ricardo'yu şiddetle eleştirdikleri noktalardı.

Rogers'ın ortodoks görüş açısı iktisat politikası konusunda çok daha belirgindir. Rogers devletin iktisadi hayata herhangi bir biçimde müdahale etmesine karşıdır :

«Servetin bölüşümünü belirleyen kuralları kendi doğal işleyişlerinde serbest bırakmazsak, ser-

---

108 Rogers, *Economic Interpretation*, s. vi-vii'den aktaran *ibid.*, s. 400.

109 Rogers, *History of Agriculture*, c. 1, 1866, s. 261; *Manual*, s. 95-96'dan aktaran *ibid.*, s. 383.

110 *ibid.*, s. 384.

111 Rogers, *Six Centuries*, s. 563, *Economic Interpretation*, s. 308-317'den aktaran, *ibid.*, s. 392.

vetin üretiminin nasıl olduğunu öğrenmek yararlı bir amaca hizmet etmiş olmayacaktır»[113].

Piyasa güçlerinin dışardan bir müdahale olmadan çalışmasının toplumda doğal dengelerin sağlanmasına yol açacağına kuşku duymayan Rogers bu yüzden korumacılığa «soygunculuk»[114] diyerek her biçimiyle karşı çıkmakta; J.S. Mill'in yeni gelişmekte olan sanayi kollarının korunmasının yararlı olabileceği görüşünü de «şimdiye kadar hiçbir yerde görülmemiş bir cehaletin belirtisi»[115] nitelemesiyle reddetmektedir.

Demiryollarını devletleştirme girişimleri, kamuya ait dokuma, silah fabrikaları ve tersaneler, Rogers'a göre, deletin iktisadi haya ta gereksiz ve zararlı bir biçimde müdahale etmek isteğinin sonuç larıdır. Bu müdahale olmasa demiryolu hizmetleri, ordu ve donanma için gemi, silah, mühimmat ve üniforma özel girişim tarafından rekabetçi koşullar altında daha etkin ve daha ucuz olarak üretebilecektir[116]. Rogers yasa çıkarmak yoluyla işgününün sekiz saata indirilmesine de karşıdır. Sekiz saatlik işgünü toplumsal hayatta önemli bir reform niteliği taşısa da devletin müdahalesiyle değil, işçiler ve işverenler arasında serbest pazarlık yoluyla gerçekleştirilmelidir. Devletin müdahalesi, işgücü piyasasının serbest rekabete dayanması gereken yapısını bozacaktır[117].

Tümevarıma dayanan tarihçi yöntemi benimseyip tümdengelim yöntemini reddeden Rogers'ın, tümdengelim yönteminin en soyut biçimde uygulanmasıyla elde edilen bu görüşleri böylesine savunması açıklaması güç bir çelişki olarak değerlendirilebilir. Tümdengelimi reddeden bir kişinin bu yöntemin ürünleri olan sonuçları da reddetmesi, veya, sonuçları kabul ediyorsa bu sonuçların ortaya konmasını sağlayan yöntemi de kabul etmesi beklenirken Rogers, yöntemi reddedip sonuçları kabul etme tutarsızlığını gösteriyordu

Bu çelişkili tutumu kısmen de olsa açıklama çabasında olan iki görüşe değinmek gerekir. Ashley'ye göre Rogers'ın iktisat poli-

---

[112] *ibid.*, s. 393.

[113] Rogers, *History of Agriculture*, c. 1, 1866, s. viii'den aktaran *ibid.*, s. 400.

[114] Rogers, *Economic Interpretation*, s. 375'den aktaran *ibid.*, s. 394.

[115] *ibid.*, s. 395.

[116] *ibid.*, s. 396.

[117] *ibid.*, s. 395.

tikası konusundaki ortodoks görüşü daha çok psikolojik nedenlere bağlanabilir. Rogers «Manchester Okulu»nun kurucusu sayılan Cobden'in yakın akrabası ve arkadaşıdır. Dolayısıyla da Cobden'in görüşlerini tutarsızca olsa bile savunmasını doğal karşılamak gerekir. Aynı zamanda Rogers, öğrenimini serbest ticaret akımının en etkili olduğu dönemde, Tahıl Yasaları'nın kaldırılması döneminde, yapmıştır. Toplum hayatının her cephesini etkileyen serbest ticaret kampanyasının genç bir üniversite öğrencisini de derinden etkilemesi gayet doğaldır[118]. Ashley'ye göre bu etki Cobden'in kişisel etkisiyle birleşmiş ve Rogers kullanılan yöntem ile ulaşılan sonuçlar arasındaki ilişkiyi unutarak yöntemini reddettiği bir öğretinin sonuçlarını savunma yoluna gitmiştir.

Rogers'ın çelişkili tutumu konusunda rasladığımız ikinci görüş Marchi'ye aittir. Marchi, serbest ticaret hareketi ve Cobden'den hiç söz etmeden sorunu Rogers'ın Bastiat'ya olan hayranlığına bağlamaktadır. Marchi'ye göre Bastiat'nın serbest rekabet mekanizmasının müdahaleci devlet politikasının doğuracağı sonuçlara karşı üstünlüğü konusundaki görüşleri, Rogers'ı 1840'larda çok etkilemiş ve iktisat politikası hakkındaki tutumunu belirlemede önemli rol oynamıştır[119]. Bastiat'nın öğretisinin temelinde yatan ilham kaynağının Cobden ve serbest ticaret hareketi ile olan yakın bağ olduğu hatırlanacak olursa, Marchi'nin bu görüşünün aslında Ashley'nin görüşünün dolaylı yoldan ifadesi olduğu ortaya çıkar.

ROGERS'ın İKTİSAT TARİHİ GÖRÜŞÜ: HAYIR ve ŞER GÜÇLERİ ÇATIŞMASI

Rogers'ın İngiliz iktisat tarihine yaptığı katkı, ampirik verilerin toplanması ve yayınlanması ile sınırlı değildir. Rogers, İngiltere iktisat tarihinin yorumlanıp açıklanması konusunda özgün bir görüşün geliştiricisi ve uygulayıcısıdır. Bu özgün görüş, İngiltere iktisat tarihinin 14. yüzyıldan sonra hayır ve şer güçleri arasındaki bir mücadele olduğu görüşüdür. Burada hayır güçleri tarım işçileri, küçük çiftçiler, sanayi işçileri, esnaf ve zanaatkârlar, şer güçleri ise toprak aristokrasisi ve onun temsilcisi olan parlamento tarafından temsil edilmektedir. Rogers'ın yorumu şöyle özetlenebilir:

---

[118] *ibid.*, s. 382.

[119] Marchi, *op. cit.*, s. 366.

14. Yüzyıla gelindiğinde feodal lordlar ve serfler arasındaki ilişkiler, hizmet sunularak ödenen toprak kiralarının paraya çevrilmesiyle sonuçlanmıştı. Haftanın belirli günlerinde feodal lordun malikanesinde çalışmak zorunda olan serfler artık bu hizmetler yerine parasal kira ödeyerek toprak işleme hakkına sahip olmuşlardı. Parasal kaynakları artan feodal lordlar, özgür kiracılara ve serflere tahsis etmedikleri toprakları işlemek için ücretli tarım işçisi tutmak yoluna gitmişlerdi.

Bu durum 1349 yılında büyük bir değişikliğe uğradı. O yıl patlak veren veba salgınının çok sayıda ölüme yol açması işgücü arzını azalttı. Ücretli tarım işçileri daha yüksek ücret talep ederek büyük artışlar elde ettiler. Toprak sahiplerinin kiralardan elde ettiği parasal kaynaklar bu yüksek ücretlerin ödenmesine yeterli değildi. Bu yüzden toprak sahipleri artık ortadan kalkmış olan hizmet yükümlülüklerini geri getirme yolunu denediler. Parasal kira üzerine kurulmuş olan kira sözleşmeleri toprak sahipleri tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırıldı ve yerine hizmet esasına dayalı sözleşmeler getirildi. Kazandıkları hakların toprak sahipleri tarafından gasp edilmesine karşı çıkan serfler 1381 yılında büyük bir isyan başlattılar[120].

İngiltere iktisat tarihinde hayır ve şer güçlerinin çatışmasının ilk ve önemli örneklerinden birisi olan 1381 köylü ayaklanmasının Rogers tarafından bu şekilde açıklanması ilginç bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Rogers 1381 ayaklanmasını ilk defa açıklamaya çalıştığı 1866 yılında bu açıklama biçimini destekleyecek hiçbir somut kanıta sahip değildi. Ayaklanmanın neden olduğunu değil neden olmuş olabileceğini hipotetik biçimde inceleme çabasındaydı. Çeşitli açıklama biçimleri arasından veba salgını ve etkileri konusunu akla en yakın olarak görüyordu. Rogers, toprak sahiplerinin zorlamaları sonucunda değişen kira sözleşmeleri konusunda somut verilere sahipti fakat veba salgınının neden olduğu ölümler ve gerçekleştiğini sandığı ücret artışları konusunda bir bilgisi yoktu. 1381 ayaklanmasını kira sözleşmelerinin değişmesine bağlıyor, kira sözleşmelerinin değişmesini ise, kanıt göstermeden, veba salgınının bir sonucu olarak yorumluyordu. Hipotetik olduğunu kendisinin de kabul ettiği[121] bu açıklama Rogers'ın daha son

[120] Rogers, *History of Agriculture*, c. 1, 1866, s. 81-83'den aktaran Ashley, «Rogers,» *Political Science Quarterly*, s. 397.

[121] *loc. cit.*

raki kitaplarında sanki gerçeğin kendisiymiş gibi sunulmaktadır[122]. Böylece, tarihi bir olayın nasıl meydana gelmiş olabileceği yolundaki *a priori* akıl yürütme zamanla tarihi gerçek mertebesine yükseltilmektedir.

1381 ayaklanmasından hangi tarafın ne kazanç elde ettiği sorunu, tarihçiler arasında anlaşmazlık konusudur. Rogers, ayaklanmanın köylüler yararına sonuçlandığı görüşündedir. Tarım işçilerinin daha yüksek ücretler, köylülerin ise uzun süreli ve güvenceye bağlanmış kira sözleşmeleri *(copyhold)* elde etmeleri ayaklanma sayesinde olmuştur. Bu kazançlar, kırsal kesimde 150 yıla yakın bir refah döneminin başlangıcını temsil etmektedir. Toprak sahibinin keyfi kararlarıyla toprağının elinden alınması tehlikesini atlatan köylüler, yeni üretim teknikleri uygulama fırsatına kavuşmuşlar ve gelirlerinin artmasına paralel olarak o zamana kadar kullanılmayan toprakları kiralayarak üretimi arttırma imkânına sahip olmuşlardır.

Kırsal kesimdeki refah dönemi, «şer güçlerinin» üstünlüğü tekrar ele geçirdiği 16. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Rogers'a göre, para biriminin içerdiği değerli metal miktarının 8. Henry ve 6. Edward devirlerinde azaltılması, dengenin «hayır güçleri» aleyhine dönmesine yol açtı. 1540-1582 yılları arasında fiyatların geçen 140 yıla göre % 271, buna karşılık ücretlerin ve tarımsal gelirlerin ancak % 164 oranında artması nüfusun büyük çoğunluğunun satın alma gücünü azaltarak bu kesimleri sefalete itti[123].

Daha sonraki yıllarda uygulanan yasalar kır ve kent emekçilerinin yoksulluğunu kat kat arttırmak amacına hizmet etti. Bu uygulamalardan birisi ,zanaatkâr loncalarının sahip olduğu toprakların Somerset Dükü tarafından hazine malı haline getirilmesidir. Bu kamulaştırma işlemi zanaatkârları önemli bir ek gelir kaynağından mahrum etti:

> «İngiliz emekçisinin toplum içindeki yerinin bozulması Henry'nin ölüm dönemiyle başlar. Üçyüz yıla yakın bir süre zanaatkâr köylüyle birlikte acı çekti»[124].

---

[122] Rogers, *Six Centuries*, s. 253; *Economic Interpretation*, s. 29-30'dan aktararak bu yargıya ulaşan *ibid.*, s. 397.
[123] Rogers, *History of Agriculture*, c. 4, 1882, s. vi'dan aktaran *ibid.*, s. 393.
[124] *ibid.*, s. 399.

Kraliçe Elizabeth tarafından 1563 yılında çıkarılan Çıraklık Yasası *(Statute of Apprenticeship)* Rogers'a göre, yoksul halkın bir daha içinden çıkamayacağı bir sefalet döneminin başlangıcı oldu. Bu yasa, kent ve köylerde işçi ücretlerinin belirlenmesi görevini toprak sahipleri arasından seçilen sulh yargıçlarına verdi. Sulh yargıçları aynı zamanda işçilerin hangi nedenle olursa olsun örgütlenmelerini, grev yapmalarını, iş ve yer değiştirmelerini yasaklamak yetkisine de sahip oldu. Rogers 16. ve 17. yüzyıllarda ücret ve fiyat düzeylerini karşılaştırarak bu dönemin toprak sahipleri ve tüccarlar dışında herkes için koyu bir sefalet dönemi olduğunu ileri sürdü[125]. Bu durumun sorumlusu Rogers'a göre belliydi:

> «Elizabeth'in bu yasası İngiliz mevzuatı içinde en korkunç olanıdır. Bu yasa, yoksul halkın her türlü hakkına hatta yaşama hakkına tecavüze yöneliktir. ... Bu yasa yoksulların yoksulluğunu en üst düzeye çıkardı, yoksulluğu kaçınılmaz ve evrensel yaptı»[126].

Tarihteki olaylar arasından, toplumun bir veya diğer kesimini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyen olayları seçip bütün tarihi süreci bu etkileşimle açıklamaya çalışması, Rogers'ın tarih anlayışının en zayıf yönüdür. Rogers'ın tarih anlayışı son derece basit bir öncül üzerine kurulmuştur: Politik iktidar ve yasa yapma gücü toprak sahiplerine aittir. Toprak sahipleri de bu gücü kendi çıkarlarını korumak ve pekiştirmek, topraksız köylüleri ve ücretle çalışanları ezmek için kullanmışlardır[127]. Rogers'a göre iktisat tarihi, kesinlikle belirlenmiş amaçlara yönelik eylemlerin tarihidir:

> «İddia ediyorum ki, 1563'ten 1824'e kadar, İngiliz işçilerinin kazançlarına göz diken, onları toprağa bağlayan, umutlarını ellerinden alan ve giderek artan bir yoksulluğa mahkum eden bir fesat hazırlandı. Bu fesat hukuk tarafından meşrulaştırıldı ve başarısında çıkarları olanlar tarafından uygulandı»[128].

---

125 Rogers; *Economic Interpretation*, s. 246'dan aktaran *loc. cit.*

126 *ibid.*, s. 240-241'den aktaran *loc. cit.*

127 Marchi, *op. cit.*, s. 369.

128 Rogers, *Six Centuries*, s. 398'den aktaran Ashley, «Rogers,» *Political Science Quarterly*, s. 406.

Rogers'ın İngiliz iktisat tarihinin bir fesat senaryosu olduğu yolundaki özgün görüşleri daha sonraki tarihçiler özellikle de Cunningham ve Ashley tarafından eleştirildi. Birçok yargısının veriler tarafından doğrulanmadığı gösterildi. Amacının «seçme verilerle içi doldurulacak bir teori kurmak» olmadığını belirtmesine rağmen, keşfettiğini iddia ettiği fesadı ancak seçme verilerle kanıtlayabileceği ortaya çıkarıldı. Bütün bu eksikliklerine karşılık iktisat tarihi disiplininin gelişme sürecinde Rogers'ın çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Tarih ve iktisat teorisinden bağımsız fakat bu iki bilim dalından da yararlanan ve bulgularıyla her ikisine de katkıda bulunan; ayrı ve kendine özgü bir ilgi alanına sahip bir iktisat tarihi disiplininin mümkün olabileceğinin ilk kez anlaşılmasını Rogers'a borçluyuz diyebiliriz.

ARNOLD TOYNBEE: İKTİSATÇILARIN ŞAF DEĞİŞTİRMESİ ve İKTİSAT TARİHİ

Arnold Toynbee'nin otuz yıllık kısa hayatı (1852-1883) toplumsal reform uğrunda çalışmakla geçti. Geniş halk tabakaları için daha iyi yaşama ve çalışma koşulları, eğitim, sağlık hizmetleri, insan onuruna yakışacak konut ve beslenme, Toynbee'nin kısa hayatının amacı oldu. Bu amaç o'nun Klasik İktisat ve iktisat tarihi karşısındaki konumunu belirledi.

Toynbee 1873 yılında Oxford Üniversitesi, Pembroke College'a girdi ve daha sonra Balliol College'a geçerek buradan 1878 yılında mezun oldu. Aynı okulda öğretim üyeliği yaparken 1883 yılında menenjitten öldü[129].

Öğrenciliği sırasında, Oxford Üniversitesi'nde T.H. Green tarafından geliştirilmiş olan «pozitif liberalizm» görüşünü benimsedi. Bu görüşe göre Anglikan Kilisesi toplumun ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olmak göreviyle karşı karşıyaydı. Kilisenin böylesine bir görevi yerine getirebilmesi ise kamu yararını ön planda tutan layık bir felsefenin benimsenmesini gerektiriyordu. Bireyci ve faydacı rasyonalizme karşıt olarak «pozitif liberalizm» toplumsal reformların gerçekleştirilmesini amaçlıyor, kişinin manevi kurtuluşunu bu reformlar için çaba harcamakta görüyordu[130].

---

[129] F.C. Montague, «Arnold Toynbee 1852-1883,» *Palgrave's Dictionary*, c. 3, s. 555c-556c.

[130] M. Richter, *The Politics of Conscience: T.H. Green and His Age*, Cambridge, Mass., 1964.

Toynbee'ye göre, Klasik İktisat, toplumun her tarafını saran yaraları iyileştirilemez olarak gördüğü için, toplumsal reformların karşısında duran büyük bir engeldi. Klasik İktisat devlet müdahaleciliğini reddettiği ve kendi başına bırakıldığı zaman bu toplumsal yaralar iyileşmeyip daha kötüye gittiği için de iktisatçıların saf değiştirmesi gerekiyordu. Klasik İktisadın toplumsal sorunlar karşısındaki çaresizliği artık anlaşılmış, Ricardo ve izleyicilerinin öğretisi sonunda «entellektüel bir sahtekârlık» olarak reddedilmişti[131] Bu çaresizlik iktisatçıların dikkatini ampirik gözlemlerin önemine çekmiş ve iktisatçılar o zamana kadar ihmal ettikleri gerçek olguların araştırılmasının toplumsal sorunların çözümünde sahip olabileceği rolü kavramaya başlamışlardı:

> «Artık soyut iktisat bilimi insan hayatının gerçek bilimi ile karıştırılmayacak. İktisatçılar ve insanlar arasındaki acı mücadele iktisatçıların saf değiştirmesiyle son buldu»[132].

Toynbee'nin sözünü ettiği saf değiştirme soyut tümdengelim yönteminden somut tümevarıma, tarihçi yönteme doğru olan bir saf değiştirmeydi. Toynbee tarihçi yönteme büyük önem veriyor fakat ampirik verilerin toplanmasıyla ortaya daha gerçekçi bir iktisat teorisi çıkacağı yolundaki görüşe kesinlikle karşı çıkıyordu[133]. Tarihçi yöntemin önemi ve başarması gereken görev konusunda Toynbee şimdiye kadar incelediğimiz bütün tarihçi-iktisatçılardan farklı bir görüşe sahipti:

> «Olayların tarih içinde izlediği yolu daha yakından inceledikçe insanların tahammül etmek zorunda bırakıldıkları acıların gereksizliğine daha çok

---

131 A. Toynbee, *Lectures on the Industrial Revolution of the Eighteenth Century in England*, London, 1913, s. 137'den aktaran, Bladen, *op. cit.*, s. 29. Toynbee'nin Oxford Üniversitesi'nde verdiği derslerin bir araya toplanmasıyla oluşturulan ve Toynbee'nin ölümünden sonra yayınlanan bu kitabın 1956'da yapılan baskısında, diğer bazı bölümlerle birlikte bu alıntının yapıldığı «Ricardo and the Old Political Economy» başlıklı bölüme de yer verilmemiştir. Toynbee'den yapılan alıntıların hepsi kitabın 1956 baskısına aittir: A. Toynbee, *The Industrial Revolution*, Boston, Mass., 1956.

132 1913 baskısından aktaran, V.W. Bladen, *From Adam Smith to Maynard Keynes: The Heritage of Political Economy*, Toronto, 1974, s. 321.

133 Montague, «Toynbee,» s. 556b.

şaşmamak elde değil. Doğa yasaları veya gelişmenin kaçınılmaz sonuçları konusunda hiçbir genelleme, iyi bir şey olduğuna inandığımız toplumsal ilerlemenin büyük haksızlıklar ve adaletsizlikler pahasına elde edildiği gerçeği karşısında gözlerimizi kapamamıza izin vermez. Bu haksızlıklar ve adaletsizlikler kaçınılmaz şeyler değillerdi. Belki de bunun en belirgin biçimde ortaya çıktığı yer toprak mülkiyeti sistemimizdir. Toprak mülkiyetinin gelişmesiyle ilgili olarak tarihçi araştırma yöntemini uyguladıkça daha reformcu olmak gereğini duyuyoruz. Çünkü, her ne kadar tarihçi yöntem eski kurumların gelişme sürecini inceliyormuş gibi görünüyorsa da aslında bugün varolan birçok kurumun temellerini sarsacak bulgular ortaya koyuyor. Tarihçi yöntem genellikle tutucu olarak nitelendiriliyor çünkü saygı duyduğumuz o kurumların yavaş ve muhteşem gelişmesini inceliyor. Ama, tarihçi yöntem, bu gelişme sırasında körcesine işlenen büyük adaletsizlikleri gözler önüne sererek kendisine atfedilen niteliğin tam tersi bir işlevi de yerine getirebilir. Tarihçi yöntemden, iktisadi gelişmenin, doğal yasaların kaçınılmaz sonucu olduğunu kanıtlaması isteniyor. Tarihçi yöntem, kaçınılmaz sonuç sanılanların aslında toplumda egemen olan güçlerin bencil eylemleri olduğunu gösteriyor»[134].

Bu uzun alıntı Toynbee'nin yalnız tarihçi yöntem değil, bilimsel bir uğraş olarak tarih konusundaki görüşlerini de ortaya koyduğu için önem taşımaktadır. Toynbee'ye göre, tarih bugünkü toplumsal sorunların ışığı altında incelenmelidir. Tarihçi yöntem ise bu incelemenin bilimsel olmasını sağlayacak bir araçtır.

Toynbee'ye göre 1880'ler İngiltere'sinin çözülmesi gereken en büyük sorunu toplumsal reformların bilimsel biçimde tasarlanıp uygulanması sorunuydu[135]. Toplum üyeleri arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak; konut, eğitim, iş koşullarının iyileştirilmesi gibi

---

[134] Toynbee, *op. cit.*, s. 31-32.

[135] *ibid.*, s. 68.

sorunlara çare bulmak; iş barışını gerçekleştirmek bu toplumsal reform hareketinin amaçları arasındaydı. Böylesine geniş kapsamlı bir amacı hakkıyla gerçekleştirebilecek araçların bulunması ise bu sorunların tarihte nasıl gelişip bugüne geldiğini anlamakla mümkündü. Toynbee, tarihçi yöntemin uygulama alanı olarak iktisat tarihini bu anlama sürecinin tek yolu olarak görüyordu[136].

Çağının sorunlarından sorumlu olacak bir suçlu aramak isteği, daha önce de değinildiği gibi, yalnız Toynbee'ye özgü bir davranış biçimi değildi. Rogers da İngiltere iktisat tarihini «hayır» ve «şer» güçlerinin çatışması olarak yorumlarken aynı yolu izlemiş ve aradığı suçluyu toprak sahipleri ve onların kontrol ettiği parlamentoda bulmuştu. Toynbee ise aradığı sorumluyu toplumsal gruplar veya kurumlarda değil birbiriyle içiçe geçmiş iki tarihi süreçte buldu: Serbest rekabet sistemi ve Sanayi Devrimi.

Toynbee'ye göre, serbest rekabet mekanizmasının kaynak dağılımını en etkin biçimde gerçekleştirme işlevi artık unutulmuş ve herkes serbest rekabeti bir varolma mücadelesi olarak anlamaya başlamıştı. Bu yanlış algılama, topluma ve insanlara büyük zararlar verecek boyutlara ulaşmıştı. Daha da kötüsü, varolma mücadelesiyle özdeşleştirilen serbest rekabetin aynı zamanda bir doğa yasası olduğu ve müdahale edilmemesi gerektiği anlayışı da silinemeyecek biçimde yerleşmişti. Toynbee, yanlış ve zararlı olduğuna inandığı bu iki anlayışa şiddetle karşı çıkıyordu:

> «Uygar olabilmenin anlamı bu vahşi mücadeleye müdahale etmektir. Bu savaşın dehşetini ortadan kaldırmak, güçsüzlerin ayaklar altında ezilmesini önlemek gerekir»[137].

Toynbee serbest rekabetin kendisine değil İngiltere'de gerçekleştiği biçime karşıydı. İnsanların öznel niyetlerinden bağımsız bir toplumsal güç olduğu için, serbest rekabet, güçsüzlerin güçlüler tarafından en acımasız biçimde ezilmesine yol açmıştı. Klasik İktisat bu tablo karşısında kayıtsız kalmış, rekabet sürecine müdahaleyi yanlış saymıştı:

> «Rekabet, kendi başına, ne iyi ne de kötü bir şeydir: öğrenilmesi ve denetlenmesi gereken bir güçtür. Rekabeti, gücü ve yönü yakından gözlemlen-

[136] *ibid.*, s. 26.
[137] *ibid.*, s. 59.

mesi gereken bir nehire benzetebiliriz. Bu nehrin görevlerini kimseye zarar vermeden yerine getirmesini sağlamak için bazen kıyılarına setler çekmek gerekebilir. Ama, bizim incelediğimiz dönemde serbest rekabete tanrı buyruğu gibi inanılıyor ve mutlaka gerekli olduğu fikri tekrarlanıyordu. Engelsiz ve evrensel bir rekabet varsayımından iktisat yasaları türetiliyor, bu yasalar pratik iktisat politikası kurallarına dönüştürülüyordu. Bu kurallara aykırı davranmak nerdeyse ahlâksızlık sayılıyordu»[138].

Kontrol edilmeyen ve kontrol edilmesine karşı çıkılan serbest rekabet sisteminin İngiltere toplumuna en büyük zararları verdiği dönem, Toynbee'ye göre, Sanayi Devrimi dönemiydi. 1760-1820 yılları arasında İngiliz tarım ve sanayiinin geçirdiği köklü değişikliklerin Sanayi Devrimi olarak adlandırılması ilk defa Toynbee tarafından yapıldı. Toynbee bu dönemde tarım ve sanayi üretiminin hızla arttığını, mekanik buluşların sanayide uygulanmasıyla üretkenliğin yükseldiğini, sabit sermaye yatırımlarının o zamana kadar görülmeyen bir hızla geliştiğini ilk defa gösterdi. Yalnız bu niceliksel değişikliklere bakıldığı zaman Sanayi Devrimi'nin topluma çok şey kazandırdığı görüşünün kabul edilebileceğini söyleyen Toynbee, madalyonun öteki yüzüne de bakıldığı takdirde Sanayi Devrimi'nin büyük bir «felaket» *(catastrophe)* olarak nitelendirilmesi gerektiğini ileri sürdü:

> «... şimdi daha karanlık bir döneme yaklaşıyoruz; bir ulusun geçebileceği en korkunç ve felaketlerle dolu bir döneme. Felaketlerle dolu ve korkunç, çünkü bu dönemde zenginliklerin artmasının yanısıra sefaletin daha da arttığını görüyoruz. Serbest rekabet sonucu kat kat artan üretim, sınıfların hızla birbirine yabancılaşmasına ve büyük bir üretici kitlesinin toplum içindeki saygınlıklarının kaybolmasına yol açtı»[139].

Sanayide fabrika sisteminin egemen olması ve işçi-işveren ilişkilerinin eskiden olduğunun aksine kişisel temel üzerine değil de

[138] *ibid.*, s. 60.

[139] *ibid.*, s. 57.

para temeli üzerine kurulması, Toynbee'ye göre toplum hayatında onulmaz bir yaraydı. «Sendikalar, işverenler sanki can düşmanlarıymış gibi savaş açtılar»[140]. Bazı sanayi kollarında gerçek ücretlerin yükselmesine karşılık çoğunda nominal ücretleri bile korumak mümkün olmadı. Zorunlu ihtiyaç maddelerinin ve Tahıl Yasaları feshedilinceye kadar olan dönemde gıda maddeleri fiyatlarının artması sanayi işçilerini sefalete itti. Üretim ve ticaret hacmindeki devresel dalgalanmalar işsizliğe, milyonlarca insanın aç kalmasına yol açtı.

> «İngiltere'de yaşanan dehşet verici olayları hepimiz biliyoruz... Sanayi Devrimi'nin sonuçları, serbest rekabetin refah getirmeden zenginlikler üretebileceğini kanıtlamaktadır»[141].

Toynbee, kendi başına bırakılan rekabet mekanizmasının arzu edilmeyen sonuçlar doğuracağına inanıyordu. Sanayi Devrimi konusundaki araştırmasının bu inancını doğruladığı görüşündeydi. Toynbee için iktisat tarihi, salt gerçeklerin değil, reform amacına yönelik gerçeklerin öğrenilmesine hizmet ettiği sürece yararlı ve bilimsel bir uğraştı. İktisat tarihi araştırmalarını bu amaç için kullandı ve (sonradan birçok eksikliği ve yanlışlığı olduğu kanıtlanmasına rağmen) Sanayi Devrimi döneminin ilk bilimsel incelemesini üretti. Genç yaşta ölmesi o'nun iktisat tarihi disiplinine daha özgün katkılar yapmasını engelledi.

---

[140] *ibid.*, s. 65-66.

[141] *ibid.*, s. 66.

7. BÖLÜM

WILLIAM CUNNINGHAM:
İKTİSAT TARİHÇİSİ VE İNGİLİZ MİLLİYETCİSİ

William Cunningham'ın politik iktisat ve iktisat tarihi konularındaki görüş ve düşüncelerini anlayabilmek için o'nun hayatında çok önemli rol oynayan üç etkeni bir arada incelemek gerekir. Bu etkenlerden birincisi Cunningham'ın dinadamı olmasını sağlayan dindarlığı; ikincisi, iktisat ve tarihten bağımsız bir iktisat tarihi disiplinin akademik program olarak gerçekleştirme çabalarının A. Marshall tarafından engellenmesinin yarattığı intikamcı duygular; sonuncusu ise Cunningham'ın ateşli bir İngiliz milliyetçisi olmasıdır.

Cunningham'ın yöntem, teori ve iktisat tarihi hakkındaki görüşleri bu üç etkenin biçimlendiriciliği altında ortaya çıkmıştır denebilir. Bu görüşleri, Cuningham'ın politik iktisat ve iktisat tarihi üzerine yazdığı, sayısı 100'ü aşan kitap ve makaleleri arasından bulup çıkarmak ve sistematikleştirmek uzun ve yorucu bir çalışmayı gerektirir. Ne var ki, öğrencisi ve yardımcısı Lilian Knowles'un belirttiği gibi, Cunningham'ın bu konulardaki görüşlerini esas olarak çok daha az sayıda fakat temel kaynak niteliğine sahip bazı eserlerinde de bulmak mümkündür[1]. Bu bölümde yararlanılan kaynaklar bu eserlerden oluşmaktadır.

---

[1] L. Knowles, «Archdeacon Cunningham,» *Economic Journal*, c. 29, 1919, s. 391.

WILLIAM CUNNINGHAM: DİNADAMI ve İKTİSAT TARİHÇİSİ

Cunningham 1849 yılında Edinburgh'da doğdu. Katolik bir rahip olan babasının etkisiyle çok dindar olarak yetiştirildi. Edinburgh Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi görürken 1868 yılında gittiği Tübingen'de dini görüşleri büyük bir değişikliğe uğradı. Orada tanıştığı kişiler Cunningham'ı Anglikan Kilisesi'nin akidelerine kazanmayı başardılar. Cunningham'ın koyu bir Katolik iken, hükümdarı dini önder olarak kabul eden Anglikan Kilisesi'nin öğretisini benimsemesi o'nun milliyetçilik konusundaki inançlarını da köklü bir biçimde belirledi. 8. Henry tarafından Katolik Kilisesi'nden ayrı bir Anglikan Kilisesi'nin kurulması, Cunningham'a göre, İngiltere'nin milli bir devlet olmak yolunda attığı ilk ve en önemli adımdı. Daha sonra da inceleneceği gibi, milli devlet idealini en yüksek düzeylere çıkaran Cunningham bu idealin gerçekleşmesine en büyük katkıyı yaptığına inandığı için Anglikan Kilisesi'ne de büyük bir saygı ve inanç duydu.

Cunningham İngiltere'ye döndükten sonra Cambridge Üniversitesi Trinity College'da din ve felsefe öğrenimi gördü. 1873 yılında, üniversiteyi bitirdikten bir yıl sonra, Anglikan Kilisesi rahipliğine kabul edildi. 1880-1908 yılları arasında Cambridge'in ünlü kiliselerinde rahiplik yaptı. 1908 yılında, Anglikan Kilisesi'nin Canterbury Başpiskoposluğundan sonra en yüksek mevkii olan Ely Başdiyakosluğuna atandı ve 1919 yılındaki ölümüne kadar bu görevi yürüttü.

Cunningham dini görevindeki başarısının yanısıra bulunduğu akademik mevkilerde de başarılı oldu. 1874 yılında Cambridge Üniversitesi'nde tarih okutmanlığına atandı. İktisat tarihine verdiği önem, derslerinde iktisadi konuları da işleme isteğiyle birleşince,

kaynak olarak kullanabilecek bir ders kitabının yokluğu Cunningham'ı böyle bir kitap yazmaya yöneltti. İngiliz iktisat tarihi konusunda yazılmış geniş kapsamlı bu ilk kitap 1882 yılında yayınlandı. 1884 yılında Cunningham'ın görevi iktisat tarihi öğretimi yapmak olarak değiştirildi. İktisat tarihini Cambridge'de akademik bir dal olarak kurmaya yönelik bu çabalar A. Marshall tarafından sınırlanınca Cunningham 1888 yılında üniversiteden istifa etti. Aynı yıl Trinity College üyeliğine seçildiği için, tasarladığı iktisat tarihi eğitimi planını Marshall'ın baskısından uzak olarak uygulamaya çalıştı. 1891 yılında Londra Üniversitesi King's College'da politik iktisat profesörlüğüne atandı. 1897 yılında bu görevinden ayrıldı ve 1899'da W.J. Ashley'nin daveti üzerine Harvard Üniversitesi'ne giderek Ashey ile birlikte Ortaçağ iktisat tarihi dersleri verdi. İngiltere'ye döndükten sonra çalışmalarını Trinity College'da sürdürdü ve 1906 yılında emekliye ayrıldı[2].

CUNNINGHAM'da YÖNTEM SORUNU

Cunningham politik iktisadın en önde gelen görevinin, günün çözüm bekleyen iktisadi ve toplumsal sorunlarına pratik çareler önermek olduğu görüşündeydi. Bu yüzden de politik iktisatta ampirik çalışmalara daha çok yer verilmesi gerektiğini savunuyordu. Kendisinden önceki bütün tarihçi-iktisatçılar gibi o da gerçeklere uygun olmayan varsayımlardan türetilecek kuralların ancak bu varsayımların sınırlılığı içinde geçerli olabileceğine, dolayısıyla da iktisat politikalarının belirlenmesinde pratik bir değer taşımayacaklarına inanıyordu. Soyut varsayımlar yerine ampirik gözlemlerden elde edilen öncüller üzerine kurulacak bir teori gerçekleri yansıtacağı için, uygulanması tasarlanan iktisat politikasına yol gösterecek pratik kurallar önermek mümkün olabilirdi[3].

Jevons'ın teorik çözümlemelerine büyük bir hayranlık duyan Cunningham da Jevons gibi politik iktisadın alt dallara ayrılması taraftarıydı. Böylece, ilgi alanları kesinlikle tanımlanmış saf

[2] W.R. Scott, «William Cunningham,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 858a-860b; H.S. Foxwell, «Obituary: Archdeacon Cunningham,» *Economic Journal*, c. 29, 1919, s. 382-390.

[3] *ibid.*, s. 388.

teori, uygulamalı iktisat ve iktisat tarihi dalları ortaya çıkacağı için politik iktisat hem gereksiz çekişmelerden kurtulmuş olacak hem de bir bilim olarak hızla ilerlemek imkânına kavuşacaktı. Cunningham, bu uzmanlaşmanın aynı zamanda akademik hayata da yararlı katkılarda bulunacağına inanıyordu. Cunningham'ın gözlemlerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında Oxford'da tümdengelim, Cambridge'de ise tümevarım yöntemlerinin egemenliği köklü bir değişikliğe uğramış ve bu iki üniversitedeki bilim adamları, özellikle de iktisatçılar, 1830'larda karşı çıktıkları yöntemleri benimseyerek adeta rol değiştirmişlerdi. 1830'ların tümevarımcı Cambridge Üniversitesi artık o kadar tümdengelimci olmuştu ki iktisatçılar «eşyanın incelenmesinden insanları tanımaya vakit bulamıyorlardı»[4]. Politik iktisadın uzmanlaşmış alt dallara ayrılması Cambridge'li iktisatçıların ayaklarını yere bastırabileceği gibi Oxford'luların da teorik çalışmalara daha çok önem vermesini sağlayabilecekti. Cunningham'ın bu görüşü genel bir biçimde formüle edilmiş olmasına rağmen aslında Oxford'da J.E. Thorold Rogers'a, Cambridge'de de Alfred Marshall'a yöneltilmişti. İleride gösterilmeye çalışılacağı gibi Cunningham, hem Rogers hem de Marshall için dostça olmayan duygulara sahipti. Bu yüzden, politik iktisadın alt dallara ayrılmasını savunurken aynı zamanda Rogers ve Marshall'ın kendilerini uzmanlık alanlarıyla sınırlamaları gerektiği yolundaki eleştirisini de dile getirmiş oluyordu.

Uzmanlaşmış alt dalların varlığı, uzmanlık konularına uygun yöntem sorunundan bağımsız düşünülemezdi. Cunningham'ın bu konudaki görüşü J.N. Keynes'in uzlaştırıcı tutumunun bir yansıması olarak görülebilir. Keynes politik iktisadın alt dallara ayrılması koşulunu çok vurgulamadan hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemlerinin kullanılabileceğini belirtmişti. Cunningham'a göre ise değişik yöntemlerin kullanılması, değişik konuların incelenmesi zorunluluğundan kaynaklanıyordu. Saf teorinin ilgi alanı, uygulamalı iktisadın veya iktisat tarihinin ilgi alanlarından ayrı olduğu için kullanması gereken yöntem tümdengelim olmak zorundaydı. Buna karşılık uygulamalı iktisat ve iktisat tarihi [illegible] müyle olmasa bile çok büyük ölçüde tümevarım yöntemini kullan

---

[4] W. Cunningham, «Nationalism and Cosmopolitanism in [illegible]», *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 54, 1891, s. 644.

[5] W. Cunningham, «The Comtist Criticism of Economic [illegible]», in Smyth, (ed.), *Essay in Economic Method*, New York, 1962, s. 60 [illegible]

mak durumundaydı[5]. Cunningham'ın bu görüşü Keynes'in uzlaşma önerisinin tarihçi görüş tarafından kabulü gibi yorumlanabilirse de aslında Jevons'ın daha önce ileri sürdüklerinin bir tekrarıdır (bkz. s. 127).

Politik iktisadın ampirik gözlemlerden de yararlanan bir bilim olması Cunningham'a göre önemli değişiklikleri de beraberinde getirecekti. Saf teorinin aksine iktisat tarihi ve uygulamalı iktisat araştırmaları, doğruluğu önceden kabul edilmiş öncüllerle başlamayacak, gerçek hayatta uygulanabilecek ilkeleri keşfedebilmek için ampirik gözlemlere ağırlık verecekti. Cunningham ampirik veri toplamaya verilecek önemin politik iktisadın doğa bilimleri gibi kesin *(exact)* bir bilim olmasını uzun bir süre engelleyeceği görüşündeydi. Veri toplamak iktisatçıyı gözlem yapan, bu gözlemleri tasnif edip olguları betimleyen bir araştırmacı durumuna düşürecekti ama bu bile politik iktisadın gelişmesini sağlayabilecek bir kazanım olarak görülmeliydi[6]. Çünkü, Cunningham'ın öngördüğü bu ampirik iktisat, iktisat biliminin pratikleşmesine yol açacaktı:

> «[Politik iktisadın] *varlık nedeni* belirli bir amacın gerçekleştirilmesini sağlamaktan başka birşey olamaz. Politik iktisat bu hedefe giden yolları bilgi edinmek için değil, insanları bu hedef doğrultusunda yönlendirmek için inceler»[7].

Cunningham'ın yukarda özetlenen görüşlerinden çıkarılabilecek sonuçlardan birisi, o'nun yöntem anlayışının temelinde tümüyle pragmatik bir kaygının yattığıdır. Diğer tarihçi görüş taraftarlarının aksine Cunningham, politik iktisadın yönteminin tümdengelim veya tümevarım veya bu ikisinin bir karışımı olup olmaması sorunuyla akademik planda ilgilenmemektedir. Cunningham ampirizm yanlısıdır; çünkü, politik iktisat ampirik gözlemlere ne kadar çok önem verirse gerçek koşullara uygun bir iktisat politikasına yol gösterme şansı da o ölçüde artmaktadır. Bu görüşüyle Cunningham bu çalışmanın 4. bölümünde özetlenen ve en uç biçimiyle Senior ve Cairnes tarafından temsil edilen iktisat bilimi-iktisat sanatı anlayışının tümüyle karşısında yer almaktadır.

---

[6] W. Cunningham, *Political Economy Treated as an Empirical Science: A Syllabus of Lectures*, Cambridge, 1887, s. 8.

[7] W. Cunningham, *Politics and Economics: An Essay on the Nature of the Principles of Political Economy*, London, 1885, s. 12.

CUNNINGHAM'a GÖRE TARİHÇİ OKUL'un TEORİ ANLAYIŞI

Tarihçi-iktisatçıların teorik çözümlemelere karşı oldukları hatta, Schmoller örneğinde olduğu gibi, teoriye değer vermedikleri yolundaki suçlamalar, Cunningham'a göre, düzeltilmeleri gereken yanlış izlenimlerdi. Bu izlenimin yaratılmasında tarihçi-iktisatçıların suçu yok değildi. Klasik ve marjinalist teoriyi soyut oldukları için reddeden ve gerçekçi bir politik iktisat teorisinin ancak tarihi gözlemlerden kaynaklanabileceğini ileri sürerek bütün bilimsel çabaları ampirik veriler toplanmasına yönelten anlayışın böyle bir izlenim uyandırması kaçınılmaz bir şeydi. Tarihçi-iktisatçıların bu tutumlarının amaçlarını aşan bir davranış olduğuna inanan Cunningham, Tarihçi Okul'un bu yolla zedelenen itibarını düzeltmeyi kendine görev bildi.

Cunningham'a göre bütün bilimlerin ilerleyip gelişmeleri iki ana çizgi doğrultusunda oluyordu. Bilimler inceledikleri doğal veya toplumsal görüngüleri bir taraftan tanımlayıp sınıflandırıyorlar, diğer taraftan ise bu görüngüleri açıklamaya çalışıyorlardı. Açıklama süreci tümdengelim yönteminin en rahat biçimde kullanılabileceği bir alandı. Tanımlama ve sınıflandırma süreci temel olarak betimleyici bir uğraştı ve tümevarımın uygulanmasını gerektiriyordu[8]. Tarihçi görüş taraftarlarının teori düşmanlığıyla suçlanmalarına neden olan nokta, betimleyici çalışmalarda kullanılacak ampirik verilerin toplanmasında herhangi bir kıstasa sahip olmayı reddetmeleriydi. Tarihi veriler tarihi oldukları için değerliydiler ve bu nedenle toplanmaya lâyıktılar. Cunningham'a göre, bazı tarihçi-iktisatçılar aşırılığa kaçıp böyle bir görüş ileri sürmüş olsalar bile bu görüşün ardında yatan niyet teoriyi toptan reddetmek değildi. Zaten ampirik gözlem aşamasında bile geçici de olsa bir hipoteze sahip olunmadan başarı kazanmak imkânsızdı. Tarihçi-iktisatçıların teoriye değer vermedikleri suçlaması ise mantıki olarak yanlıştı; çünkü, ampirik gözlemlerden kaynaklanacak bir teori yaratmak özlemi, teoriye verilen değeri gösteren bir kanıttı[9].

Cunningham tarihçi görüş taraftarlarının teori konusunda söyledikleriyle uygulamada yaptıkları arasında farklılıklar olduğunu, bu farklılıkların incelenmesinin tarihçi görüşü temize çıkaracağı

[8] Cunningham, «Comtist Criticism,» s. 108.

[9] W. Cunningham, «Plea for Pure Theory,» *Economic Review*, c. 2, 1892, s. 29.

inancındaydı. Cunningham'ın tarihçi görüşü savunması iki aşamada gerçekleşti. 1891 yılında *British Association*'ın F Bölümü başkanı olarak yaptığı konuşmada bütün araştırmalarda olduğu gibi tarihi araştırmaların da bir hipotezle işe başlaması gerektiği üzerinde durdu. Tarihçinin sahip olduğu hipotez, tarihçinin amaçları için uygun olan verilerin diğer verilerden ayırd edilebilmesini sağlayacaktı. Bu hipotez sayesinde tarihçi hangi tarihi gerçeklerin önemli hangilerinin önemsiz olduğuna karar verebilecekti. Hipotez kullanmanın bir diğer yararı da, varılacak olan sonuçların ancak hipotezin içerdiği koşullar çerçevesinde geçerli olacağını belirtmekti[10].

Cunningham 1894 yılında bu görüşlerini daha geliştirmek fırsatını buldu. Cunningham'a göre «teori» sözcüğü, yerleşmiş kullanım biçimiyle, iki değişik anlama sahipti: hipotez ve genel yasa. Tarihçi görüş taraftarları sözcüğün bu iki anlamıyla da teoriyi reddetmiyorlar, araştırma ve yayınlarında teoriyi hipotez ve yasa olarak sürekli kullanıyorlardı. Tarihi gözlemlerin anlamlı bir biçimde bir araya getirilebilmesi ve önemlinin önemsizden ayırd edilebilmesi için önkoşul bir hipoteze sahip olmaktı. Tarihçi-iktisatçıların hepsi, hipotez kullandıklarının bilincinde olsun veya olmasınlar, bir hipotezle işe başlıyorlardı. Bu yolla toplanan verilerden genellemeler elde etmeye çalışmaları da, tarihçi-iktisatçıların genel yasa anlamında olmak üzere teori kullandıklarını gösteriyordu. Bütün ampirik araştırmalarda olduğu gibi tarih araştırmalarında da varılan sonuçlar, incelenmeyen fakat benzer durumlar için genelleştirilmedikleri takdirde bilimsel bir yarar sağlayamazlardı[11].

«UYGUN TEORİ-UYGUN OLMAYAN TEORİ»

Cunningham, tarihçi görüşü teori düşmanlığı suçlamasından aklama çabalarının yanlış anlaşılabileceğinin farkındaydı. Kendi durumunu açıklığa kavuşturmazsa, tarihçi görüşün her türlü teorik çözümlemeyi geçerli ve yararlı gördüğü izlenimi edinilebilirdi. Halbuki Cunningham'a göre:

---

[10] Cunningham, «Nationalism and Cosmopolitanism,» s. 654.

[11] W. Cunningham, «Why had Roscher so Little Influence in England,» *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, c. 5, 1894, s. 328-329.

«*teoriye teori olduğu için* karşı çıkmak bir şeydir; *uygun olmayan teoriye* karşı çıkmak başka bir şeydir»[12].

Cunningham'ın teorinin uygun olmasından kastettiği şey, teorinin açıklama gücünün yeterli olup olmadığıydı. İktisat teorisi doğru olduğu varsayılan öncüller üzerine kurulduğu için, ancak bu öncüllerin gerçekleştiği bir dünyayı açıklayabilirdi. Varsayılan koşulların mevcut olmadığı durumları açıklama çabaları boş bir uğraş olmaktan öteye geçemezdi ve bu çabaları eleştirmek gerekirdi:

> «[Modern iktisat teorisi] derinlemesine bilgi sahibi olduğumuz olguları incelemek için eşsiz bir araçtır. Bu gerçeği kabul edenleri, bizim toplumumuza benzemeyen ve uzak geçmişte varolan toplumları açıklamayı hedeflediğini iddia eden teorileri *uygun olmayan araştırma araçları* nitelemesiyle reddettikleri zaman, tutarsızlıkla suçlamamak gerekir»[13].

Teorinin uygun olmaması, yani açıklama gücünün zayıflığı veya yetersizliğinin belli başlı iki nedeni olabilirdi. Birinci neden, kullanılan kavramlarla ilgiliydi. Teorinin içerdiği kavramlar, zorunlu olarak, açıklanması amaçlanan görüngünün niteliklerinden türetiliyordu. Örneğin, «fayda» kavramı, tüketimin nihai amacının insanın gereksinimlerinin tatmin edilmesi olduğu görüşünden türetilmişti. Bu gereksinime hizmet eden malların insanlara fayda sağlaması ancak bu koşul altında söz konusu olabilirdi. Bu yüzden de teoride kullanılan kavramlar ve teorinin açıklamayı amaçladığı olgu arasında kopmaz bir bağ vardı. Aynı anlayış, tarihi süreçlerin açıklanmasına uygulandığı zaman kullanılan kavramların incelenen dönemin gerçeklerine uygun olması gerektiği ortaya çıkıyordu. İnsanların davranış biçimlerini grup veya toplum çıkarının belirlediği dönemleri, kişisel fayda kavramını kullanarak açıklamaya çalışmak yanıltıcı olurdu. Aynı şekilde, Ortaçağ zanaatkârlarının iktisadi faaliyetlerini modern iktisat teorisinin «kâr» kavramı çerçevesinde incelemek de yanlış

---

[12] *ibid.*, s. 330.

[13] *ibid.*, s. 333.

bir yoldu; çünkü, modern kâr kavramının kaynaklandığı iktisadi olgu o dönemde mevcut değildi[14].

Tarihçi görüş taraftarlarının kabul etmeye yanaşmayacakları teorilerin yetersiz olmalarının ikinci nedeni ise, bu teorilerin sonuçlarının geçmişe uzatılamayacağıydı. Teori geçmişte varolan veya gelecekte varolacak koşulları yansıtan kavramlar kullansa bile ne geçmişi ne de geleceği tahmin etmek *(predict)* için kullanılamazdı. Politik iktisat, dünya ve insan doğası konusunda kendisinin inceleyip kanıtlamadığı fakat doğru olduğunu kabul ettiği varsayımlara dayanıyordu. Doğa yasaları insan varlığından bağımsız olduğu ve insanların geçirdikleri değişikliklerden etkilenmedikleri için her zaman geçerli yasalardı. Halbuki insan doğası ve insanların yarattıkları kurumlar sürekli olarak değişiyordu. Politik iktisat ilkeleri insan doğası konusunda önermeler oldukları için bu değişikliklere duyarlı olacak bir biçimde formüle edilmek zorundaydılar. Cunningham'a göre Jevons'ın marjinal fayda kavramı üzerine kurduğu teori «hayranlık uyandıracak» bir çözümleme aracıydı. Bu teori serbest rekabet koşulunu zorunlu olarak varsaymadığı için tüketimin insan gereksinimlerinin tatminine yöneltildiği her dönemde geçerli olmak iddiasını da taşıyordu. Bu niteliği yüzünden de Klasik Teori'den daha tehlikeliydi. Klasik Teori 19. yüzyıl Manchester insanı gibi tanımlanabilir bir varlığı temel aldığı için geçerliliğinin sınırları bu insanla belirlenen bir özelliğe sahipti. Marjinal fayda teorisi ise öznel psikolojik faktörlerden kaynaklanıyor ve ampirik sınamayı imkânsız kıldığı için her yer ve her zaman için geçerliymiş gibi görülüyordu[15]. Cunningham'ın uygun teori-uygun olmayan teori ayırımının vardığı mantıki sonuç, tarihçi görüş taraftarlarının kıskançlıkla ve başarıyla savundukları, teorinin göreliliği iddiasıydı.

TEORİNİN GÖRELİLİĞİ : BULYONİZM'n ÇÖKÜŞÜ

Teorilerin göreli olduğu görüşü Cunningham'dan önceki tarihçi-iktisatçılar tarafından hep ilke düzeyinde ve mantıki bir çerçeve içinde tartışılmıştı. Cunningham bu görüşü hem yeni bir biçimde formüle etti, hem de ampirik bir temel üzerine oturttu.

---

[14] Cunningham, «Comtist Criticism,» s. 110; «Nationalism and Cosmopolitanism,» s. 655-660.

[15] Cunningham, «Roscher,» s. 322-326, 330.

Cunningham'a göre:

> «İktisadi doktrinlerin yeni kalıplara dökülmesi, hâlâ geçerli olan eski gerçeklerin yeni gerçekler tarafından takviye edilmesi zorunluluğundan değil, bu doktrinlerin temelinin tümüyle geçersiz duruma gelmesi yüzündendir»[16].

Cunningham'ın işaret etmek istediği nokta, toplum hayatında meydana gelen değişikliklerin, daha önce geçerli olan bir teoriyi artık gerçekleri açıklayamaz duruma getirdiğidir. Bu önermeyi ampirik olarak sınamak için Cunningham uzmanı olduğu Merkantilizm dönemini seçti.

Cunningham'a göre Merkantilist doktrin, refah ve politik güce sahip olabilmek için özel öneme sahip bir dizi öğeye ağırlık veren bir politika uygulanmasını öngörüyordu. Bu öğelerden bir tanesi değerli metallerdi. Ulaşılmak istenen amaca hizmet edeceğine inanılan değerli metallerin ülke içinde mümkün olduğunca çok toplanması, Merkantilist politikanın temelini oluşturuyordu. Merkantilist doktrin, ülke içinde refahı sağlamak ve uluslararası politika sorunlarında söz sahibi olabilmek için değerli metal stoklarının yüksekliğini bir önkoşul olarak görüyordu. «Bulyonist» diye adlandırılan bu politikanın Merkantilizm'in ilk aşamasında mı yoksa diğer aşamalarında da mı egemen olduğu tartışması, iktisadi düşünce tarihçileri arasında bugün bile sürmektedir[17].

Cunningham'ın amacı, bulyonist politikanın gerekçelerini ortadan kaldıran koşulların gelişmesiyle Merkantilist doktrininin de nasıl değiştiğini göstermekti. Cunningham'a göre bu değişikliği yaratan durum, 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyılın ilk yıllarında kredi ve bankacılığın gelişmesiydi. 1. Elizabeth ve 1. James dönemlerinde hem İngiltere'de hem de Anvers'te daha sonra ise Hamburg'da gelişmiş borç alma mekanizmalarının ortaya çıkması ve faizciliğin hâlâ yasak olmasına karşı 1545 ve 1571 yıllarında

---

16 W. Cunningham, «TIhe Relativity of Economic Doctrine,» *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 5.

17 Örneğin bkz., M. Bowley, *Studies in the History of Economic Theory before 1870*, London, 1973; A.W. Coats, «The Interpretation of Mercantilist Economics,» *History of Political Economy*, c. 5, 1973, s. 485-495; H. Landreth, *History of Economic Theory: Scope, Method, and Content*, Boston, Mass., 1976, s. 19-24.

çıkarılan yasalarla azami faiz oranları belirlenmesinin para piyasalarına kazandırdığı meşruiyet devlet borçlanmalarını kolaylaştırmıştı. Elizabeth'in yabancı bankalardan ve özellikle de Londra tüccarlarından almayı başardığı yüksek miktarda borçlar, bir devletin içte ve dışta güçlü olması için her ne pahasına olursa olsun altın ve gümüş sağlamak zorunda olduğunu ileri süren bulyonist görüşe öldürücü bir darbe indirdi. Yurttaşlarını refah içinde yaşatmak isteyen ve güçlü bir donanma ve ordu besleyerek uluslararası güç dengesinde söz sahibi olmayı amaçlayan bir devletin artık mutlaka altın ve gümüş peşinde koşması gerekmiyordu. Bu amaçlar için kullanılacak mali kaynaklar, yasaların belirlediği azami faiz oranlarını ödeyerek, tüccar-bankerlerden veya bankalardan kolaylıkla sağlanabiliyordu. Böylece, bulyonist görüşün maddi temeli ortadan kalktığı için 1. James döneminde Merkantilizm yeni bir aşamaya ulaştı. «Ticaret dengesi» üzerine kurulu bu aşamada amaç, eskiden olduğu gibi, ihracatın ithalattan fazla olmasını sağlamaktı; fakat, bu defa, ihracat fazlasından elde edilen gelirin altın veya gümüş olarak ödenmesi koşulundan vazgeçildiği gibi, gerekli olduğuna karar verilecek durumlarda değerli metal ihracatına izin verilmesi benimsendi[18]. Bu değişiklik Cunningham'a göre çok önemliydi:

> «Değişen toplum koşulları, politik güç için birincil öneme sahip bir servet türü olan altın ve gümüşün artık bu amaç için gerekli olmadığını ortaya çıkardı»[19].

Bulyonist görüşün varsaydığı koşulların yok olması, bu görüşün formel olarak reddedilmesi demek değildi. Bulyonist görüş, koşulların değişmesiyle birlikte geçerliliğini kendiliğinden yitirdi. Teorinin göreliliği konusunda Cunningham'ın ulaştığı sonuç, gözden düşen doktrinlerin değersiz spekülasyonlar olmadığı, değişen koşulları artık açıklayamaz duruma gelince bir kenara bırakıldıklarıydı. İleri sürüldüğü dönemlerde bulyonist görüş devlet politikasının amaçlarına hizmet eden önermeler içerdiği için doğru ve uygun bir doktrindi. Bu önermelerin değişen koşullar karşısında uygulanabilirlikleri kalmadığı için bulyonist görüş iflas etmişti[20].

---

[18] W. Cunningham, *The Growth of English Industry and Commerce*, (5th ed.), c. 2, London, 1910, (1968), s. 142-177.

[19] Cuningham, «Relativity,» s. 9.

[20] Cunningham'ın bulyonist doktrinin çökmesi konusundaki görüşlerine

Marshall'ın tarihçi görüşten nasıl etkilendiği ve Rogers'ın iktisat tarihi çalışmaları daha önce incelenmişti (s. 141-145; 162-166). Cambridge ve Oxford gibi iki ünlü üniversitenin politik iktisat kürsülerini ellerinde tutan Marshall ve Rogers'ın durumları, tarihçi görüş taraftarları arasında büyük hoşnutluk uyandırırken Cunningham olumsuz bir tutum içindeydi.

Marshall 1885 yılında Bristol Üniversitesi'nden Cambridge'e döndüğü zaman Cunningham 11 yıldır tarih ve iktisat tarihi okutuyordu. Kürsü profesörü olarak Marshall'ın ilk yaptığı iş, Cunningham'ın geliştirmeye çalıştığı iktisat tarihi programını engelleyici önlemler almak oldu. Marshall'dan önce her yıl üç dönem iktisat tarihi dersi veren Cunningham, Marshall'ın emriyle iktisat tarihi derslerini bir döneme indirmek ve iki dönem iktisat teorisi dersi vermek zorunda bırakıldı. Kendi görüşü alınmadan yapılan bu değişiklik Cunningham'ın onurunu yaraladığı gibi, iktisat tarihini akademik bir program olarak geliştirme planını da bozdu. Profesörlük seçimini Marshall'a karşı büyük farkla kaybetmiş olmasının verdiği eziklik de buna eklenince Cunningham, Marshall'a karşı büyük bir düşmanlık duymaya başladı[21].

Marshall'ın bu tutumu iktisat tarihi öğretimine karşı olduğundan değildi. Marshall, artık bağımsız bir disiplin olarak önde gelen bütün İngiliz üniversitelerinde kabul edilen iktisat bilimini, ayrı bir sınav sistemi ve diploması olan akademik bir konu olarak geliştirmek istiyordu. Bu amaca ulaşabilmesi için 18 yıl mücadele etmek zorunda kaldı. Cambridge Üniversitesi 1903 yılında ilk defa iktisat sınavları grubu *(economic tripos)* koyduğu zaman Cunningham'ın özlediği iktisat tarihi programı artık gerçekleşmesi çok güç bir düş olmuştu[22]. İktisat tarihi üzerinde uzmanlaşmak isteyenlere

---

karşı çıkan veya bu görüşleri destekleyen incelemeler için bkz., J. Viner, «Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy,» D.C. Coleman, (ed.), *Revisions in Mercantilism*, London, 1969, s. 61-91; C. Wilson, «Treasure and Trade Balances: The Mercantilist Problem,» *Economic History and the Historians: Collected Essays*, London, 1969, s. 94-113.

[21] A.W. Coats, «Sociological Aspects of British Economic Thought (Ca. 1880-1930),» *Journal of Political Economy*, c. 75, 1967, s. 712-713.

[22] B. Glassburner, «Alfred Marshall on Economic History and Historical Development,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 69, 1955, s. 591-594.

Marshall'ın tanıdığı şans, konularını 19. yüzyıl ile sınırlamak koşuluyla, hem tarih hem de iktisat sınavlarını başarmalarıydı[23].

Principles of Economics 1890 yılında yayınlandığı zaman ilk iki bölüm, konuya tarihi bir giriş olmak üzere, İlkçağlardan başlayan bir iktisat tarihi özeti niteliği taşıyordu. Bu bölümler «kanıtları gösterilmeyen geniş genellemeler» ile doluydu[24]. Bazıları tarafından tarihçi ve öznel marjinalist görüşler arasında bir uzlaşma girişimi olarak görülen[25] bu bölümler Cunningham'a duygularını dile getirmek fırsatı verdi.

Cunningham eleştirisine iktisatçıların iktisat tarihine birdenbire neden ilgi duymaya başladıklarını sorarak giriyordu. Bunun tek nedeni, Tarihçi Okul'un kazanmış olduğu saygınlıktı. İktisatçılar tarihçi akımı ihmal edemeyeceklerini anladıkları için kitaplarına iyi veya kötü tarihi çözümlemelerle başlamak zorunluluğunu duyuyorlardı. Bu yapmacık ilginin sonucu olarak ortaya çıkan ürünler ise iktisat tarihini çarpıtıyordu. Tarihi belgeleri tartma ve değerlendirme yeteneğine sahip olmayan kişiler, dikkatsizce seçilmiş iki, üç kitabı okuduktan sonra tarihçilerin yıllardır çözemedikleri sorunları çözüveriyor, dünya tarihini birkaç sayfada yeniden yazıyorlardı[26].

Cunningham'a göre Marshall'ın iktisat tarihini çarpıtması, tarihi gerçeklerin ciddi biçimde incelenmemesinden kaynaklanıyordu. Marshall iktisat teorisi aracılığıyla geçmişi anlamaya çalıştığı için gerçekleri araştırmaya gerek görmüyordu. Örneğin, Rikardocu rant teorisini kullanarak hem doğu toplumlarında hem de Tudor dönemi İngiltere'sinde toprak rantının nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışıyor ve tarihi gerçekleri bir kenara itiyordu:

> «[Toprak rantını oluşturan] güçler zaten biliniyorsa, bu güçlerin gerçek hayatta almış olduğu

---

[23] A. Marshall, «Cambridge Economic Tripos,» *Palgrave's Dictionary*, c. 1, s. 877b-879c.

[24] J.M. Keynes, «Alfred Marshall, 1842-1924,» A.C. Pigou, (ed.), *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelley-Millman reprint, New York, 1956), s. 46.

[25] V.W. Bladen, «Mill to Marshall: The Conversion of the Economists,» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 1, 1941, s. 26.

[26] W. Cunningham, «The Perversion of Economic History,» *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 491-492.

biçimlerin araştırılması, gereksiz yere ukalalık etmek gibi görülüyor... Eğer gerçekler [Marshall'ın] doktrinini doğruluyorsa [Marshall] bu gerçeklere değinmek için istekli; ama doğrulamıyorlarsa bu gerçekler daha önceden formüle edilmiş İktisat Yasalarına gölge etmekten başka işe yaramadığı için göz ardı ediliyorlar»[27].

Cunningham'a göre, Rikardocu rant teorisini Marshall'ın kullandığı biçimde kullanarak ne doğu toplumları ne de Tudor dönemi hakkında aydınlatıcı bilgiler edinilemezdi. Ricardo'nun rant kavramı, ürünün pazarda oluşan fiyatı ile üretim maliyeti arasındaki farka bağlı olduğu için, ürünün satıldığı bir piyasa yapısını zorunlu olarak varsayıyordu. Marshall eski doğu toplumlarında rant olgusunu açıklamaya çalışırken bu noktaya dikkat etmiyor ve böyle bir piyasanın varlığını zımnen kabul etmiş oluyordu. Fakat doğu toplumları, piyasaların egemenliğine değil, geçimlik üretime bağlı toplumlardı. Ricardo'nun teorisinin varsaydığı en önemli koşul bu toplumlarda mevcut olmadığı için bu toplumlara uygulanamazdı[28].

Tudor dönemi İngiltere'sinde geçerli olan ve angarya yerine ikame edilen rant biçiminin *(quit rent)* Rikardocu rant teorisi ile açıklanmaya çalışılması da, benzer bir yanılgıyı içeriyordu. Bu rantlar toprağın verimliliğine bağlı değildi. Serflerin daha önce feodal lord için yerine getirmekle yükümlü bulundukları hizmetlerin para olarak karşılığını temsil eden *quit rent*, Rikardocu çerçeve içinde düşünülemezdi[29]:

> «Ortaçağ döneminin rantlarını bu teoriye göre açıklamaya çalışmak anakronizmdir ve kırsal hayatın koşullarını hiç anlamamak demektir»[30].

Cunningham, tarihi gerçeklerin titiz biçimde incelenmemesinin iktisat teorisi açısından bağışlanabilir bir kusur olsa bile, iktisat tarihi açısından bakıldığı zaman bir «felaket» olduğu görüşündeydi. Çünkü bu kusur, iktisat teorisini her dönemde geçerli bir ger-

---

[27] *ibid.*, s. 493-494.

[28] *ibid.*, s. 494.

[29] *ibid.*, n. 2.

[30] *loc. cit.*

çekler demeti olarak görmekten de öteye gidebiliyor ve tarihi olguları olduklarından başka biçimlerde sunmaya kadar varıyordu. Marshall'ın yaptığı bu tür yanlışlardan örnekler veren Cunningham'ın öfkesini dile getirmede kullandığı nitelemeler çok sertti: «Gerçeklere aykırı»; «kanıtlanmamış»; «dayanaksız»; «nereden alındığı belli olmayan»; «yanlış»; «düş ürünü» vb.[31].

Bir iktisatçının, iktisat tarihini bu kadar çarpıtmasına karşı sessiz kalınamazdı. Eğer Marshall'ın yaptığı yanlışlar ve kendi uzmanlık alanı dışına çıkma girişimleri eleştirilmezse, tarihçi görüşün varoluş nedeni ortadan kalkacaktı. Cunningham, kullandığı dil ve üslubun kırıcı olduğunun farkındaydı. Ama daha yumuşak biçimde yöneltilen bir eleştirinin istenen sonucu yaratmayacağı görüşündeydi[32].

Gerçekten de Cunningham istediği tepkiyi yaratmayı başardı. Marshall, eleştirilere karşılık vermeme kuralını hayatında ilk ve son defa çiğneyerek Cunningham'a cevap verdi[33]. Cunningham'ın yönelttiği eleştirilerin bazılarının haksız olduğunu ileri sürerken kendisinin de «suçlamayı gerektirecek bazı dikkatsizlikler» yaptığını kabul etti[34]. Ortaçağ loncalarının zanaatkarlar üzerinde kurduğu denetim mekanizmasının boyutlarını yanlış değerlendirdiğini; bazı kaynaklardan yaptığı alıntıların gerçeğe uymadığını veya kanıtlamak istediği şeyi kanıtlayacak biçimde değiştirildiğini itiraf etti.

Cunningham'ın sevinci sonsuzdu: Marshall köşeye kıstırılmıştı. Eleştirilerini daha ayrıntılı olarak ve daha sert bir dille yeniden kaleme alarak *Economic Journal*'a gönderdi. Derginin editörlüğünü yapan F.Y. Edgeworth Marshall'ın özel ricası üzerine, makaleyi yayınlamayı reddetti. Cunningham'ın ısrarı sonuç vermedi. Marshall'ı gücendirmekten çekinen diğer dergiler de aynı biçimde davranınca Cunningham makalesini *Pall Mall Gazette*'de okuyucu mektubu olarak yayınlamak zorunda kaldı[35]. Makale, sınırlı bir okuyucu kitlesine ulaştığı için Cunningham'ın umduğu ilgiyi yaratamadı.

---

31 *ibid.*, s. 495-497.

32 *ibid.*, s. 498.

33 A. Marshall, «A Reply,» *Economic Journal*, c. 2. 1892, s. 507-519.

34 *ibid.*, s. 517.

35 J. Maloney, «Marshall, Cunningham and the Emerging Economics Profession,» *Economic History Review*, (Second Series), c. 29, 1976, s. 443.

Cunningham'a göre Marshall tarihi gerçekleri incelemediği için iktisat tarihini çarpıtmaktan ne kadar sorumluysa, Rogers da incelediği gerçekleri yanlış yorumladığı için o kadar suçluydu. Rogers, İngiltere'nin politik tarihini iktisadi açıdan yorumluyor fakat ülkenin iktisadi gelişmesini bundan ayrı ve sistematik bir araştırma konusu olarak kabul etmiyordu[36].

Cunningham'a göre Rogers'ın temel yanlışı Klasik İktisat ilkelerini benimsemesiydi:

> «[Rogers] kendisini çok dar ve özel bir araştırma çizgisi içine hapsetti; kişiler arasındaki ilişkileri fiyat serilerinde kaydedildiği biçimde inceledi. Değişik dönemlerdeki iktisadi hayatın genel koşullarını yansıtan belgeleri incelemeyi ihmal etti... [Geçmişteki] iktisadi hayatı yeni baştan kurmak için fiyat serilerinin yetersiz bir temel olduğunu anlamadı»[37].

Rogers'ın dar görüşlülüğü, olayların belirli bir yönünü incelemesine neden olmakla kalmıyor, toprak sahiplerinin yalnız kendi çıkarlarını düşündükleri yolundaki *a priori* varsayıma bağlı olarak gerçeklerin yanlış yorumlanmasına da yol açıyordu. Bu yüzden Rogers, Kraliçe Elizabeth devrinde sulh yargıçlarına verilen ücretleri belirleme yetkisinin işçilerin aleyhine kullanıldığını ileri sürüyordu.

Cunningham bu iddianın yanlış olduğu görüşündeydi. Bedfordshire, Glamorganshire, Shropshire ve Norfolk sulh mahkemeleri arşivlerinde yaptığı araştırmalara dayanarak Cunningham, sulh yargıçlarının bu yetkilerini hemen hiç kullanmadıklarını, yetkinin kullanıldığı sınırlı sayıda örnekte de ücretlere üst sınır getirilmediğini göstermeye çalıştı. Ücretlerin işçilerin aleyhine olarak belirlenmesini sağlayacak yasanın Parlamento'dan geçtikten hemen sonra unutulduğunu, 1747 yılında çıkarılan yeni bir yasayla sulh yargıçlarının bu yetkiye sahip olduklarının yeniden onaylandığını, fakat bu tarihten sonra da yetkinin kullanıldığını gösteren bir kanıt olmadığını gösterdi[38].

---

[36] Kaynak göstermeden Cunningham'dan aktaran, Foxwell, *op. cit.*, s. 386.
[37] Cunningham, «Roscher,» s. 320.
[38] Cunningham, «Perversion,» s. 499-502; *Growth of English Industry*, c. 2, s. 37-43; App. A, s. 887-897.

Rogers, İngiltere tarihini hayır ve şer güçleri arasında bir çatışma olarak gördüğü için tarihi belge ve kanıtları da bu çatışmanın çizdiği çerçeve içinde yorumlamaktan kendini alamıyordu. Bu yüzden Merkantilist dönemi de bu önyargı içinde değerlendiriyor ve kullandığı kavramlar o dönemin koşullarından değil de Klasik İktisadın yapısından kaynaklandığı için Merkantilist dönem hakkında yanlış sonuçlara varıyordu.

CUNNINGHAM ve MERKANTİLİZM'in MİLLİYETÇİ YORUMU

Cunningham, İngiltere tarihinin 19. yüzyıl başlarına kadar kesintisiz bir fesat senaryosu olduğunu iddia eden Rogers'a şiddetle karşı çıktı. Cunningham'a göre Merkantilizm uygulanabilecek politikalar arasında çağına en uygun olan politikaydı. Cunningham'ın bu görüşü, iktisat tarihi ve milliyetçilik anlayışına sıkı sıkıya bağlıydı.

Cunningham'a göre iktisat tarihi «özel bir grup olgunun incelenmesi değil, bir ulusun tarihindeki bütün olguların özel bir bakış açısından incelenmesidir»[39]. Bu görüş açısı iktisadi görüş açısıydı. Cunningham nasıl iktisat teorisinin pratik amaçlara hizmet etmesi gerektiğini savunuyorsa, iktisat tarihinin de aynı amaç doğrultusunda incelenmesi gerektiğini ileri sürüyordu. İktisat tarihi araştırmaları geçmiş dönemlere ışık tuttuğu kadar, modern hayatın anlaşılmasına yardım edeceği için de yapılmalıydı[40]. Modern toplumların yöneticileri eski toplumların tarihleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olsaydılar, insanlık bu kadar büyük ölçekli israf, yıkım ve savaş felaketlerine uğramayabilirdi[41].

Cunningham'ın tarih görüşü «anlayış» ilkesi üzerine kurulmuştu. Tarihçi, incelediği dönemin insanlarını, kurumlarını, politikalarını modern toplumların standartlarına göre değil de o dönemin koşullarına göre anlayıp değerlendirebiliyorsa görevini yapıyor demekti. Tarih yazıcılığının ve tarihçinin görevi eleştirmek değil, anlamaya çalışmaktı. İncelediği insanlara ve politikalara sempati duymayan bir tarihçi bu konuları açıklayamazdı; çünkü, o insanları davrandıkları gibi davranmaya yönelten güçler ve o politikaların uygulanmasını gerektiren koşulların zorlayıcılığını içinde duy-

[39] *ibid.*, c. 1, s. 8.
[40] Cunningham, «Comtist Criticism,» s. 109.
[41] Kaynak göstermeden Cunningham'dan nakleden, Foxwell, *op. cit.*, s. 389.

mayan, yaşamayan bir tarihçi açıklamaya çalıştığı konu hakkında tam bilgi sahibi sayılamazdı[42]. Rogers gibi iktisat tarihçileri ve Klasik İktisatçılar, Merkantilizm dönemini anlamak için bir çaba göstermiyorlar; bu dönemi 19. yüzyıl liberalizminin ilkeleri açısından inceledikleri için Merkantilizm'de her türlü yanlışlık ve akılsızca davranış belirtisini kolaylıkla bulabiliyorlardı.

Cunningham bir İngiliz milliyetçisiydi. Bu yüzden de 19. yüzyıl liberalizminin kozmopoliten, bireyci ve materyalist çerçevesinin Merkantilizm'i anlamaya yeterli olmadığına inanıyordu:

> «Vatanseverliği kaba bir duygu sanan ve kendi ülkesinden başka her ülkeye dost olan bazı modern entellektüellerin tersine Cunningham, İngiltere'nin geçmişteki ihtişamından büyük bir gurur duyuyordu»[43].

Cunningham'a göre İngiliz milliyetçiliği 16-18. yüzyıllarda ifadesini Merkantilizm'de bulmuştu. İngiltere'nin milli bir devlet olması Tudor ve Stuart hanedanları döneminde uygulanan Merkantilist politikalar sayesinde başarılmıştı. Bu dönemde İngiltere'nin iktisadi ve askeri gücü ve çıkarları ön planda tutulmuş, yöneticiler ve iktisatçılar bütün çabalarını bu amaçların gerçekleştirilmesi uğruna harcamışlardı.

Merkantilizm dönemi iktisatçılarının geniş kapsamlı bir iktisat teorisi geliştirmedikleri doğruydu; fakat, bu iktisatçıların hepsi milli bir devlet kurmanın pratik iktisadi sorunları ile uğramış ve uygulanacak politikalara yol gösterecek önermeler geliştirmişlerdi. Cunningham'a göre Merkantilist doktrin hem İngiliz milliyetçiliğine hizmet ettiği hem de pratiğe yönelik olduğu için «uygun» bir teoriydi[44]. Milli bir devlet kurma amacını gerçekleştirmenin o dönemde daha başka bir yoldan başarılması imkânsızdı

> «İngilizlerin bütün yetenekleri İngiltere'yi bağımsız milli bir organizma olarak inşaya yöneltildi. İngiltere rakibi olan diğer devletlerle ancak bu sayede başa çıkabilirdi»[45].

İngiltere'yi büyük yapan sanayi devrimi veya 19. yüzyıl libe-

---

[42] Cunningham, *Growth of English Industry*, c. 1, s. 20.
[43] Foxwell, *op. cit.*, s. 384-385.
[44] Cunningham, «Nationalism and Cosmopolitanism,» s. 648-650.
[45] *ibid.*, s. 649.

ralizmi değil Merkantilizmdi. Tarihçiler ve iktisatçılar sanayi devriminin Merkantilizmin sağladığı güçlü temel üzerinde yükseldiğini görmezlikten geliyorlardı. 19. yüzyıl liberalizmi ise İngiltere'nin sahip olduğu birçok yüce değerin aşınmasına yol açmıştı:

> «[Büyüklük] ideali unutuldu. İngiltere'yi artık bağımsız ve milli bir organizma olarak değil, daha büyük ve kozmopoliten bir bütünün küçük bir parçası olarak görüyoruz»[46].

Liberalizm İngiliz halkının refah konusundaki düşüncelerini de kökten değiştirmişti. Merkantilist dönemde refah kavramı milli refah ile eşanlamlı olarak kullanılırken 19. yüzyılda kişisel refah ile özdeşleştirilmişti[47]. Kişinin kendi çıkarları peşinde koşarken toplumun çıkarlarına da kendiliğinden hizmet edeceği görüşünün egemen olması, Cunningham'ın yücelttiği bütün değerlerin yıkılmasına neden olmuştu.

Merkantilizme olan hayranlığı yüzünden Cunnigham bu konuda çok geniş kapsamlı araştırmalar yaptı ve gelecek kuşak iktisat tarihçilerinin kaynak olarak kullanacağı büyük bir eser bıraktı[48]. Merkantilizm'i alışılmamış bir biçimde yorumlaması yüzünden Cunningham'ın kitabı ilgi uyandırdıysa da kendisine akademik açıdan herhangi bir kazanç sağlamadı. Bu yorumlayış biçimi ve daha sonra Marshall ile giriştiği mücadele, Cunningham'ı iktisatçıların gözünde küçük düşürdü. Dönemin önemsiz sayılan mevkilerinden birisi olan King's College politik iktisat profesörlüğünden başka bir akademik mevki elde edemedi. Keynes iktisadının gelişmesiyle birlikte devlet müdahaleciliğinin tarihte aldığı biçimlerin araştırılmaya başlaması, Cunningham'ın görüşlerinin yeniden değerlendirilmesini de beraberinde getirdiği zaman Cunningham öleli nerdeyse çeyrek yüzyıl olmuştu. Aşağıdaki alıntı, Cunningham'ın göğüslemek zorunda kaldığı güçlüklerin kendi ağzından ifadesi olarak değer taşır:

> «Yaşadıkları toplumda hüküm süren modayı izlemeyi kabul etmeyenler afaroz edilmeyi göze almalıdırlar. Akademik moda, Bond Street veya

---

[46] *ibid.*, s. 650.

[47] Cunningham, *Growth of English Industry*, c. 2, s. 881-883.

[48] Cunningham'ın bu konudaki araştırma sonuçları için bkz., *ibid.*, c. 1, s. 473-566; c. 2, s. 1-608.

Saville Row'un modasından daha zalimdir. Son yıllarda İngiltere'de egemen olan akademik modaya uymayanlar da kendi çalışma alanlarını geliştirme ve başkalarını bu yola yöneltmek konusunda büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Üniversitelerin yetkili kurullarının uyguladığı ahlaksızca sansüre ek olarak yayınevleri ve editörler yazdıklarını basmayı reddetmişlerdir. Akıntıya karşı yüzmeye çalışanların kaderi budur. İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri, çalışmaları engellendiği ve yayın yolları kendilerine kapatıldığı zaman yakınmamalıdırlar. Ama, eleştirildikleri, yöntemlerinin yanlış olduğu ileri sürüldüğü veya İngiltere'de egemen olan iktisat teorisi görüşünün kendilerini eleştirmesine neden olarak gösterilebilecek bir davranış içinde bulundukları belirlendiği zaman seslerini yükseltmek hakkına sahip olmalıdırlar»[49].

NEDEN İNGİLTERE'de BİR «YÖNTEM SAVAŞI» OLMADI?

Cunningham gibi hırçın bir eleştiricinin ve daha genel olarak İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin Rikardo İktisadı'na yönelttikleri saldırılar karşısında neden İngiltere'de de sert ve kırıcı bir «yöntem savaşı»nın cereyan etmediği sorusu haklı olarak sorulabilir. Böyle bir soruya verilebilecek iki cevap vardır:

1) T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram'ın soyut-tümdengelimci yönteme yönelttikleri eleştiriler hemen hemen tümüyle Ricardo'nun kendisini hedef almıştı. Bu eleştiriler yayınlandığı zaman Ricardo öleli epey bir zaman olduğu için Ricardo'nun cevap vererek bir «yöntem savaşı» başlatması ve sürdürmesi düşünülemez. Kaldı ki Ricardo eleştirilere cevap verecek durumda olsaydı bile gerek kendisinin gerek diğer Klasik Okul üyelerinin özellikle yöntem konusunda hiçbir şey yazmamış olmaları böyle bir tartışmanın başlamasını engelleyebilirdi.

2) Menger ve Schmoller arasında cereyan eden «yöntem savaşı»na benzer bir durumun ortaya çıkması için en uygun vesile Cunningham'ın Marshall'a yönelttiği eleştiridir.

[49] Cunnigham, «Roscher,» s. 327.

Zaman zaman, değil bilimsel tartışma uslubunu terbiye sınırlarını bile aşan bu eleştiriye aynı biçim ve içerikle verilecek bir cevap İngiltere'de Menger ve Schmoller'inkinden daha sert ve kırıcı bir tartışmanın başlamasını sağlayabilirdi. Fakat Marshall kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplamamayı kural edinmiş bir iktisatçıydı. Bu kuralı hayatında ilk ve son defa olarak Cunningham karşısında çiğnedi. Cunningham'a verdiği cevap ağırbaşlı olduğu kadar kendi yaptığı yanlışları da kabul eden bir bilimsel dürüstlük örneği oldu. Cunningham'ın tartışmayı kendi düzeyinde sürdürme isteği Marshall tarafından boşa çıkarıldığı için sorun Menger ve Schmoller tartışması kadar büyümeden bastırılmış oldu.

Polemik düzeyinde belirginleşmeyen bu «yöntem savaşı»nın kurumsal düzeyde bir «kürsü savaşı»na dönüşüp dönüşmediği incelemeye değer bir konudur. İlk bakışta, İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin akademik mevkilerden uzak tutulmaya çalışıldığı izlenimini elde etmek mümkündür. Gerçekten de, örneğin, Cairnes'den boşalan King's College kürsüsüne Leslie'nin atanmasını Cairnes'in engellediği ileri sürülmektedir[50]. Diğer taraftan, bazı araştırmacılar W.J. Ashley'nin ne Oxford'da ne de Cambridge'de bir kürsüye kavuşamamasını Marshall'ın etkisini Ashley'nin aleyhine kullanmasına bağlamaktadırlar. Thorold Rogers'ın ölümünden sonra Drummond Kürsüsü için yapılan seçimde Ashley'ye karşı F.Y. Edgeworth'ü[51] Cambridge'deki kürsü seçiminde ise gene Ashley'ye karşı A. Pigou'yu desteklediği söylenen[52] Marshal'ın gerçekten böyle davrandığı kesinlikle kanıtlanmış değildir. Marshall'ın nüfuzunu Ashley'nin aleyhine olarak kullandığı ortaya çıkarılsa bile Marshall'ın bu davranışının sırf yöntem ayrılığı sorunundan kaynaklandığı söylenemez. Edgeworth ve Pigou gibi sonraları büyük üne kavuşan iki iktisatçının Marshall tarafından tercih edilmiş olmalarının nedeni her ikisinin de bilimsel yeteneklerinin Ashley'den daha çok belirginleşmiş olması olabilir.

---

50 «T.E. Cliffe Leslie and Political Economical Heterodoxy,» *Westminster Review*, c. 120, 1883, s. 231.

51 H.W. McCready, «Sir William Ashley: Some Unpublished Letters,» *Journal of Economic History*, c. 15, 1955, s. 35.

52 Coats, «Sociological Aspects,» s. 714; R.H. Coase, «The Appointment of Pigou as Marshall's Successor,» *Journal of Law and Economics*, c. 15, 1972, s. 473-485.

8. BÖLÜM

WILLIAM J. ASHLEY:
İLK AKADEMİK İKTİSAT TARİHÇİSİ

Sir William James Ashley'nin akademik hayatı birbirinden farklı fakat birbiriyle yakından ilgili iki ayrı dönemde incelenebilir. Birinci dönem, Toronto Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Kürsüsü'nü kurduğu 1888 yılından, Birmingham Üniversitesi Ticaret Okulu'nun kuruculuğunu üstlendiği 1901 yılına kadar sürer. Ashley, iktisat tarihi yöntemi ve Ortaçağ iktisat tarihi konularında en önemli eserlerini bu dönemde verdi. 1888-1901 dönemi Ashley'nin iktisat tarihçiliği dönemidir. 1901'den ölüm tarihi olan 1927 yılına kadar olan ikinci dönemde ise Ashley karşımıza bir uygulamalı iktisatçı olarak çıkar. Bu iki dönem arasındaki yakın ilişki, Ashley'nin iktisat teorisinin göreli olduğu yolundaki görüşünün, ikinci dönemde, günün en önemli iktisat politikası sorunlarına uygulanmasından kaynaklanır. Ashley birinci dönemde öğrendiklerini ve öğrettiklerini, ikinci dönemde somut sorunlara uygulayan bir iktisatçıdır.

TOYNBEE, SCHMOLLER ve STUBBS'ın ETKİLERİ

J. Clapham'a göre Ashley, «Alman Tarihçi Okulu ve Toynbee'nin etkisi altında kalan ve Stubbs'ın Oxford Okulu'na mensup bir tarihçidir»[1]. Ashley'nin Toynbee'nin etkisi altında kalmasının bellibaşlı nedeni, Balliol College'da öğrenci iken Toynbee'nin Sanayi Devrimi konulu derslerine devam etmiş olmasıdır. Ashley'nin bu derslerde edindiği en değerli bilgi, kendi sözleriyle, «tarihçi yöntemin önemi» oldu[2]. Tarihçi yöntemin, iktisadi ve politik tarihin incelenmesinde yeni ve geniş ufuklar açabileceğini anlayan Ashley bu konu üzerinde daha derinliğine çalışmak amacıyla Toynbee'nin yol göstermesini istedi. Toynbee, Cliffe Leslie ve Alman Tarihçi Okulu üyelerinin kitaplarını okumayı önerdi. Bu öneri Ashley'nin bilimsel hayatının biçimlenişinde önemli rol oynadı[3]. Bir evliyaya benzettiği Toynbee'nin hatırasını hep canlı tutmak isteyen Ashley, en önemli kitabını Toynbee'ye ithaf etti[4].

Ashley'nin düşüncelerinin biçimlenişinde rol oynayan ikinci kişi Schmoller oldu. Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra sık sık Almanya'ya giden Ashley, «Yeni» Alman Tarihçi Okulu'nun önderiyle kişisel ilişkiler geliştirmek fırsatını buldu. Ashley'nin Schmoller'den edindiği bilgiler Schmoller'i körü körüne izlemesine yol açmadı. Schmoller'in tarihi verilerden yeni bir iktisat teorisi türetme çabalarını hiçbir zaman ciddiye almayan Ashley, diğer taraftan, bu çalışmaların iktisat tarihini başlı başına bir disiplin ola-

---

[1] J. Clapham, «W.J. Ashley,» *Economic Journal*, c. 37, 1927, s. 678.

[2] W.J. Ashley, «Arnold Toynbee,» *Surveys Historic and Economic*, London, 1900, (1966), s. 428; H.W. McCready, «Sir William Ashley: Some Unpublished Letters,» *Journal of Economic History*, c. 15, 1955, s. 35.

[3] Ashley, *op. cit.*, s. 430-431.

[4] W.J. Ashley, *An Introduction to English Economic History and Theory*, c. 1, London, 1888, s.v.

rak kurmaya elverişli olduğunu gördü ve kendi çalışmalarını bu yönde geliştirmeye çaba harcadı.

Schmoller'in Ashley üzerindeki etkisini Ashley'nin kendi sözleriyle incelemek için Schmoller'e ithaf edilen kitabına bakmak gerekir. Bu ithaf yazısında Ashley şöyle diyordu:

> «Sizin görüşlerinizle her zaman aynı doğrultuda olmak imkânını bulamadım. İngiltere'nin 18. yüzyıldaki ve çağımıza daha yakın dönemlerdeki iktisat politikası ile ilgili olarak son sıralarda yazdıklarınızı eleştirme arzusu duyduğumu da itiraf etmeliyim. Fakat inanıyorum ki ... sizin yazılarınızdan elde ettiğim teşvik ve yönlendiriciliği başka hiç kimsenin yazılarında bulamadım. Sizin teşvikinizle... tarihçi olmayı terketmeden iktisatçı oldum. Kendi örneğinizle bana tarihçi ruhun iktisatçının çalışmalarına, iktisatçının ilgisinin de tarihçinin çalışmalarına nasıl taşınabileceğini gösterdiniz»[5].

Tarih temeline dayanan bir iktisat teorisi yaratmaya çalışan tarihçi-iktisatçıların ilham kaynağı Schmoller'in bu yöndeki etkisini duymayan Ashley, Schmoller'i çalışmalarıyla yol gösteren bir rehber olarak kabul ediyordu.

Ashley'yi etkileyen üçüncü kişi olan William Stubbs'ın rolünün önemini anlamak için tarih felsefesinin ve tarih disiplininin 19. yüzyılda geçirdiği değişiklikleri kısa da olsa incelemek gerekir.

TARİH, TARİH FELSEFESİ ve STUBBS'ın OXFORD OKULU[6]

Genellikle kabul gören bir yargıya göre tarih disiplininin bağımsız bir araştırma ve öğretim dalı olması 19. yüzyılda gerçek-

---

[5] Ashley, *Surveys*, s. v.

[6] Bu konu hakkında genel bir bilgi vermek amacını güden bu bölümün yazılışında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: G.P. Gooch, *History and Historians in the Nineteenth Century*, London, 1913; F. Stern, (ed.), *The Varieties of History*, (2nd ed.), New York, 1972; E.H. Carr, *What is History?*, London, 1961; G.R. Elton, *The Practice of History*, London, 1976; G. Clark, «History and the Modern Historian,» *The New Cambridge Modern History*, c. 1, Cambridge, 1957. s. xvii-xxxvi.

leşmiştir. Bu dönemde tarih iç içe bulunduğu felsefe, edebiyat ve filoloji ile olan ilişkilerinden yavaş yavaş sıyrılmış ve akademik bir alan olarak tanınmaya başlamıştır. Devlet arşivlerinin tarihçilerin kullanımına açılmasıyla birlikte orijinal belgelerin eleştirici bir yaklaşımla değerlendirilip yayınlanması; Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki üniversitelerde tarih kürsüleri tesis edilmesi; tarihçileri bir araya getiren derneklerin kurulması ve bu derneklerin yayın organı olarak 1859'da *Historische Zeitschrift*'in, 1876'da *Revue Historique*'in ve 1886'da *English Historical Review*'un yayın hayatına atılması, bu gelişmeden kaynaklanan ve aynı zamanda bu gelişmeye ivme kazandıran öğelerdir. Tarihçilerin konular ve dönemlere göre uzmanlaşması da, üretilen bilimsel eserlerin giderek daha ayrıntılı ve kapsamlı araştırmalara dayanmasını sağladığı için bu gelişmede önemli bir başka öğe olarak görülmelidir.

İngiltere'de tarih araştırmaları ve tarih yazıcılığı 19. yüzyılın ilk yarısında genellikle politik, diplomatik ve askeri konular üzerinde yoğunlaşmıştı. Yapılan araştırmalar arşiv belgelerinden çok hatırat, biyografi veya mektuplara dayanıyordu. İkincil kaynak olarak değerlendirilebilecek bu kaynakların geniş ölçüde kullanılması iki nedene bağlanabilir: Birinci neden, akademik tarihçilerin çoğunlukla tarih eğitimi görmemiş olmaları ve tarih yazıcılığını bir edebiyat türü olarak algılamalarıydı. T.B. Macaulay, T. Carlyle ve J.A. Froude'ın ellerinde, tarih yazıcılığı popüler edebiyat görünümüne büründü ve J.R. Green tarafından «davul ve borazan tarihçiliği» diye nitelendirildi[7]. İkinci neden ise İngiltere'de arşiv belgelerinin tasnif, çözümleme ve yayınlama faaliyetlerinin çok geç gelişmiş olmasıydı. Fransa'da 1829 yılında kurulan *Ecole des Chartes* paleografi öğretimi yapıyor ve belgelerin tarihçilerin kullanımına hazırlanması için gerekli bilgileri sağlıyorken İngiltere'de böylesine uzmanlaşmış bir kurum yoktu. Benzer amaçlar için kurulmuş olan *Records Commission* 1800'den 1838'e kadar kayda değer herhangi bir başarı gösterememiş ve çok önemli olmayan bazı belgelerin yayınlanmasıyla yetinmişti.

William Stubbs'ın 1863 yılında bu komisyona üye olarak atanması, İngiltere'de mevcut Orta ve Yeni Çağlara ait orijinal belgelerin yayınlanmasını hızlandırdı. 1866 yılında Oxford Üniversitesi

[7] Tarih yazıcılığının bir edebiyat türü olarak uygulanmasının en ilginç örneği, Theodor Mommsen'in 1902 yılı Nobel Edebiyat Ödülünü kazanmasıdır.

Kraliyet Modern Tarih Kürsüsü profesörlüğüne atanan Stubbs ile birlikte İngiltere'de tarih araştırmaları ve tarih yazıcılığı yeni bir döneme girdi. Bu yeni dönemin belirleyici özelliği, arşiv belgelerinin olağanüstü önem kazanmasıydı.

Fransa'da ve özellikle Almanya'da bu önem, Leopold von Ranke'nin tarihçinin temel görevini «tarihte olayların gerçekte nasıl olduğunu göstermek» diye tanımladığı 1830'lardan beri kabul edilmişti. Ranke'nin görüşünün İngiltere'de benimsenip uygulanması için Oxford Okulu olarak adlandırılan ve E.A. Freeman, J.R. Green ve W. Stubbs'dan oluşan tarihçi grubun arşiv belgelerini ortaya çıkarıp yayınlamalarını beklemek gerekmişti. İngiliz arşiv belgelerinin sistematik ve eleştirici bir biçimde değerlendirilmesinde Stubbs en önemli rolü oynadı. Belki de bu yüzden Oxford Okulu bazen Stubbs Okulu diye adlandırılır.

Ranke'nin Avrupa'daki etkisinin Stubbs'ın çalışmaları aracılığıyla İngiltere'ye geçmesi, İngiliz tarihçilerini o zamana kadar çok ilgilendirmeyen felsefi bir sorunu da beraberinde getirdi. Bu sorun «tarihi gerçek» sorunuydu. «Tarihte olayların gerçekte nasıl olduğunu göstermek,» tarihçinin arşiv araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılan tarihi gerçekler arasından bir seçme yapmasını ve seçilen bu gerçekleri belirli bir düzen içinde sıralamasını gerektiriyordu. Bunu yapabilmek, hatta hangi gerçeklerin arşivlerde aranıp bulunmaya değer olduğuna karar verebilmek için ise tarihçinin tarih süreçleri konusunda daha önceden edinilmiş bir fikre sahip olması lazımdır. Kavramsal bir çerçeveye sahip olmayan bir tarihçi, tarihi gerçeklerin hangilerini araştıracağını ve ortaya çıkardığı tarihi olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini belirleyemezdi. Tarihçiyi yönlendirecek kavramsal bir çerçevenin gerekliliği tarih yazıcılığına uygulandığı zaman, tarihçinin kullandığı arşiv belgeleri üzerinde yorum yapması kaçınılmaz oluyordu.

Stubbs'ın ve Oxford Okulu'nun benimsediği görüş, *a priori* bir kavramsal çerçevenin kullanılmasını baştan reddeden bir ampirizmdi. Bu aşırı ampirizm, gözlemci rolündeki tarihçi ile gözlem konusu olan tarihi gerçekler arasında tam bir bağımsızlık ve ayrılık olduğunu varsayıyordu. Yüzeysel olarak bakıldığı zaman gerçekten de gözlemci ve gözlem konusu birbirinden bağımsızdı. Tarihçinin geçmişte olup bitenleri etkileyip değiştirmesi imkânsızdı. Fakat burada söz konusu olması gereken ilişki, tarihçinin tarihi gerçekler arasından seçme yapmasıydı. Bu seçimin sonucuna bağlı ola-

rak bazı olgular «tarihi gerçek» niteliği kazanıyor, seçilmeyip elenenler ise unutulmaya veya ilerde kendilerini seçecek bir tarihçiyi beklemeye mahkum oluyordu.

Oxford Okulu, gözlemci ve gözlenen arasındaki ilişkiyi yok varsayarak, tarihi yeniden yaratmanın, tarihi gerçekleri belirleyip bir araya getirmekten ibaret olduğunu ileri sürdü. Tarihi gerçekler, arşiv belgelerinde yazılıydı. Bu belgeler ne kadar büyük miktarlarda gün ışığına kavuşturulursa tarih de gerçeğe o kadar bağlı kalınarak yeniden yaratılmış olurdu.

Tarih araştırmalarında ve tarih yazımında teorik çerçevelere ve yorumlamalara yer vermeyen bu ampirist tarih görüşünün yarattığı belge fetişizmi, ürün olarak son derece ayrıntılı ve o derece de sıkıcı tarih kitaplarının yazılmasına yol açtı. Ashley, belge fetişizmini en üst düzeylere vardıran ve arşiv belgelerine kutsal gözüyle bakan Stubbs'ın öğrencisi olarak yetişti ve arşiv araştırmaları tekniğini öğrendi.

Toynbee'den tarihçi yöntemin, Schmoller'den iktisat tarihinin, Stubbs'dan ise belgelere dayanan araştırmaların önemini öğrenen Ashley'nin bilimsel faaliyetlerini iki ayrı başlık altında inceleyeceğiz. Önce iktisat tarihi araştırmalarına yaptığı ampirik katkıya örnekler vererek değineceğiz sonra da Ashley'nin iktisat tarihi yönteminin gelişmesi ve iktisat teorisi ile olan ilişkiler konusundaki görüşlerini inceleyeceğiz.

ORTAÇAĞ İKTİSAT TARİHÇİSİ OLARAK ASHLEY

1880'lere kadar İngiliz tarihçileri arasında Ortaçağ İngiltere'sinde iktisadi ve toplumsal yapının köy topluluklarını temeline dayandığı görüşü egemendi. Bu görüşe göre Romalıların İngiltere'yi terketmesinden sonra, 5.-7. yüzyıllar arasına yayılan Sakson istilâsından 11. yüzyılda gerçekleşen Norman istilâsına kadar, İngiltere'deki tarım toplumu özgür köy toplulukları çerçevesinde örgütlenmişti. Köy topluluklarının Sakson krallarına olan bağımlılığı nominal düzeydeydi ve bu topluluklar kendilerini yönetecek özerk bir yapıya sahiptiler. Topluluk üyeleri kişisel olarak özgürdüler. Tarım yapılan topraklar ve otlaklar köy topluluğunun ortak mülkiydi. Başlangıçta kan bağıyla birbirlerine bağlı oldukları kabul edilen topluluk üyeleri zamanla bölgesel ve politik değişikliklerden

etkilenerek diğer köy toplulukları ile kaynaşmışlar ve kan bağı temeline dayanan aşiret yapısı yavaş yavaş ortadan kalkmıştı.

Özgür insanlardan oluşan bu köy toplulukları, Norman istilâsından sonra istilâcı feodal lordların egemenliğine geçmeye başlamıştı. Özerk köy topluluklarının feodal malikâneler biçiminde örgütlenmesiyle birlikte topluluk üyeleri özgürlüklerini kaybederek, değişen ölçülerde toprağa bağlı köleler (serf) durumuna gelmişlerdi. Topluluğun özerk yapısı yok olmuş, yönetim ve yargı fonksiyonları feodal lorda geçmişti. Aynı zamanda, toprak üzerindeki ortak mülkiyet biçimi de değişmiş ve toprak feodal lordun mülkü olmuştu. Feodal lord çok çeşitli kira sözleşmeleriyle toprağı serflere kiralıyor, kendisine ayırdığı toprakları da serfler üzerine yüklenen angarya hizmetleriyle işletiyordu[8].

Köy toplulukları teorisi, Roma döneminin tarımsal örgütlenme biçimi olan *villa* ile feodal dönemin malikâne *(manor)* biçimi arasında 600 yıl kadar süren bir özgürlük dönemi olduğunu kanıtlamaya yönelikti. Sir Henry Maine'in köy toplulukları üzerine yaptığı araştırmalar[9] özellikle Georg von Maurer'in Almanya konusundaki bulgularına dayanarak Kuzey Almanya ve Güney Danimarka'da *Mark* diye adlandırılan özgür köy topluluklarının son derece yaygın olduğu sonucuna varmıştı. Maine aynı türden toplulukların İngiltere'de de olabileceğini iddia etmemesine rağmen Stubbs, Maine'in bulgularını aynen İngiltere'ye uygulamıştı[10].

Mark benzeri özerk köy topluluklarının İngiltere'de de uzun bir süre egemen örgütleniş biçimi olduğu yolundaki bu teoriye Ashley karşı çıktı. Ashley'ye göre özerk köy topluluklarının varlığı konusunda yeterli belgesel kanıt yoktu. Dolayısıyla, bu konuda daha ayrıntılı araştırmalar yapılması gerekliydi[11]. Yeterli kanıt olduğu kabul edilse bile, bu teori Sakson ve Norman istilâları arasında İngiltere'nin her bölgesinde görülen, yazılı belgeler ve ar-

---

8 C.M. Andrews, «Mark System,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 2, London, 1925, (1963), s. 693c-695c; R. Howlett, «Village Communities,» *ibid.*, c. 3, s. 621d-624a.

9 H. Maine, *Village Communities in the East and West*, London, 1871.

10 W. Stubbs, *Constitutional History*, Oxford, 1873, den aktaran W.J. Ashley, «The History of English Serfdom,» *Surveys*, s. 40-41. *Mark* teorisinin İngiltere'ye uygulanmasının eleştirici bir incelemesi için bkz., M.M. Postan, *The Medieval Economy and Society*, London, 1972, s. 81-87.

11 Ashley, *Introduction*, c. 1, s. 13-15.

keolojik bulgularla da kanıtlanan iki önemli olguyu açıklayamıyor, bu olgularla tamamen çelişiyordu. Birinci olgu, tarıma açılan toprakların hemen hemen her yerde aynı biçimde işlenmesiydi.

Bu tarım sistemine göre ekilebilir topraklar üçe ayrılıyor ve iki parçada değişik ürünler yetiştirilirken üçüncü parça nadasa bırakılıyordu. En çok rastlanan biçimde, birinci parçada buğday veya çavdar, ikinci parçada yulaf veya arpa üretiliyordu. Nadasa bırakılan üçüncü parça ertesi yıl buğday veya çavdar üretimi için kullanılırken birinci parçada yulaf veya arpa yetiştiriliyor, ikinci parça ise nadasa bırakılıyordu. Toprağın verimliliğini korumayı amaçlayan bu ilkel rotasyon sisteminde toprağın ortak mülkiyet konusu olduğu özerk köy toplumu kavramına aykırı herhangi bir şey yoktu. Böylesine bir sistem ortak, feodal veya özel mülkiyetin egemen olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimiyle uyuşabilirdi.

Ashley, yazılı Sakson ve Norman belgelerine dayanarak ve ikincil kaynakların bulgularını kullanarak, nadasa bırakılan parça da dahil olmak üzere topluluğun sahip olduğu bütün toprakların *furlong* adı verilen daha küçük parçalara bölündüğünü gösterdi. Her *furlong* da kendi içinde daha küçük birimlere bölünüyor ve bu birimler dar ve sürülmemiş bir toprak şeridi ile birbirinden ayrılıyordu[12].

Ortak mülkiyetin egemen olduğu bir toplumda tarım teknolojisinin gereği olarak toprakların üç büyük parçaya ayrılması mümkün olsa bile ortak mülkiyet teorisi bu parçaların giderek daha küçülen alt birimlere ayrılmasını açıklayamazdı.

Ashley daha somut ve ayrıntılı veriler elde etmeden köy toplulukları teorisinin yanlış olduğunu ileri sürmeyi bilimselliğe aykırı bir davranış olarak görüyordu. Toprakların bölünmesi, köy toplulukları teorisi tarafından açıklanamıyordu ama kendisi de bu olguyu tatmin edici bir biçimde açıklayamıyordu. 1883-1892 yılları arasında yapılan bazı araştırmalar *Mark* benzeri toplulukların İngiltere'de de mevcut olduğunu iddia etmenin çok sağlam temellere dayanmadığını gösteriyordu. Bunlardan Seebohm'un kitabı, çok kaynaşmış ve bütünleşmiş olmaları nedeniyle ve yalnız bu anlamda Ortaçağ kırsal İngiltere'sinde köy topluluklarından söz edilebi-

---

12 Ashley, «English Serfdom,» *Surveys*, s. 39-60.

13 F. Seebohm, *The English Village Community*, London, 1883, (Kennikat Press reprint, New York, 1971), s. ix.

leceğini, ama bu toplulukların özerk olmadıklarını, üyelerinin de kişisel özgürlüğe sahip olmadıklarını ileri sürüyordu[13]. Seebohm'a göre:

> «İngiliz iktisat tarihi, kırsal nüfusun Sakson egemenliği altında serf olmasıyla başlar. İnsanları bu serflikten kurtarmak bin yıldan fazla sürdü»[14].

Vinogradoff ise *Mark* teorisini reddetmeden eleştiriyor, fakat feodal malikâne teorisinin de henüz kanıtlanamadığını söylüyordu[15]. Ashley'yi en çok cesaretlendiren araştırma ise Fustel de Coulanges'ın Alman kaynaklarının incelenmesiyle ilgili bulgularıydı. Coulanges, iddia edildiğinin tersine, *Mark* teorisinin Almanya için bile geçerli olamayacağını çünkü bu konuda hiçbir somut kanıt bulunamadığını ileri sürüyordu. Bu nedenle Coulanges *Mark* teorisinin «Töton aklının bir uydurması» olduğu görüşündeydi[16].

Coulanges'ın bulguları Ashley için özellikle değerliydi. Özerk köy toplulukları teorisi, İngiltere için hiçbir kanıt olmadan, fakat Almanya'daki *Mark* topluluğu örnek gösterilerek ileri sürülüyordu. Almanya'da *Mark* topluluğu olmadığı gösterilebilirse, İngiltere için de *a priori* olarak önerilen köy topluluğu modelinin temelsizliği ortaya çıkacaktı.

Köy topluluğu teorisinin açıklayamadığı ve çeliştiği ikinci olgu, köylülerin yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmet çeşitleriydi. 1890'lara kadar Ortaçağ tarihçilerinin kullandıkları en önemli kaynak *Domesday* olarak adlandırılan bir tür tarım sayımıydı. Norman istilâsından yirmi yıl sonra 1086'da Fatih William'ın emri üzerine yapılan bu sayım, daha sonra 12. yüzyıl ortalarında *Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis* adıyla kısaltılmış ve bu kısaltmanın da özetlenmesiyle ortaya *Domesday Book* çıkmıştı[17]. Tarihçiler, Norman istilâsından sonra meydana getirilmiş olmasına rağmen *Domesday Book*'un içerdiği bilgilerin istilâ öncesi dönemin koşullarını da doğru olarak yansıttığını varsayıyorlardı. *Domesday Book*'da köylülere yüklenen kişisel hizmetler konusunda herhangi bir kayıt yoktu. Köylülerin kişisel hizmet yükümlülükleri konusunda ka-

---

[14] *ibid.*, s. 5.

[15] P. Vinogradoff, *Villeinage in England*, Oxford, 1892.

[16] F. Coulanges, *Recherches sur quelque Problems d'Histoire*, Paris, 1885, den aktaran, Ashley, *Introduction*, s. 5.

[17] F.W. Maitland, «Domesday Book,» *Palgrave's Dictionary*, s. 1, s. 628a-631a.

nıt olmamasını İngiliz tarihçileri hizmet yükümlülüklerinin olmaması olarak kabul ediyorlardı. Bu varsayım, özgür insanlardan oluşan özerk köy toplulukları teorisiyle de uyuştuğu için «doğruluğu kuşku götürmeyen haşmetli bir gerçek» olmuştu[18].

Ashley, *Domesday* öncesi ve sonrası dönemlere ait iki kaynağı inceleyerek Norman istilâsından önce ve sonra köylülerin kişisel hizmet görmekle yükümlü olduklarını kanıtladı. Bu kaynaklardan birincisi, 10. yüzyıl ortalarında yazılmış *Rectitudines Singularum Personarum* idi. Burada, köylülerin özgür olup olmadıkları konusuna hiç değinilmeden, köylüler *thegn, geneat, cotsetla* ve *gebur* olarak dört gruba ayrılıyor ve her grubun yükümlülükleri listeler biçiminde belirtiliyordu. *Rectitudines* bu yükümlülüklerin kimin için yerine getirilmesi gerektiği sorusuna bir cevap vermiyordu. Ashley'nin incelediği ikinci kaynak, Peterborough Manastırı'nın sahip olduğu topraklar üzerinde yaşayan köylülerin kiracılık koşullarını belirleyen *Chronicon Petroburgense* idi[19]. 1125-1128 yılları arasında yazılan *Chronicon, Rectitudines*'de sayılan hizmet yükümlülüklerini hemen hemen aynen tekrarlıyor ve bu hizmetlerin, toprağı mülkiyetinde tutan Peterborough Manastırı için ifa edilmesi gerektiğini belirtiyordu[20].

Her iki kaynakta da belirtilen hizmet türleri, düzenli veya talep üzerine yerine getirilen hizmetler *(precariae)* olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. Düzenli hizmet, köylünün her hafta iki veya üç gün toprak sahibinin gösterdiği işte çalışması anlamına geliyordu. *Precariae* ise ekim ve hasat mevsiminde toprak sahibinin köylüden talep ettiği birkaç günlük fazladan hizmet demekti. Bu tür hizmetlerin Norman istilâsından 130 yıl önce bile mevcut olduğunun Ashley tarafından ortaya çıkarılması, köy topluluğu teorisinin inanılırlığı konusunda ciddi kuşkuların belirmesine yol açtı. Eğer İngiltere'nin kırsal halkı Normal istilâsından önce kişisel özgürlüğe sahip idiyse kişisel hizmet yükümlülüğü diye bir şeyin söz konusu olmaması gerekirdi. Diğer taraftan, eğer kişisel hizmet yükümlülüğü gerçekten mevcutsa, o zaman da köylülerin kişisel özgürlüğe sahip olmadığı sonucuna varmak gerekiyordu. Ashley, bulgularının özerk köy topluluğu teorisini sarstığı, fakat bu konuda

---

18 Ashley, «English Serfdom,» *Surveys*, s. 41.

19 Ashley, *Introduction*, c. 1, s. 3-5.

20 *ibid.*, s. 8-9.

son söz söylenmeden önce daha ayrıntılı araştırmalar yapılması gerektiği görüşündeydi[21].

A priori köy topluluğu teorisinin İngiltere tarihini çarpıttığına inanan Ashley, 1894 yılında bu yönde önemli bir çalışma daha yayınladı[22]. Ashley bu makalesinde köy topluluğu teorisinin dayanak noktalarından birisi olan «*township*» kelimesinin kökenini araştırdı. İngiliz tarihçileri Ortaçağ incelemelerinde, «meskûn yer» veya «yerleşme birimi» anlamına gelmek üzere «*township*» kelimesini kullanıyorlardı. Bu kullanım o derece yerleşmişti ki «*township*» kelimesi, en küçük yerel yönetim birimi ile eşanlamlı olmuştu[23]. Böylece «*township*» söz konusu edildiği zaman bu kelimenin modern dildeki kullanımının yaptığı çağrışım, özerk bir topluluğun oturduğu bir yerleşme birimini akla getiriyordu.

Ashley «*township*» kelimesinin kökeninin Sakson İngilizcesinde mevcut «*tunscipe*» kelimesi olduğunu buldu. Bu kelime yazılı olarak ilk defa Sakson kralı Edgar dönemine (959-975) ait yasalarda görülüyordu. Ashley bundan sonra «*tunscipe*» kelimesine yüklenen özerk olma niteliğinin nereden kaynaklandığını araştırdı. Bulgularına göre, bütün sorun bir çeviri yanlışlığı üzerinde düğümleniyordu. Bu yanlışlık, 731 yılında yazılan *Historia Ecclesiastica*'nın Latince'den Sakson İngilizcesi'ne çevrilmesi sırasında yapılmıştı. *Historia*'nın anonim çevirmeni «*tunscipe*» kelimesini Latince «*vicani*» karşılığı kullanmıştı. Halbuki «*vicani*» kelimesinin «yerleşme birimi» anlamıyla bir ilgisi yoktu ve köylü kelimesinin çoğuluydu[24]. Ashley'ye göre, çoğul isim olan «*vicani*» kelimesinin «yerleşme birimi» anlamında «*tunscipe*» olarak Sakson İngilizcesi'ne çevrilmesi ve bu kelimenin daha sonra modern İngilizce'de «*township*» biçimini alması, özerk köy toplumu teorisine uygun düştüğü için hiç sorgulanmamış ve *a priori* akıl yürütmenin ayrılmaz bir parçası olarak tarih yazımına yerleşmişti. Ashley bu yanlışlığın düzeltilmesi gerektiği düşüncesindeydi:

> «'*Township*' dendiği zaman bu kelimeye günümüzdeki anlamını yakıştırmak eğilimini önleyemeyiz;

---

21 *ibid.*, s. 13.

22 W.J. Ashley, «The Anglo-Saxon 'Township',» *Quarterly Journal of Economics*, c. 8, 1894, s. 345-361. Bu makalenin yeniden basılmış biçimi için bkz., Ashley, *Surveys*, s. 61-79.

23 *ibid.*, s. 61-62.

24 *ibid.*, s. 63-64.

çünkü '*township*' ile kastedilen şey'in özgür insanların oturduğu, yerel bir kurul ve yerel görevliler aracılığıyla yönetilen bir yer olduğunu düşünürüz. '*Township*'in özerk olduğu varsayımıyla işe başlamış oluruz»[25].

Böylesine bir varsayım ise, doğruluğu kanıtlanmaya muhtaç bir öncülü doğruymuş gibi kabul edip ona göre akıl yürütmek olacağı için mantıki olarak yanlıştı.

Ashley'nin köy topluluğu teorisini eleştirmeye yönelik olan ve 1888 - 1894 yıllarını kapsayan çalışmaları geniş ilgi uyandırdı. Ortaçağ tarihi konusunda o zamana kadar en büyük otorite olarak kabul edilen Stubbs'ın görüşleri ilk defa titiz bir eleştiri süzgecinden geçiriliyor ve yanlış olabilecekleri iddia ediliyordu. Bu iddianın arkasında Harvard Üniversitesi İktisat Tarihi Profesörü'nün olması, soruna ciddiyet ve ağırlık kazandırıyordu. Ashley'nin eleştirici yaklaşımı kısa sürede etkisini gösterdi ve tarihçiler özerk köy toplumu teorisinin geçerliliği konusunda ciddi itirazlar içeren çalışmalar yapmaya ve yayınlamaya başladılar. Bu araştırmalar arasında J.H. Round ve F. Seebohm'a ait olanlar, Ashley'nin eleştirilerini daha geniş kapsamlı olarak tekrarlıyor ve yeni bulunan birincil kaynakları kullanarak daha önce Ashley'nin işaret etiği fakat kanıtlayamadığı birçok noktaya ışık tutuyordu[26]. Örneğin Round, Ashley'nin varlığını belirlediği fakat varoluş nedenini açıklayamadığı *furlong* ve alt birimlerinin vergi matrahı olabileceği yolunda ilginç bir teori geliştiriyor; Seebohm ise Galler bölgesinde özerk köy topluluklarının hiçbir zaman mevcut olmadığını, Romalıların *villa* sisteminin gelişerek Norman istilâsından önce feodal *manor* sistemine dönüştüğünü iddia ediyordu[27].

İngiltere'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki çalışmalar 1897

---

[25] *ibid.*, s. 70.

[26] J.H. Round, *Feudal England: Historical Studies of the Eleventh and Twelfth Centuries*, London, 1895; F. Seebohm, *The Tribal System in Wales*, London, 1895. Ashley'nin bu kitaplar konusundaki görüşleri için bkz., *Surveys*, s. 83-86, 92-106.

[27] Seebohm'un *villa* ve *manor* arasında doğrudan bir ilişki kuran bu görüşü uzun yıllar doğru olarak kabul edildiyse de 1960'larda yapılan yeni araştırmalar sonucunda reddedildi; bkz., C.F. Slade, «Villa,» S.H. Steinberg, I.H. Evans, (eds.), *Dictionary of British History*, (2nd ed.), London, 1974, s. 392.

yılında F.W. Maitland tarafından bir senteze ulaştırıldı[28]. Maitland'ın bulguları Ashley'yi doğrulamakla kalmıyor, Sakson ve Norman istilâları arasındaki dönemde özerk köy topluluklarından söz edilemeyeceğini, bu dönemin en temel niteliğinin feodal malikâne sistemi olduğunu kanıtlıyordu. Maitland'a göre, Ashley'nin varlığını ileri sürdüğü *furlong* ve alt birimleri toprağın köylülere kiralanması sonucunda ortaya çıkmıştı. Aile reisi olan her köylü, feodal malikânenin topraklarından 500 dönüme yakın bir bölümünü *(hide)* kiralamak hakkına sahipti. Kiralanan toprak birleşik bir bütün olmayıp, 8-10 dönümlük parçalar halinde malikânenin her tarafına serpiştirilmiş durumdaydı. Böylece, feodal lordun mülkiyetine sahip olduğu toprakların 100 dönümlük bir bölümünü kiralayan bir köylü, en büyüğü 10 dönümlük en az 10 tarlaya tasarruf etme hakkına sahip oluyor fakat bu tarlalar birbirlerine bitişik olmadıkları gibi, rotasyon yönteminin gerektirdiği üç büyük toprak parçasının çeşitli köşelerine dağılmış bulunuyorlardı. Ashley'nin varlığını kanıtladığı dar ve sürülmemiş toprak şeritleri bu küçük tarlaları birbirlerinden ayırmak amacıyla bir sınır çizgisi gibi kullanılıyorlardı. Kişisel hizmet yükümlülükleri ise feodal lord ile yapılan kira sözleşmelerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Lord köylülere kiralamayıp kendisine ayırdığı toprakları *(demesne)* ancak bu kişisel hizmet yükümlülükleri sayesinde işleyebiliyordu. Yani, bu yükümlülükler feodal lord için her zaman kullanılabilecek sabit bir işgücü arzıydı[29].

Ortaçağ İngiltere'sinde *Mark* benzeri bir tarımsal ve toplumsal örgütlenme biçiminin hiçbir zaman varolmadığı; *villa* ve *manor* sistemleri arasında bir geçiş döneminin bulunmadığı gibi tarihi gerçeklerin gün ışığına çıkartılması Ashley'nin ektiği ve yeşermesine önemli katkılarda bulunduğu kuşku tohumlarının filizlenip meyve vermesi sonucunda oldu. Ashley'nin bu katkısı, belgelere dayanan iktisat anlayışının ilk ve çok önemli başarısı olduğu kadar, *a priori* öncüllere dayanan tarih görüşünün yetersizliğinin kanıtlanması açısından da iktisat tarihinin gelişme sürecinde özel bir yer tutmaktadır.

---

[28] F.W. Maitland, *Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England*, Cambridge, 1897.

[29] W.J. Ashley, «Professor Maitland's *Domesday Book and Beyond*,» *Surveys*, s. 87-91.

ASHLEY ve ORTAÇAĞ'da «HAKÇA FİYAT» SORUNU

Ashley'nin özerk kök topluluğu teorisini çürüten görüşlerinin önemi bütün iktisat tarihçileri tarafından kabul edilmektedir. Bu, aynı zamanda, Ashley'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki en büyük otoritelerden birisi olarak tanındığı anlamına da gelmektedir. Bir efsaneyi yıkmış olması nedeniyle kazandığı ün, Ashley'nin bir başka efsaneyi iktisat tarihi literatürüne sokmuş olmasını uzun süre gözlerden gizleyebilmiştir. Bu efsane, «hakça fiyat» kavramıdır.

Ortaçağ iktisat tarihi ile ilgili bütün kitaplar, tüccar ve zanaatkâr loncalarının fiyatlandırma uygulamalarının «hakça fiyat» kavramından kaynaklandığı konusunda görüş birliği içindedir. Bu görüşe göre, hakça fiyat Ortaçağ Avrupa toplumunda yürürlükte bulunan toplumsal hiyerarşi kavramı ile yakından ilgilidir.

Toplum düzeninin sağlanması ve sürdürülmesi, günümüzde de önemini koruyan bir sorundur. Ortaçağ Avrupa'sında bu soruna bulunan çözüm yollarından bir tanesi, toplumu meydana getiren bireylerin doğuştan sahip oldukları toplumsal konumları korumaları, tabakalararası hareketliliği önleme biçiminde ortaya çıkmakdır. Bireyler sahip oldukları konumları korudukları sürece toplumdaki denge de korunmuş ve sürdürülmüş olacaktır. Bireylerin konum değiştirmesini önlemenin en etkin yolu ise iktisadi durumlarının daha iyiye ve kötüye gitmesini önlemekten geçmektedir. Hakça fiyat uygulaması, bireylerin iktisadi durumlarını değişmeden tutmanın en önemli aracıdır.

Bu görüşe göre, satılan mallar üzerine konulan fiyat veya yapılan hizmet için alınan ücret, malı satanın veya hizmeti yapanın toplum içindeki konumunu koruyacak bir düzeyde olmalıdır. Fiyatın düşük olması durumunda kişi toplumsal konumundan daha aşağı bir konuma düşme tehlikesiyle karşılaşabileceği gibi, fiyatın yüksek olması da kişinin toplumsal konumundan daha yüksek bir konuma geçmesine yol açabilir. Her iki durum da statükonun değişmesine neden olacağı için arzulanmaz. Dolayısıyla, hakça fiyat statükoyu korumanın aracıdır.

Toplumsal hiyerarşi ve hakça fiyat arasında yukarda özetlenen ilişki İngilizce iktisat literatürüne ilk defa Ashley tarafından geçi-

rilmiştir[30]. Ashley bu görüşü olduğu gibi Roscher'den almıştır[31]. Roscher'in bu konuda kullandığı kaynak ise 14. yüzyıl yazarlarından Heinrich von Langenstein'dır. Ashley, Roscher'in yöntemine duyduğu güvenden dolayı, Roscher'in Langenstein'den yaptığı alıntının, orijinal kaynağı doğru olarak yansıtıp yansıtmadığını kontrol etmek gereğini duymamıştır. Dolayısıyla, hakça fiyat kavramı, yukarıda özetlenen anlamda, İngilizce iktisat tarihi literatürüne yerleşmiş ve uzun yıllar doğru olarak kabul edilmiştir. Roover'ın 1958 yılında yayınlanan araştırması, Roscher'in ve Ashley'nin Langenstein'ı yanlış olarak yorumladıklarını ortaya çıkardı[32]. Roover'ın Langenstein'ı orijinalinden inceleyerek gösterdiğine göre Langenstein'da hakça fiyat kavramı, Roscher'in Langenstein'a atfettiğinden çok daha başka bir bağlam içinde söz konusu edilmektedir. Langenstein, fiyatların bazen zanaatkâr loncaları bazen de yerel yönetimler tarafından narh listeleri yoluyla belirlendiğini söylemekte, bu uygulamanın kalkması halinde belirlenecek fiyatın hakça fiyat olması gerektiğini eklemektedir. Roover'ın bundan çıkardığı sonuç, hakça fiyatın uygulama alanı olan gerçek bir fiyat değil, kısıtlamaların kalkması durumunda uygulanması gereken ideal bir fiyat kavramı olduğudur. Narh listelerindeki fiyatların böyle bir ideale ne kadar yaklaştıkları konusunda Langenstein'da bir ipucu bulunmadığına göre, hakça fiyat ve toplumsal hiyerarşi arasındaki bağ da hayali bir ilişki olmaktan ileriye geçemezdi.

BAĞIMSIZ BİR BİLİM DALI OLARAK İKTİSAT TARİHİ

İktisat tarihinin tarih ve iktisattan ayrı, bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesinin ilk göstergesi, 1892 yılında Harvard Üniversitesi'nde kurulan iktisat tarihi kürsüsü oldu. Ashley için özel olarak yaratılan bu kürsü dünyada türünün ilk örneğiydi. Açılış dersinde Ashley, iktisat tarihi'nin gelişme sürecini ve ulaştığı noktayı belirlemeye çalışıyordu[33].

---

30 Ashley, *Introduction, c. 2, 1893, s. 391;* «Justum Pretium,» *Palgrave's Dictionary*, c. 2, s. 500c-501a.

31 W. Roscher, *Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland*, Münich, 1874, s. 20-21'den aktaran, Ashley, *Introduction*, c. 2, s. 474, n. 45.

32 R. Roover ,«The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy,» *Journal of Economic History*, c. 18, 1958, s. 418-434.

33 W.J. Ashley, «On the Study of Economic History,» N.B. Harte, (ed.), *The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970*, London, 1971, s. 3-17.

Ashley'ye göre politik iktisadın 1890'larda erişmiş olduğu aşama, bir dönüm noktasıydı. Leslie, Ingram ve Schmoller gibi tarihçi-iktisatçıların umdukları gerçekleşmemiş, iktisat biliminin tarihçi temeller üzerinde yeniden kurulması başarılamamıştı. Bu başarısızlık iki temel nedenden kaynaklanıyordu: Tarihçi-iktisatçılar iktisat bilimin'n yöntem ve kapsamını iyi kavrayamamışlar, politik iktisadı ustaların değil taklitçilerin sunduğu biçimde algılamışlar ve eleştirilerini buna göre yöneltmişlerdi. Böylece, her ne kadar bu taklitçilerin sunduğu biçimiyle politik iktisatta derin yaralar açmışlarsa da bilimin özünü oluşturan ilkeler sağlam kalmıştı. Başarısızlığın ikinci nedeni, tarihçi-iktisatçıların ampirik verilerden genel gelişme yasaları türetme tutku ve inadıydı. Bu boşuna çaba, enerji ve kaynak israfına yol açtığı gibi, tarihçi yöntemin yanlış tanıtılmasına da neden olmuş ve tümdengelim yöntemi taraftarları Schmoller-Menger tartışmasının kendileri için bir zafer olduğunu ilan edebilmişlerdi.

Bu başarısızlıkların yanı sıra tarihçi-iktisatçılar çok önemli sayılabilecek kazançlar da elde etmişlerdi. Bilimsel kamuoyu tarihçi-iktisatçıların kaygı ve uyarılarının gelip geçici bir ilgi sonucu değil, köklü bir yöntem anlayışının ürünü olduğunu anlamıştı. Aynı zamanda, tarihçi-iktisatçıların etkisi altında, iktisatçılar yeni düşünce biçimleri edinmişler, sorunlara o zamana kadar bakmadıkları açılardan da eğilmeyi öğrenmişlerdi. Artık hiç kimse iktisat teorisinin mutlak geçerliliğe sahip olduğunu ileri sürmüyor, varılan sonuçların varsayılan koşullara bağlı olduğu kabul ediliyordu. En şiddetli tümdengelim taraftarları bile tümevarımın bilimsel bir yöntem olduğu konusunda ikna edilmişlerdi. O kadar ki, saf teorinin yuvası diye bilinen Harvard'ın yayın organı olan *Quarterly Journal of Economics* giderek artan oranlarda ampirik çalışmalar yayınlamaya başlamıştı[34].

İktisat bilimini ve iktisatçıları böylesine derin bir biçimde etkileyen tarihçi akım, yavaş yavaş kendine özgü yeni bir yola girmiş ve bilime yapacağı asıl katkının bu yolda olacağını göstermişti. Bu yeni yol iktisat tarihiydi. Leslie, Toynbee ve Schmoller gibi tarihçi-iktisatçılar kelimenin tam anlamıyla iktisat tarihçisi olarak nitelenemezlerdi. Ampirik araştırmaların ve tarihçi yöntemin önemine dikkat çekmede inkâr edilmez katkıları olsa bile bu us-

[34] Ashley, *Surveys*, s. 5-6.

talar iktisat tarihini bağımsız bir bilim dalı olarak görememişler, bütün enerjilerini politik iktisadın yeni temeller üzerinde kurulması uğrunda harcamışlardı. Ashley'ye göre artık bu inattan vazgeçmenin zamanı gelmişti. İktisat tarihinin bağımsızlığı elle tutulup gözle görülecek bir somutlukta ortada duruyordu[35].

Tarih ve iktisat bilimlerinden esinlenen fakat her ikisinden de bağımsız bir iktisat tarihi,

> «Yaygın iktisat doktrinlerinin yanlışlıklarının düzeltilmesi veya sınırlarının genişletilmesi amacına değil, iktisadi gelişme aşamalarının nitelik ve sırasının belirlenmesine yönelik olacaktır»[36].

Ashley'ye göre iktisat tarihinin bir bilim olarak hareket noktası toplumların gelişme yön ve hızlarının belirlenmesiydi. Bu gelişme sırasında her toplum varolan koşullar çerçevesinde yararlı olan kurumlar ve toplumsal mekanizmalar geliştiriyor[37] ve bunlar değişen koşullara bağlı olarak değiştiriliyor ve yararlılıklarını kaybettikleri için kendiliğinden yok olmaya mahkum oluyorlardı. İktisadi olaylar ve kurumlar gibi iktisadi düşünce de aynı gelişme sürecinden geçiyordu. Değişen koşullara uymayı başaramayan iktisadi doktrinler, yeni koşulları daha iyi yansıtan doktrinlerin önünde yenilgiye uğrayıp bilimsel hayatın dışına itilmekten kurtulamazlardı[38]. İktisadi olayları ve doktrinleri bir arada ele alıp incelemek zorunda olan iktisat tarihi, Ashley'ye göre, dünü bugüne bağlayan bir köprüydü. İktisat tarihi yalnız geçmişi değil bugünü de anlamak için gerekliydi. Araştırmalarının büyük bir bölümü Ortaçağ iktisat tarihi üzerine olmasına rağmen Ashley kendisini herhangi bir dönem üzerinde uzmanlaşmış bir iktisat tarihçisi olarak görmüyor, görevini «tarihi gelişmenin bütünselliğini gözler önüne sermek» olarak algılıyordu[39].

---

[35] *ibid.*, s. 6.

[36] *ibid.*, s. 7.

[37] Ashley, *Introduction*, c. 1, s. xi.

[38] Ashley Harvard Üniversitesi'nde iktisat tarihi derslerinin yanı sıra iktisadi doktrinlerin göreli olduğunu vurgulayan iktisadi düşünce tarihi dersleri de veriyordu; bkz., W.J. Samuels, «Ashley's and Taussig's Lectures on the History of Economic Thought at Harvard, 1896-1897,» *History of Political Economy*, c. 9, 1977, s. 384-411.

[39] A.P. Usher, «William James Ashley: A Pioneer in the Higher Education,» *Canadian Journal of Economics and Political Science*, c. 4, 1938, s. 157.

İktisat tarihinin gönüllü olarak üstlendiği bu kapsamlı görev ne tarih ne de iktisat tarafından başarılamazdı. Bu yüzden iktisatçılar ve tarihçiler, iktisat tarihçilerine karşı olan tavırlarını değiştirmeliydiler:

> «Yirmi yıl kadar birbirimizi rahat bırakalım ve sonucun ne olacağını bekleyelim. Eğer vakit bulursak birbirimizin yazdıklarını okuyalım. Belki fikrimizi değiştiririz, belki yararlı bir iki şey öğreniriz. Birbirimize hak vermesek bile sessiz olalım... Onurlu br barış imzalamanın vakti geldiğine göre bundan kaçmayalım»[40].

Ashley tarihçi yöntemin aşırı taraftarlarının iktisat teorisini reddetmekle bir yanlışlık yaptıkları düşüncesindeydi. Nasıl tümevarım bilimsel bir yöntemse, tümdengelim de bilimsel bir yöntemdi. Bu yöntemin kullanılmasıyla elde edilen iktisat ilkeleri, iktisat tarihçisi için yararlı olabilirdi. Tarihi araştırmalarda neden-sonuç ilişkileri önemli bir rol oynadığına ve bu ilişkilerin belirlenmesi için kavramsal bir çerçeveye gerek olduğuna göre iktisat tarihçileri modern iktisat ilkelerini öğrenmek zorundaydılar. Daha da önemli olarak, modern iktisat, çağdaş tarım, sanayi ve ticaretin belirgin niteliklerini ortaya çıkarmıştı. Bu yüzden iktisat teorisine aşina bir iktisat tarihçisi, geçmişle bugünü karşılaştıracak kıstaslara sahip olacağı için, tarihi gelişmenin ayırdedici niteliklerini daha iyi anlamak fırsatına sahipti[41].

İktisat teorisini toptan reddetmek kadar büyük bir başka yanlış da tarih ve iktisat teorisiyle iktisat tarihini çok keskin çizgilerle birbirinden ayırmaktı. Her bilim dalının ilgi alanlarının farklı olduğu doğruydu ama bu farklılık aslında bir kolaylık olsun diye yaratılan ve sürdürülen bir durumdu. Gerçek hayatta bu kadar keskin ayrılıklar yoktu. Nasıl hukuk tarihi hem hukuk hem tarih bilimlerine ait olabiliyorsa, iktisat tarihi de hem iktisat hem de tarihe aitti. Araştırma yöntemini ve kullandığı kaynakları tarihten, ilgi alanı ve konusunu iktisattan alıyordu[42].

Ashley iktisat tarihinin bu ikili niteliğini daha iyi belirtmek için herhangi bir tarih kitabında bulunabilecek bir önermeyi ör-

---

[40] Ashley, «Study,» Harte, *op. cit.*, s. 8-9.

[41] *ibid.*, s. 13.

[42] W.J. Ashley, «A Plea for Economic History,» *Surveys*, s. 25-26.

nek vererek iktisat tarihinin bu önerme karşısındaki görevlerini açıklıyor. Ashley'ye göre bir iktisat tarihçisi, «15. yüzyıldaki Alman bürokrasisi pazar ilişkilerinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır» biçiminde bir önermeyle karşılaştığı zaman bu önermenin doğruluğu veya yanlışlığını belirlemek için şunları yapmak zorundadır:

1) 15. yüzyılda Almanya'da bir bürokrasi olduğunu veya olmadığını göstermek;

2) 15. yüzyılda Almanya'da pazar ilişkilerinin gelişmiş veya gelişmemiş olduğunu göstermek;

İktisat tarihçisi eğer bürokrasinin ve pazar ilişkilerinin gelişmiş olduğunu kanıtlayabilirse, önermeyi doğru olarak kabul edebilmek için,

3) Bürokrasinin pazar ilişkilerinin sonucu olduğunu;

4) Bürokrasi olan her ülkede pazar ilişkilerinin mevcut olduğunu;

5) Pazar ilişkilerinin olduğu her ülkede bürokrasinin ortaya çıktığını kanıtlamak zorundadır[43]. Böylece, söz konusu önerme ayrıntılı ampirik araştırmalar sonunda doğru olarak kabul edilecek veya yeterli kanıtlara sahip olmadığı için reddedilecektir. Fakat her iki durumda da iktisat tarihçisi, iktisat ve tarihten esinlenerek fakat bunlardan bağımsız olarak yeni bir bilgi üretmiş olacaktır.

Ashley'ye göre iktisat tarihi, iktisat teorisinin yerini alabilecek bir bilim değildi. Ama iktisat tarihi, iktisat teorisinin bulgularının tarihi gerçekler karşısında sınanmasına yardımcı olan bir «hizmetçi» de değildi[44]. Ashley, J.E.T. Rogers'ın iktisat tarihine bu rolü atfettiği görüşünde olduğu için Rogers'ı şiddetle eleştiriyordu[45]. İktisat tarihinin niteliği konusundaki bu yanlış görüş, her çağ ve her toplumda geçerli olan iktisadi sorunlar olduğu düşüncesinden kaynaklanıyordu. Arz ve talep güçlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda piyasa fiyatlarının veya ücretlerin belirlenmesi

---

[43] *ibid.*, s. 28-29.

[44] W.J. Ashley, «Economic History,» *Palgrave's Dictionary*, c. 1, s. 675c.

[45] W.J. Ashley, «James E. Thorold Rogers,» *Political Science Quarterly*, c. 4, 1889, s. 390. J.N. Keynes'in de iktisat tarihini iktisat teorisinin bir yardımcısı olarak gördüğüne bu çalışmanın 2. bölümünde değinilmişti.

bu tür sorunlardan birisiydi. Fiyatlar veya ücretler her çağ ve her toplumda hep aynı biçimde belirlendiğine göre, iktisat tarihçisinin görevi bu belirlenmenin geçmişte nasıl olduğunu göstermekti. Ashley, iktisat tarihinin bağımsız bir bilim dalı olma niteliğine gölge düşürdüğü için bu görüşün reddedilmesi gerektiğine inanıyordu.

Ashley'nin aynı şiddetle karşı çıktığı bir başka görüş de iktisat tarihinin iktisat teorisini denetleyici ve yanlışlarını gösterici bir mekanizma olduğu iddiasıydı. Aksiyomatik öncüllerin gerçekleri yansıtmaması durumunda, iktisat tarihçisini bu öncülleri gerçeklerle uyumlu hale getirmek için tarihi ve çağdaş koşulları incelemekle görevli bir denetleyici olarak gören bu görüş Ashley'ye göre yanlıştı; çünkü hiçbir iktisat tarihçisi kendisini böyle bir yükümlülük altında kabul etmiyordu. İktisat tarihi araştırmalarının iktisat teorisinin dayandığı varsayımların yersizliğini göstermesi mümkündü ama bu iktisat tarihçilerinin ne birincil göreviydi ne de ilgi alanlarının sınırları içindeydi[46].

Ashley'nin iktisat tarihine yapmış olduğu katkıları şöyle özetlemek mümkündür: İktisat tarihi araştırmalarında birinci elden kaynaklara dayanan incelemelerin önemini göstermiş olması; kendisinden önce başarılamayan bir işin üstesinden gelerek, iktisat tarihini akademik bir program olarak ilk defa üniversitelere kabul ettirmesi.

Önceden belirlenmiş sorunlara yönelik arşiv araştırmalarının önemi, Ashley'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki çalışmalarının, yerleşmiş ve genel kabul gören bazı yargıları çürütmesiyle kanıtlandı. İktisat tarihinin akademik düzeye ulaşması ise, bu çalışmanın ikinci bölümünde özetlendiği gibi, iktisat tarihinin günümüzde eriştiği gelişmenin başlangıcını oluşturdu.

---

[46] W.J Ashley, «The Enlargement of Economics,» *Economic Journal*, c. 18, 1908, s. 188-189.

9. BÖLÜM

SONUÇ

ÖZET

İktisat tarihi disiplininin 20. yüzyıl başlarına kadar olan gelişimi, Klasik İktisada karşı başlatılan, yerleşik teorilerin ve iktisadi politika uygulamalarının eleştirisiyle biçimlenen bir başkaldırmanın ürünü olarak değerlendirilebilir[1]. Bu başkaldırma, çeşitli kanallarla Alman Tarihçi Okulu'nun görüşleri ve uygulamalarından beslendiyse de, asıl olarak İngiliz Klasik İktisadının 1870'lerde içinde bulunduğu bunalımlı durumun yarattığı koşullar üzerinde gelişti. Ücret fonu teorisinin reddiyle birlikte başlayan ve yaygınlaşan eleştiri dalgası ve iktisat biliminin hızla profesyonelleşmesi, bir taraftan öznel marjinalist akımın gelişmesi için uygun bir ortam yaratırken, diğer taraftan da iktisat teorisini ampirik-tarihi veriler üzerine yeniden kurmak eğiliminin de güçlenmesine yol açtı.

Klasik iktisadın ve özellikle Rikardo Okulu'nun yöntem ve sonuçlarını eleştirmekle başlayan tarihçi başkaldırı, Almanya'da Schmoller'in çalışmalarından da esinlenerek, 1870'lerde Leslie ve bir dereceye kadar da Ingram'ın etkisiyle, iktisat biliminin toptan değiştirilerek tümevarımcı temeller üzerinde kurulmasının mücadelesine girişti. Böylesine bir uğraşın başarılı olamayacağının anlaşılması üzerine İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri, çabalarını iktisat tarihi araştırmaları ve iktisat tarihinin akademik yönlerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırmaya başladılar.

Jevons, Marshall ve Neville Keynes'in uzlaştırıcı tutumları İngiliz Tarihçi Okulu'na güç kazandırdı. Klasik İktisat ilkelerinin istatistikçiler tarafından ampirik biçimde sınanmaya başlaması, ta-

---

[1] A.W. Coats, «The Historist Reaction in English Political Economy 1870-1890,» *Economica*, (New Series), c. 21, 1954, s. 143-153.

rihçi görüşün savunduğu ilkelerin hayata geçirilmesini sağladı. Bu kazanımları pekiştiren daha önemli bir gelişme de Rogers, Toynbee, Cunningham ve Ashley'in iktisat tarihi araştırmaları oldu. Ciddi ve titiz biçimde yapılan ampirik çalışmaların tarih olduğu kadar iktisada da yararlı olacağının anlaşılması, iktisat tarihinin üniversite programlarında yer almasını kolaylaştırdı. Cunningham'ın başlattığı iktisat tarihi ders programları, Ashley için Harvard'da kurulan iktisat tarihi kürsüsü ile önemli bir gelişme aşamasına ulaştı.

DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

Bu çalışmada İngiliz Tarihçi Okulu olarak tanımlanan ve Jones'dan Ashley'ye kadar bir dizi iktisatçıyı kapsayan grubun üyeleri, tümevarım yöntemini tümdengelimden üstün görmek gibi ortak bir niteliğe sahiptiler. Aynı zamanda, Rogers dışında hepsi, serbest rekabet sistemine karşı büyük bir güvensizlik duyuyorlardı. Bu güvensizlik yüzünden de devletin iktisadi hayata müdahale etmesi gereğini savundular. Devlet müdahaleciliği, Toynbee örneğinde olduğu gibi, toplumsal reformların başarılması amacına yönelik olabileceği gibi, Cunningham ve Ashley tarafından dış ticaret politikasının korumacı biçimde değiştirilmesi amacıyla da savunulabiliyordu[2]. Ashley daha da ileri giderek, devlet müdahalesinin gerçekleştirilemediği durumlarda, serbest rekabetin yarattığı kargaşalığın önlenebilmesi için en etkin araç olarak tekelleri görüyor ve tekelci bir piyasa yapısının serbest rekabete göre daha etkin olacağını ileri sürüyordu[3]. İngiliz Tarihçi Okulu'nun serbest rekabet sistemine karşı çıkan bu görüşlerinin kaynağı, serbest rekabet sisteminin Klasik İktisatta ele alındığı biçimde çalışmadığı gözlemiydi. Teori ve gerçeklik arasındaki bu aykırılık ise, Klasik İktisadın gerçeği yansıtmayan öncüllerden hareket etmesinin sonucuydu. Tarihçi görüşün Klasik İktisada yönelttiği bu eleştiriyi daha yakından incelemek gerekir[4].

---

[2] Joseph Chamberlain'ın tarifelerin koruyucu biçime getirilmesi politikasında Ashley'nin yanısıra Cunningham'ın da oynadığı rol için bkz., B. Semmel, *Imperialism and Social Reform*, London, 1960, s. 188-201.

[3] W.J. Ashley, «American Trusts,» *Economic Journal*, c. 9, 1899, s. 162-172.

[4] Tasımlayıcı akıl yürütme konusunda yazılmış birçok kitap arasından örneğin, bkz., I.M. Copi, *Introduction to Logic*, (3rd ed.), New York, London, 1968, s. 123-177; W.H. Werkmeister, *An Introduction to Critical*

RİKARDO OKULU'nun KATEGORİK VE KOŞULLU TASIMLAMALARI

Rikardo Okulu üyelerinin kullandıkları tümdengelimci akıl yürütme iki temel biçimde gerçekleşiyordu. İngiliz Tarihçi Okulu üyelerine göre bu iki biçimin de kullanılışı önemli yanlışlıklar içeriyordu. Birinci akıl yürütme biçimi, özne-yüklem önermeleri (*categorical propositions*, mutlak kaziye) aracılığıyla sonuca ulaşan kategorik tasımlama *(categorical syllogism)* idi. İkincisi ise hipotetik bir öncülden kategorik bir başka öncül aracılığıyla sonuca giden koşullu tasımlama *(conditional syllogism)* idi. Bu tür bir tasımlama, en genel biçimiyle, bir önbileşen (*antecedent*, mukaddem) ve bir artbileşen (*consequent*, tali) içeren hipotetik bir öncülden sonra önbileşeni doğrulayan kategorik bir öncül ve bu iki öncülden türetilen bir sonuç biçimindedir.

Her iki akıl yürütme biçimi de, doğru kullanıldıkları takdirde, mantıki geçerliliğe *(logical validity)* sahiptirler. Öncüllerin doğruluğu kabul edildiği zaman kaçınılmaz olarak sonucun da geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Diğer taraftan, bu akıl yürütme biçimlerinin maddi geçerliliğe *(material validity)* sahip olmaları ancak ve ancak büyük ve küçük öncüllerde içerilen kategorik önermelerin maddi gerçekliği yansıtmasıyla mümkündür. Dolayısıyla, maddi geçerliliğe sahip bir tasımlama her zaman mantıki geçerliliğe de sahip olduğu halde mantıki olarak geçerli olan bir tasımlama maddi olarak geçerli olmayabilir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri Rikardo Okulu'nun kategorik tasımlamalarında kullanılan öncüllerin maddi geçerliliğe sahip olmadığı görüşündeydiler. Mantıki olarak geçerli fakat gerçekliğe aykırı sonuçların çıkarılmasını önlemenin tek yolu da öncüllerin gerçekliği yansıtıp yansıtmadığını araştırmaktı. Bu yüzden de Klasik İktisat ilkelerinin ampirik olarak sınanması ve gerçekliğe uygunluk derecelerinin gösterilmesi gerekiyordu.

Tarihçi görüş taraftarlarının Rikardo Okulu'nun koşullu tasımlamalarına karşı yönelttikleri eleştiriler ise çok daha ayrıntı-

---

Thinking, (3rd ed.), Lincoln, 1963, s. 293-343. Veri olarak alınan öncüllerden hareketle sonuçlar elde etme yönteminin iktisat teorisindeki kullanımı ve anlamı için bkz., I.M.T. Stewart, *Reasoning and Method in Economics*, Maidenhead, 1979, s. 13-30.

lıydı. Koşullu tasımlamalarda gerçeğe uygun sonuca varılabilmesi için hipotetik öncülde ileri sürülen, önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkinin doğru olması gerekir. Bu durum, kategorik tasımlamada büyük ve küçük öncüllerin gerçekliği yansıtması gerektiğini ileri sürmekle eşanlamlıdır. Eğer bu ilişki gerçeğe uygun değilse, varılan sonuç mantıki olarak geçerli olduğu halde gerçek hayata aykırı olacaktır. Tarihçi görüş taraftarları, Rikardo Okulu üyelerinin kullandığı hipotetik öncüllerde ileri sürülen ilişkilerin gerçekten varolmadığı görüşündeydiler. Bu yüzden de Rikardo İktisadı'nın koşullu tasımlamalardan çıkardığı sonuçlar, kategorik tasımlamalardan çıkarılan sonuçlar kadar yanlıştı.

Koşullu tasımlamanın önbileşenin formüle edilmesi sırasında gereken titizliğin gösterilmemiş olması da İngiliz Tarihçi Okulu'nun eleştirdiği diğer bir konudur. Bu eleştiriye göre önbileşende yer alması gereken bir çok koşul arasından yalnız bir tanesi artbileşenin nedeni gibi gösterilmiş ve kategorik küçük öncül yalnız bu koşulu doğruladığı için varılan sonuç yalnız bu koşulun ürünü olarak formüle edilmiştir. Hipotetik öncülde belirtilmeyen koşulların neden soyutlandığının Rikardo Okulu üyeleri tarafından hiç tartışılmaması İngiliz Tarihçi Okulu'na göre önemli bir eksiklikti. Rikardo İktisadı bu yüzden aşırı soyut olarak nitelendiriliyordu. Tarihçi görüş taraftarları önbileşende yer alması gereken koşulların hepsinin artbileşen üzerindeki etkilerini araştırmanın çok zor veya bazı durumlarda imkânsız olduğunu kabul ediyorlardı. Ne var ki, Rikardocuların hiç olmazsa bu koşulların sabit kaldığı varsayımını açıkça belirtmelerini istiyorlardı. Bu yapıldığı takdirde, tasımlamadan elde edilen sonuç gerçekliğe uygun olmadığı zaman sabit varsayılan koşullardan bir veya birkaçının aslında sabit kalmadığı ortaya çıkacak ve teorinin bu yeni durum karşısında yeniden formüle edilmesi mümkün olabilecekti.

Koşullu tasımlamalar konusundaki üçüncü eleştiri özellikle Ricardo'yu hedef alıyordu. Bu eleştiriye göre Ricardo, tasımlamalarında hipotetik büyük öncülü hemen hiç belirtmiyor ve kategorik küçük öncülden doğrudan doğruya sonuca ulaşıyordu. Ricardo önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkiyi açıklamadığı için okuyucuları bu öncülü kendileri bulmak zorunda kalıyorlardı. Hipotetik öncül açık seçik belirtilirse tasımlamanın mantıki geçerliliğe sahip olup olmadığı görülebileceği gibi önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkinin gerçekliğe uygun olup olmadığı da anlaşılabilecekti.

Fakat, Ricardo'nun tasımlamalarının bir bütün olarak mantıki geçerliliğe ve gerçeğe uygunluğa sahip olup olmadıklarının araştırılması hipotetik öncülün belirtilmemesi nedeniyle mümkün olmuyordu.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri kategorik veya koşullu tasımlamaların mantıki geçerliliğe sahip olmasının bu tasımlamaların içeriğinin değil fakat biçiminin gerektirdiği bir özellik olduğunu keşfetmişlerdi. Geçerlilik (*validity*, muteberiyet) ve gerçeklik (*truth*, hakikat) arasındaki farkın Rikardo Okulu tarafından ihmal edilmesi bu iki özelliğin sanki aynı şeylermiş gibi düşünülmesine yol açmıştı.

Tarihçi görüş taraftarlarının farkına varamadığı ve tümdengelimci yönteme karşı belki daha da temelli bir eleştiri oluşturabilecek nokta ise tümdengelim yoluyla elde edilen sonuçların aslında öncüllerde zımni olarak içerildiğiydi. Bu anlamda tümdengelimci çıkarım (*deductive inference*, talili istidlal) öncüllerde zımni olarak varolan özelliklerin açık (*explicit*, sarih) biçime getirilmesinden başka bir şey değildir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri bilim yöntemi olarak tümdengelime karşı değillerdi. Bu yönteme yönelttikleri eleştirilerin gerektirdiği düzeltmelerin yapılması durumunda tümdengelimin iktisatta kullanılabilceğini kabul ediyorlardı .Fakat gerek iktisat biliminde gerek iktisat tarihinde kullanılması gereken *temel* yöntemin tümdengelim değil tümevarım olduğunu ileri sürüyorlardı.

BİLİM YÖNTEMİ OLARAK TÜMEVARIM

İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin tümevarım yöntemini algılama ve kullanma biçimleri iktisat bilimini ve iktisat tarihini tamamen ampirik birer bilim olarak geliştirme isteklerinden kaynaklanıyordu. Tekil olgulardan genel sonuçlar çıkarmak diye özetlenebilecek olan tümevarım, gözlenen bir küme olgunun sahip olduğu özelliklerin bu kümeyi içeren fakat henüz gözlenmemiş veya hiçbir zaman gözlenemeyecek olan bütün olgular için de geçerli olduğunu kabul eder. Bu akıl yürütme biçiminin uygulanabilmesi, genel sonuçların çıkarılabileceği bir gözlemler demeti gerektirir. Gözlemler ise ancak ampirik olarak elde edilebilirler. Tümevarımı temel

bilimsel yöntem olarak ileri süren İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin ampirik gözlemlere önem vermeleri bundan dolayıdır.

Kökleri Aristo'ya kadar geri götürülebilecek bir tarihe sahip olan tümevarım, en açık anlatımına F. Bacon tarafından kavuşturulmuştur. En ileri durumunda bile gözlem, betimleme (tasvir) ve sınıflama aşamalarından ileriye geçemeyen tümevarımın tek bilimsel yöntem olması gerektiği iddiasına karşı çeşitli eleştiriler yöneltilebilir.

Tümevarım, gözlemleri sınıflandırmak yoluyla genellemelere gitmekte fakat yalnız betimleyici (*descriptive*, tasviri) nitelikte olan bu genellemeleri sanki açıklayıcı *(explanatory)* genellemeler imiş gibi sunmaktadır. Bilimsel araştırma girişimlerinin başlangıcında, gözlemler yoluyla elde edilen bir veri kümesinin olması gerektiği görüşünde büyük bir doğruluk payı vardır. Fakat bu gözlemlerden elde edilen betimleyici genellemelerin açıklayıcı genellemeler yerine konulması, bilimin temel niteliği olan açıklama görevinin ihmal edilmesi anlamına gelir. Genel olarak, tümevarım, bir önermenin doğru olmadığını gösterebilir. Diğer taraftan ise bir önermenin doğru olduğunu kanıtlama gücüne sahip değildir. Bunu yapabilmek için o önermenin ileri sürdüğü özelliğin her zaman mevcut olduğunu ampirik olarak göstermek gerekir. Gözlenen bütün olguların bu özelliği doğruladığı kanıtlansa bile gözlenemeyen veya ancak ilerde gözlenebilecek olan olguların da bu özelliği ortaya sereceği mantıki olarak ileriye sürülemez.

Tümevarımın geçerli tek bilim yöntemi olarak mutlaklaştırılmasına karşı ileri sürülebilecek ikinci eleştiri toplanması gereken verilerin niteliği ile ilişkilidir. Herhangi bir konunun bilimsel olarak araştırılmasına başlamak için kullanılacak veriler bu araştırmanın amacına uygun olmak zorundadır. Bu tür verileri toplamak için ise, kullanılacak verilerin bu özelliğini belirleyen bir seçme kıstasına ihtiyaç vardır. Sonsuz sayıda veri arasından hangilerinin toplanmaya değer olduğunu belirleyecek bu kıstas bir ön-hipotez niteliği taşıyacaktır. Tümevarım yönteminin en aşırı biçimde uygulanması bile zımni olarak böyle bir ön-hipotez içermektedir. Bu durum ise gerçekliğin incelenmesi sırasında hiçbir önyargı *(preconception)* olmaması gerektiğini savunan pür tümevarım yöntemine aykırıdır. (Bkz. s. 115-116 ve s. 140-141).

Tümevarımcı akıl yürütmenin zımni bir ön-hipoteze dayanması gerektiği ve mantıki olarak eksik olduğu bu tartışmaların cere-

yan ettiği 19. yüzyılda biliniyordu. Tümevarım yönteminin aslında tümdengelimci bir temel üzerine kurulu olduğu ve belirtilmeyen bir kategorik öncülü kullanarak sonuca ulaştığı gerçeği ise ancak daha sonraları yapılan çalışmaların ürünü olarak ortaya çıktı[5]. Tümevarımcı akıl yürütmede gözlem ve sonuç arasındaki bağ, gözlemlenen durumların sahip olduğu özelliklerin gözlemlenmeyen durumlar için de geçerli olduğunu ileri süren fakat açıkça belirtilmeyen bir kategorik küçük öncül tarafından sağlanmaktadır. Bu kategorik küçük öncül belirtilse de belirtilmese de sonucun mantıki geçerliliğe sahip olması bu öncülün zımnen bile olsa kabul edilmesine bağlıdır. İngiliz Tarihçi Okulu bilimin temel amacının gözlemlerden tümevarım yoluyla sonuç çıkarmak olduğunu ileri sürer ve tümdengelim yöntemini kıyasıya eleştirirken, hangi akıl yürütme biçiminde olursa olsun, sonuç çıkarma aşamasının mantıki bir zorunluluk olarak tümdengelimi içermesi gerektiğini bilmiyordu.

İngiliz Tarihçi Okulu tarafından tek bilimsel yöntem olarak önerilen tümevarımın yapısının ve uygulamadaki eksikliklerinin eleştirilmesi bu Okul'un iktisadi düşünce tarihi içindeki yerinin belirlenmesi için yeterli değildir. Bu belirlemeyi yapabilmek için İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin içine düştükleri çelişkilerin ve yaptıkları yanlışlıkların da incelenmesi gerekir.

İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU'nun ELEŞTİRİSİ

İngiliz Tarihçi Okulu'nun eleştirisine R. Jones ile başlamak doğru görülmeyebilir çünkü bu çalışmada Jones bu Okul'un bir üyesi olarak kabul edilmemiştir. (Bkz. s. 87). Ne var ki Jones'un temel yanlışlarından birisinin daha sonra Cliffe Leslie ve Ingram tarafından başka biçimlerde tekrar edilmiş olması, eleştiriyi Jones ile başlatmayı haklı gösterebilir.

Jones, Rikardocu rant teorisini eleştirirken ve Rikardo İktisadı'nın temel ilkelerinin ampirik veriler aracılığıyla ve tümevarım yöntemiyle irdelenmesi gerektiğini ileri sürerken temel bir yanlışlık yapmıştır. Bu yanlışlığın kaynağı, Jones'un Ricardo'yu gereken titizlikle incelememiş olması ve dolayısıyla da Rikardo İktisadı'nın temel kavramlarından birisi olan rant kavramını anlayamamasıdır.

---

[5] Copi, *op. cit.*, s. 305-307.

Rant denildiği zaman Jones toprağın tasarruf hakkının devredilmesi karşılığında toprak sahibine yapılan parasal veya ayni ödemeyi anlamaktadır. Gözlemlenebilen gerçeklikte, toprak sahibi ile toprağın tasarruf hakkını kullanan kimse arasındaki ilişkinin bu tür bir ödeme üzerine kurulduğu doğrudur. Jones bu ödemelerin çeşitli toplumlarda ve çeşitli zaman dilimleri içinde aldığı biçimi inceleyerek Rikardocu rant teorisinin gerçekliği açıklayamayacağı sonucuna varıyordu. Çünkü, Jones'a göre, bu tür ödemeler daha verimli toprak parçalarını tasarruf etmek için girişilen rekabetin sonucu olarak değil fakat genellikle toplumda hüküm süren gelenek ve göreneklere göre belirleniyordu. Toprak sahibine yapılan ödemenin en iyi ve en kötü toprak parçaları arasındaki verimlilik farkını yansıtmaması, Jones'a göre, Rikardocu rant teorisini geçersiz kılıyordu.

Eğer Rikardocu rant teorisinin konusu ile Jones'un incelediği rant aynı şeyler olsaydı Jones'u haklı görmek gerekirdi. Fakat, Ricardo'nun rant teorisi, üretimin sonunda ortalama kâr oranından fazla olarak ortaya çıkan bir artığın nasıl bölüşüldüğünü açıklamak amacına yönelikti. Ricardo rant kavramını yalnız bu anlamda kullanmıştı. Jones'un incelediği olgu ise *kira* olarak toprak sahibine yapılan parasal veya ayni ödemelerdi. Ricardo bu tür ödemeleri inceleme konusu dışında bıraktığını kesinlikle vurguladığı için[6] Jones'un ısrarlı tutumunu açıklayacak gerekçeler bulmak güçleşmektedir.

Jones'u yanılgıya sürükleyen neden Ricardo'nun soyutlama çerçevesini iyi kavrayamaması olabilir. Ricardo incelediği rant konusunu toprağın özel mülkiyete ait olduğu bir toplum yapısı içinde düşünmektedir. Ricardo bu öncülünü hiçbir zaman açık olarak belirtmiyorsa da kullandığı bazı ifadeler ve varsaydığı koşullar bu konuda şüpheye yer bırakmaz. Halbuki Jones, Ricardo'nun rant teorisini yanlışlamak amacıyla ampirik gözlemlere başvurduğu zaman hep bu çerçevenin dışına çıkmakta, toprağın özel mülkiyet konusu olmadığı toplum yapılarından örnekler vermektedir. Daha soyut bir biçimde ele alındığı zaman, Jones'un öz *(essence)* ve görüntü *(appearance)* arasındaki farkı kavrayamadığı söylenebilir. Ricardo kapitalist toplumdaki toprak rantı olgusunu belirleyen

[6] D. Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London, 1911, s. 33-34.

nedenleri araştırırken Jones bu olgunun görüntüsü ile uğraşmaktadır.

Ricardo'yu yanlış anlamak ve bir eleştiri dalgasını bu yanlış anlamadan kaynaklandırmak yalnız Jones'a özgün bir tutum değildir. Leslie de aynı yanlışlığa, hem de birkaç defa, düşmüştür. Ricardo'yu gereken titizlikle incelememiş olmanın yarattığı yüzeysellikle Leslie, Ricardo ve A. Smith'in değer teorilerini birbirine karıştırmaktadır. Böylece Ricardo'yu eleştirdiğini sanırken aslında Ricardo'nun da eleştirdiği A. Smith'i eleştirmekte fakat bunun farkına varamamaktadır.

Leslie'nin en az bu yanlışlık kadar önemli bir başka yanlışı da Ricardo'nun bölüşüm teorisini eleştirdiği sırada ortaya çıkmaktadır. Bir üretim döneminde yaratılan ürün miktarının ücret, kâr ve rant olarak nasıl bölüşüleceğini Ricardo dört ana bileşenden meydana gelen bir teori aracılığıyla açıklamaktaydı. Bu bileşenler, değer teorisi, rant teorisi, tarımda azalan verim ve kâr oranının düşme eğilimi teorisi ile geçimlik ücret teorisi idi.

Leslie, Rikardocu değer teorisini yalnız üretim maliyeti teorisine indirgiyor ve bu teoriyi bölüşüm teorisi ile özdeşleştiriyordu. Böylece, üretim maliyeti teorisini eleştirmek ve eksikliklerin göstermekle Rikardocu bölüşüm teorisini eleştirip geçersizliğini gösterdiğini sanıyordu. Halbuki değer teorisi, Ricardo tarafından Leslie'nin eleştirdiği biçimiyle kullanılmadığı gibi Ricardo'nun bölüşüm teorisinin yalnız bir cephesini oluşturuyordu.

Üretim maliyeti teorisinin öngördüğü doğal fiyat, üretim faktörlerinin doğal ödüllerinin toplamıydı. Piyasa fiyatının altında veya üstünde oluşabilecek olan doğal fiyat, kavramsal olarak iki temel varsayımdan türetiliyordu: Piyasa koşulları, ücret ve kâr oranlarının eksiksiz olarak herkes tarafından bilindiği; işgücü ve sermayenin üretim dalları arasında hiçbir engelle karşılaşmadan hareket edebildiği. Bu iki soyutlamanın öngördüğü koşullar gerçekleştiği oranda ücretler ve kâr oranları çeşitli sektörler arasında eşitlenebiliyor ve fiyatlar üretim maliyetlerine göre belirlenebiliyordu.

Leslie üretim maliyeti teorisinin bu soyut niteliğini bilime aykırı buluyor, ücretlerin ve kâr oranlarının değil sektörler arasında, herhangi bir sektör içinde bile eşitlenmemesini bu teorinin yanlışlığının kanıtı olarak ileri sürüyordu. Jones'un Rikardocu rant teo-

risini eleştirirken düştüğü öz ve görüntü arasındaki farkı kavrayamamak yanlışına Leslie de üretim maliyeti teorisini eleştirirken düşüyordu.

Soyutlamanın yalnız akli *(mental)* bir süreç ve bu sürecin bir sonucu olarak yanlış biçimde algılanması, Jones ve Leslie'de olduğu kadar Ingram'da da görülebilir. Belirli sınırlar içinde kalması koşuluyla tümdengelimin bilimsel bir yöntem olarak kullanılabileceğini kabul eden Ingram, Rikardo İktisadı'nın bu sınırlar dışına çıktığını ve bu yüzden bilimsel niteliğini kaybettiğini söylüyordu. Ingram'ın çizdiği sınır, temel öncüllerin elde edilmesi sırasında kullanılan soyutlamanın derecesiydi. Soyutlama «aşırı» düzeylere vardırılırsa, elde edilecek olan temel öncüller gerçeği yansıtmayacak ve bu öncüller üzerine kurulacak bir teori de gerçeği açıklayamayacaktı. Ingram «aşırı» kavramından ne anladığını açık seçik olarak belirtmiyordu. Böylece bazı soyutlamaları «aşırı» olarak nitelendirip reddetmek bazılarını da ılımlı bularak kabul etmek serbestliğine sahip oluyordu. «Aşırı» ve ılımlı soyutlamalar arasında bu kadar kolay bir ayırım yapabilmesi, büyük bir ihtimalle, soyutlamaların hangi düşünce süreci sonucunda elde edildikleri konusundaki düşüncesi olsa gerekir. Gerçekten de, yazdıkları arasında, yalnız bir yerde, bu türden bir kıstas kullandığını gösteren bazı ipuçlarına rastlamak mümkündür[7].

Ingram'a göre, önemliyi önemsizden, belirleyiciyi belirleyici olmayandan ayıracak soyutlama, tarihin ve toplumun bir zaman kesiti içindeki durumunun gözlemlenmesi üzerine kurulduğu zaman «aşırı» olmaktan kurtuluyordu. Soyutlamayı «aşırı» kılan şey ise yalnız akli bir süreç olarak kullanılmasıydı. Böylesine durumlarda soyutlama süreci gerçeği daha yalın kavrama işlevini tamamen kaybediyor ve bir zihin egzersizi haline dönüşüyordu. Soyutlamayı yapan kişi yalnız kendi kafasında varolan bir dünyada yaşayan insana gene yalnız kendisinin yakıştırdığı nitelikler atfediyor ve bu niteliklerin kaçınılmaz sonuçlarını doğal insan davranışıymış gibi ileri sürüyordu.

Ingram'ın ve genel olarak İngiliz Tarihçi Okulu'nun bütün üyelerinin sık sık yineledikleri bu görüş aslında soyutlamanın bu

---

[7] J.K. Ingram, «The Present Position and Prospects of Political Economy,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 59.

kişiler tarafından yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyordu. İdealize etmek, genel nitelikleri ortaya sermek anlamında kullanıldığı zaman[8] soyutlama, gerçekliği algılamanın (*cognition*, idrak) bir yolu olarak tanımlanabilir. Bu anlamda kullanıldığı zaman da herhangi bir soyutlamanın gerçeklere dayalı veya gerçeklerden kopuk olarak sınıflandırılması imkânsızdır. Bütün soyutlamalar, derecelerine bakılmaksızın, gerçekliğin bir yansımasıdır. Soyutlama, somutun karşıtı değil fakat somutun bilinmesi sürecinin bir parçasıdır. İngiliz Tarihçi Okulu'nun bu gerçeğin farkına varamaması, Rikardo İktisadı'nın soyutlamalarını gerçeklerden kopuk, pür bir akli süreç olarak nitelendirmesine ve bu soyutlamalar üzerine kurulu teorileri haksız biçimde eleştirmesine yol açmıştır.

İngiliz Tarihçi Okulu'nun tarihçi-iktisatçı kanadını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz Leslie ve Ingram'a yöneltilen bu eleştiriler Okul'un iktisat tarihçisi olarak nitelendirilen diğer üyeleri (Rogers, Toynbee, Cunningham ve Ashley) için de geçerlidir. Diğer taraftan; iktisat tarihinin bir bilim dalı olarak gelişmesinde inkâr edilemeyecek katkıları bulunan bu dört kişinin ayrı bir planda da eleştirilmesi gerekir.

Rogers'ın fiyat ve ücretler tarihi, çok zahmetli çabaların ürünü olmasına rağmen, zaman zaman ciddi boyutlara varan hesap yanlışlarıyla doludur. Aynı zamanda Rogers'ın «gerçekleri kayda geçtikleri biçimiyle yansıtma» kaygısı bu eserin kaleme alınması sırasında en basit istatistik tekniklerinin bile kullanılmasını engellemiştir. Bu ham veri yığınının başedilmez büyüklüğe ulaşan ayrıntılarının gereksiz olduğu düşüncesi, daha sonra, bu kitabın bir bölümünün özetlenerek yeniden yayınlanmasına yol açmıştır.

Biçimle ilgili sayılabilecek bu eleştiriden daha önemli bir eleştiri konusu ise Rogers'ın yöntem konusundaki tutarsızlığıdır. Bir taraftan tarihçi yöntemi ve bu yöntemin bir aracı olarak tümevarımı savunurken diğer taraftan tümdengelimin uygulanmasıyla elde edilen ortodoks iktisat ilkelerine de kıskançlıkla sahip çıkması bu tutarsızlığın belirtisidir. İngiliz Tarihçi Okulu'nun Rikardo İktisadı'nı en çok eleştirdiği konularda Rogers, Rikardo İktisadı'nın yönteminin eleştirilmesine katılmakta fakat bu yöntemle elde edilen sonuçları benimsemektedir. İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri arasında, ücretlerin ve kâr oranlarının sektörler arasında eşitlenme eğiliminde olduğunu kabul eden hiç kimse olmadığı gibi

[8] C. Yıldırım, *Science: Its Meaning and Method*, Ankara, 1971, s. 274.

Rikardocu rant teorisi de bu Okul üyeleri tarafından reddedilmektedir. Halbuki Rogers bu konularda İngiliz Tarihçi Okulu'nun diğer üyelerinden farklı düşünmekte ve bu görüşlerin doğru olduğunu savunmaktadır.

Yöntem konusundaki bu tutarsızlığı Rogers'ı tarih araştırmalarında önemli bir maddi yanlışlık yapmaya bile yöneltmiştir denebilir. 1381 yılında İngiltere'de meydana gelen köylü ayaklanmasını açıklamaya çalışırken, uyguladığını söylediği tarihçi yönteme aykırı olarak, ayaklanmanın nedenini veba salgınının yol açtığı değişikliklere bağlaması aslında hiçbir kanıta dayanmamaktadır. Geçmişte cereyan eden bir olayın nasıl olduğunu tarihi verilerle açıklamaya çalışan tarihçi yöntem, bu olayın nasıl olmuş olabileceğini elde hiç veri olmadan *a priori* akıl yürütmeyle açıklamak iddiasında olan bu yaklaşıma tamamen yabancıdır. Rogers kullandığı açıklama biçiminin savunduğu ve uyguladığını ileri sürdüğü tarihçi yönteme ters düştüğünü görmüş ve açıklamasının hipotetik bir nitelik taşıdığını kabul etmiştir. Fakat bu kabulleniş daha sonraları unutulmuş veya ihmal edilmiş ve Rogers'ın diğer eserlerinde kanıtlanmış tarihi bir gerçek gibi sunulmuştur. Böylece, 1381 köylü ayaklanmasının neden patlak vermiş olabileceği yolundaki *a priori* akıl yürütme zaman içinde biçim değiştirerek sanki kanıtlanmış bir tarihi gerçek durumuna getirilmiştir.

Bir iktisat tarihçisi olarak değil fakat bir tarihçi olarak ele alındığı zaman Rogers'ın çok zayıf bir tarih anlayışına sahip olduğu da görülebilir. Bu zayıflık doğal olarak Rogers'ın iktisat tarihi çalışmalarına da yansımıştır.

Rogers İngiliz İktisat tarihinin incelediği dönemlerini hep «hayır» ve «şer» güçleri arasında cereyan eden bir çatışma olarak görmek ve yorumlamak eğilimindedir. Tarihi süreçlerin zenginliği ve karmaşık yapısı, Rogers'da çok yalınlaştırılmış ve yalnız iki etkenin açıklayabileceği bir basitlik düzeyine indirgenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz tarihindeki herhangi bir olay, çıkarılan herhangi bir yasa, fiyatların artması veya azalması, vb., Rogers tarafından hep siyah-beyaz zıtlığında görülmüş, ya «hayır» ya da «şer» güçlerinin çıkarına olarak değerlendirilmiştir. Bu siyah-beyaz tabloda her iki tarafı da değişik derecelerde fakat aynı yönde etkileyen olaylar yoktur. Rogers tarihi sıfır toplamlı bir oyun *(zero-sum game)* olarak görmektedir. Tarihteki olaylar arasından, toplumun bir veya diğer kesimini olumlu ya da olumsuz

biçimde etkileyen olayları seçip bütün tarihi süreçleri bu çerçeve içinde açıklamaya çalışmak çok kısır bir tarih görüşünün ürünü olsa gerektir. Rogers'ın tarih anlayışı böylesine zayıf bir temelden kaynaklanmaktadır.

Çağının sorunları için aradığı sorumluyu Rogers nasıl tarihteki bir «hayır» ve «şer» güçleri çatışmasında bulmuşsa Toynbee de aynı sorunlar için başka iki sorumlu bulmuştur. Toynbee'ye göre 1880'ler İngiltere'sinin sorunlarını anlayabilmek için geriye gitmek ve Sanayi Devrimi ile serbest rekabet sisteminin başlangıcını incelemek gerekir. Birbiri içine geçmiş bu iki süreç Toynbee'ye göre maddi zenginlikleri arttırırken sefaleti ve sınıf karşıtlıklarını da arttırmıştır. Toynbee bunun arzu edilmez bir durum olduğunu fakat gerçeğin kendisini yansıttığı için kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Rikardo İktisadı'na karşı Toynbee'nin temel itirazı, insanlık onuru açısından bakıldığı zaman tartışmasız reddedilmesi gereken olguları bu Okul üyelerinin rasyonalize edip haklı gösterme çabalarıydı. Serbest rekabet üretimin artmasını sağlarken bu artışın refahı yaygınlaştıracak ve sefaleti azaltacak biçimde dağılmasını gerçekleştiremiyordu. Rikardo Okulu serbest rekabet kuralını mutlaklaştırdığı için rekabet mekanizmasına müdahale edilmesinin yanlış olduğunu ileri sürüyor ve böylece serbest rekabet mekanizmasının ortaya çıkardığı sonuçları savunmuş oluyordu.

Tarihçi yöntem taraftarlarının teori düşmanlığı ile suçlanmasına karşı çıkan Cunningham'ın teori konusundaki görüşleri tümdengelimi doğmatik olarak reddeden anlayışın aşılmasında önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu önemli katkısına rağmen Cunningham'ın bilim anlayışının önemli bir yanlışlık içerdiği de belirtilmelidir.

Cunningham'a göre bilimin ve özel olarak da politik iktisadın temel görevi uygulamaya dönük teoriler üretmektir. Bilimsel çabanın varlık nedenini somut amaçların gerçekleştirilmesine bağlayan bu görüş temel ve uygulamalı bilimler arasındaki farkı ihmal etmektedir. Üretilen bilginin ne zaman ve hangi koşullar altında uygulamaya koyulacağı, çok özel amaçlı sonuçlara yönelik bilimsel araştırmalar dışında, başlangıçta bilinemez. Teknolojinin gelişmişlik düzeyi veya iktisadi politika araçlarının niteliği gibi faktörler üretilen bilginin uygulamada kullanılmasını geciktirebil-

dikleri gibi bu uygulamayı imkânsız da kılabilir. Bu yüzden, doğa veya toplum bilimlerinin ulaştığı sonuçları pragmatik bir açıdan yargılamak, tek yönlü ve bilimin gelişmesini engelleyici bir kıstas olarak değerlendirilebilir.

Cunningham, bilimsel yöntemin tümevarım veya tümdengelim veya bu ikisinin bir karışımı olup olmaması sorunuyla akademik açıdan ilgilenmemektedir. Ampirik temellerden hareket edecek olan bir yöntem, uygulamaya dönük sonuçlar elde etme şansına daha çok sahip olacağı için Cunningham ampirizm ve tümevarım yanlısıdır.

Son olarak değerlendirilmesi gereken kişi Ashley'dir. İktisat tarihinin bir bilim dalı olarak tanınması ve akademik bir statüye kavuşturulmasında Ashley'nin rolü çok önemlidir. Aynı zamanda, tarihçi-iktisatçıların iktisat bilimini tümüyle tarihi-ampirik temeller üzerine kurma çabalarının gereksiz ve anlamsız bir mücadele olduğunu gösteren ilk İngiliz Tarihçi Okulu üyesi de Ashley'dir. Ashley'ye göre temel görev iktisat tarihini bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirmektir. Böylesine yapıcı bir tutum içinde bulunan Ashley'nin iktisat tarihini geliştirme biçimi olarak önerdiği yol ise «arşiv fetişizmi» diye nitelendirilebilecek bir araştırma ve açıklama tekniğini yaygınlaştırdığı için eleştirilmelidir.

Tarih yazımında Ranke tarafından en uç biçimine vardırılan bu tutumun Ashley'nin iktisat tarihi araştırmaları için de geçerli olduğu söylenebilir. Üzerinde araştırma yapılacak tek kaynağın arşiv belgeleri olduğunu ve arşiv belgelerinde kayıtlı olmayan hiçbir şeyin açıklayıcı değeri olmadığını ileri süren bu görüş iki temel yanlışı da beraberinde getirmiştir.

Birincisi, arşiv belgesi olmayan veya hakkında tutulmuş tarihi kayıtların zamanla yok olduğu olaylar ve süreçler karşısında zorunlu olarak hiçbir şey söyleyememek; ikincisi, mevcut belgelerin «dokunulmaz» niteliğinden hareket ederek bu belgelerin tanımladığı olaylar ve süreçler hakkında yorum yapmaktan kaçınmak. «Arşiv fetişizmi» genel olarak tarih ve özel olarak da iktisat tarihini «doğruluğu» arşiv belgeleri tarafından belirlenen kuru bir «tarihi gerçek» sıralaması durumuna indirgemiştir. Akademik normların gerektirdiği yazım biçimlerine uyulduğu ve arşivlerin içerdiği «tarihi gerçekler» bu biçime uygun olarak sunulduğu sürece her makale ve her kitap tarihte olayların nasıl olduğunun bilimsel anlatımı olarak kabul edilmiştir. Ele alınan konunun araş-

tırmaya değer olup olmadığı sorusu bir yana «nasıl oldu?» sorusu «neden oldu?» sorusunun sorulmasını sürekli olarak engellemiştir. «Neden oldu?» sorusunun cevabı bir neden-sonuç ilişkisinin ortaya konmasını gerektirir. Ashley ve içinden yetiştiği Stubbs Grubu, neden-sonuç ilişkilerinin doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin biçimde belirlenemeyeceği, ilişkinin niteliği ve yönünün tarihçinin yorumuna bağlı olduğu görüşündedir. Arşiv belgelerinin içermediği konularda yorum yapmaya çalışacak olan bir tarihçi kaçınılmaz olarak, kendi yetişme ve eğitim biçimini, çağının egemen olan yargılarını ve kendi dünya görüşünü bu yoruma yansıtacaktır. Geçmişi bugünün gözüyle görmeye çalışmak ise yanlıştır çünkü her tarihi olay kendi özgün koşulları içinde değerlendirilmelidir. Bu özgün koşulları yeniden yaratmak imkânsız olduğu için tarihçi yorum yapmaktan kaçınmalıdır. «Arşiv fetişizmi» belgelerin tarihi gerçeği açıklama niteliğini mutlaklaştıran ve yorum yapmayı yasaklayan bir tarih anlayışıdır. Arşiv belgelerinin sınıflandırılıp eleştirici bir gözle kullanıma hazırlanması tarih ve iktisat tarihinin gelişmesinde ne kadar önemli bir rol oynamışsa «arşiv fetişizmi» de bu olumlu katkıyı körelten bir faktör olmuştur denebilir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin yukarıda yapılmaya çalışılan eleştirisinin yanısıra bu Okul'un genel olarak bilimin özel olarak da iktisadın gelişmesi içinde nasıl bir yere sahip olduğu incelenmelidir. Bunun için de önce, İngiliz Tarihçi Okulu'nun görüşlerinin, bilimin niteliği konusunda günümüzde kabul gören görüşlerle ilişkisi araştırılabilir.

Kurmak istedikleri tarihe dayalı iktisat bilimi ve kurmayı başardıkları iktisat tarihi disiplini açısından bakılınca İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin temel niteliği, ampirik verilerden tümevarım yoluyla genel ilkeler elde etmeye çalışmaktır. Bu yolun çeşitli eksiklikler içerdiği gibi açıklama gücünden de yoksun olduğu yukarıda gösterilmeye çalışılmıştı.

Bu Okul üyelerinin mevcut iktisat teorisine yönelttikleri eleştirilerin günümüzde cereyan eden yöntem tartışmaları açısından değerlendirilmesi ilginç sonuçlar ortaya çıkarabilir. İngiliz Tarihçi Okulu, iktisat teorisinin gerçeklere dayalı varsayımlardan hareket eden hipotezlerinin gerçekler karşısında sınanması gerektiğini ileri sürmektedir. Hipotezin doğrudan doğruya sınanamayacağı durumlarda ise hipotezden türetilen tahminlerin *(prediction)* sınanması gerekir.

İktisat biliminin yapısının nasıl olması gerektiğini tanımlayan bu görüş, günümüzde çok az taraftarı olan fakat etkisini duyurabilen bir yöntem olan *apriorism* ile taban tabana zıttır. *Apriorism*, iktisat teorisinin dayandığı temel varsayımların başlangıç olarak maddi gerçekliğe sahip olduğunu kabul eder. Bu maddi gerçeklik, herhangi bir deney veya gözlem aracılığıyla ortaya çıkarılmış bir sonuç olmayıp insan düşüncesinin yapısında başlangıçtan beri varolan *(inherent)* bir niteliktir. Maddi gerçekliğe sahip olan öncüllerden tümdengelim yoluyla elde edilen sonuçlar da maddi gerçekliğe sahip olacağı için, *apriorism* ne öncüllerin ne de sonuçların sınanmasını kabul etmez. *Apriorism*'e göre ampirik veriler kullanarak yapılan sınama tümüyle gereksizdir. Sınama ancak sonuçların öncüllerden zorunlu olarak türetilip türetilmediğini kontrol etmek için başvurulacak bir yoldur. Bu tür bir sınama ise ampirik değil mantıki bir süreçtir.

Bilimin yapısı konusunda çok uç bir görüşü temsil eden *apriorism* ile İngiliz Tarihçi Okulu'nun görüşleri arasında büyük bir karşıtlık olduğu açıktır. Aynı karşıtlık, başka bir düzeyde, analitik görüş ile karşılaştırıldığı zaman da ortaya çıkmaktadır.

Analitik yöntem, başlangıç noktasını oluşturan öncüllerin maddi gerçekliğe sahip olduğunu *a priori* kabul etmemesine rağmen bu öncüllerin maddi gerçekliğe uygunluğunun herkes tarafından görülebilecek gerçekler olduğunu ileri sürer. İstendiği takdirde bu uygunluk ampirik verilerle sınanabilir fakat genellikle gereksizdir. *Apriorism* ve analitik yöntem öncüllerin maddi gerçekliği konusunda birbirlerinden farklıdırlar fakat bu ayrılık analitik yöntemin İngiliz Tarihçi Okulu'nun görüşüne ters düştüğü gerçeğini değiştirmez.

Popper-Friedman çizgisi olarak adlandırılabilecek ve teorinin doğrulanması *(verification)*, yanlışlanması *(falsification)* veya geçerliliğinin sınanması *(validation)* gibi varyantlara sahip pozitivizm de İngiliz Tarihçi Okulu'nun bilim görüşüyle önemli farklılıklar içerir. Aynı gerçekliği açıklamaya çalışan teoriler arasından tahminleri daha sağlam olanının diğerine tercih edilmesi gerektiğini ileri süren Popper-Friedman pozitivizmi İngiliz Tarihçi Okulu'nun ilham kaynaklarından birisi olan Comte'çu Pozitivizm'den çok farklıdır. Taksonomik niteliği ağır basan Comte'çu Pozitivizm bilimin gelişmesini aşamalar biçiminde sınıflandırıyor ve erişilebilecek en yüksek aşama olan pozitif evrede doğa ve toplum olayla-

rı teolojik veya metafizik nedenlerle değil gerçeklerle açıklanıyordu.

Günümüzün Popper-Friedman pozitivizmi ise teorilerin bilimsel değerinin ölçülmesi konusunda Comte'çu Pozitivizmin kabul edemeyeceği bir kıstas getirmektedir. Bu kıstasa göre teori, varsayımlarının gerçekçi olup olmadığına göre değil fakat tahminlerinin doğruluğuna veya yanlışlığına bakılarak yargılanmalıdır. Ampirik veriler karşısında sınandığı zaman bir teorinin gerçeklerle uyum içinde olduğunun veya yanlışlanabileceğinin gösterilmesi İngiliz Tarihçi Okulu tarafından da arzu edilir bir özellik olarak kabul edilmektedir. Ne var ki İngiliz Tarihçi Okulu bu teorinin varsayımlarının da gerçekliğe uygun olması gerektiği konusunda son derece ısrarlıdır. Popper-Friedman pozitivizmi, bir önermeden sınanabilir sonuçlar elde edilebildiği takdirde varsayımların gerçekçi olup olmamasının hiçbir önem taşımadığını ileri sürerken İngiliz Tarihçi Okulu yalnız sonuçların değil varsayımların da maddi gerçekliğe sahip olmasını temel kıstas kabul etmektedir.

Soruna daha formel açıdan bakıldığı zaman, İngiliz Tarihçi Okulu'nun p-alanı *(protocol domain)* ile c-alanı*(construct domain)* arasında her zaman bire-bir ilişki *(one-to-one correspondence)* kurulmasını amaçladığı gösterilebilir. Gözlemlenebilir gerçekliği kapsayan p-alanı, varsayımlar ve bu varsayımlardan türetilen hipotezlerden oluşan c-alanı ile bir kontrast oluşturur. C-alanındaki önermelerin genellik düzeyi, varsayımlardan başlayarak hipotezlere ve oradan da hipotezlerin sınanabilir sonuçlarını içeren tahminlere inildikçe azalır. Bu iki alan arasındaki ilişkiyi belirleyen bir kurallar dizisi mevcut değildir. Her bilim ve her yöntem görüşü böyle kuralları kendisi geliştirir ve yeri geldikçe değiştirir. İngiliz Tarihçi Okulu, c-alanındaki her önermenin (varsayım, hipotez veya tahmin) p-alanında bir karşılığı olması gerektiğini ve bu karşılığı belirleyecek değişmez *(invariant)* bir kurallar dizisi olduğunu ileri sürmektedir. Doğa ve toplum bilimlerinin bugüne kadar olan gelişmesi göz önüne alındığı zaman böyle bir kurallar dizisinin mevcut olmadığı, bazı bilim dallarında bu kuralların son derece müphem olduğu bazılarında ise birbiriyle rekabet eden ve değişmezlik iddiası taşımayan birden çok dizinin kullanıldığı görülebilir.

KAYNAKLAR

Adelman, P., «Frederick Harrison and the 'Positivist' Attack on Orthodox Political Economy,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 170-189.

Aiken, H.D., (ed.), *The Age of Ideology: The 19th Century Philosophers*, New York, London, 1979.

Akat, A.S., «İktisatta Yöntem Sorunları,» *İktisat Dergisi*, c. 29, 1979, s. 21-38.

Andrews, C.M., «Mark System,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 2, London, 1925, (1963), s. 693c-695c.

Ashley, W.J., «American Trusts,» *Economic Journal*, c. 9, 1899, s. 162-172.

Ashley, W.J., «Aristotle's Doctrine of Barter,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 9, 1895, s. 333-341.

Ashley, W.J., «Economic History,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 675c-676c.

Ashley, W.J., «The Enlargement of Economics,» *Economic Journal*, c. 18, 1908, s. 181-204.

Ashley, W.J., *An Introduction to English Economic History and Theory*, c. 1-2, London, 1888-1893.

Ashley, W.J., «James Edwin Thorold Rogers,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 319b-d.

Ashley, W.J., «James E. Thorold Rogers,» *Political Science Quarterly*, c. 4, 1889, s. 381-407.

Ashley, W.J., «Justum Pretium,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 2, London, 1925, (1963), s. 500c-501a.

Ashley, W.J. ,«The Place of Economic History in University Studies,» *Economic History Review*, (First Series), c. 1, 1927-1928, s. 1-11.

Ashley, W.J., «Roscher's Programme of 1843,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 9, 1894, s. 99-105.

Ashley, W.J., «On the Study of Economic History,» N.B. Harte, (ed.), *The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970.* London, 1971, s. 3-17.

Ashley, W.J., *Surveys Historic and Economic*, London, 1900, (1966).

Ashley, W.J., *The Tariff Problem*, London, 1903, (1968).

Ashley, W.J., «The Tory Origin of Free Trade Policy,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 11, 1897, s. 335-371.

Ashton, T.S., «The Relation of Economic History to Economic Theory,» *Economica*, (New Series), c. 13, 1946, s. 81-96.

Bagehot, W., *Collected Works*, (ed. by N. St John-Stevas), c. 1-6, Cambridge, Mass., 1961-1965.

Bagehot, W., *Economic Studies*, (ed. by R.H. Hutton), London, 1880, (Academic Reprints, Stanford, 1953).

Bagehot, W., *Universal Money*, London, 1869, (1963).

Bastable, C.F., «A Comparison Between the Position of Economic Science in 1860 and 1894,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 57, 1894, s. 73-85.

Bell, J.F., *A History of Economic Thought*, (2nd ed.), New York, 1963.

Bladen, V.W., *From Adam Smith to Maynard Keynes: The Heritage of Political Economy*, Toronto, 1974.

Bladen, V.W., «Mill to Marshall: The Conversion of the Economists,» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 1, 1941, s. 17-29.

Blaug, M., *Economic Theory in Retrospect*, Homewood, Ill., 1962.

Blaug, M., *Ricardian Economics*, New Haven, Conn., 1958.

Bodenheimer, E., *Jurisprudence: The Philosophy and Method of the Law*, Cambridge, Mass., 1962.

Bonar, J., «Auguste Comte and English Political Economy,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 382d-383d.

Booth, C., «Inaugural Address as President of the Royal Statistical Society,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 55, 1892, s. 550-561.

Booth, C., *Life and Labour of the People in London*, (3rd ed.), c. 1-17, London, 1902-1903, (1969).

Bowley, A.L., *England's Foreign Trade in the Nineteenth Century*, London, 1905, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1972).

Bowley, M., *Nassau Senior and Classical Economics*, London, 1937.

Bowley, M., «The Predecessors of Jevons - The Revolution That Wasn't,» *Manchester School*, c. 40, 1972, s. 9-29.

Bowley, M., *Studies in the History of Economic Theory before 1870*, London, 1973.

Breit, W., «The Wages Fund Controversy Revisited,» *Canadian Journal of Economic and Political Science*, c. 33, 1967, s. 523-528.

Bronfenbrenner, M., «The 'Structure of Revolutions' in Economic Thought,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 136-151.

Buchan, A., *The Spare Chancellor: The Life of Walter Bagehot*, London 1959.

Bulutay, T., «Geleneksel İktisat Kuramı Üzerinde Düşünceler,» *İktisat Dergisi*, c. 29, 1979, s. 11-20.

Bulutay, T., *Genel Denge Kuramı*, Ankara, 1979.

Butts, R.E., (ed.), *William Whewell's Theory of Scientific Method*, Pittsburgh, 1968.

Cairnes, J.E., *The Character and Logical Method of Political Economy*, (2nd ed.), London, 1888, (1965).

Cairnes, J.E., *Essays in Political Economy*, London, 1873, (1965).

Cairnes, J.E., *Some Leading Principles of Political Economy Newly Expounded*, London, 1874, (1965).

Carr, E.H., *What is History?* London, 1961.

Catlin, W.B., *The Progress of Economics*, New York, 1962.

Chapman, R.W., (ed.), *Selections from James Boswell's Life of Samuel Johnson*, Oxford, 1919.

Checkland, S.G., «The Advent of Academic Economics in England,» *Manchester School*, c. 19, 1951, s. 43-70.

Checkland, S.G., «Economic Opinion in England as Jevons Found It.,» *Manchester School*, c. 19, 1951, s. 143-169.

Checkland, S.G., «The Propagation of Ricardian Economics in England,» *Economica*, (New Series), c. 16, 1949, s. 40-52.

Clapham, J.H., *The Study of Economic History*, Cambridge, 1929.

Clapham, J., «W.J. Ashley,» *Economic Journal*, c. 37, 1927, s. 678-683.

Clark, G., «History and the Modern Historian,» *The New Cambridge Modern History*, c. 1, Cambridge, 1957, s. xvii-xxxvi.

Coase, R.H., «The Appointment of Pigou as Marshall's Successor,» *Journal of Law and Economics*, c. 15, 1972, s. 473-485.

Coats, A.W., «The Historist Reaction in English Political Economy, 1870-1890,» *Economica*, (New Series), c. 21, 1954, s. 143-153.

Coats, A.W., «The Interpretation of Mercantilist Economics,» *History of Political Economy*, c. 5, 1973, s. 485-495.

Coats, A.W., «Sociological Aspects of British Economic Thought (Ca. 1880-1930),» *Journal of Political Economy*, c. 75, 1967, s. 706-729.

Cohen, J., «The Achievements of Economic History: The Marxist School,» *Journal of Economic History*, c. 38, 1978, s. 29-57.

Cole, A.H., «Conspectus for a History of Economic and Business Literature,» *Journal of Economic History*, c. 17, 1957, s. 333-387.

Cole, A.H., «Economic History in the United States: Formative Years of a Discipline,» *Journal of Economic History*, c. 28, 1968, s. 556-589.

Cole, A.H., *The Historical Development of Economic and Business Literature*, Boston, Mass., 1957.

Coleman, D.C., (ed.), *Revisions in Mercantilism*, London, 1969.

Comte, A., *Positive Philosophy*, (trans. by H. Martineau), London, 1855, (AMS Press reprint, New York, 1974).

Copi, I.M., *Introduction to Logic*, (3rd ed.), New York, London, 1968.

Court, W.H.B., «Economic History,» H.P.R. Finberg (ed.), *Approaches to History*, Toronto, 1962, s. 17-50.

Court, W.H.B., *Scarcity and Choice in History*, New York, 1970.

Cullen, M.J., *The Statistical Movement in Early Victorian Britain: The Foundations of Empirical Social Research*, Hassocks, 1975.

Cunningham, W., «The Comtist Criticism of Economic Science,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 98-111.

Cunningham, W., *The Growth of English Industry and Commerce*, (5th ed.), c. 1-2, London, 1910, (1968).

Cunningham, W., *Hints on the Study of Economic History*, London, 1919.

Cunningham, W., «Nationalism and Cosmopolitanism in Economics,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 54, 1891, s. 644-662.

Cunningham, W., «The Relativity of Economic Doctrine,» *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 1-16.

Cunningham, W., «The Perversion of Economic History,» *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 491-506.

Cunningham, W., «Plea for Pure Theory,» *Economic Review*, c. 2, 1892, s. 25-41.

Cunningham, W., *Political Economy Treated as an Empirical Science: A Syllabus of Lectures*, Cambridge, 1887.

Cunningham, W., *Politics and Economics: An Essay on the Nature of the Principles of Political Economy*, London, 1885.

Cunningham, W., «Why had Roscher so Little Influence in England,» *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, c. 5, 1894, s. 317-334.

Daniels, G.W., «The Relevance of Political Economy,» *Manchester School*, c. 5, 1934, s. 19-31.

Deane, P., *The Evolution of Economic Ideas*, Cambridge, 1978.

Dorfman, J., (ed.), *Thorstein Veblen: Essays, Reviews and Reports*, Clifton, N.J., 1973.

Eagly, R. (ed.), *Events, Ideology, and Economic Theory*, Detroit, 1968.

Edgeworth, F.Y., «Sir Robert Giffen,» *Economic Journal*, s. 20, 1910, s. 318-321.

Ekelund, R.B., «A Short-Run Classical Model of Capital and Wages,» *Oxford Economic Papers*, c. 28, 1976, s. 66-85.

Ekelund, R.B., R.F. Hebert, *A History of Economic Theory and Method*, New York, 1975.

Elton, G.R., *The Practice of History*, London, 1976.

Ely, R.T., *Introduction to the Study of Political Economy*, New York, 1889.

Engel-Janosi, F., *The Growth of German Historicism*, Baltimore, 1944.

Fetter, F.A., «The Rise and Decline of Ricardian Economics,» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 67-84.

Finberg, H.P.R., (ed.), *Approaches to History*, Toronto, 1962.

Fischer, D.H., *Historian's Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought*, New York, 1970.

Forbes, D., *The Liberal Anglican View of History*, Cambridge, 1952.

Foxwell, H.S., «The Economic Movement in England,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 2, 1887, s. 84-103.

Foxwell, H.S., «Introduction,» A. Menger, *The Right to the Whole Produce of Labour*, London, 1899, (1962), s. v-cx.

Foxwell, H.S., «Obituary: Archdeacon Cunningham,» *Economic Journal*, c. 29, 1919, s. 382-390.

Fried, A., R.M. Elman, *Charles Booth's London*, New York, 1968.

Gallman, R.E., (ed.), *Research in Economic History, (Supplement 1)*, Greenwich, Conn., 1977.

Galton, F., «Considerations Adverse to the Maintenance of Section F,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 40, 1877, s. 468-475.

Gherity, J.A., (ed.), *Economic Thought: A Historical Anthology*, New York, 1965.

Gide, C., C. Rist, *A History of Economic Doctrines*, (trans. by R. Richards), London, 1960.

Giffen, R., *Economic Inquiries and Studies*, c. 1-2, London, 1904, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1971).

Glassburner, B., «Alfred Marshall on Economic History and Historical Development,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 69, 1955, s. 577-595.

Glenday, R., «Richard Jones: A Reappraisal,» *Journal of the Royal Satistical Society*, (Series A), c. 119, 1956, s. 192-193.

Gonner, E.C.K., «Ricardo and His Critics,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 4, 1890, s. 276-90.

Gooch, G.P., *History and Historians in the Nineteenth Century*, London, 1913.

Gordon, B., «Criticism of Ricardian Views on Value and Distribution in the British Periodicals, 1820-1850,» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 370-387.

Gordon, B., «Say's Law, Effective Demand and the Contemporary British Periodicals, 1820-1850,» *Economica*, (New Series), c. 32, 1965, s. 438-446.

Gordon, S., «The Wage-Fund Controversy: The Second Round,» *History of Political Economy*, c. 5, 1973, s. 14-35.

Görün, F., (der.), *İktisatta Kapsam ve Yöntem*, Ankara, 1979.

Gras, N.S.B., «The Rise and Development of Economic History,» *Economic History Review*, (First Series), c. 1, 1927-1928, s. 12-34.

Gray, A., *The Development of Economic Doctrine*, London, 1931.

Grossman, H., «The Evolutionist Revolt against Classical Economics,» *Journal of Political Economy*, c. 51, 1943, s. 381-396; 506-522.

Guillebaud, C.W., «Some Personel Reminiscences of Alfred Marshall,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 1-8.

Halevy, E., *The Growth of Philosophic Radicalism*, (trans. by M. Morris), London, 1928, (1965).

Hancock, K., *Economic History at Oxford*, Oxford, 1946.

Haney, L.H., *History of Economic Thought*, (4th ed.), New York, 1949.

Harlan, H.C., (ed.), *Readings in Economics and Politics*, (2nd ed.), New York, 1966.

Harrold, C.F., *John Henry Newman*, Hamden, Conn., 1966.

Harte, N.B., (ed.), *The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970*, London, 1971.

Haskell, T.L., «The True and Tragical History of 'Time on the Cross',» *The New York Review*, c. 22, 1975, s. 33-39.

Hayek, F.A., «Comte and Hegel,» *The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*, London, 1955, s. 191-206.

Hayek, F.A., *John Stuart Mill and Harriet Taylor*, London, 1951.

Hayek, F.A., «The Place of Menger's *Grundsatze* in the History of Economic Thought,» J.R. Hicks, W. Weber, (eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Oxford, 1973, s. 1-14.

Hayek, F.A., «Scientism and the Study of Society-Part II,» *Economica*, (New Series), c. 10, 1943, s. 34-63.

Heckscher, E., «Quantitative Measurement in Economic History,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 53, 1939, s. 167-193.

Heimann, E., *History of Economic Doctrines*, Oxford, 1945.

Hicks, J.R., *The Social Framework*, (3rd ed.), Oxford, 1960.

Hicks, J.R., *A Theory of Economic History*, (2nd ed.), Oxford, 1969.

Hicks, J.R., *Value and Capital, (2nd ed.)*, Oxford, 1946.

Hicks, J.R., W. Weber, (eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Oxford, 1973.

Hobsbawm, E.J., «Dr. Marx and the Victorian Critics,» *Labouring Men*, London, 1964, s. 239-249.

Howlett, R., «Village Communities,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, c. 3, London, 1926, (1963), s. 621d-624a.

Hutchison, T.W., «Insularity and Cosmopolitanism in Economic Ideas 1870-1914,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 45, 1955, s. 1-16.

Hutchison, T.W., «Introduction,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 9-18.

Hutchison T.W., «*Positive*» *Economics and Policy Objectives*, Cambridge, Mass., 1964.

Hutchison, T.W., *A. Review of Economic Doctrines* Oxford, 1953.

Hutchison, T.W., *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge, 1978.

Hutchison, T.W., «Some Themes from *Investigations into Method*,» J.R. Hicks, W. Weber, (eds.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Oxford, 1973, s. 15-37.

Ingram, J.K., *A History of Political Economy*, (ed. by R.T. Ely), London, 1915, (1967).

Ingram, J.K., «Introduction,» R.T. Ely, *Introduction to the Study of Political Economy*, New York, 1889, s. 4-6.

Ingram, J.K., «The Present Position and Prospects of Political Economy,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 41-72.

James, P., *Population Malthus: His Life and Times*, Henley-on-Thames, 1979.

Jevons, W.S., *The Coal Question*, London, 1865.

Jevons, W.S., *Investigations into Currency and Finance*, (ed. by H.S. Foxwell), London, 1884.

Jevons, W.S., *Letters and Journal*, (ed. by H.A. Jevons), London, 1886, (1972).

Jevons, W.S., *Principles of Economics and Other Papers*, (ed. by H. Higgs), London, 1905, (1965).

Jevons, W.S., *The Theory of Political Economy*, London, 1871, (Kelley-Millman reprint, New York, 1957).

Johnson, W.E., «Theory,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), London, 1926, (1963), s. 532d-534b.

Jones, R., *Literary Remains, Consisting of Lectures and Tracts on Political Economy of the Late Rev. Richard Jones*, (ed. by W. Whewell), London, 1859, (1964).

Kazgan, G., *İktisadi Düşünce*, (2. basım), Ankara, 1974.

Keynes, J.M., «Alfred Marshall, 1842-1924,» A.C. Pigou, (ed.), *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelley-Millman reprint, New York, 1956), s. 1-65.

Keynes, J.M., *Essays in Biography*, London, 1933.

Keynes, J.M., *The General Theory of Employment Interest and Money*, London, 1964.

Keynes, J.N., «Johns Elliot Cairnes 1823-1875,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, (1963), s. 201a-203c.

Keynes, J.N., «Principle of Relativity in Political Economy,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 277a-b.

Keynes, J.N., *The Scope and Method of Political Economy*, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963).

Knowles, L., «Archdeacon Cunningham,» *Economic Journal*, c. 29, 1919, s. 391-393.

Koot, G.M., «T.E. Cliffe Leslie, Irish Social Reform, and the Origins of the English Historical School of Economics,» *History of Political Economy*, c. 7, 1975, s. 312-336.

Kuhn, T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1962.

Lakatos, I., A. Musgrave, (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, 1970.

Landreth, H., *History of Economic Theory: Scope, Method, and Content*, Boston, Mass., 1976.

Lane, F.C., J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change*, Homewood, Ill., 1953.

Lane, F.C., J.C. Riemersma, «Introduction to Arthur Spiethoff,» F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change*, Homewood, I11., 1953, s. 431-443.

Lane, F.C., «Some Heirs of Gustav von Schmoller,» *Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane*, Baltimore, 1966, s. 462-495.

Lekachman, R., *A History of Economic Ideas*, New York, 1959.

Leslie, T.E.C., *Essays in Political Economy*, (2nd ed.), Dublin, 1888, (1969).

Levi, L., *The History of British Commerce and of the Economic Progress of the Nation 1763-1878*, (2nd ed.), London, 1880, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1971).

Lipsey, R.G., P.O. Steiner, *Economics, (5th ed.)*, New York, London, 1979.

Lutz, H.L., «Inaccuracies in Rogers' History of Prices,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 23, 1909, s. 350-358.

Machlup, F., *Methodology of Economics and Other Social Sciences*, New York, London, 1978.

Machlup, F., «Problems of Methodology,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 53, 1963, s. 204.

Maine, H., *Ancient Law*, London, 1917.

Maine, H., *Early History of Institutions*, London, 1875, (Dawson reprint, London, 1966).

Maine, H., *Village Communities in the East and West*, London, 1871.

Maitland, F.W., «Domesday Book,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 628a-631a.

Maloney, J., «Marshall, Cunningham, and the Emerging Economics Profession,» *Economic History Review*, (Second Series), c. 29, 1976, s. 440-451.

Malthus, T.R., *Principles of Political Economy*, (2nd ed.), London, 1836, (1964).

Marcet, J., *Conversations in Political Economy*, (2nd ed.), London, 1816, (1968).

Marchi, N.B. de, «On the Early Dangers of being too Political an Economist: Thorold Rogers and the 1868 Election to the Drummond Professorship,» *Oxford Economic Papers*, c. 28, 1976, s. 364-380.

Marshall, A., «A Reply,» *Economic Journal*, c. 2, 1892, s. 507-519.

Marshall, A., «Cambridge Economic Tripos,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy* (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 877b-879c.

Marshall, A., «The Old Generation of Economists and the New,» A.C. Pigou, (ed.), *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelly-Millman reprint, New York, 1956), s. 295-311.

Marshall, A., «The Present Position of Economics,» A.C. Pigou, (ed.), *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelly-Millman reprint, New York, 1956), s. 152-174.

Marshall, A., *Principles of Economics*, (9th Variorum Edition by W. Guillebaud), c. 1-2, London, New York, 1961.

Mathias, P., *Living with the Neighbours*, Oxford, 1970.

Marx, K., *Capital*, c. 1, (trans. by E. and C. Paul), London, 1930.

Marx, K., *Theories of Surplus Value*, (trans. by J. Cohen), pt. iii, Moscow, 1971.

Masterman, M., «The Nature of a Paradigm,» I. Lakatos, A. Musgrave, (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, 1970, s. 59-89.

Meek, R.L., «The Decline of Ricardian Economics in England,» *Economica*, (New Series), c. 17, 1950, s. 43-62.

Meek, R.L., *Economics and Ideology and Other Essays*, London, 1967.

Menger, A., *The Right to the Whole Produce of Labour*, (ed. by H.S. Foxwell), London, 1899, (1962).

Menger, C., *Principles of Economics*, (trans. by J. Dingwall, B.F. Hoselitz), New York, 1950.

Menger, C., *Problems of Economics and Sociology*, (trans. by F.J. Nock), Urbana, Ill., 1963.

Menger, C., «Toward a Systematic Classification of the Economic Sciences,» L. Sommer, (ed.), *Essays in European Economic Thought*, Princeton, N.J., 1960, s. 1-38.

Mill, J., *Elements of Political Economy*, (3rd ed.), London, 1826, (1965).

Mill, J.S., «Auguste Comte and Positivism,» *Collected Works*, (ed. by J.M. Robson), c. 10, Toronto, 1969, s. 261-368.

Mill, J.S., *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, (3rd ed.), London, 1877, (1968).

Mill, J.S., *Principles of Political Economy*, (W.J. Ashley ed.), London, 1909, (1965).

Mill., J.S., *A System of Logic*, (ed. by E. Nagel), New York, 1965.

Mill. J.S., «Thornton on Labour and its Claims,» *Fortnightly Review*, c. 29-30, 1869, s. 505-518, 680-700.

Miller, W.L., «Richard Jones: A Case Study in Methodology,» *History of Political Economy*, c. 3, 1971, s. 198-207.

Mitchell, W.C., *Types of Economic Theory*, c. 1-2, New York, 1949.

Montague, F.C., «Arnold Toynbee 1852-1883,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 555c-556d.

Montague, F.C., «Observation and Experiment,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 29a-31a.

McCready, H.W., «Sir William Ashley: Some Unpublished Letters,» *Journal of Economic History*, c. 15, 1955, s. 34-43.

Mac Donald, J.L., «Sir William Ashley (1860-1927),» B.E. Schmitt, (ed.), *Some Historians of Modern Europe*, Chicago, 1942, s. 415-443.

Mackenzie, J.S., «Historical Method,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 2, London, 1925, (1963), s. 308d-310a.

McCulloch J.R., *A Treatise on the Circumstances which Determine the Rate of Wages and the Condition of the Labouring Classes*, (2nd ed.), London, 1854, (1963).

McCulloch, J.R., *The Principles of Political Economy*, (5th ed.), Edinburgh, 1864, (1965).

Napoleoni, C., *Smith, Ricardo, Marx*, (trans. by J.M.A. Gee), New York, 1975.

Nasse, E., «The Economic Movement in Germany,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 1, 1887, s. 498-506.

Nef, J.U., «Prices and Industrial Capitalism in France and England, 1540-1640,» *Economic History Review*, (First Series), c. 7, 1937, s. 155-185.

Nef, J.U., «What is Economic History?» *Journal of Economic History, (Supplement)*, c. 4, 1944, s. 1-19.

Newman, P.C., *The Development of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1952.

Nicholson, J.S., «The Reaction in Favour of the Classical Political Economy,» *Journal of the Royal Statistical Society*, c. 56, 1893, s. 627-639.

O'Brien, D.P., *The Classical Economists*, Oxford, 1975.

O'Brien, D.P., *J.R. McCulloch, A Study in Classical Economics*, London, 1970.

O'Brien, D.P., [Kitap Eleştirisi], *Economic Journal*, c. 89, 1979, s. 474-476.

Oncken, A., «William Roscher 1817-1914,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963) s. 323d-327a.

Oser, J., *The Evolution of Economic Thought*, (2nd ed.), New York, Chicago, 1970.

Palgrave's Dictionary of Political Economy, (revised ed.), c. 1-3, London, 1925-1926, (1963).

Pappe, H.O., *John Stuart Mill and the Harriet Taylor Myth*, Melbourne, 1960.

Parrish, J.B., «Rise of Economics as an Academic Discipline: The Formative Years to 1900,» *Southern Economic Journal*, c. 34, 1967, s. 1-16.

Pigou, A.C., (ed.), *Memorials of Alfred Marshall*, London, 1925, (Kelly-Millman reprint, New York, 1956).

Pigou, A.C., «Mill and the Wages Fund,» *Economic Journal*, c. 57, 1949, s. 171-180.

Popper, K.R., *The Poverty of Historicism*, London, 1957.

Postan, M.M., *The Medieval Economy and Society*, London, 1972.

Price, L.L., *A Short History of Political Economy in England*, (14th ed.), London, 1931.

Price, L.L., *The Position and Prospects of the Study of Economic History*, Oxford, 1908.

Rashid, S., «Richard Jones and Baconian Historicism at Cambridge,» *Journal of Economic Issues*, c. 13, 1979, s. 159-173.

Rashid, S., «The Price-Rogers Election: Politics or Religion,» *Oxford Economic Papers*, c. 30, 1978, s. 310-312.

Rees, F., «Recent Trends in Economic History,» *History*, c. 34, 1949, s. 1-14.

Ricardo, D., *The Principles of Political Economy and Taxation*, London, 1911.

Ricardo, D., *Works and Correspondence of David Ricardo*, (P. Sraffa edition), c. 1-10, Cambridge, 1951-1962.

Richter, M., *The Politics of Conscience: T.H. Green and his Age*, Cambridge, Mass., 1964.

Robbins, L., *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London, 1932.

Roll, E., *A History of Economic Thought*, London, 1938.

Roover, R., «The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy,» *Journal of Economic History*, c. 18, 1958, s. 418-434.

Royal Statistical Society, *Annals of the Royal Statistical Society 1834-1934*, London, 1934.

Salkaver, L.R., *Wage Structure Theory*, New York, 1964.

Samuels, W.J., «Ashley's and Taussig's Lectures on the History of Economic Thought at Harvard, 1896-1897,» *History of Political Economy*, c. 9, 1977, s. 384-411.

Samuelson, P.A., «Economists and the History of Ideas,» *American Economic Review*, c. 52, 1962, s. 1-18.

Schmitt, B.E., (ed.), *Some Historians of Modern Europe*, Chicago, 1942.

Schmoller, G., «The Historical Development of the Enterprise,» F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change*, Homewood, Ill., 1953, s. 3-34.

Schumpeter, J.A., *Economic Doctrine and Method*, (trans. by R. Aris), New York, 1954.

Schumpeter, J.A., *History of Economic Analysis*, New York, 1954.

Scott, W.R., «William Cunningham,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 1, London, 1925, (1963), s. 858a-860b.

Seebohm F., *The English Village Community*, London, 1883 (Kennikat Press reprint, New York, 1971).

Seligman, B.B., «The Impact of Positivism on Economic Thought,» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 256-278.

Seligman, B.B., *Main Currents in Modern Economics*, New York, 1962.

Semmel, B., *Imperialism and Social Reform*, London, 1960.

Senior, N.W., *An Outline of the Science of Political Economy*, London, 1836, (1965).

Senior, N.W., «Statistical Science,» R.L. Smyth, (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962, s. 19-24.

Senior, N.W., *Three Lectures on the Rate of Wages*, (2nd ed.), London, 1831, (1966).

Sidgwick, H., «Political Economy,» *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, (revised ed.), c. 3, London, 1926, (1963), s. 128d-150a.

Sidgwick H., *Principles of Political Economy*, London, 1887 (Kraus reprint, New York, 1969).

Simey, T.S., *Charles Booth: Social Scientist*, London, 1960.

Simiand, F., «Causal Interpretation and Historical Research,» F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), *Enterprise and Secular Change*, Homewood, Ill., 1953, s. 469-488.

Simon, W.M., *European Positivism in the Nineteenth Century*, Ithaca, N.Y., 1963.

Slade, C.F., «Villa,» S.H. Steinberg, I.H. Evans, (eds.), *Dictionary of British History*, (2nd ed.), London, 1974, s. 392.

Sommer, L., (ed.), *Essays in European Economic Thought*, Princeton, N.J., 1960.

Smith, A., *Wealth of Nations*, (E. Cannan ed.), New York, 1937.

Smout, T.C., (ed.), *The Search for Wealth and Stability*, London, 1979.

Smyth, R.L., (ed.), *Essays in Economic Method*, New York, London, 1962.

Sowell, T., [Kitap Eleştirisi], *Journal of European Economic History*, c. 5, 1976, s. 503-504.

Spann, O., *The History of Economics*, (trans. by E. and C. Paul), New York, 1972.

Spengler, J.J., «Exogenous and Endogenous Influences in the Formation of Post-1870 Economic Thought,» R. Eagly, (ed.), *Events, Ideology, and Economic Theory*, Detroit, 1968, s. 159-187.

Spiegel, H.W., *The Growth of Economic Thought*, Englewood Cliffs, N.J., 1971.

Steinberg, S.H., I.H. Evans, (eds.), *Dictionary of British History*, (2nd ed.), London, 1974.

Stern, F., (ed.), *The Varieties of History*, (2nd ed.), New York, 1972.

Stewart, I.M.T., *Reasoning and Method in Economics*, Maidenhead, 1979.

Stigler, G.J., «Does Economics Have a Useful Past?» *History of Political Economy*, c. 1, 1969, s. 217-230.

Stigler, G.J., «The Influence of Events and Policies on Economic Theory,» *American Economic Review*, c. 50, 1960, s. 36-45.

Taussig, F.W., *Wages and Capital: An Examination of the Wages Fund Doctrine*, New York, 1896, (1968).

Tawney, R.H., «The Study of Economic History,» *Economica, (Old Series)*, c. 13, 1933, s. 1-21.

Taylor, O.H., *A History of Economic Thought*, New York, 1960.

«T.E. Cliffe Leslie and Political Economical Heterodoxy,» *Westminster Review*, c. 120, 1883, s. 222-232.

Thornton, W.T., *On Labour: Its Wrongful Claims and Rightful Dues*, London, 1869.

Tooke, T., W. Newmarch, *The History of Prices and the State of the Circulation*, c. 1-6, London, 1838-1857.

Torrens, R., *The Budget: On Commercial and Colonial Policy*, London, 1844, (1970).

Torrens, R., *An Essay on the Production of Wealth*, London, 1827, (1965).

Torrens, R., *On Wages and Combination*, London, 1834, (1969).

Toynbee, A., *The Industrial Revolution*, Boston, Mass., 1956.

Unwin, G., *Studies in Economic History: The Collected Papers of George Unwin*, (ed. by R.H. Tawney), London, 1927.

Uselding, P., (ed.), *Research in Economic History: An Annual Compilation of Research*, c. 1-5. Greenwich, Conn., 1977-1980.

Usher, A.P., «William James Ashley: A Pioneer in the Higher Education,» *Canadian Journal of Economics and Political Science*, c. 4, 1938, s. 151-163.

Viner, J., «The Economist in History,» *American Economic Review Papers and Proceedings*, c. 53, 1963, s. 1-25.

Viner, J., «Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy,» D.C. Coleman, (ed.), *Revisions in Mercantilism*, London, 1969, s. 61-91.

Viner, J., «Some Problems of Logical Method in Political Economy,» *Journal of Political Economy*, c. 25, 1917, s. 236-260.

Vinogradoff, P., *Villeinage in England*, Oxford, 1892.

Veblen, T., «Gustav Schmoller's Economics,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 16, 1901, s. 69-93.

Vesey, G., (ed.), *Impressions of Empiricism*, London, 1976.

Werkmeister, W.H., *An Introduction to Critical Thinking*, (3rd ed.), Lincoln, 1963.

West, E.G., R.W. Hafer, «J.S. Mill, Unions, and the Wages Fund Recantation: A Reinterpretation,» *Quarterly Journal of Economics*, c. 92, 1978, s. 603-619.

Whately, R., *Introductory Lectures on Political Economy*, (2nd ed.), London, 1832, (1966).

Wicksell, K., *Selected Papers on Economic Theory*, (ed. by E. Lindahl), Cambridge, Mass., 1958.

Willey, B., «Newman and the Oxford Movement,» *Nineteenth Century Studies: Coleridge to Matthew Arnold*, New York, 1949, s. 73-101.

Wilson, C., *Economic History and the Historians: Collected Essays*, London, 1969.

Wilson, E.O., «The Ergonomics of Caste in the Social Insects,» *American Economic Review*, c. 68, 1978, s. 25-35.

Yalçın, A., *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara, 1976.

Yıldırım, C., *Science: Its Meaning and Method*, Ankara, 1971.

Reklam 1701

Fiyatı : 6000